

ΓΕΝΕΕΣ ΚΑΙ ΑΝΤΙΘΕΣΕΙΣ

ΙΩ. Ν. ΞΗΡΟΤΥΡΗ

Όμοτίμου Καθηγητοῦ τῆς Κοινωνιολογίας
στὴν Ἀνωτάτη Βιομηχανικὴ Σχολὴ Θεσσαλονίκης

ΓΕΝΕΕΣ ΚΑΙ ΑΝΤΙΘΕΣΕΙΣ

I

Τὸ θέμα τῶν ἀντιθέσεων μεταξὺ τῶν γενεῶν φαίνεται στὴν ἐποχὴ μας νὰ πῆρε μιὰν ἔκταση καὶ ὀξύτητα τέτοια, ποὺ ἴσως σὲ ἄλλες ἐποχές νὰ μὴν εἶχε ποτὲ φτάσει σ' αὐτὸ τὸ σημεῖο· καὶ τοῦτο, ἐπειδὴ ἡ ἐποχὴ μας παρουσιάζει ἀλλαγές καὶ φαινόμενα, τὰ ὁποῖα δὲν παρουσιάζουν ἢ δὲν μποροῦσαν νὰ παρουσιάσουν οἱ προβιομηχανικὲς κοινωνίες καὶ οἱ προτεχνικοὶ πολιτισμοί.

Ὡστόσο φαίνεται νὰ κάνουμε τὸ λάθος νὰ βλέπουμε τίς ἀντιθέσεις καὶ τὴν ἀσυνεννοησίαν ἀνάμεσα στὶς γενεές σὰν κάτι τὸ καινούριο καὶ ἀποκλειστικὸ τῆς δικῆς μας ἐποχῆς φαινόμενο. Ἡ ἐποχὴ μας, ἡ ὁποία συμπίπτει μὲ τὴν τρίτη φάση τῆς βιομηχανικῆς ἐπαναστάσεως, μὲ τὴν ἔντονη ἀνάπτυξη τοῦ τεχνικοῦ πολιτισμοῦ, ἐπεδείκνυσε περισσότερο ἀπὸ κάθε ἄλλη ἐποχὴ τίς ἀντιθέσεις μεταξὺ τῶν γενεῶν, τῶν ὀρίμων καὶ τῶν νέων, ὅσο κι ἂν οἱ ἀντιθέσεις καὶ ἡ ἀσυνεννοησία μεταξὺ τῶν δύο γενεῶν εἶναι τόσο παλιὸ φαινόμενο, ὅσο καὶ ἡ ἱστορία τοῦ ἀνθρώπου. Δηλαδή, ὅσο ὑπάρχει οἰκογένεια, ὅσο ὑπάρχει πατέρας καὶ γιός, μάνα καὶ θυγατέρα, νέα καὶ ὀριμὴ γενεά.

ΤΟ ΘΕΜΑ ΜΑΣ

Τὸ θέμα μας εἶναι: ἀφοῦ ἐξετάσουμε σύντομα μὲ τὰ σημερινὰ ψυχολογικὰ δεδομένα τὴν ἐφηβικὴ ἡλικία, τίς ἀλλαγές καὶ τὰ χαρακτηριστικὰ τῆς, τίς ἀντιθέσεις τῆς πρὸς τὴν ὀριμὴ γενεά κάτω ἀπὸ τὴν ἐπίδραση τοῦ τεχνικοῦ πολιτισμοῦ, καθὼς καὶ τὴν ψυχολογία καὶ τὴ νοοτροπία τῆς ὀριμῆς γενεᾶς, τὴ στάση τῆς ἀπέναντι στὴν ἐφηβικὴ καὶ στὴ νέα ἡλικία, τὰ σφάλματά τῆς, θὰ προχωρήσουμε στὴν ἀνάλυση τοῦ φαινομένου τῆς ἀνταρσίας τῶν φοιτητῶν, κυρίως τῶν δυτικῶν δημοκρατιῶν, ἡ ὁποία εἶναι κι αὐτὴ φαινόμενο ἔντονης καὶ ὀξύτατης ἀντιθέσεως μεταξὺ τῆς νέας καὶ τῆς ὀριμῆς γενεᾶς μὲ πλατύτερη σημασία, ἀλλὰ καὶ ἐπικαιρότητα. Θὰ παρουσιάσουμε τὸ τί ζητοῦν οἱ φοιτηταὶ καὶ πῶς τὸ ζητοῦν. Θὰ προσπαθήσουμε νὰ διεισδύσουμε στὰ γενεσιουργὰ αἷτια τῆς ἐπαναστάσεως, τῆς ἀναταραχῆς καὶ τῆς ἀνταρσίας καὶ στὸ βιομηχανικὸ πνεῦμα τῆς ἐποχῆς μας. Θὰ ἀναπτύξουμε τὰ αἷτια ἀπὸ τὴν ψυχολογικὴ καὶ κοινωνιολογικὴ ὕψη καὶ ὄψη τους, καθὼς καὶ τοὺς ἐρεθισμοὺς, ποὺ προκαλοῦν τὸ φαινόμενο. Θὰ προσπαθήσουμε νὰ παρουσιάσουμε τίς ἐπιπτώσεις καὶ τίς γενικό-

τερες συνέπειες τοῦ φαινομένου ἐπὶ τῆς ὑποστάσεως τῶν κοινωνιῶν μας, τῶν δημοκρατικῶν πολιτειῶν μας.

Η ΕΦΗΒΙΚΗ ΗΛΙΚΙΑ

Όταν τὸ παιδὶ φτάσῃ στὰ ἔντεκα ἢ δώδεκα χρόνια, οἱ γονεῖς δοκιμάζουν γενικὰ στὸ πεδίο τῆς ἀγωγῆς καὶ γενικότερα στὴ στάση τοῦ παιδιοῦ ἀπέναντί τους μιὰν ἀναπάντεχην ἐκπληξην. Ἔως τὴν ἡλικίαν αὐτὴν ἡ ἀπέναντι σ' αὐτοὺς στάση τοῦ παιδιοῦ τους ἦταν κανονικὴ, ὁμαλὴ. Ἀσφαλῶς καὶ τώρα, κατὰ τὴν ἡλικίαν αὐτὴ, ἡ χειραφέτηση τοῦ παιδιοῦ τους θὰ ἦταν ἀσφαλὴς καὶ σίγουρη, ἂν δὲν παρουσιάζονταν μερικοὶ νέοι παράγοντες, ποὺ διαταράσσουν τὴν ἐξέλιξή του, τὴ στάση του ἀπέναντι τῶν γονέων καὶ γενικότερα τῶν ὠρίμων. Ἄν δὲν ἐμφανίζονταν μερικὲς λίγο παράξενες ἐκδηλώσεις, χαρακτηριστικὲς κυρίως γιὰ τὴ βιαιότητα τοὺς. Δηλαδή θέλομε νὰ ποῦμε, πῶς στὸ κατῶφλι τῆς εἰσόδου τοῦ παιδιοῦ στὰ δεκατρία χρόνια, σήμερα κάπως ἐνωρίτερα, παρουσιάζονται σ' αὐτὸ μερικὲς ἀλλαγὲς σωματικῆς, ὅσο καὶ ψυχικῆς ὕψης, ἀλλαγὲς ποὺ κάνουν γενικὰ τὸ παιδὶ νὰ στέκεται μέσα στὸν κόσμον, στὸ περιβάλλον, ἀνήσυχον καὶ ἀβέβαιον. Μεταβολὲς πάλι, ποὺ κάνουν τοὺς γονεῖς καὶ τοὺς δασκάλους ἀκόμην, ποὺ δὲν εἶναι καλὰ κατατοπισμένοι μὲ τὴν ἰδιαιτέρεν ψυχολογίαν τῆς ἐφηβικῆς ἡλικίας¹, νὰ χάνουν τὸν προσανατολισμὸν τους, νὰ

1. Οἱ ψυχολόγοι κλιμακώνουν τὴν ἐφηβικὴ ἡλικίαν, μὲ μικρὰς παραλλαγὰς μεταξύ τους, κατὰ τὸν ἀκόλουθον τρόπο, τουλάχιστον οἱ σπουδαιότεροι στὸ πεδίο τῆς ἐρεῖνης τῆς ψυχολογίας τῆς ἐφηβικῆς ἡλικίας. Ὁ Remplein διακρίνει τρεῖς φάσεις:

1η Φάση (= ἡ δευτέρα πεισματικὴ ἡλικία)	ἀπὸ τὰ 13-15
2α Φάση (= ἡ καθ'αυτὸ ἐφηβεία)	ἀπὸ τὰ 15-18
3η Φάση (= Adolescen = ἀνώτερον στάδιον ἐφηβείας)	ἀπὸ τὰ 18-22.

*

Ὁ Busemann, διακρίνει μιὰ κλίμακα διαδοχικῆς ἀλλαγῆς ἐρεθισμοῦ καὶ κατευνασμοῦ ὡς ἐξῆς:

1. Φάση ἐρεθίσσεως	ἀπὸ τὰ 12-14
2. Φάση κατευνασμοῦ καὶ χαλαρώσεως	ἀπὸ τὰ 14-16
3. Φάση ἐρεθίσσεως, ἐφηβικῆς κρίσεως	ἀπὸ τὰ 16-17
4. Φάση κοπάσεως	ἀπὸ τὰ 18
5. Φάση ἐρεθισμοῦ (Adolescen - κρίσις)	ἀπὸ τὰ 19
6. Φάση κοπάσεως	ἀπὸ τὰ 19-22
7. Φάση ἐρεθισμοῦ (κρίση φοιτητικὴ καὶ στρατιωτικὴ)	ἀπὸ τὰ 22-23

*

Ἡ ἐφηβικὴ ἡλικία κατὰ τὸν πρῶτον τελειοῦται πιά κατὰ τὸ 22ον χρόνον τῆς ἡλικίας τοῦ νέου, κατὰ τὸν δεῦτερον κατὰ τὸ 23ον χρόνον. Ἡ κοινὴ ἀντίληψις τὴ θέλει τερματισμένη κατὰ τὸ 18ον ἔτος, ὥστος ὅσον ἡ ἐπιστομινικὴ ἐρευνα ξέρει καλὰ, γιὰ τὴν τοποθετεῖ τὴν πλήρη ὥρι-

παραξενεύονται, να μὴν ξέρουν πῶς νὰ σταθοῦν μπροστὰ στὸ φαινόμενο, πῶς νὰ καταπιανοῦν μὲ τὸ πρόβλημα. Καὶ φυσικά, ὅταν κανένας δὲν μπορῇ νὰ ἐννοήσῃ αὐτὲς τὶς ἀλλαγές, δὲν μπορεῖ καὶ νὰ πάρῃ ἀπέναντί τους τὴ σωστὴ θέση².

*

Εἶναι ἀλήθεια πῶς δυσκολευόμαστε νὰ ἐννοήσουμε τὶς ἀλλαγές, γιατί τὸ παιδί ὡς τὰ ἑντεκα ἢ ὡς τὰ δώδεκα χρόνια τοῦ ζῆ ἀκόμη μὲ τὸν ἑαυτὸ τοῦ σὲ μιὰ κατάσταση ἀρμονικῆς ἰσορροπίας. "Ὅστερα ὅμως ἀπὸ τὴν ἡλικία αὐτὴ ξεσπᾷ, εἰσβάλλει ὀρμητικὰ καὶ ἔντονα μιὰ καινούρια κατάσταση. Τὸ σῶμα τοῦ ἐτοιμάζεται πιά γιὰ τὴ βιολογικὴ ἀποστολὴ τοῦ. Ἡ φυσιολογικὴ αὐτὴ προετοιμασία προκαλεῖ μιὰ βαθιὰ ἀναταραχὴ στὴν ὅλη ψυχοσωματικὴ δομὴ τοῦ παιδιοῦ, ποὺ ὁδηγεῖ στὴ διατάραξη τῆς ἕως τώρα ἰσορροπημένης καὶ ἡρεμῆς ζωῆς τοῦ.

Ἐσωτερικὰ ἀρχίζουν νὰ χύνονται στὸν ὀργανισμό καὶ στὸ αἷμα τοῦ παιδιοῦ χυμοὶ τέτοιοι, ποὺ προετοιμάζουν τὴ σεξουαλικὴ ὀριμότητά του, ἀλλὰ συγχρόνως καὶ τὸ ἀναστατώνουν. Τὴν ἐσωτερικὴ αὐτὴ ἀναστάτωση συνοδεύουν καὶ μερικὲς ἐξωτερικὲς ἀλλαγές. Ἡ φωνή τοῦ π.χ. ἀλλάζει, ἔπειτα ἀρχίζει νὰ ἡβάζῃ. Τὸ πρόσωπό τοῦ παίρνει πιά ὅλο καὶ περισσότερο τὴν ἀντρικὴ μορ-

μότητά της καὶ τὰ τελευταῖα ὅριά της στὸ 22 ἢ στὸ 23ο χρόνο. πρβ. Ell Ernst, Zwischen zwölf und achtzen, 1956 σ. 12. Rempelin, Karl, Die seelische Entwicklung in der Kindheit und Reifezeit 15η ἐκδ. 1958. Busemann, A. Krissn Jahren im Ablauf der menschlichen Jugend, 1953. Stern, Er. Jugendpsychologie, 1951. Petzelt, A. Kindheit und Jugend - Reifezeit, 1951. Bertlein, H. Das Selbst - Verständnis der Jugend Heute. 1960. Ἰων. Ν. Ξηροτύρη, ψυχολογία τῆς ἐφηβικῆς ἡλικίας, 1969, πολυγραφημένο

2. Τὸ θέμα τῶν ἀντιθέσεων μεταξὺ τῶν γενεῶν καὶ τὸ θέμα τῆς ἐφηβικῆς ἡλικίας ἔχει στὸν τόπο μας ἀπασχολήσει στίς στήλες τοῦ τύπου πολλοὺς, ὅπως π.χ. τὸν Π. Παλαιολόγου τὸν Εὐάγ. Παπανοῦτσο, τὸ Ι. Μ. Παναγιωτόπουλο τὸν Ἀγ. Τερζάκη κ. ἄ. Σὲ μορφὴ παρατηρήσεων καὶ μελέτης Β. Χαρόνη, Αἱ ψυχικαὶ ἐκδηλώσεις τοῦ ἐφήβου, 1964. Σ. Γεδεῶν «Παιδεία», 1947. Κ. Βουρβέρη, Ψυχολογία καὶ κοσμοθεωρίαι τῆς μεταπολεμικῆς νεολαίας στὴν Εὐρώπη, 1959. Αἰκ. Στριφτοῦ - Κριαρᾶ, Οἱ Νέοι καὶ ἡ Ἐποχὴ μας. Ἰων. Ν. Ξηροτύρη Ἐμεῖς καὶ τὰ παιδιά μας ὡς τὰ δώδεκα χρόνια, 1962. Τοῦ ἴδιου, τὰ αἶτια τοῦ παραστρατήματος στὰ παιδιά καὶ στοὺς ἐφήβους 1958. Τοῦ ἴδιου Μάνα καὶ ἀγωγή 2α ἐκδ. 1962. Τοῦ ἴδιου Θέματα κοινωνικῆς ἀγωγῆς 1964. Τοῦ ἴδιου Τὸ ψέμα στὰ παιδιά καὶ στοὺς ἐφήβους 1947. Τοῦ ἴδιου «Πῶς θέλω τὸ δάσκαλό μου» «Κριτικὴ τῶν μαθητῶν» 1940. Τοῦ ἴδιου Ἐκλογὴ ἐπαγγελματικῆς σταδιοδρομίας 1951 Α. Ἀσπιώτη, Ὁ ἐφηβος καὶ ἡ θρησκευτικὴ ζωή. 1952 Ὁ ἐφηβος καὶ ἡ κοινωνία. Ὁ ἐφηβος καὶ ἡ οἰκογένεια. Ἡ κρίσις τῆς ἐφηβικῆς ἡλικίας 1951 ὅλα ἐκδόσεις τοῦ Ἰνστιτούτου Ἱατρικῆς Ψυχολογίας καὶ Ψυχικῆς Ὑγιεινῆς. - Γ. Σακελλαρίου, Ψυχολογία τοῦ ἐφήβου 1939. Περιοδικὸ «Χρονικὰ τοῦ Πειραματικοῦ Σχολείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης.

φή, ή συμπεριφορά του γίνεται όλο και πιό αντίθεση, γίνεται δύσκολο στην καθόδηγηση και στην προσαρμογή.

*

Μ' αυτά θέλομε νά ποῦμε, πώς ή σωματική φυσιολογική προετοιμασία έχει σχέση με την ψυχονευματική κατάσταση τοῦ παιδιοῦ, δηλ. ή ανάπτυξη τῶν σεξουαλικῶν και γενικά όλων τῶν ἔνδοκρινῶν ἁδένων συμβάλλει στην ψυχοπνευματική ανάπτυξη τοῦ παιδιοῦ. Ὅσοσο δὲν εἶναι μόνο τὰ προβλήματα αὐτά, δηλαδή τῆς φυσιολογικῆς καταστάσεως τοῦ παιδιοῦ, ποὺ κάνουν τὴ φάση αὐτῆς τῆς ἡλικίας του δύσκολη, παρὰ κοντὰ στὰ φαινόμενα αὐτὰ στέκονται και ἄλλα, ποὺ εἶναι ἀλληλένδετα μ' αὐτά, ὅπως π.χ. φαινόμενα συναισθηματικῆς ὕψης, ἡθικῆς φύσεως, κοινωνικῆς καταστάσεως, θρησκευτικῆς ἀπόψεως κλπ. Εἶναι πολλὰ τὰ καινούρια ποὺ παρουσιάζονται αὐτὴ τὴν ἐποχή¹, γι' αὐτὸ και λέμε ὅτι: Ἡ ἐφηβικὴ ἡλικία παρουσιάζει, ὡς ἓνα σημεῖο βέβαια, ἓνα δεύτερο γέννημα τοῦ ἀνθρώπου. Σ' αὐτὴ τὴν περίοδο τῆς ἡλικίας γεννιέται γιὰ δευτέρη φορὰ ὁ ἀτομικὸς χαρακτήρας, τὸ πρόσωπο και ἡ προσωπικότητα τοῦ ἀνθρώπου, γι' αὐτὸ και ἡ περίοδος αὐτὴ τῆς ζωῆς τοῦ ἀνθρώπου εἶναι ἐξαιρετικὰ σοβαρὴ και ἀπαιτεῖ μεγάλη προσοχή στὴ στάση μας ἀπέναντι τοῦ παιδιοῦ, ποὺ μπαίνει στὴ ἐφηβικὴ ἡλικία και ἀπέναντι τοῦ ἐφήβου.

ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΤΗΣ ΕΦΗΒΙΚΗΣ ΗΛΙΚΙΑΣ

Ὅταν τὸ παιδὶ φτάση στὴν ἐφηβικὴ ἡλικία, τότε ξανοίγεται τὸ πραγματικό του εἶναι, ξεσκεπάζεται ὅ,τι ὡς τώρα ἔμενε σκεπασμένο κάτω ἀπὸ τὴν πειθαρχία, τὴ συνήθεια, τὴ μίμηση. Ἀκολουθεῖ μιὰ ἀλλαγὴ. Ὁ ἐφηβὸς ἔχει τάση και ὀρμὴ πρὸς τὴν ἀνεξαρτησία. Σὲ ὅλα πιὰ τὰ πεδία, στὸ πνευματικό, στὸ ἡθικό, τὸ «εἶναι» του βρίσκεται τώρα στὴν ἐποχὴ τῆς μεταβάσεως ἀπὸ τὸ «εἶναι» τοῦ παιδιοῦ στὸ «εἶναι» τοῦ ἄντρα. Αὐτὴ ἡ διαδρομὴ ἀπὸ τὸ ἓνα στὸ

¹ Ὑπάρχουν στὸ μυαλό μου διάφορες σκέψεις» γράφει μιὰ ἐφηβος, «διάφορες ιδέες και θεωρίες γιὰ πολλὰ ζητήματα: θρησκευτικά, κοινωνικά, ἡθικά, συναισθηματικά κλπ. ποὺ ἀλληλοσυγκρούονται και συμπλέκονται ὅλες αὐτὲς οἱ ιδέες, τὰ προβλήματα και δημιουργοῦν μέσα μου λαβύρινθο ἀπὸ τὸν ὁποῖο δὲν κατορθῶ νὰ βγῶ σχεδὸν ποτέ». Ἡ ἐφηβος γενικά αἰσθάνεται τὸν ἑαυτὸ της σὰ νὰ βουλιάζῃ μέσα σὲ ἐπανωτὰ προβλήματα, θεωρίες και ιδέες, ποὺ τῆς παρουσιάζονται. Ἐτσι περιγράφει τὴν κατάστασή της μιὰ ἐφηβος: «Ἴσως νὰ εἶναι ἡ ἐφηβεία μου, ποὺ με κάνει νὰ βουλιάζω σὲ ἓνα ἄτακτο πέλαγος ἀπὸ θεωρίες και λόγια ἀπὸ ἀνάκατες σκέψεις... Ὅπου και ἂν σταθῶ αἰσθάνομαι λίγο πολὺ τὸν ἑαυτὸ μου ἔξω ἀπὸ τὰ ροῦχα μου... Δὲν ὑπάρχει τίποτε ποὺ νὰ πῶ στ' ἀλήθεια τίποτε τὸ ὁποῖο νὰ εἶναι ἀπαραίτητο ἢ ἀναντικατάστατο. Ἰω. Ν. Ξηροτύρη, Ψυχολογία τῆς ἐφηβικῆς ἡλικίας ἀγοριῶν και κοριτσιῶν. Θεσσαλονίκη, 1969. σ. 69 κ.ἄ.

ἄλλο ἔχει τοὺς κλονισμούς της καὶ τὶς συγκινήσεις της, τὴν ὑπερένταση, τὴν ἐγκατάλειψη τῶν παλαιῶν καὶ τὴν ἀναζήτηση τοῦ νέου, μὲ τὸ μεγάλο κενὸ ἀνάμεσα στὸ «θέλω» καὶ στὸ «μπορῶ». Μὲ τὴ μεγάλη ἐνδοσκόπηση γιὰ τὴν ἀνακάλυψη τοῦ εἶναι καὶ τὴ νεοανακάλυψη τοῦ κόσμου. Κι ὅλα αὐτὰ μᾶς δείχνουν πὼς ἡ ἐφηβικὴ ἡλικία γενικὰ εἶναι ἐποχὴ ἀγῶνα μὲ ἀνεβασμένες ικανότητες καὶ ἐνεργητικότητα, ἀλλὰ καὶ μὲ πολλοὺς κινδύνους.

*

Ὡσπου νὰ φτάσῃ τὸ παιδί στὴν ἐφηβικὴ ἡλικία, διαπαιδαγωγεῖται ἔτσι, ὥστε νὰ γίνῃ ικανὸ γιὰ τὴν αὐτοαγωγή καὶ τὸν αὐτοπροορισμὸ του. Ἡ διαπαιδαγώγησις πρέπει ν' ἀρχίζῃ ἀπὸ τὴ βρεφικὴ ἡλικία, γιὰ νὰ ὀλοκληρωθῇ στὴν ἐφηβικὴ. Ἡ ἐργασία αὕτῃ βέβαια ἀκολουθεῖ ἓνα δρόμο μὲ πολλὰ καὶ διάφορα στάδια, κατὰ διάφορο καὶ ἀνάλογο πρὸς αὐτὰ τρόπο. Παρατηρεῖ, βοήθει, συμβουλεύει, κατευθύνει τὸ παιδί ἐπεμβαίνοντας ἐκεῖ, ποὺ δὲν φτάνουν οἱ δυνάμεις του. Κάθε βοήθεια, κάθε συμβουλὴ καὶ κατευθύνσις ἔχει σκοπὸ νὰ ἀναπτύξῃ τὴν ικανότητα τῆς αὐτοαγωγῆς σὲ τέτοιο βαθμὸ, ὥστε ἡ ἐτερόνομη αγωγή νὰ φτάσῃ μιὰ ἡμέρα στὸ σημεῖο νὰ κἀνῃ τὸν ἑαυτὸ της περιττό. Ὡσπου νὰ φτάσουμε ὅμως στὸ σημεῖο αὐτό, δηλαδὴ τῆς αὐτοαγωγῆς, περνοῦμε μερικὲς βαθμίδες. Ἐχομε νὰ διανύσουμε τρεῖς περιόδους: τὴν περίοδο τῆς αὐτενεργείας κάτω ἀπὸ τὴν καθοδήγησιν τοῦ παιδαγωγοῦ καὶ γενικότερα τοῦ ὀρίμου καὶ τὴν περίοδο τοῦ αὐτοπροορισμοῦ. Αὕτῃ ἡ τελευταία περίοδος πραγματοποιεῖται κατὰ τὴν ἐφηβικὴ ἡλικία. Δηλαδὴ ὅ,τι ὡς τώρα, ὡς αὕτῃ τὴν ἐποχὴ, γινόταν μὲ τὸ κύρος τοῦ παιδαγωγοῦ εἶχε τὸ νόημα νὰ ζυπνήσῃ τὴν ἐσωτερικὴ δύναμιν τοῦ παιδιοῦ γιὰ αὐτοδραμιοῦργία. Ἔτσι καὶ ἡ μετὰβασιν ἀπὸ τὰ ξένα χέρια, ἀπὸ τὴν ἐτερόνομη στὴν αὐτόνομη αγωγή, δὲν εἶναι τίποτε ἄλλο, παρὰ τὸ πέρασμα ἀπὸ τὴν ἐξωτερικὴ μορφή στὴ συνειδητὴ ἐσωτερικὴ αὐτομόρφωσιν τῆς εἰκόνας τοῦ «εἶναι» τοῦ ἐφήβου. Γι' αὐτὸ τὸ τί μπορεῖ νὰ γίνῃ ἓνας ἄνθρωπος, βρίσκεται κρυμμένο μέσα του καὶ μόνο ὁ ἴδιος καὶ μόνος του εἶναι ικανὸς νὰ ἀπεικασῇ τὸ φυσικὸ του καὶ νὰ πραγματοποιήσῃ αὕτῃ τὴν εἰκόνα του. Κανένας δὲν μπορεῖ νὰ ἐκπληρώσῃ αὕτῃ τὴν ἐργασία καὶ αὐτὸ τὸ καθήκον γιὰ τὸ χατῆρι κάποιου ἄλλου. Ὅσο κανένας δὲν καταπιάνεται μόνος του, ἡ ἐσωτερικὴ εἰκόνα τοῦ ἰδανικοῦ του μένει ἀπραγματοποίητη...

*

Στὸ στάδιο τῆς ἐφηβικῆς ἡλικίας ἀνακαλύπτεται τὸ «ἐγὼ»¹ καὶ ἡ ἀτο-

1. Ὁ Spranger διέκρινε, πὼς τὸ ἐγὼ τῆς ἐφηβικῆς ἡλικίας εἶναι ἀπὸ τὰ πιδ σπουδαῖα χαρακτηριστικὰ της καὶ ἓνας ἀπὸ τοὺς πιδ ἀποφασιστικούς παράγοντες τῆς ἀναπτύξεως

μικρή ιδιοσυγκρασία. Στα μικρότερα χρόνια κατά τις πρώτες φάσεις της ανάπτυξεως του παιδιού, η συνείδηση του «ἐγώ» δὲν εἶναι κατὰ πρῶτο λόγο γνώση τοῦ ἐσωτερικοῦ «εἶναι», παρὰ ἓνα τῶν ὁρμῶν κατὰ συναισθηματικὸ τρόπο βίωμα τοῦ «εἶναι». Στὴν ἐφηβικὴ ὁμως ἡλικία ἡ ἀτομικότητα γίνεται πιά ἐσωτερικὴ συνείδηση. Αὐτὸ τὸ ἰδιαίτερο «εἶναι», τὸ ζῆ ὁ ἐφηβος ἄμεσα καὶ πιὸ συγκεκριμένα. Καθορίζεται στενότερα τὸ δικό του «εἶναι» καὶ μετατοπίζεται ἡ προσοχή του ἀπὸ τὸν ἔξω πρὸς τὸν ἔσω κόσμον του. Ἡ μετάβαση τοῦ παιδιοῦ ἀπὸ τὴν ἀγωγή στὴν αὐτοαγωγή, ποὺ προϋπόθεσή της εἶναι ἡ εὐρεση τοῦ ἐγώ, δὲν ἀκολουθεῖ ἀμέσως, παρὰ προχωρεῖ κατὰ στάδια καὶ βαθμίδες.

*

Δὲν προσέχει πιά ὁ ἐφηβος, ὅπως πρῶτα, ὅταν ἦταν παιδί, τὴ γνώμη μας. Βρίσκει τὶς γνώμες τῶν ἄλλων καὶ κυρίως τῶν συνομηλίκων του καλύτερες ἀπὸ τὶς γνώμες τῶν γονέων του, τοῦ φαίνονται οἱ γνώμες τῶν ἄλλων πιὸ συγχρονισμένες γι' αὐτὸ καὶ τὸν τραβοῦν πιὸ πολύ. Εἶναι καὶ αὐτὴ μιὰ ἀντίδραση, ἀφοῦ βρίσκει τὶς ἰδέες τῶν γονέων του, ἀλλὰ καὶ τῶν ὠρίμων στὴν ἡλικία, ὡς ἀπῆρχαιώμενες.

Σιγὰ σιγὰ ὁ νέος συμβιβάζεται μὲ τὴ συνείδησή του, τὸ πῶς αὐτὸς δὲ φταίει γιὰ τίποτε καὶ τὸ βάρος κάθε στραβοῦ «τὸ ρίχνει στοὺς ὤμους τῶν ὠρίμων». Κι ἀφοῦ οἱ ἀρχές τους εἶναι «στραβές», ἀπομακρύνεται ἀπ' αὐτές, τὸν τραβᾷ τὸ ἀντίθετο ἀπὸ τὶς ἀρχές τῶν γονιῶν του ἢ τῶν ὠρίμων, κἀνεὶ τὸ ἀνάποδο, γιὰ νὰ βοῇ ἔτσι τὸ σωστό.

Ὁ ἐφηβος συχνὰ ἀνταποκρίνεται στὶς διορθώσεις, ποὺ τοῦ ὑποδεικνύουν οἱ ὠριμοί, μὲ ἰσχυρογνωμοσύνη. Καταντᾷ πολλὰς φορὲς νὰ μὴν μπορῇ νὰ τὸν βοῇ πουθενά. Δὲν παίρνει ἀπὸ διδασκαλία, ἀποφασισμένος νὰ μὴν ἐπηρεα-

τῆς νεανικῆς ἡλικίας (Psychologie des Jungenalters 22 ἔκδοσις 1952). Τῆς πρώτης ἐκδόσεως ὑπάρχει μετάφρασις στὴν Ἑλληνικὴ ἀπὸ τὸ Ν. Λούβαρη, καὶ σὲ δευτέρῃ ἀνατύπωσις δυστυχῶς κακομεταφρασμένη.) Τὸ «ἐγώ» παρουσάζεται σὰ μιὰ καινούρια λέξις, στὴν ἡλικία τοῦ παιδιοῦ τῶν τριῶν περίπου ἐτῶν, δηλαδὴ στὸ πρῶτο στάδιον τῆς πεισματικῆς ἡλικίας τοῦ ἀνθρώπου μὲ τὴ διαφορὰ, πῶς τὸ παιδί αὐτῆς τῆς ἡλικίας δὲν μπορεῖ ἀκόμη νὰ θέσῃ δικούς του σκοποὺς σταθερούς. Τὸ παιδί αὐτῆς τῆς ἡλικίας θέλει, ἀλλὰ χωρὶς αὐτὸ νὰ ξέρει τί θέλει. Τὸ «ἐγώ» στὸ παιδί τῆς ἡλικίας τοῦ πείσματος δὲν εἶναι συνειδητό, ἐνῶ στὸν ἐφηβο τουναντίον γίνεται πιά συνείδησις αὐτῆς ἡ ξεχωριστῆς ὀντότητάς του. Δὲ θέλει μόνο νὰ φτάσῃ ἓνα σκοπὸν, παρὰ καυχᾶται γιὰ τὴ θέλησιν καὶ ἀκολουθεῖ ἓνα δρόμον ἄσχετα ἂν αὐτὸς εἶναι σωστός ἢ παραπλανημένος. Στρέφει τὰ ἐνδιαφέροντά του ὅχι μόνο στὰ ἐξωτερικὰ φαινόμενα, παρὰ καὶ στὰ ψυχικὰ περιεχόμενα βλ. Ernst Bornemann. Die Sozialentwicklung des Jugendlichen στὸ συνολικὸ ἔργο, Kind und Jugendliche in der Gemeinschaft 1957 σ. 51. καὶ Ἰω. Ν. Ξηροτύρη: Ἐμεῖς καὶ τὰ παιδιά μας ὡς τὰ δώδεκα χρόνια 1962 σ. 16

σθῇ ἀπὸ κανέναν ἢ νὰ ἐξαναγκασθῇ νὰ κάνη ὅ,τιδήποτε. "Ένας ἐφηβος εἶπε: «Υπάρχει κάποτε ἱκανοποίηση νὰ ἔχῃς ἄδικο, πού ἔνα καλόπαιδο δὲ θὰ τῇ νιώσῃ ποτέ». "Ένας ἄλλος εἶπε πάλι: *Ξέρω, ὅτι ὁ πατέρας μου ἔχει δίκιο, ἀλλὰ θὰ ἤθελα καμιὰ φορὰ νὰ εἶχε ἄδικο*». "Ένας πάλι ἄλλος ἀφηγεῖται: «*Ὁ πατέρας μου εἶναι γεννημένος διορθωτής. Τὸν πειράζει νὰ μὲ βλέπῃ νὰ κάνω διάφορα πράγματα μὲ τὸ δικό μου τρόπο. Ἐχει πάντοτε ἔνα καλύτερο τρόπο, τὸ δικό του. Οἱ διορθώσεις του εἶναι καρφωμένες στὴ μνήμη μου μὲ καρφιὰ μίσους. Ἀντιπαθῶ τὶς συμβουλὲς τοῦ πατέρα μου. Εἶμαι ἀποφασισμένος νὰ κάνω τὰ δικά μου σφάλματα*»¹).

Αὕτῃ εἶναι περίπου ἡ λογικὴ τῶν ἐφήβων, τῶν νέων, πού προκαλεῖ τὴν ἀντίθεση κι ὄχι μόνο τῶν σημερινῶν, παρὰ πάντα ὅλων τῶν ἐποχῶν.

*

"Ένα ἄλλο χαρακτηριστικὸ σημεῖο τῆς ψυχολογίας τοῦ ἐφήβου εἶναι, ὅτι τὶς περισσότερες φορὲς ὁ ἐφηβος, ὁ νέος, δὲ δέχεται καμιὰ συζήτηση. Προτιμᾷ νὰ μὴ ρωτᾷ καθόλου τοὺς γονεῖς γιὰ πολλὰ ζητήματα, παρὰ τοὺς «θέτει πρὸ τετελεσμένων γεγονότων». Σ' αὐτὲς τὶς περιπτώσεις οἱ γονεῖς προσπαθοῦν νὰ δώσουν στὶς γνῶμες τοὺς ἔμφαση, μὲ σκοπὸ ν' ἀποκαταστήσουν τὴν τάξη καὶ τὶς ἀρχὲς τοῦ σπιτιοῦ, πού κλονίσθηκαν. Αὐτὸ συνήθως γίνεται αἰτία νὰ ξεσπάσῃ μιὰ φανερὴ ἀνταρσία. Μὲ τὴν ἀναγκαιότητα κάποιου φυσικοῦ νόμου ἔρχεται μιὰ μέρα ἐκεῖνη ἡ γνωστὴ καὶ συνηθισμένη οἰκογενειακὴ σκηνή, πού ἀνοιχτὰ ὁ ἐφηβος κοτ' εὐθεῖαν ἀναγγέλλει τὴν ἀνυπακοή του. Τὴν ἀνακοινώνει μὲ θυμοὺς καὶ μὲ πόζα. Λέει, πῶς δὲν εἶναι πιά μικρὸ παιδὶ νὰ τὸν κάνουν ὅπως θέλουν, πῶς ἔχει κι αὐτὸς θέληση καὶ ὅτι ὁ ἴδιος πιά ξέρει τί νὰ κάνῃ καὶ τί νὰ πράξῃ. Ἡ σκηνὴ γίνεται σὲ ἀρκετὰ θεατρικὸ τόνο καὶ τελειώνει προγραμματικά μὲ τὸ χτύπημα τῆς πόρτας. Μιὰ ἐπανάληψη τῆς σκηνῆς αὐτῆς μπορεῖ κανένας νὰ τὴν προλάβῃ μὲ τὸν καλύτερο τρόπο, ὅταν δὲ δώσῃ σ' αὐτὴ καὶ τὴν πιὸ μικρὴ προσοχή. Τότε, ὅταν ἡ θεατρικὴ αὐτὴ παράσταση δὲν ἔχῃ πιά ἀποτέλεσμα, μπορεῖ νὰ σβήσῃ ἀπὸ τὸ πρόγραμμα τοῦ νέου.

Ὡστόσο θὰ ἤθελα νὰ πῶ γιὰ παρηγοριὰ τῶν γονιῶν, ὅτι αὕτῃ ἡ σκηνὴ δὲν εἶναι καθόλου ἔνα τόσο κακὸ σημάδι, ὅπως πολλοὶ τὴ νομίζουν καὶ τὴν τρομάζουν. Δὲν εἶναι κάτι τὸ τραγικόν, παρὰ μιὰ φυσικὴ, ὡς ἔνα σημεῖο διέξοδος τῆς ἐφηβικῆς ἡλικίας ἀπὸ τὶς ἐσωτερικὲς συγχρούσεις καὶ πιέσεις τῆς. Αὕτῃ ἡ στάση τοῦ νέου, τὸ ξέσπασμα αὐτὸ στὰ χρόνια τῆς ἀναγεννήσεως, δὲν πρόκειται νὰ μᾶς βάνῃ τόσο σὲ συλλογὴ καὶ ἔγνοια, ὅσο ἐκεῖνη ἡ ἄλλη στάση, ἡ

1. Τζινόνττ Χ. Μεταξὺ Γονέων καὶ ἐφήβων, μετάφ. Νικ. Παπαρρόδου 1969 σ. 36.

χωρίς δηλαδή καμιά αντίδραση ὑποταγῇ καὶ προσαρμογῇ τοῦ ἐφήβου, τοῦ νέου, στὸ περιβάλλον του, τὸ σκύψιμο τῆς κεφαλῆς του καὶ ἡ ὑπόταξή του σὲ κάθε ἐσωτερικὴ ἢ ἐξωτερικὴ ἀπαίτηση, χωρὶς ἀντίδραση, χωρὶς γερὴ σπονδυλικὴ στήλη, χωρὶς τὴν ἐλάχιστη αὐθυπαρξία στὴν κρίση του. Ἕνας νέος, ἕνας ἔφηβος ποὺ κατευθύνεται εὐκόλα ἀπὸ τὸν ἕναν καὶ τὸν ἄλλον, ἀπὸ τὸν οἰονδήποτε, θὰ ὑποκύπτει εὐκόλα σὲ κάθε ἐπίδραση.

Συνήθως αὐτοὺς τοὺς τύπους γονεῖς, δάσκαλοι καὶ γενικότερα ὅλη ἡ ὥριμη γενεὰ τοὺς χαρακτηρίζουμε γιὰ φρόνιμους. Εἶναι ἐκεῖνα «τὰ ἡσυχὰ» καὶ «ὁποδειαγματικά» παιδιά, τὰ ὁποῖα τὰ χαϊρόμαστε πολὺ καὶ στηρίζουμε ἐπάνω τους πολλὰς ἐλπίδες. Ὡστόσο στὴ ζωὴ σπάνια ἀνταποκρίνονται ἢ ἐκπληρώνουν τίς ἐλπίδες ποὺ στηρίζαμε ἐπάνω τους. Πολλὰς φορές μπορεῖ νὰ εἶναι ἐκεῖνα ποὺ καταλαβαίνουν καλὰ πῶς ν' ἀπατήσουν τὸ περιβάλλον τους. Ἐκεῖνα ποὺ φροῦντῇ μάσκα τόσο ταιριαστά, ὥστε νὰ τὰ νομίζουμε καὶ νὰ τὰ χαρακτηρίζουμε σὰν «τύποι» καὶ «ὁπογραμμό». Κι ὅμως αὐτοῦ τοῦ εἶδους ἔφηβοι ζοῦν διπλὴ ζωὴ, μιὰ γιὰ τὸν ἑαυτό τους καὶ μιὰ ἄλλη φανερὴ γιὰ τὸ περιβάλλον τους¹. Γιὰ ὅλα ὅσα συμβαίνουν στὴν παραπάνω περίπτωσή μας δὲ φταίει ὁ νέος, ὁ ἔφηβος, τόσο, ὅσο ἐμεῖς, ποὺ δὲν ξέρομε, ὅτι ἡ ἀλλαγὴ ποὺ παρουσιάζεται στὸν ἔφηβο — καὶ πρέπει μιὰ φορὰ νὰ παρουσιασθῇ ὁπωςδήποτε σὲ κάθε παιδί τῆς ἐφηβικῆς ἡλικίας — εἶναι

1. Κάποτε δύο ἔφηβοι, μαθηταὶ γυμνασίου, τὴ νύχτα ἐπιδίδονταν στὴν κλεψιὰ γιὰ πολὺν καιρό, σὰν κοινοὶ λωποδύτες κι ὅμως στὸ Σχολεῖο παρουσιάζονταν ἐξαιρετικὰ φρόνιμοι. Ποτὲ δὲν εἶχαν δώσει ἀφαρμὴ, ἔστω καὶ τὴν πιὸ μικρὴ· μάλιστα ὁ ἕνας ἀπὸ τοὺς δύο ἦταν καὶ ὁ πρῶτος τοῦ σχολείου καὶ ἔπαιρνε καὶ ὑποτροφία τοῦ Ὑπουργείου Παιδείας... Οἱ ἀπογοητεύσεις ποὺ δοκιμάζουν οἱ καθηγηταὶ γυμνασίου, ὅταν ὕστερα ἀπὸ χρόνια διδασκαλίας ἀπολύσουν τοὺς μαθητὰς τους, προέρχονται, ὅπως μᾶς λέει ἡ πείρα, πιὸ πολὺ ἀπ' ἐκείνους τοὺς μαθητὰς ποὺ τοὺς νόμιζαν γιὰ τοὺς πιὸ φρόνιμους. Ἀπ' ἐκείνους ποὺ παρουσιάζονται, σὰν «ὁποδειαγμα» προσαρμογῆς. Αὐτοὶ οἱ «ὁποδειαγματικοί», ὅταν φύγουν πιὰ ἀπὸ τὸ σχολεῖο, δὲν στρέφουν τὸ πρόσωπό τους οὔτε νὰ τοὺς χαϊρείσουν, ἐνῶ ἀντίθετα πολλὰς φορές δείχνουν ἐξαιρετὴ συμπεριφορὰ ἐκεῖνοι, ποὺ δὲν ἦταν «τύποι καὶ ὁπογραμμό». Ἐκεῖνοι ἀπὸ τοὺς ὁποίους δὲν θὰ παραξενεύετο κανένας, ἂν ὕστερα ἀπὸ τὸ ἀπολυτήριό τους δὲ θὰ χαίρετοῦσαν τὸν καθηγητὴ τους κι ὅμως δείχνονται ἀνθρωπινότεροι ἀπὸ τοὺς ἄλλους τοὺς «ὁποδειαγματικούς». Ἰω. Ν. Ξηροτόρη, Ψυχολογία τῆς ἐφηβικῆς ἡλικίας ἀγοριῶν καὶ κοριτσιῶν 1969 Ὁ Debesse, γράφει, πῶς ὑπάρχουν καὶ οἱ εὐθυγραμμισμένοι, ἀπὸ τοὺς ὁποίους προέρχονται τὰ θετικὰ πνεύματα καὶ οἱ ἄνθρωποι τῆς δράσεως. Τέτοιοι συνήθως τύποι, εἶναι οἱ καλοὶ μαθηταὶ τῶν Σχολείων ἀλλὰ μερικοὶ ἀπ' αὐτοὺς οἱ ἀσθενέστεροι στὸ χαρακτῆρα λύνουν τὸ πρόβλημα τῆς ἀντιθέσεώς τους μὲ τοὺς μεγάλους, μὲ τὴ φυγὴ τους στὴ χίμαιρα καὶ στὴν οὐτοπία ἢ στὴν ἀλητεία, τὴν ἀνηθικότητα ἢ τὴν αὐτοκτονία. Σημειωμένο ἀπὸ τὸ ἀνάτυπο, Β. Χαρόνη, Αἱ ψυχικαὶ ἐκδηλώσεις τοῦ ἐφήβου, 1964 Debesse M. «Ἡ ἐφηβεία» Ἑλλην. μεταφ. «Τὶ πρέπει νὰ ξέρω», 1967.

υγεία και όχι αρρώστια και ότι επιβάλλεται από τη φύση. 'Υπάρχουν βέβαια και παθολογικές καταστάσεις «εσπασματος» προπαντός σ' αυτό το στάδιο της ηλικίας, καταστάσεις φορτωμένες με κληρονομική προδιάθεση, ωστόσο ένας έμπειρος άνθρωπος μπορεί να διακρίνει το παθολογικό από το φυσιολογικό. Κανόνας είναι η φυσιολογική κατάσταση, η οποία και απαιτεί μια ιδιαίτερη κατανόηση και συμπεριφορά τών ωρίμων απέναντι τών εφήβων, για να μην προκαλούνται έντονες αντιδράσεις και συνεπώς και άγεφύρωτες αντιθέσεις.

*

Το παιδί ζή και κινείται μέσα στον κόσμο της παιδικής φαντασίας. 'Ο έφηβος κατευθύνει πια τη σκέψη του και τις προσπάθειές του στον κόσμο τών ωρίμων. Ένα καινούριο πνεύμα έχει φυσήξει μέσα στον έφηβο και με υπερηφάνεια τονίζει, πώς δεν είναι πια παιδί. Τò βλέμμα του κατευθύνεται πρὸς τὸ μέλλον. Θέλει κι επιθυμεί να άναμετρηθῇ με τὰ σοβαρά προβλήματα τῆς ζωῆς. Γι' αὐτὴ του τὴ διάθεση κι επιθυμία δὲ βρίσκει κατανόηση στοὺς ωρίμους γι' αὐτὸ και ἀπομακρύνεται ἀπ' αὐτούς. Δένεται εύκολα και δυνατὰ με τοὺς ὁμηλικούς του σὲ ψυχικὴ κοινότητα, ἡ ὁποία λίγο πολὺ ἔχει κάποια ἑλαφρὰ αἰχμὴ πρὸς τοὺς ωρίμους. Σ' αὐτούς βλέπει τοὺς πιεστὰς του. Καί με εύκολία συνηθίζει νὰ κλείνει τὸν ἑσωτερικό του κόσμο ἀπ' αὐτούς.

Θὰ πρέπη νὰ ᾿χουμε ὑπόψη μας, πὼς, ὅταν τὸ παιδί φτάση, ὅταν μπῇ στὴν ἐποχὴ τῆς ἐφηβικῆς ηλικίας, τότε ζῇ μονομιᾶς τόσα πολλὰ και ἀναπάντεχα σ' αὐτὸ σωματικὰ και ψυχικὰ φαινόμενα, φαίνόμενα, πού τὸ ἴδιο δὲν μπορεῖ νὰ τὰ ἐννοήση, γι' αὐτὸ πιστεύει, ὅτι και τὸ περιβάλλον του δὲν τὸν καταλαβαίνει, ὁπότε αἰσθάνεται τὸν ἑαυτὸ του σὰν κάτι τὸ μοναδικό, σὰν κάτι τὸ τέλεια ἰδιαίτερο. Αὐτὸ βέβαια, πού αἰσθάνεται ὁ έφηβος, στὴ βάση του εἶναι σωστό, γιατί κάθε «έγώ», κάθε πρόσωπο και προσωπικότητα εἶναι κάτι τὸ μοναδικὸ στὴν ἰδιοτυπία της.

Μ' αὐτὴν τὴν ψυχικὴ κατάστασή του ὁ έφηβος ἀπαιτεῖ νὰ τοῦ συμπεριφέρονται, ὅπως σὲ ἕνα ν ὁ κ λ η ρ ω μ έ ν ο. Κι ὅταν αὐτὴ ἡ προσδοκία και ἡ ἀπαίτησή του δὲν ἐκπληρώνεται, ὅταν δὲ βρίσκει ἀνταπόκριση αὐτῇ του ἡ τάση και ἡ ἐπιθυμία στοὺς δικούς του, στὸν κύκλο τοῦ σπιτιοῦ του ἢ και σὲ ὁποιαδήποτε ἄλλη κοινότητα ωρίμων μέσα στὴν ὁποία ζῇ, τότε γίνετα πεισματάρης, κλείνεται στὸν ἑαυτὸ του και ἀποκρούει καθετί. Κι ὅχι μόνο αὐτό, παρὰ ἔτσι πού βρίσκεται κλεισμένος μέσα στὸ καβούκι του, μ' αὐτὴ τὴν ψυχικὴ κατάσταση του μεγαλώνει τὸ τίποτε και τὸ κάνει θεόρατο στὶς σχέσεις του με τοὺς δικούς του, π ρ ο σ β ἄ λ λ ε τ α ι ἀπὸ τὸ τίποτε και π ε ι σ μ α τ ὶ ν ε ι ἀπὸ τὸ παραμικρό. Τὸ πείσμα του δὲν εἶναι ἄλλο τίποτε, παρὰ ἡ ἀ π ὁ κ ρ ο υ σ η κ ἄ θ ε ἐ π ι δ ρ ἄ σ ε ω ς ἐ π ἄ ν ω τ ο υ τ ὶ ν ὠ ρ ἰ μ ω ν και μ ι ᾶ

έντονη διαμαρτυρία έναντίον τοῦ κύρους τους. Ἐκτὸς ἀπ' αὐτὸ τὸ εἶδος τῆς κρίσεως, δηλαδή τῆς ἀντιθέσεως καὶ τῆς ἀποκρούσεως καὶ τῆς διαμαρτυρίας ἐναντίον τοῦ κύρους τῶν ὀρίμων, παρουσιάζει ὁ ἔφηβος καὶ μιὰ ἄλλη κρίση αὐτῆς τῆς ἐποχῆς τὴν κρίση τῆς πρωτοτυπίας, ὅπως τὴν ὀνομάζει ὁ Debesse¹, δηλαδή παρουσιάζει ἰδιορρυθμίες καὶ ἐκκεντρικότητες τόσο στὴν ὁμιλία του, ὅσο καὶ στὰ φερσίματά του, ἀλλὰ καὶ στὴν ἐνδυμασία του. Ἡ ἡλικία αὐτὴ ἔχει μιὰ κλίση πρὸς τὴν ἐκκεντρικότητα, ἡ ὁποία ἀποτελεῖ τὴν καθόλου ἐπιθυμία τῆς πρωτοτυπίας, ἀπὸ τὴν ἄλλη πλευρὰ πάλι ὑπάρχει ἡ λατρεία τοῦ ἐγώ, αὐτὴ πού τείνει στὴν προβολὴ τοῦ ὑποκειμένου στὴ σφαῖρα τοῦ συνειδητοῦ. Ὁ ἔφηβος ζῇ μέσα σ' ἓνα δικό του ἰδιόρρυθμο κόσμον ἰδεῶν καὶ αἰσθημάτων. Μέσα στὴν κρίση του αὐτῇ, ὁ νέος ζητεῖ νὰ ἱκανοποιηθῇ μὲ κάτι νεώτερο καὶ ἀνώτερο ἀπ' ὅ, τι ὡς τώρα γινώριζε, γι' αὐτὸ καὶ τείνει πρὸς τὴν περιπέτεια, ζητεῖ νὰ μάθῃ ὅλα, ὅσα συμβαίνουν στὸν κόσμον, προσπαθεῖ νὰ ἀνακαλύψῃ τί εἶναι ἡ ζωὴ.

*

Ἐνα ἄλλο χαρακτηριστικὸ γνῶρισμα τῆς ἐφηβικῆς ἡλικίας εἶναι, ὅτι καὶ τὴν πὶ ο μ ι κ ρ ῆ ἀ δ ι κ ι ἰ α ὁ ἔφηβος τὴν α ἰ σ θ ἄ ν ε τ α ι β α ρ ι ἰ α καὶ τὴν παίρνει κατὰκαρδᾶ. Τὸ ὅτι βέβαια στὴ ζωὴ δοκιμάζομε πολλές φορές τὴν ἀδικίαν, αὐτὸ εἶναι ἀληθινό, ὅσο καὶ ἡ ἴδια ἡ ζωὴ, ὥστόσο θὰ πρέπη κανένας νὰ συνηθίσῃ νὰ μπορῇ νὰ ὑποφέρῃ ὡς ἓνα σημεῖο τὸ ἀδίκον πού τοῦ γίνεται καὶ νὰ συμβιβασθῇ μ' αὐτὴ τὴν πραγματικότητα τῆς ζωῆς. Οἱ ἄνθρωποι πικραίνομαστε, ἀνάλογα βέβαια μὲ τὴν ἰδιοτυπία μας καὶ μὲ τὸ χαρακτήρα μας· ὁ ἓνας πικραίνεται περισσότερο καὶ ὁ ἄλλος ὑποφέρει τὴν ἀνεπάρκεια τῆς ζωῆς, τὴν ἀδικίαν, μὲ χιουῦμον καὶ βλέπει μόνο τὸ καλόν, πού ἔχει ἀπομείνει. Ὁ ἔφηβος, ὁ νέος, εἶναι ἀπέναντι σὲ κάθε πραγματικὴ ἢ φανταστικὴ ἀδικίαν ἐξαιρετικὰ εὐαίσθητος. Κι ὅμως εἶναι ἀνάγκη καὶ αὐτὸς νὰ ἐννοήσῃ καὶ νὰ συνηθίσῃ νὰ δέχεται τοὺς ἀνθρώπους καὶ τὰ πράγματα, ὅπως εἶναι, δηλαδή ὅχι τέλεια, ὅπως εἶναι οἱ ἄνθρωποι καὶ ἡ ζωὴ, μὲ τίς ἀνεπάρκειες καὶ τίς ἀτέλειές της.

*

Ἡ β ι α ἰ ὀ τ η τ α, ἡ ὀ ρ μ η τ ι κ ὀ τ η τ α καὶ τὸ ἀ σ υ γ κ ρ ἄ τ η τ ο ἦταν πάντα χαρακτηριστικὰ τῆς ἐφηβικῆς ἡλικίας, ἀλλὰ σὲ περασμένες ἐποχὰς δὲ ζοῦσαν οἱ γονεῖς αὐτὴ τὴν κατάστασιν τῶν ἐφήβων τόσο, ὅσο σήμερον καὶ τοῦτο, γιὰτὶ ἐνωρίτερα τὰ παιδιὰ ἀπ' ὅτι σήμερον, ἔβγαιναν ἔξω ἀπὸ τὸ σπῆτι ἔπιαναν ἐνωρὶς δουλειὰ στὰ δέκα καὶ στὰ ἑντεκα χρόνια, ἐνῶ σήμερον ἡ ζωὴ

1. M. Debesse, *La Crise d' Originalité Juvenile* Paris 1956. Τοῦ ἴδιου *Ψυχολογία τοῦ παιδιοῦ μετὰφρ.* Ἠλία Ξηροτύρη, 1957 βλ. Χαρόνη ἐνθ' ἄνωτ. σ. 11.

γίνεται ὅλο καὶ πιὸ πολὺπλοκῃ. Ἡ ἐποχὴ μας προβάλλει περισσότερες ἀπαιτήσεις ἀπὸ τὶς προηγούμενες ἐποχές. Ἡ σχολικὴ ζωὴ τοῦ παιδιοῦ ὅλο καὶ ἐπιμηκύνεται, ἡ οἰκονομικὴ ἐξάρτηση τοῦ νέου ὅλο καὶ ξεμακραίνει, εἶναι ἀναγκασμένος νὰ μένῃ ὅλο καὶ περισσότερο κάτω ἀπὸ τὴν ἐξάρτηση τῶν γονέων καὶ αὐτὴ δυσκολεύει πολλὰς φορές τὴν εἰρηνικὴ συμβίωση μέσα στὴν οἰκογένεια, προκαλεῖ ἢ ἐνισχύει τὶς ἀντιθέσεις μεταξὺ τῶν γενεῶν.

*

Στὴν ἐφηβικὴ ἡλικία ὁ ἄνθρωπος στρέφει τὰ μάτια τοῦ πρὸς τὰ ἔσω. Ἀρχίζει νὰ ἀσχολῆται ὅλο καὶ περισσότερο μὲ τὸν ἑαυτό του, τὸ ὑποκείμενό του. Στὴν ἡλικία αὕτὴ κάνει τὴν πρώτη ἐγνωσμένη αὐτοπαρατήρησιν, δηλαδὴ προσπαθεῖ νὰ ἀναλύσῃ τὶς σκέψεις του, τὰ συναισθήματά του, τὶς θέσεις του καὶ τὶς προσπάθειές του. Μὲ ἄλλα λόγια ἀρχίζει νὰ ἀνακαλύπτῃ τὸν ἐσωτερικὸ ἄγνωστο ἑαυτό του.

Στρέφει τὰ μάτια τοῦ πρὸς τὰ ἔσω, πρὸς ἓνα κόσμον ταραγμένον καὶ ἀνήσυχον. Ἀρχίζει νὰ ζῇ τὸν ἐσωτερικὸν τοῦ κόσμου, ἓναν κόσμον ποὺ μοιάζει σὰν κάτι ποὺ διαρκῶς ταλαντεύεται ἀπὸ ἐναλλασσόμενες διαθέσεις, συναισθήματα, γνώμες, ἐπιθυμίες, πράγματα ποὺ δυσκολεύουν τὸ νέο, τὸν ἐφηβον, νὰ καταλάβῃ καλὰ τὸν ἑαυτό του. Ὡστόσο ἐκεῖνο ποὺ ἀρχίζει νὰ ξεδιαλύνῃ καὶ νὰ τὸ ἀνακαλύπτῃ κάπως καθαρότερα ἀπὸ καθετὶ εἶναι τὸ ψυχικὸ ἐγώ του, σὰν κάτι τὸ ξεχωριστὸ ἀπὸ τὸν ἄλλο κόσμον. Ἀναγνωρίζει τὸν ἑαυτό του σὰν κάτι διάφορον, τὸ ἀλλιώτικον ἀπὸ τὸν πατέρα του, ἀπὸ τὴ μάνα του, τ' ἀδελφία του. Ἀρχίζει λίγον πολὺ νὰ παίρνῃ ἀπόστασιν ἀπ' αὐτοὺς, ν' ἀπομακρύνεται.

Ὁ ἐφηβος ὄχι μόνον ἀνακαλύπτει τὸ ἐγώ, του, ἀλλὰ καὶ τὸ ζῇ αὐτὸ «τὸ ἀπαξ ὑπάρχον», γιατί ἀρχίζει νὰ ζυπνᾷ μέσα τοῦ ἡ αὐτοτέλεια τῆς κρίσεως, τῆς σκέψεως καὶ τῆς ἠθικῆς αὐτοευθύνῃς του. Αὐτὸ τὸ ἐγώ τοῦ ἀρχίζει σιγὰ σιγὰ νὰ τὸ ζῇ τώρα πιά σὰν μιὰ ὑπερακριβή του ἀξία, ποὺ εὐκόλῃ μέσα στὴ χαρὰ τῆς ἀνακαλύψεως ἀνεβάζει αὐτὴ τὴν ἀξία τοῦ ἐγώ του σὲ ὑπεραξία. Ἔτσι πάλι ἀποκτᾷ σιγὰ σιγὰ μιάν ἐντονὴν αὐτοσυνείδησιν, ἡ ὁποία τὸν κρατᾷ διαρκῶς σὲ θέσιν ἄμυνας ἢ ἐπιθέσεως ἀπέναντι τοῦ περιβάλλοντός του, ποὺ ἀρχίζει τώρα νὰ τὸ παρὰ βλάβῃ ἢ νὰ μὴ τὸ λσμβάνῃ πολὺ ἢ καὶ καθόλου ὑπόψιν τοῦ τόσο, ποὺ τὸν πιάνει μιὰ ἐντονὴ ἔφεση νὰ δεῖξῃ, πὼς ἀξίζει καὶ μάλιστα τόσο, ὥστε νὰ θέλῃ νὰ ἐπιβληθῇ καὶ νὰ δεῖξῃ δύναμιν.

Ἐνοχλεῖται κάτω ἀπὸ τὴν παντοειδῆ ἐξάρτησιν τῶν γονιῶν τοῦ καὶ θέλει ν' ἀπαλλαγῇ ἀπὸ τὴν κηδεμονίαν τους, ν' ἀποχτήσῃ τὴν ἐλευθερίαν καὶ τὴν ἀνεξαρτησίαν τοῦ, νὰ ἔρχεται στὸ σπίτι καὶ νὰ φεύγῃ, ὅποτε αὐτὸς θέλει. Τὶς ἀπα-

γορεύσεις, την κοινωνική πειθαρχία, την υπακοή στους νόμους κλπ. τὰ θεωρεῖ καταναγκασμό, σὰν ἀνυπόφορο ζυγό. Δὲ διακρίνει τὴν ἀναγκαιότητά του καὶ τὴ σκοπιμότητά του γιὰ τὴν ὑπαρξὴ μιᾶς ἁρμονικῆς συμβιωτικῆς ζωῆς. Δὲν μπορεῖ νὰ ἐννοήσῃ πῶς ἐλευθερία χωρὶς περισμοὶ δὲν εἶναι ἐλευθερία, παρὰ ὑποταγὴ στὸ χειρότερο τύραννο: τὰ ἔνστικτα καὶ τὶς ἐπιθυμίες. Οἱ ἀπαιτήσεις του εἶναι παράλογες. Ἀντὶ νὰ συμμορφωθῇ πρὸς τοὺς κοινωνικοὺς κανόνες καὶ νὰ προσαρμοσθῇ πρὸς τὸ περιβάλλον, θέλει νὰ προσαρμοσθῇ τὸ περιβάλλον πρὸς αὐτὸν καὶ οἱ κοινωνικοὶ κανόνες καὶ ὁ κοινωνικὸς ἔλεγχος, σὰν ἀφόρητος πού τοῦ φαίνεται, νὰ παραμερισθῇ καὶ νὰ σιγήσῃ. Ἔτσι μ' αὐτὸ τὸ νόημα εἶναι ἀναπόφευκτες βέβαια οἱ συγκρούσεις.

*

Ἐνα ἄλλο χαρακτηριστικὸ τοῦ νέου, τοῦ ἐφήβου εἶναι καὶ τοῦτο: ἐνῶ ὡς τὸ τέλος τῆς παιδικῆς ἡλικίας του μάζευε γνώσεις τὴ μιὰ κοντὰ στὴν ἄλλη, σὰν ἄπλο ὕλικό, χωρὶς συσχέτιση καὶ σύγκριση, τώρα ἀρχίζει νὰ συγκρίνῃ, νὰ συσχετίζῃ τὶς γνώσεις καὶ νὰ θέλῃ νὰ βγάξῃ συμπεράσματα, ἀλήθειες. Βλέπει τὸν κόσμον, ὁ νέος, σὰν αἶνιγμα καὶ ζητεῖ νὰ βρῇ λύσεις καὶ μάλιστα ριζικές. Κατέχεται ἀπὸ μεταφυσικὴ δίψα. Ζητεῖ τὴν ἀλήθεια καὶ ὄχι ἀπλῶς τὴν ἀλήθεια, παρὰ τὴν ἀπόλυτὴ ἀλήθεια¹. Ψάχνει νὰ βρῇ καὶ νὰ σχηματίσῃ μιὰ εἰκόνα τοῦ κόσμου. Ἡ ζήτησή του ὅμως αὐτὴ δὲν εἶναι καθόλου ἀντικειμενική, παρὰ στηρίζεται, χωρὶς ὁ ἴδιος ὁ ἐφηβος νὰ τὸ καταλαβαίνει, στὸ συναίσθημα, πού ξέρομε πόσο μᾶς ἀπομακρύνει ἀπὸ τὴν πραγματικότητα, τὴν ἀντικειμενικότητα καὶ τὴν ἀλήθεια. Λεῖπει ἀκόμη ἀπὸ τὸ νέο ἡ πείρα τῆς ζωῆς καὶ ἡ αὐτοκριτική. Δυσκολεύεται νὰ ξεχωρίσῃ τὴ θεωρία ἀπὸ τὴν πράξη, τὸ ὄνειρο ἀπὸ τὴν πραγματικότητα. Τὸ ψέμα ἀπὸ τὴν ἀλήθεια. Μιὰ χτυπητὴ λέξη ἢ ἓνα συναρπαστικὸ σύνθημα τὸν κάνουν φανατικό, μονόπλευρο καί, σὰν ἀνώριμο, τυφλό. Γενικὰ μεθ' ὁ νέος μὲ τὴ φρασολογία. Κυριαρχεῖται ἀπὸ τὸ συναισθηματικὸ τοῦ κόσμου· κυρίως ὁ κόσμος τῆς σκέψης καὶ τοῦ λογικοῦ παίζει γενικὰ στὴ νεανικὴ ζωὴ μικρὸ ρόλο. Ἡ ψυχρὴ σκέψις, ἡ ἡρεμὴ καὶ ἡσυχὴ ἀναμέτρηση μὲ τὰ πράγματα καὶ γεγονότα εἶναι ξένα γι' αὐτὸν, γιὰ τὸν ἐφηβον, τὸ νέο. Τοῦ ἀρέσει ὁ θόρυβος. Θέλει νὰ κἀνῃ αἰσθητὴ τὴν παρουσία του. Στρέφεται πάντα πρὸς τὰ ἐκεῖ, πού θὰ τὸν προσέξουν καὶ θὰ τοῦ ὑποσχεθοῦν ἀνάδειξη, ὄνομα, γι' αὐτὸ καὶ εἶναι εὐκόλῃ λεία κάθε νέας κοσμοθεωρίας, ἢ

1. Ἀλλὰ καὶ στὰ συναισθήματά του ἀναζητεῖ, τὸ ἀπόλυτο, τὴν αἰωνία διάρκεια γι' αὐτὸ καὶ ὀρκίζεται αἰωνία ἀγάπη «αἰωνία πίστη». Κυριαρχεῖ ἡ παράσταση «ὅλα ἢ τίποτε» μιὰ χαρακτηριστικὴ ἀπαίτηση τῆς ἐφηβικῆς ἡλικίας. Ἀπ' αὐτὴν τὴν αἰτία, τὴν τάση ἐξηγοῦνται καὶ οἱ αὐτοκτονίες τῶν νέων Lersch, Philipp, *Entwicklungspsychologie München 1961* σ. 57.

ὅποια τὸν φέρνει σὲ ἀντίθεσιν πρὸς ὅσους ἀντιπροσωπεύουν τὰ παλιά, δηλαδὴ πρὸς τὴν ὥριμη γενεά.

Ὡστόσο κάτω ἀπὸ τὶς ριζοσπαστικὰς αὐτὰς ἰδέας τοῦ νέου βρίσκεται ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἓνας ἰδεολογικός, ὅσο κι ἂν ἔρχεται στὴν ἐπιφάνεια ἡ κακὴ θέληση, ἡ ἀπειθαρχία, ἡ ἀνυπακοή καὶ ἡ αὐθάδεια. Ἡ παρατήρηση λέει, πὼς σὲ καμιά ἄλλη περίοδο τῆς ἡλικίας του ὁ ἄνθρωπος δὲ ζεσταίνεται τόσο ἀπὸ τὰ ἰδανικά, ὅσο τὴν ἐποχὴ τῆς ἐφηβικῆς ἡλικίας του. Αὐτὴ εἶναι ἡ κατ' ἐξοχὴν ἐποχὴ τῶν ἰδανικῶν τοῦ ὀνθρώπου. Ὅποιος στὴν περίοδο αὐτὴ τῆς ἡλικίας του δὲν ἔχει ἰδανικά, δὲν πρόκειται στὴ ζωὴ του, ἴσως, νὰ δημιουργήσῃ κάτι σπουδαῖο. Ἐτσι βέβαια δὲν πρέπει νὰ μᾶς φαίνεται παράξενο, ὅταν ἓνας νέος, ἓνας ἐφηβος, δὲν προσαρμόζεται πολλὰς φορὲς τόσο εὐκολὰ σὲ πεζὰς ἀπαιτήσεις τῆς καθημερινῆς τυπικότητος.

*

Ἐνα ἄλλο χαρακτηριστικὸ εἶναι τοῦ ἡ στροφὴ τοῦ ἐφήβου πρὸς τὰ ἔσω τὸν ὁδηγεῖ σὲ μιὰ ἄλλη ἀκόμη ἀνακάλυψη, στὴν ἀνακάλυψη τῆς μοναξιάς του. Εἶναι ἀλήθεια ὅτι πάντα χωρίζει τοὺς ἄνθρώπους ἓνα χάσμα, ἓνα κενό, ποὺ μένει αἰώνια ἀγεφύρωτο καὶ μένει τέτοιο, ὅσο κι ἂν, πολλὰς φορὲς, ὁ ἄνθρωπος νομίζει, ὅτι τὸ χάος αὐτὸ γεφυρώνεται. Κι αὐτὸ συμβαίνει καὶ μὲ τοὺς κοντινοὺς μὲ μᾶς ἄνθρώπους. Ὅσο κι ἂν νομίζουμε, ὅτι ἔχομε γίνῃ ἓνα μὲ τοὺς πιὸ στενοὺς μας, πάντα ἀνακαλύπτουμε τὴν ἀπάτη μας, τὴν πλάνην, πὼς ὁ ἄλλος, ὅποιοσδήποτε κι ἂν εἶναι αὐτός, ὅσο πιὸ κοντὰ μας κι ἂν στέκεται, μένει πάντα ἓνας ξένος. Ποτὲ δὲν μπορούμε νὰ ταυτισθοῦμε ἀπόλυτα μ' αὐτόν, δὲν μπορούμε ποτέ, ὅσο κι ἂν νομίζουμε τὸ ἀντίθετο, νὰ ἐρθοῦμε πολὺ κοντὰ του. Δὲν ξέρομε ποτέ, ἂν μᾶς ἀγαπᾷ μὲ τὸν ἴδιο βαθμὸ ἀγάπης ποὺ τὸν ἀγαποῦμε ἐμεῖς. Ἄν εἶναι φίλος μας, ὅσο κι ἐμεῖς ἢ ἂν μιὰ μέρα θὰ δοκιμάσουμε τὴν πιὸ μεγάλη ἀπογοήτευση. Αὐτὴ τὴν ἀνακάλυψη κάνει ὁ ἐφηβος ὁ νέος, ὅτι τὸν χωρίζει ἀπὸ τοὺς ἄλλους κενὸ ἀγεφύρωτο. Κι αὐτὴ ἡ ἀνακάλυψη τοῦ στοιχίζει πολὺ σὲ πόνον. Πολλὰς φορὲς τοῦ εἶναι ἀνυπόφορο, γιατί ἀσφαλῶς πάντα νοσταλγεῖ ἀγάπην καὶ φιλίαν. Γιὰ πρώτη φορὰ ἀνακαλύπτει τὴ μόνωσίν του ἀπὸ τὸ γύρω κόσμον καὶ θέλει ἓναν ἄνθρωπον, τὸ συνομήλικόν του ποὺ θὰ ἀντικαταστήσῃ τὸν κόσμον ποὺ ἔχασε, τὸν κόσμον τῶν παιδικῶν του χρόνων. Ἡ νοσταλγία τοῦ ἐφήβου φτάνει ὡς τὴν ὀνειροπόλησιν. Εἶναι ἡ τάση του νὰ γεφυρώσῃ τὸ κενό, ποὺ ἀνακάλυψε, ὅτι ὑφίσταται ἀνάμεσα σ' αὐτόν καὶ τοὺς ἄλλους, τὸ κενὸ ποὺ νομίζει, ὅτι θὰ καλύψῃ μὲ τὴ φιλίαν, θὰ ἱκανοποιήσῃ τὴ νοσταλγίαν του, θὰ σβῇ τὴν ἀπομόνωσιν, ποὺ αἰσθάνθηκε. Τείνει νὰ βρῇ ἄνθρώπους ποὺ νὰ τὸν καταλαβαίνουν· κι αὐτοὶ εἶναι οἱ συνομήλικοί του κι ἀπ' αὐτοὺς ὀρισμένοι μόνο, οἱ φίλοι του, καὶ ἀκόμη ἓνας, ὁ φίλος.

*

“Ένα άλλο ακόμη χαρακτηριστικό τῆς ψυχολογίας τῆς νεανικῆς ἡλικίας εἶναι πού πουθενά, σέ καμιά ἐποχὴ καὶ φάση τῆς ζωῆς τοῦ ἀνθρώπου δὲν παρουσιάζεται σέ τόσο μεγάλο βαθμὸ τὸ ἐρωτηματικὸ καὶ ἡ ἀμφιβολία ἐπάνω στὴν πέμπτη ἐντολὴ τοῦ Μωσαϊκοῦ νόμου, ὅσο στὴν ἐφηβικὴ ἡλικία. Δηλαδή αὐτὸ τὸ στάδιο τῆς ἡλικίας γίνεται πιά πρόβλημα τὸ «τίμα τὸν πατέρα σου καὶ τὴ μητέρα σου». Κι αὐτὸ τὸ βλέπομε φανερά στὰ καθημερινὰ παράπονα τῶν γονέων, ὅσο καὶ σέ μερικοὺς ὑπαινιγμοὺς τῶν νέων ἐναντίον τῶν γονέων. Εἶναι ἡ ἐποχὴ πού τὸ γενικὸ κύρος ἀδυνατίζει πιά πολὺ καὶ ἡ κατάσταση φτάνει, πολλὲς φορὲς ὅχι ἀπλῶς ὡς τὴν ψυχρότητα, παρὰ ὡς τὴν ἐντονὴ ἀντίθεση. Δὲν ἀναγνωρίζει ὁ νέος τότε πιά κανέναν, καὶ νομίζει πὼς δὲν ὀφείλει τίποτε σέ κανέναν.

*

“Ένα ἄλλο γνώρισμα τῆς νεανικῆς ψυχολογίας εἶναι, πὼς ὁ χαρακτήρας τοῦ ἀνθρώπου εἶναι πάντα τὸ ἀποτέλεσμα τῆς ἀναμετρήσεως ἀνάμεσα σέ δύο δεδομένα: τὴν κληρονομικότητα καὶ τὸ περιβάλλον. Αὐτοὶ οἱ οἱ δύο παράγοντες ἔχουν μεγάλη σημασία γιὰ τὴν ψυχικὴ ἀνάπτυξη τοῦ ἐφήβου. Μιὰ καλὴ κληρονομικότητα μέσα σέ ἀντίξοο περιβάλλον μακραίνεται. Ἔτσι, ὅταν θέλουμε νὰ ἐννοήσουμε τὸ νεανία, δὲν πρέπει νὰ περιοριζόμαστε ἀπλῶς σ’ αὐτὸν καθ’αυτόν, παρὰ θὰ πρέπει νὰ τὸν τοποθετήσουμε, ἂν θέλουμε νὰ μὴν πέσουμε ἔξω στὶς ἐνέργειές μας καὶ στὶς κρίσεις μας, μέσα στὰ πλαίσια, στὰ ὁποῖα ζῇ καὶ κινεῖται μέσα στὸ περιβάλλον, μὲ τὸ ὁποῖο κάθε ἡμέρα ἀναμετρεῖται, μέσα στὸ πνεῦμα τῆς σημερινῆς κοινωνίας μὲ τίς τάσεις της καὶ τίς ἀντιλήψεις της. Ἡ ψυχικὴ θεραπευτικὴ ἀπὸ τίς σχετικὲς παρατηρήσεις πού ἔκανε ἔβγαλε τὸ συμπέρασμα, πὼς δὲν εἶναι ζήτημα ἀπλῆς θεραπείας τοῦ ἀτόμου αὐτοῦ καθ’αυτοῦ, ὅσο τῆς ἑλῆς γύρω τοῦ ἀτμοσφαίρας καὶ μάλιστα κατὰ πρῶτο καὶ κύριο λόγο τῆς οἰκογενειακῆς ἀτμοσφαίρας.

*

“Ένα ἄλλο χαρακτηριστικὸ τῆς νεανικῆς ψυχολογίας εἶναι πού ὁ ἐφηβος σιγὰ σιγὰ ἀνακαλύπτει τὴ δύναμη τοῦ νοῦ. Χαίρεται γιὰ τὴν ἀνακάλυψη τοῦ ὄργανου καὶ τολμᾷ νὰ δοκιμάζῃ καὶ νὰ καταπιάνεται μὲ προβλήματα τῆς ζωῆς, γιὰ τὰ ὁποῖα εἶναι ἀκόμη ἀνώριμος, γιὰ τὸ τοῦ λείπει ἡ πείρα καὶ ἡ ἄσκηση τοῦ ὄργανου πού ἀνακάλυψε. Παίρνει κριτικὴ θέση καὶ ἀποκρούει τίς παραδομένους θρησκευτικὲς μορφές καὶ ἀμφιβάλλει γιὰ τὴ θρησκευτικὴ πίστη. Ἡ ἀμφιβολία γενικὰ σ’ αὐτὴ τὴν ἡλικία τυραννεῖ πολλὲς φορὲς τὸ νέο, γιὰ τὸ αὐτὸς ζητεῖ σέ ὅλα τὰ πράγματα, ἀλλὰ καὶ στὴ θρησκεία, ἀπό-

λυτή, προπαντός, χειροπιαστή καθαρότητα, γι' αὐτὸ καὶ ταλαντεύεται, αἰωρεῖται σὲ ἀκρότητες, ποὺ τὸν φέρνουν σὲ ἀντίθεση μὲ τὴν ὥριμη γενεά.

Ὁ νέος μένει ἀνικανοποίητος, ὅταν κανένας προσπαθῇ νὰ λύσῃ τὶς θρησκευτικὰς ἀπορίες του μὲ ἀφελεῖς καὶ ἄκριτες ἐξηγήσεις ἢ ὅταν ἀντιλαμβάνεται, πὼς ὁ ὥριμος δὲν εἶναι καθόλου πεπεισμένος ἐσωτερικὰ γιὰ τὴν εὐλάβειά του, παρὰ ἐκτελεῖ ὀρισμένες θρησκευτικὰς ἐνέργειες καὶ πράξεις ἀπὸ συνήθεια ἢ κατὰ μηχανικὸ τρόπο, ὅπως ἐπίσης δὲν μπορεῖ νὰ βγῇ ὁ νέος ἀπὸ τὴν ἐσωτερικὴ του ἀμφιβολία, ὅταν ἔχῃ νὰ κάνῃ μὲ ὥριμους, οἱ ὁποῖοι κατέχονται ἀπὸ θρησκευτικὴ ἀδιαφορία. Καὶ οἱ τρεῖς αὐτὲς μορφὲς θρησκευτικότητος εἶναι ἀνίκανες νὰ βοηθήσουν τὸ νέο νὰ ἀπολυτρωθῇ ἀπὸ τὴν ἐσωτερικὴ σύγκρουσίν του, γιατί δὲν μποροῦν νὰ τοῦ ἐμπνεύσουν ἀνάταση, ἀλλὰ οὔτε καὶ νὰ τοῦ γεμίσουν τὴν ψυχὴ ἀπὸ τὸ νόημα τοῦ σεβασμοῦ πρὸς τὴν ἴδια τὴ ζωὴ, ποὺ ἔχει πάρει τὴ θέση της κάτω ἀπὸ τὴν ἀνώτατη ἀξία, τὸ δημιουργό της. Ἡ ἐσωτερικὴ αὐτὴ σύγκρουση σιγὰ σιγὰ ἐκφράζεται καὶ ἐξωτερικὰ πρὸς τὴν ὥριμη γενεά καὶ πρὸς τὴν ἐκκλησίαν μὲ ζωηρὴ ἀντίθεση.

Ὁ νέος ὑφίσταται σήμερα τὶς πιὸ ἀντιφατικὰς ἐπιδράσεις. Οἱ ἀντικρουόμενες θεωρίαι, τὶς ὁποῖες συναντᾷ σὲ κάθε του βῆμα, τὸν κάνουν ἀβοήθητο καὶ ἀμφιταλαντευόμενο περισσότερο ἀπὸ κάθε ἄλλην ἐποχὴ καὶ ἀπὸ κάθε ἄλλη γενεά. Αὐτὲς οἱ ἀντικρουόμενες, ἀλλὰ καὶ τόσο ἔντονες ἀντιθέσεις, ποὺ συναντᾷ στὴ ζωὴ εἶναι αἰτία ἀκριβῶς νὰ μὴ λαβαίνῃ τόσο ὑπόψιν τοῦ ὁ ἔφηβος τὶς συμβουλὰς τῶν γονέων, τῶν ὀρίμων, ποὺ τὶς περισσότερες μάλιστα φορές ὄχι μόνον δὲν τοῦ κάνουν ἐντύπωση, παρὰ καὶ τὸν προκαλοῦν καὶ τὸν σπρώχνουν στὴν ἀντίδραση, στὴν ἐνιονη ἀντίθεση πρὸς τὴν ὥριμη γενεά.

*

Ἐνα ἄλλο χαρακτηριστικὸ εἶναι ποὺ ὁ νέος προσπαθεῖ νὰ δημιουργήσῃ δικό του ἦθος καὶ νὰ ἀντιτάξῃ ἔτσι αὐτὸ τὸ δικό του πρὸς τὴν ἀξίωση, ἢ ὅποια τοῦ ἐπιβάλλεται ἀπ' ἑξῶ. Στὴν πάλιν αὐτὴ τῆς δημιουργίας δικῶν του ἡθικῶν μέτρων καὶ τῆς ἀπαιτήσεως ἑξῶθεν γιὰ νὰ προσαρμολογῇ πρὸς τὴν ἰσχύουσα κοινωνικὴ ἡθικὴ, εἶναι ἀναπόφευκτες οἱ ἀντιθέσεις πρὸς τὴν ὥριμη γενεά καὶ τὴν καθεστηκυῖα τάξιν, οἱ συγκρούσεις πρὸς τὸν ἑξῶ κόσμον, ἀλλὰ καὶ πρὸς τὸν ἑσῶ. Μέσα στὶς συγκρούσεις αὐτὲς ὁ νέος ζῇ τὴ δική του ἡθικὴ καὶ τὴ δοκιμάζει· τὴ μετρᾷ πάντα μὲ τὸ καθαυτὸ καὶ τὸ ἰδιαιτέρον ἦθος τοῦ δίκαιου. Ὁ ἔφηβος ὥστόσο παρατηρεῖ, ὅτι ὑπάρχει μεγάλη διαφορὰ μεταξύ ἐκείνου τὸ ὅποιο ζητεῖ ἡ κοινωνία καὶ ἐκείνου ποὺ πραγματικὰ εἶναι καὶ κάνει αὐτὴ ἡ ἴδια. Αὐτὸ πειράζει τὸ νέο, ὅταν πιστοποιῇ, πὼς κανένας δὲν κάνει ἐκεῖνο, ποὺ ἀπαιτεῖ ἀπὸ τοὺς ἄλλους. Δὲν τηρεῖ ὅ,τι αὐτὸς θέτει ὡς κανόνα. Ταρᾶσσει τὸν ἔφηβο καὶ τὸν κλονίζει αὐτὴ ἡ ἀνελικρῖνεια, χάνει τὴν ἐμπιστοσύνην πρὸς τὰ ἑσῶ, πρὸς τὸν ἑαυτὸ του, ἀλλὰ καὶ πρὸς τὰ ἑξῶ. Ἡ ἐπίδραση ὕστερα

από τη διαπίστωση αυτή της ώμης πραγματικότητας είναι διάφορος στόν κα-
θένα έφηβο, ανάλογη με την ιδιοσυγκρασία του. Μά ωστόσο, όσο κι αν απαλ-
λαγῇ απ' αυτήν, και πολλοί νέοι απαλλάσσονται ένωρίς, πάντα υποσυνείδητα
μένει ο κλονισμός, ή δυσπιστία και μιὰ απογοήτευση. Πολλές φορές και
συνειδητά πιά συναντᾷ κανέναν εκείνο τόν ήθικὸ σκεπτικισμό, ἀπὸ τὸν ὁποῖο
βγαίνει ή τόσο γνώριμή μας ἄρνηση τῆς νεανικῆς ἡλικίας και ἀντίθεση πρὸς
τὴν παράδοση τὸ κύρος, τὴν αὐθεντία και τίς ἀξίες ἀκόμη.

*

Ἕνα ἄλλο χαρακτηριστικὸ τῆς νεανικῆς ἡλικίας εἶναι, ὅτι πέρα ἀπὸ τὸ
δισταγμὸ πρὸς τὴν προσφερόμενη ἔξωθεν ήθική, οἱ έφηβοι και οἱ νέοι ἀρχίζουν
νὰ σκέπτονται και νὰ ἐλέγχουν. Αὐτὸς ὁ δρόμος ἀποβαίνει εὐνοϊκός, μπορεῖ
νὰ πῇ κανέναν, γιὰ μιὰ δημιουργική σκέψη. Προσπαθοῦν, χωρὶς νὰ ἀφομοιώ-
σουν τὸ προσφερόμενο ἀμέσως, νὰ τὸ θέτουν ὑπὸ ἐξέταση. Θέλουν ἔτσι νὰ ἀνοι-
κοδομήσουν μόνοι τους τὴν ήθική τους. Ἕνα φαινόμενο πὸν παρουσιάζεται στόν
έφηβο και εἶναι τυπικὸ, εἶναι ή ήθική του σκληρότητα ἀπέναντι τῶν ἄλλων και
κυρίως ἀπέναντι τῆς ὥριμης γενεᾶς, κάτι πὸν ὁδηγεῖ στη σύγκρουση και στὴν
έντονη ἀντίθεση.

Ὁ νέος τυραννεῖ τὸν ἑαυτό του στὸ πρόσωπο τῶν ἄλλων. Τέρπεται ἀπὸ
τὴν τλαιπωρία τῆς ἀνθρώπινης ψυχῆς. Κάνει ἀγώνα με τὴν ξένη ψυχή και δο-
κιμάζει τὸν ἑαυτό του ὡς ποῖο σημεῖο ἀντέχει σ' αὐτὸν τὸν ἀγώνα. Δοκιμάζει τὸν
κίνδυνο. «Τὰ νιάτα, λέγει ὁ Francois Mauriac, ὁμοιάζουν με παρθένα δάση,
πὸν τὰ βασανίζουν οἱ ἄνεμοι ... πάντα σαλεύουν και πάντα ἓνα βαρὺ
μουρμούρισμα βασιλεύει μέσα στὰ φυλλώματά τους».

*

Ἡ έφηβική ἡλικία ὀνομάζεται ἐποχή «κρίσεως». Πράγματι ὁ ἄνθρωπος
σ' αὐτὸ τὸ στάδιο τῆς ἡλικίας του περνᾷ ἓνα εἶδος κρίσεως τέτοιας, πὸν δὲν
παρουσιάζεται σχεδὸν ποτὲ σὲ λαμιὰ ἄλλη φάση τῆς ἡλικίας του. Κι αὐτὴ εἶναι
ή έντονη συναισθηματικὸτητα τοῦ έφήβου, κάτι πὸν τὸν συγκλο-
νίζει με ἀνεβάσματα και κατεβάσματα χαρᾶς και λύπης, με έντονα ξεσπά-
σματα, καταστάσεις συγκρουόμενες και ἀντίθετες, στίς ὁποῖες οὔτε αὐτὸς ὁ ἴδιος
δὲν μπορεῖ νὰ δώση ἐξήγηση, γιὰτι εἶναι τώρα ἔτοι κι ὕστερα ἄλλιως. Μέσα
του γίνεται μιὰ ἐπανάσταση τώρα σ' αὐτὴ τὴν ἐποχή τῆς ἡλικίας του. Μιὰ
ἐπανάσταση με τίς ἀντροπές και ἀνακατατάξεις, με τίς ἀνημποριές και τίς
ὀνειροπολήσεις. Αὐτὸ εἶναι ἐκεῖνο πὸν ὀνομάζομε κρίση τῆς έφηβικῆς ἡλικίας.

Ὁ έφηβος κατατείνει στὸ νὰ ἀπελευθερωθῇ, ὅσο μπορεῖ ἀπὸ τὴν ἐξουσία
τοῦ ὥριμου. Θέλει τὴν ἐλευθερία του, νὰ ὀρίζῃ τὸν ἑαυτό του και ἐνοχλεῖται

πολύ, όταν οι άλλοι παρεμβαίνουν σέ ό,τι νομίζει καθαρά σάν προσωπικές υποθέσεις του και γίνεται αὐθάδης, θρασύς και ἀπειθαρχός.

Οἱ ἔφηβοι ἔχουν τή δική τους ζωή. Ἀγανακτοῦν, όταν οἱ γονεῖς ἐπεμβαίνουν σέ ζητήματα τῆς ιδιωτικῆς ζωῆς τους, όταν π.χ. διαβάξουν τά γράμματα τους, όταν παρακολουθοῦν τίς τηλεφωνικές συνομιλίες τους. Παραβάσεις και ἐπεμβάσεις πούμποροῦν νά προκαλέσουν μόνιμη μνησικακία και ἀγανάκτηση. Οἱ ἔφηβοι νιώθουν, ὅτι τοὺς ἀφαιροῦνται δικαιώματα και ὀργίζονται. Στά μάτια τους ἡ εἰσβολή στόν ιδιωτικό τους βίον φαίνεται σάν κάτι τό ἀτιμωτικό: «Θά καταγγείλω τή μητέρα μου», εἶπε ἕνα κορίτσι, «γιά κατάχρηση γονικῆς ιδιότητος, γιάτι ξεκλείδωσε τό γραφεῖο μου και διάβασε τό ἡμερολόγιό μου». Ἕνα ἀγόρι ἐπίσης τῆς ἐφηβικῆς ἡλικίας παραπονιόταν: «Ἡ μητέρα μου δέ μέ σέβεται καθόλου. Εἰσβάλλει στήν ιδιωτική ζωή μου αὐτό μέ ἐξοργίζει ἀφάνταστα, δέν ἐννοεῖ νά ἀντιληφθῇ, πῶς μπορῶ κι ἐγώ νά ἔχω τό δικό μου κόσμος¹». Γονεῖς και παιδιά ἀποτελοῦν κάτι τό ξεχωριστό, ἔτσι, ὥστε ὁ καθένας νά ἀνήκει στόν ἑαυτό του.

*

Ἡ νεανική ἡλικία ἔχει ἀκόμη σάν χαρακτηριστικό και τοῦτο: τήν ἐντονη τάση γιά ἐπίκριση, γιά εἰρωνία². Ἐπικρίνει τοὺς ὀρίμους και τοὺς εἰρωνεύεται. Ἡ κριτική τῶν νέων εἶναι ἀμείλικτη γιά ὅ,τι ἀφορᾷ π.χ. στή μόρφωση ἢ στίς ἐνέργειες τῶν ὀρίμων, στήν ἀπόκρουση ἐκ μέρους τῶν ὀρίμων κάθε καινούριου και νεοφανοῦς «Ὅλα αὐτά προκαλοῦν τίς συγκρούσεις, ὁδηγοῦν στήν ἀντίθεση τῶν γενεῶν, στήν ἄρνηση ἢ και σέ ἐκτροπές, πού δέν εἶναι κοινωνικά παραδεκτές ἢ σέ μετρίωτερη μορφή, στήν παραμέληση ἢ στήν ἀλλαγὴ τῆς ἐργασίας. Πάντως ἡ νεανική και ἡ ἐφηβική ἡλικία εἶναι, ἐπαναλαμβάνομε, ἐποχὴ ἀναταραχῆς και ἀναστατώσεως, ἐντάσεως και τρικυμίας, τόσο, πού πολλές φορές παρατηρεῖ κανένας μιὰ ἐπανωτὴ ἀλλαγὴ κεφιοῦ ἢ διαρκὴ ἐκφραση παραπόνου ἢ ξαφνικά διαπιστώνει, πῶς τίποτε δέν εἶναι στό νέο αὐτῆς τῆς ἡλικίας τῆς ἀρεσκείας του: τὸ σπίτι εἶναι σαράβαλο, τὸ αὐτοκίνητο κοντεύει νά διαλυθῇ και οἱ συγγενεῖς του εἶναι ἀπηρχαιωμένοι και ἀντεμοντές». Ἡ ζωὴ μέ τοὺς γονεῖς εἶναι μιὰ σειρά ἀπὸ καθημερινὰ ἐπεισόδια. Ἡ ἀντίδραση τοῦ νέου πρὸς τοὺς γονεῖς του και τοὺς ὀρίμους μπορεῖ νά φτάσῃ ὡς τὰ ἄκρα, π.χ. πρὶν ἀγοράσῃ ἕνα κοστουμί, ἕνας νεανίας ρώτησε τὸν ἔμπορο: «ἂν αὐτὸ τὸ κοστουμί ἀρέσῃ στοὺς γονεῖς μου, μπορῶ νά τὸ ἀλλάξω;³».

1. Τζινόνττ, Χ. εὐθ. ἄνωτ. σ, 38.

2. Εἶναι παλαιὰ ἡ ἀλήθεια ἀπὸ τὸν Ἀριστοτέλη πού μᾶς λέει, ὅτι οἱ νέοι εἶναι «Φιλογέλωντες και εὐτράπελοι» συνηθίζουν νά γελοῦν και νά φλυαροῦν και νά εἰρωνεύωνται τοὺς ὀρίμους Ρητορ. Τέχνη Β, 12, 9

3. Τζινόνττ, Χ. ἐνθ. ἄνωτ. σ. 24.

Η ΩΡΙΜΗ ΓΕΝΕΑ

Οί ώριμοι κάνουν τὸ λάθος, καὶ φυσικὰ μέσα σ' αὐτοὺς πρῶτοι οἱ γονεῖς, νὰ λησμονοῦν καὶ νὰ ἐξακολουθοῦν νὰ μεταχειρίζονται τὸ νέο, τὸν ἔφηβο, σὰ νὰ ἦταν μικρὸ παιδί. Δὲ σκέπτονται, πῶς ἔχει ἀφήσει πιά τὴν παιδικὴ ἡλικία, ὅτι μπῆκε στὴν ἐφηβικὴ καὶ προχωρεῖ πρὸς τὴν ἀνδρική, γι' αὐτὸ δὲν ἀλλάζουν στάση συμπεριφορᾶς καὶ τρόπο διαπαιδαγωγήσεως, παρὰ ἐξακολουθοῦν ν' ἀντικρύζουν τὸ νέο ὅπως τότε ποὺ ἦταν παιδί τῆς προεφηβικῆς ἡλικίας. Ἡ στάση αὐτὴ φυσικὰ ὁδηγεῖ στὴν ἀντίθεση καὶ στὴν ἔνταση σχέσεων μεταξὺ τῶν ἐφήβων, τῶν νέων καὶ τῶν ὀρίμων. Πολλές φορές ὁδηγεῖ ὡς τὴ δημιουργία τέτοιας καταστάσεως, ποὺ νὰ διέπεται ἀπὸ μίσος, πίκρα καὶ ἐχθρότητα γιὰ ὅλη τὴ ζωὴ τους.

Ἀνήκομε οἱ ὀριμοὶ στὴν περασμένη γενεὰ καὶ γι' αὐτὸ δυσκολευόμαστε νὰ καταλάβουμε τὸ νέο. Τὸ κάθε δικό μας στὰ μάτια τοῦ νέου ἀντιπροσωπεύει τὸ παρελθόν, ἐνῶ τὴν ἴδια στιγμὴ τὸ καθετὶ δικό τους ἀντιπροσωπεύει τὸ μέλλον. Οἱ ἰδέες μας εἶναι γι' αὐτοὺς ἀναχρονιστικὲς, ὁ τρόπος ποὺ ζοῦμε εἶναι γι' αὐτοὺς ξεπερασμένος.

Οἱ νέοι χρησιμοποιοῦν ἓνα μεγεθυντικὸ φακὸ, μὲ τὸν ὁποῖο παρατηροῦν καὶ κρίνουν τοὺς ὀρίμους, κρίνουν τίς διαφορές, ποὺ ὑπάρχουν μεταξὺ αὐτῶν καὶ τῶν ὀρίμων στὴν ἡλικία κάπως αὐστηρὰ καὶ βρίσκουν τὴν ἀπόσταση ποὺ τοὺς χωρίζει κάπως ἀγεφύρωτη. Γι' αὐτὸ καὶ σπάνια κάνουν ἓνα βῆμα, γιὰ νὰ ρθοῦν πρὸς τοὺς ὀρίμους. Καθὼς λείπει ἡ πείρα, δὲν κρίνουν ἀντικειμενικὰ καὶ πνίγονται στὸν ὑποκειμενισμό τους. Οἱ ὀριμοὶ εἶναι γι' αὐτοὺς ἓνας κόσμος ἀλλιώτικος, μακρινός, μὲ τὸν ὁποῖο δὲν ὑπάρχει προσέγγιση, γι' αὐτὸ καὶ ὁ κόσμος τους φαίνεται στὸ νέο, ὅτι ἔχει ἀνάγκη ἀπὸ καλυτέρευση, ἀπὸ διόρθωση. Ἀπ' αὐτὴν τὴν αἰτία ὁ νέος εὐκόλως ἀνακατεύεται καὶ ἀκολουθεῖ κάθε μεταρρυθμιστικὴ προσπάθεια. Ἐχει τὴν ἀπαίτηση ὁ κόσμος νὰ προσανατολισθῇ πρὸς τίς ἰδέες του, ποὺ τίς θεωρεῖ μεγάλες καὶ στίς ὁποῖες πιστεύει ἀπόλυτα.

*

Ἐκεῖνο ποὺ θὰ πρέπη νὰ ἔχῃ ὑπόψη τῆς ἡ ὀριμῆς γενεᾶς εἶναι, πῶς στὴν περίοδο τῆς νεανικῆς ἡλικίας παύει ἡ πίστις τῆς πρὸς τοὺς ὀρίμους, ἡ πίστις ποὺ εἶχαν τὰ παιδιὰ τῆς προεφηβικῆς ἡλικίας. Ὁ ἔφηβος δὲ νιώθει πιά ἐκεῖνο τὸ αὐτὸς ἔφα, δηλαδὴ «τὸ εἶπε ὁ πατέρας» καὶ ἀφοῦ τὸ εἶπε αὐτὸς πρέπει νὰ εἶναι ἔτσι. Ἀφανίζεται ἡ ἐμπιστοσύνη, γιὰτὶ ὁ ἔφηβος αἰσθάνεται τὸν ἑαυτοῦ τοῦ σὰν ἄνδρα. Τὸ παιδί θαυμάζει, ἐπαινεῖ καὶ κομπορρημονεῖ γιὰ τοὺς γονεῖς του. Ὁ ἔφηβος, ὁ νέος, θαυμάζει καὶ ἐπαινεῖ τὸν ἑαυτοῦ τοῦ, παρουσιάζει πάντα τὸ δικό του «ἐγώ». Αὐτὸ εἶναι τὸ κέντρο, γύρω ἀπὸ τὸ ὁποῖο περιστρέφονται ὅλα τὰ ἄλλα. Αὐτοκυβέρνηση, αὐτονομία, ἀνε-

ξαρτησία εἶναι τὰ ἰδανικά, πρὸς τὰ ὁποῖα τείνει καὶ πίσω ἀπὸ τὰ ὁποῖα συνήθως βρίσκεται ἡ δική του ἀστάθεια. "Ὅλα ὅμως αὐτὰ συντείνουν στὴ δημιουργία ἐντάσεως μεταξὺ τῶν δύο γενεῶν. "Ὅταν κανένας ἀγνοεῖ αὐτὴ τὴν κατάσταση, προκαλεῖ εὐκολα τὴν ἀντίθεση.

*

Γιὰ νὰ κρατήσουν οἱ γονεῖς καὶ γενικότερα οἱ ὥριμοι, τὸ κύρος τοὺς κάνουν πολλὰ σφάλματα, περισσότερα ἀπ' ὅσα φαντάζονται. Κι ὅμως τὰ σφάλματά μας, αὐτὰ τὰ ἴδια, ἀρρότερα μᾶς ἐκδικοῦνται. Μπορεῖ κανένας νὰ σκεφθῇ μερικά, δηλαδή τὰ πιὸ διαδεδομένα σφάλματα ἀγωγῆς, ὅπως π.χ. εἶναι οἱ ἀπαιτήσεις μας ἀπὸ τοὺς νέους, ποὺ δὲ συμβιβάζονται μὲ τὶς ἀσυνέπειές μας· ὅπως πάλι ἐκεῖνες οἱ ἀντικρουόμενες καὶ διαρκῶς μεταβαλλόμενες ἐντολές μας καὶ διαταγές, οἱ ἄδειες καὶ πολλὲς φορὲς χωρὶς περιεχόμενο ἀπαιτήσεις μας. "Ἐτσι, μ' αὐτὸ τὸ νόημα, ὁ νέος δυσκολεύεται νὰ πάρῃ τὴ ζωὴ στὰ σοβαρά, ὅσο κι ἂν τὸ θέλῃ: «Θέλω νὰ ζήσω ἠθικά, ἀλλὰ γίνομαι κυνικός», λέγει ἓνας νέος· «ἔχω ἀντιληφθῇ», συνεχίζει, «ὅτι κανένας δὲν περιμένει ἀπὸ σένα νὰ ζήσης σύμφωνα μὲ τὰ καθιερωμένα ἰδεώδη. Εἶσαι ἀφελής, ἂν τὸ ἐπιχειρήσης. "Ἐχω ἀνακαλήφει, ὅτι ἡ ὑποκρισία ἔχει γίνῃ θεσμός. Τὴ συναντῶ στὸ σπίτι, στὸ σχολεῖο, στὴν κοινωνία. "Ο πατέρας μου εἶναι πολὺ ἠθικός· στὶς προσωπικὲς σχέσεις του, ἀλλὰ στὶς δουλειές του εἶναι σχεδὸν ἀπατεών. "Ἡ μητέρα μου εἶναι φιλελεύθερη στὴν πολιτική, ἀλλὰ στὴν πράξη, ἀντιλαμβάνομαι καὶ βλέπω, ὅτι ὅλα αὐτὰ εἶναι λόγια χοντροκομμένα καὶ τίποτε πέρα ἀπ' αὐτά. Στὸ σχολεῖο μοῦ διδάσκουν μὲ λόγια ὅλες τὶς ἀρετές, ποὺ πρέπει νὰ ἔχῃ ἓνας καλὸς πολίτης, ἀλλὰ σὲ κάθε βῆμα τῶν δασκάλων μου ἀνακαλύπτω τὰ ἀντίθετα ἢ τὸ λιγότερο, ὅτι δὲν παίρνουν στὰ σοβαρά αὐτὸ ποὺ μᾶς λένε, γιατί στὴ ζωὴ τοὺς βρίσκονται μακριὰ ἀπὸ τὴ μετουσίωση τῶν λόγων σὲ πράξεις, στὴ στάση τοὺς ἀπέναντι τῶν ἄλλων καὶ στὴ συμπεριφορὰ τοὺς. Λόγια λοιπὸν καὶ μόνο λόγια ἤχηρά καὶ χωρὶς περιεχόμενο!». Τὰ λόγια τοῦ νέου εἶναι δυστυχῶς ἀδιάσειστες διαπιστώσεις τῆς νεολαίας πρὸς τὶς ἀσυνέπειες τῶν ὠρίμων, οἱ ἀσυνέπειες λόγων καὶ πράξεων, ποὺ ὁδηγοῦν τὸ νέο στὴν κυνικότητα, τα, ποὺ τόσο τοῦ τὴν κατακρίνομε. Μ' αὐτὸ τὸ νόημα, βέβαια δὲν μπορούμε νὰ πλησιάσουμε τὸ νέο μας, ἂν ἐμεῖς οἱ ὥριμοι δὲ σταθοῦμε σὰν παράδειγμα, ἂν δὲν βιώνουμε αὐτὰ ποὺ συμβουλευόμε, αὐτὰ ποὺ ἀπαιτοῦμε. "Ἐὰν δὲν κάτορθώσουμε οἱ ὥριμοι ν' ἀπαλλαγοῦμε ἀπὸ τὸ ἄγχος, τὸ φόβο, τὴν ἠθικὴ κρίση, ποὺ μᾶς μαστίζει καὶ τὰ παρόμοια, ὥς μὴν περιμένουμε ἀπὸ τοὺς νέους νὰ ἐλευ-

θερωθοῦν κι αὐτοὶ καὶ νὰ ἀναπτυχθοῦν ἀνεμπόδιστα. Ἡ νεολαία δὲν εἶναι τίποτε ἄλλο, παρὰ ἕνας ἀντικατοπτρισμὸς τοῦ κόσμου τῶν ὠρίμων.

*

Ἀπὸ τὴν ἄλλη πάλι πλευρὰ ἡ παλιά γενεὰ δὲν πρέπει νὰ βλέπη στὴ νέα τὴν ἀρνητικὴ καὶ μόνον πλευρά, κάτι ποὺ δυστυχῶς εἶναι σχεδὸν κανόνας. Ἡ παλαιότερη γενεὰ δὲ βλέπει συνήθως στὸ νέο τὸ ἰδανικόν, πρὸς τὸ ὁποῖο τείνει νὰ ὑψώσῃ τὸν ἐσωτερικὸν κόσμον του, παρὰ βλέπει μόνον καὶ μόνον καὶ μὲ κάποια ὑπερβολὴ τὴν ἀπειρία του, τὸ ὄνειροπλόον καὶ τὸ ξένο πρὸς τὴν πραγματικότητά ἰδανικόν, τὸ ἄμυαλον, τὸ ξέφρενον, κι ἀκόμη τὴν κακὴ θέληση, τὴν ἀπειθαρχία καὶ τὴν αὐθάδεια. Ὡς ἕνα σημεῖο οἱ ὥριμοι κρίνουν κάπως ἀδίκαια. Ἀπὸ ἕνα σημεῖο ἔχουν κάποιο δίκιο, γιατί στὴν ἀδιαμόρφωτὴ ἀκόμη προσωπικότητά τοῦ νέου εἶναι κάπως φυσικὸ νὰ βρίσκωνται τέτοιες ιδιότητες, τίς ὁποῖες ὅμως οἱ ὥριμοι μὲ τὴν ὑπερβολὴ μας, τὴν ἀγνοία μας καὶ ἀπὸ μερικὲς ἄλλες ἀψυχολόγητες ἐνέργειές μας, δὲν τίς προσέχομε κι ἔτσι ἀπωθοῦμε τὸ νέο καὶ εὐρύνουμε τὸ χάσμα πέρα ἀπὸ τὰ φυσιολογικὰ ὅριά του.

*

Οἱ ὥριμοι κάνομε ἀκόμη καὶ τοῦτο τὸ λάθος, ποὺ φυσικά, μὲ τὴ λαθεμένη στάση ποὺ παίρνουμε ἀπέναντι τῶν νέων, ὅχι μόνον δὲν τοὺς πλησιάζομε, παρὰ τοὺς ἀπωθοῦμε. Καὶ τὸ λάθος μας εἶναι ποὺ βλέπομε, ἀπὸ λόγους ἐλλειποῦς ψυχολογικῆς γνώσεως καὶ ἐμβαθύνσεως ἢ ἀπὸ λόγους συναισθηματικούς, τίς περασμένες ἐποχές, τὴν ἐποχὴ τῆς νεότητός μας, σὲ σύγκριση μὲ τὴ σημερινὴ ἐποχή, δηλαδή μὲ τὴ «σημερινὴ αὐθάδικη, ξεσίπωτη ἐποχὴ τῶν σημερινῶν νέων» ἀπείρως καλύπτεται. Ἐτσι τὴ χαρακτηρίζομε στὴν πλειονότητά μας, μ' αὐτὸ περίπου τὸ νόημα, αὐτὴ τὴ στάση παίρνουν οἱ ἄνθρωποι ἀπέναντι τῆς νέας γενεᾶς. Ἐτσι ὅμως δὲν μπορούμε νὰ γεφυρώσουμε τὸ χάσμα.

Κάνομε τὸ λάθος νὰ νοσταλγοῦμε τίς «περασμένες καλὲς ἐποχές». Οἱ περασμένες ἐποχές σχεδὸν σὲ κανένα ἐπίπεδον δὲν ἦταν καλές, τουλάχιστον ἔτσι, ὅπως ἐμεῖς, ἡ παλαιὰ γενεὰ τίς ὠραιοποιεῖ. Ἡ ὠραιοποίησις αὐτὴ βρίσκειται μακριὰ ἀπὸ τὴν ἀλήθεια, δὲν ἀνταποκρίνεται στὰ ἴδια τὰ πράγματα. Προέρχεται ἀπὸ ψυχολογικὴ παραπλάνηση, τὴν ὁποία ὑφίσταται πάντα ἡ ὠριμὴ γενεὰ, ὅχι μόνον τῆς ἐποχῆς μας, παρὰ σχεδὸν ὅλων τῶν ἐποχῶν. Προέρχεται ἀπὸ λογικὰ σφάλματα, ποὺ κάνομε, ἐπειδὴ στὸ σημεῖον αὐτὸ τῆς ἀναμνήσεως καὶ τοῦ γυρισμοῦ μας στὰ παλιά, κυριαρχοῦμεθα ἀπὸ τὴ συναισθηματικὴ λογικὴ καὶ ὅχι ἀπὸ τὴ νοητικὴ λογικὴ, πράγμα ποὺ κάνει τὴν κριτικὴν μας ἀδική, τὴ σύγκρισιν αἰτία δυσαρέσκειας καὶ ἀπομακρύνσεως τοῦ νέου.

Νοσταλγοῦμε τὰ νιάτα μας. Αὐτὴ ἡ νοσταλγία μᾶς κάνει νὰ βλέπουμε ἐκείνη τὴν ἐποχὴ ὡς ὠραία, ὁμορφη, ἀθώα, ἠθικὴ, πάντως καλύτερη ἀπὸ τὴ σημερινὴ καὶ φυσικὰ καὶ τὴ νιότη μας, τὴ συμπεριφορὰ μας, τὰ νέων, τὴ σκέψη μας κ.λ.π. ὠραιότερα, καλύτεα, σεμνότερα, ἠθικότερα, εὐγενέστερα. Ἐκτὸς ἀπὸ τὴν ἔντονη συνειδητὴ ἢ ἀσύνειδη τάση μας, ἔντονη ἐπιθυμία μας νὰ γυρνοῦσαμε πίσω στὰ χρόνια τῆς ἐφηβείας μας καὶ τῆς νιότης μας, πόθος ποὺ μᾶς κάνει νὰ βλέπουμε τὰ χαμένα περασμένα ὠραῖα, ἐνῶ δὲν ἦταν ἔτσι, ὅπως τώρα τὰ ἀντικρύζουμε.

Ἵπάρχει καὶ μίᾳ ἄλλῃ αἰτία ἡ ὁποία μᾶς ὠθεῖ στὴν αὐταπάτῃ τῆς ὠραιοποιήσεως τῶν περασμένων δῆθεν *(καλῶν καιρῶν)*. Κι αὐτὴ ἡ αἰτία εἶναι ἡ ἀπομάκρυνσή μας ἀπ' ἐκείνη τὴν ἐποχὴ, τὸ πέρασμα τῶν χρόνων. Στὸ σημεῖο αὐτὸ μᾶς συμβαίνει, ὅ,τι συμβαίνει σὲ κάποιον ποὺ βρίσκεται κοντὰ καὶ ἀπέναντι ἀπὸ μιὰ δασωμένη πλευρὰ τοῦ βουνοῦ. Αὐτός, ποὺ ἀπὸ κάπως κοντινὴ ἀπόσταση ἀγναντεύει τὸ δάσος τῆς πλευρᾶς τοῦ βουνοῦ, βλέπει καὶ τὰ φαλακρὰ σημεῖα του, βλέπει ἐδῶ ἢ ἐκεῖ καὶ τὸ καμένο ἢ ξηραμένο ἔλατο π.χ. τοῦ δάσους. Οἱ φαλάκρες βέβαια καὶ τὸ ἐδῶ κι ἐκεῖ ξηραμένο δέντρο, ὅσο κι ἂν εἶναι, ἀσχημίζουν κάπως μὲ τὴν ὑπαρξή τους, τὴν πραγματικότητά, τὴν ὅλη εἰκόνα, τὴ σιλουέτα τοῦ δασωμένου βουνοῦ. Ὅταν ὅμως σιγὰ σιγὰ ἀπομακρυνόμαστε ἀπὸ τὸ σημεῖο ποὺ θεωροῦσαμε τό βουνό, ὅσο παίρνομε ἀπόσταση ἀπὸ τὸ μέρος ποὺ βλέπαμε, τόσο καὶ πιδὸ πολὺ ἀφανίζονται οἱ φαλάκρες τοῦ δάσους καὶ τὰ ἄλλα τόσα ἐδῶ κι ἐκεῖ μεμονωμένα ξηρὰ δένδρα ἢ οἱ λίγοι μαυρισμένοι ἀπὸ κάποια φωτιά καμένοι κορμοί. Μὲ τὴν ἀπόσταση ποὺ παίρνομε χάνονται σιγὰ, σιγὰ οἱ λεπτομέρειες καὶ προβάλλει μιὰ ἐνιαία, χωρὶς τίς ἀσχημίες τῆς σιλουέτα ἐνὸς ὄνειρεμένου δάσους. Ἡ ἀπόσταση μᾶς κρύβει τίς ἀσχημίες. Τὸ ἴδιο συμβαίνει καὶ μὲ μᾶς τοὺς ὄριμους τὴν ἡλικία. Ὅσο πιδὸ πολὺ προχωροῦμε πρὸς τὴν ὠριμότητα, πρὸς τὰ γηρατιά, ὅσο πιδὸ πολὺ ἀπομακρυνόμαστε ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τῆς νιότης μας, τόσο καὶ πιδὸ καλὲς μᾶς φαίνονται οἱ παλιὲς ἐποχές, γιατί κατὰ κάποια ψυχολογικὴ οἰκονομία σβήνομε τὰ ἄσχημα καὶ κρατοῦμε τὰ καλὰ κι αὐτὰ, ἂν ὑπῆρχαν, τὰ ὑπερβάλλομε, τὰ ὠραιοποιοῦμε καὶ κουνώντας τώρα τὸ κεφάλι περίλυπα μουρμουρίζομε: *«ποῦ ἐκείνες οἱ καλὲς ἐποχές, ποὺ ἐμεῖς σεβόμασταν, ποὺ ἡμασταν τύπος καὶ ὑπογραμμός, παιδιὰ μάλαμα»*. Κυριαρχημένοι ἀπὸ τὴν αὐταπάτῃ αὐτὴ, ἀπὸ τὴ ρομαντικὴ αὐτὴ διάθεσι, ἀπὸ τὴ μακριὰ ἀπὸ τὴν πραγματικότητά εἰκόνα, δὲν μποροῦμε νὰ πλησιάσουμε τὸ σημερινὸ νέο, μᾶς ἐμποδίζει ἡ πρόληψη *«τῶν καλῶν περασμένων ἐποχῶν»*, ἡ προκατάληψη, ἡ ὠραιοποίηση καὶ ἡ ἐξιδανίκευσι τῆς ἐποχῆς τῆς νεότητός μας, κάτι ποὺ εὐρύνει τὸ χάσμα καὶ ποὺ τονώνει τίς ἀντιθέσεις.

*

Κάτι ποὺ εὐρύνει ἀκόμη τὸ χάσμα μετοξὺ τῶν δύο γενεῶν, τῶν νέων καὶ

τῶν ὠρίμων, εἶναι ἡ κριτική, τὴν ὁποία κάνουν οἱ ὠριμοὶ γιὰ τὴ νέα γενεά. Ἡ κριτικὴ μας αὐτὴ, μὲ τὸν τρόπο πὺ γίνεται ὅχι μόνο δὲν βοηθεῖ, δὲ συντείνει στὴ γεφύρωση τοῦ χάσματος, παρὰ τουναντίον τὸ πλαταίνει καὶ τὸ βαθαίνει, ἐκτρέφει ἔντονα τὴν ἔνταση. Ἡ κριτικὴ μας ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον δὲν εἶναι ἐποικοδομητικὴ, παρὰ κατεδαφιστικὴ, γιὰτὶ μὲ τὸν τρόπο πὺ τὴν κάνομε θίγει τὴν προσωπικότητα τοῦ νέου, προκαλεῖ καὶ δημιουργεῖ θυμούς, ἀγανάκτηση καὶ ἐπιθυμία γιὰ ἐκδίκηση, δυνατὴ τουλάχιστον ἀντίθεση. Ἡ κριτικὴ πὺ καταφέρεται ἐναντίον τῶν προσώπων - καὶ δυστυχῶς ἔτσι γίνεται ἡ κριτικὴ μας - δὲν κατορθώνει τίποτε ἄλλο, παρὰ νὰ καταλήξῃ στὸ χειρότερο. Ἡ ἐπικοδομητικὴ κριτικὴ ἔχει ἓνα κύριο χαρακτηριστικό: δὲ θίγει τὴν προσωπικότητα, τὸ πρόσωπο, παρὰ δείχνει ἐκεῖνο πὺ πρέπει νὰ γίνῃ στὴν περίστασι. Φαίνεται ὅμως, πῶς δὲν κάνομε χρῆσι τῆς ἐπικοδομητικῆς κριτικῆς, γιὰτὶ δὲ μάθαμε νὰ ἐπικοινωνοῦμε μὲ τοὺς ἄλλους καὶ προπαντὸς μὲ τοὺς νέους, χωρὶς σαρκασμὸ καὶ γελοιοποίηση. Πρέπει νὰ γνωρίζουμε, ἂν θέλουμε νὰ μᾶς πλησιάζουν κάπως οἱ νέοι, τὰ ἴδια τὰ παιδιὰ μας, ὅτι δὲν πρέπει νὰ ὑπάρχῃ στίς συνομιλίες μας μ' αὐτοὺς ἢ μ' αὐτὰ θέση γιὰ δηκτικὰ σχόλια. Ὁ σαρκασμὸς προκαλεῖ μίσος καὶ ἔχει σὰν ἐπακόλουθο τίς ἔντονες ἀντιθέσεις¹. Ἡ κριτικὴ τῆς προσωπικότητας εἶναι σὰ μιὰ χειρουργικὴ ἐπέμβασι, ἡ ὁποία βέβαια πονεῖ πάντοτε καὶ μερικὲς φορές μπορεῖ ν' ἀποβῇ καὶ μοιραία. Σὲ σπάνιες περιπτώσεις μπορεῖ στὸ θέμα μας νὰ χρειασθῇ χειρουργικὴ, ὁπότε θὰ εἶναι ἓνα τελευταῖο μέτρο, πὺ χρησιμοποιεῖται, ὅταν δὲν ὑπάρχῃ ἄλλη ἐκλογὴ. Ἀπαιτεῖ ἐπιμελῆ προπαρασκευὴ ἀπὸ τὸ γιὰτρὸ καὶ ἀπὸ τὸν ἄρρωστο. Ὁ γιὰτρὸς πρέπει νὰ εἶναι ἤρεμος καὶ σταθερὸς καὶ ὁ ἄρρωστος πρόθυμος καὶ ἔτοιμος.

Ἡ χειρότερη κριτικὴ εἶναι ἐκείνη πὺ σφραγίζει ὁλόκληρη τὴ προσωπικότητα μὲ ἓνα καταστρεπτικὸ ἐπίθετο. "Ενας τέτοιος χαρακτηρισμὸς εἶναι ἀναπόφευκτα ὑβριστικὸς καὶ προκαλεῖ πάντοτε τὴν ἀγανάκτηση τοῦ νέου².

1. Ὁ πατέρας μου, γράφει ἓνας νέος «ἔχει ταλέντο στὸ σαρκασμὸ. Ἡ γλώσσα του εἶναι σὰν μάστιγα, μπορεῖ νὰ γκρεμίσι σὲ ἓνα λεπτό ὅ,τι ἔχει οἰκοδομήσει σὲ ἓνα μήνα. Τὴν περασμένη ἐβδομάδα κέρδισα τὸν ἀγῶνα τέννις τοῦ σχολείου μας. "Ενισα μεγάλος." Ἡμουν στὴν κορυφὴ τοῦ κόσμου. "Ἀκουσε, εἶπα στὸν πατέρα μου, νίκησα τὸν ἀρχηγὸ τῆς ομάδος μας τοῦ τέννις. Σὲ ἓναν τόνο γεμάτο περιφρόνησι ὁ πατέρας μου ἀποκρίθηκε: Σπουδαῖος ἀρχηγός. "Εκείνη τὴ στιγμὴ φράξα. Ἡ ψυχὴ μου γέμισε τέτοιο μίσος καὶ μανία πὺ φοβήθηκα νὰ μείνω κοντά του. "Εφ'ἃ τρέχοντας ἀπὸ τὸ δωμάτιο φωνάζοντας πίσω μου «σπουδαῖος πατέρας» Τζινόντ Χ. ἔνθ. ἀνωτ. σ. 69.

2. Μία ἀπὸ τίς διακεκριμένες προλήψεις γράφει ὁ Τολστόι, «εἶναι ὅτι κάθε ἄνθρωπος ἔχει τίς εἰδικὲς καθορισμένες ιδιότητές του: ὅτι ἓνας ἄνθρωπος εἶναι ἀγαθός, σκληρός, κοντός, ἐνεργητικός, ἀπαθής κλπ. Οἱ ἄνθρωποι δὲν εἶναι ἔτσι... Οἱ ἄνθρωποι εἶναι σὰν τὰ ποτάμια... Κάθε ποτάμι στενεύει ἐδῶ, εἶναι πὺ γρήγορο ἐκεῖ, ἐδῶ πὺ ἀργό, ἐκεῖ πὺ

Δυστυχῶς δὲν εἴμαστε καθόλου φειδωλοὶ καὶ προσεκτικοί σ' αὐτὸ τὸ θέμα. Ἀρεσκομέθα ὑπερβολικά στὸ νὰ ψέγουμε καὶ εἰδικότερα τοὺς νέους, ἀλλὰ καὶ γενικότερα ἡδονίζομαστε μὲ τὴν κατάκριση, τὴν ἔχομε ἴσως περισσότερο ἀπὸ ἄλλους λαοὺς πάντα στὰ χεῖλη, ἔτοιμη γιὰ ὅλους καὶ γιὰ ὅλα. Τὴν ἔχομε ἀναγάγει σὲ τέχνη. Μ' αὐτὸ ὅμως τὸ νόημα, μ' αὐτὴ τὴ διάθεση, φυσικὰ ὄχι μόνο δὲν μπορούμε νὰ κάνουμε τοὺς νέους νὰ μᾶς πλησιάσουν, παρὰ τοὺς ἀπομακρύνουμε, χωρὶς καμιά ἐλπίδα ἐπιστροφῆς τοὺς κοντὰ μας. «Ὁ πατέρας μου», γράφει ἓνας νέος δεκαεννέα χρόνων, «εἶναι ἀνίκανος νὰ αἰσθάνεται κοντὰ στὸν κόσμον τῶν νέων. Ἡ ὁμιλία του δὲν εἶναι ποτὲ ἀπὸ πρόσωπο σὲ πρόσωπο, παρὰ εἶναι ἀπὸ θέση σὲ θέση. Κρίνει προκαταβολικά. Ἔτσι μ' αὐτὸ τὸν τρόπο ποὺ ἀντιμετωπίζει τὰ πράγματα παραμένει ξένος ἀκόμη καὶ σὲ μᾶς τὰ παιδιά του. Δυστυχῶς αὐτὸ τὸ φαινόμενο, ποὺ ὀδηγεῖ στὴν ἀσυννεοησία, δὲν παρατηρεῖται μόνο στὸν πατέρα τοῦ ἐφήβου νέου μας, παρὰ σὲ πολλοὺς ὠρίμους, σὲ πολλοὺς γονεῖς.

*

Ἡ μεγάλη ἔνταση ἡ ὁποία παρατηρεῖται ἀνάμεσα στὴ νέα καὶ στὴν παλιά γενεὰ θὰ μπορούσε νὰ μειωθῇ καὶ νὰ διευκολυνθῇ τὸ πλησίασμά τους μὲ τὸ δ ι α λ ο γ ο. Ὡστόσο καὶ ὁ τρόπος αὐτός, ὁ ὁποῖος προσφέρεται ὄντως εὐνοϊκὰ γιὰ τὸ πλησίασμα καὶ τὴ γεφύρωση, εἶναι κάπως δύσκολος. Δυστυχῶς εἶναι κανένας ὑποχρεωμένος νὰ ὁμολογήσῃ, ὅτι στὸν τόπο μας τουλάχιστον, ὁ σπουδαῖος αὐτὸς δρόμος, ποὺ μπορούσε νὰ ὀδηγήσῃ στὴ συνάντηση τῶν δύο γενεῶν, εἶναι ἀρκετὰ δύσκολος, ἂν ὄχι ἀκατόρθωτος. Δὲν ξέρομε δυστυχῶς νὰ συζητοῦμε, δὲ μάθαμε τί θὰ πῇ δ ι α λ ο γ ο ς. Δὲν ὑποπτεύομε, πῶς ὁ διάλογος ἀπαιτεῖ διαφώτιση τοῦ θέματος, γι' αὐτὸ καὶ ὕστερα ἀπὸ τίς πρῶτες φράσεις μας, ὅταν ἀρχίζουμε τὸ διάλογο, τὴ σ υ ζ ῆ τ η σ η, χάνομε τὸ θέμα ποὺ ἔπρεπε νὰ συζητήσουμε καὶ στὴ θέση του τοποθετοῦμε τὸν ἑαυτὸ μας, ὁπότε ἡ συζήτηση γίνεται δ ι α φ ω ν ί α, ἡ ὁποία πάλι μετατρέπεται σὲ προσωπικὴ διένεξη. Δυστυχῶς σπάνια ἡ συζήτηση διατηρεῖται ὡς τὸ τέλος στὸ ἐπίπεδο τῆς σοβαρότητας καὶ τῆς εὐπρέπειας. Κατὰ κανόνα «ἐκφυλίζεται σὲ λ ο γ ο μ α χ ί α κακοῦ εἶδους, κακόπιστου πολλὰς φορὲς καὶ ἀγοραίου». Κι ὅμως, ὅπως ἀναφέραμε, ὁ διάλογος ἀνάμεσα στὴν παλιά καὶ στὴ νέα γενεὰ θὰ

φαρδύ, πότε καθαρὸ, πότε κρύο, πότε ἀργό, τώρα ζεστό. Τὸ ἴδιο συμβαίνει μὲ τοὺς ἀνθρώπους. Κάθε ἄνθρωπος ἔχει μέσα του τὰ σπέρματα κάθε ἀνθρώπινης ιδιότητος καὶ πότε ἐκδηλώνεται ἢ μιὰ πότε ἡ ἄλλη καὶ πολλὰς φορὲς ὁ ἄνθρωπος δὲ μοιάζει μὲ τὸν ἑαυτὸ του, ἐνῶ ἐξακόλουθεῖ νὰ εἶναι ὁ ἴδιος ἄνθρωπος». Πάντως ἂς μὴν προσβάλλῃ κανένας ἰδιότητες τῆς προσωπικότητος κι ἂς μὴν κρίνονται στοιχεῖα τοῦ χαρακτήρα. Σημειωμένο ἀπὸ τὸ βιβλίον τοῦ Τζινόνττ Χ. ἐνθ. ἀνωτ. σ. 76 κ.έ.

ήταν εξαιρετικά καρποφόρος, ἂν μπορούσε ὁ καθένας μας νὰ τὸν κἀνῃ. Πῶς νὰ συζητήσουμε, ἀφοῦ δὲ μάθαμε ποτὲ ν' ἀκούῃ ὁ ἕνας τὸν ἄλλον. Κ' ἀκόμη περισσότερο, ὅταν αὐτὸς ὁ ἄλλος εἶναι πολὺ νέος ...

Εἴμαστε σοβαρὰ ὑποκειμενικοὶ καὶ φυσικὰ ἰσχυρογνώμονες. Ἐπιμένουμε πεισματικὰ σὲ πράγματα γιὰ τὰ ὁποῖα δὲν ἔχομε κἀν ἰδέα. Οἱ συζητήσεις μας δὲ διεξάγονται μὲ ἀμοιβαῖο σεβασμὸ καὶ ἀνεκτικότητα οὔτε μὲ τὸν ἀρμόζοντα τόνο τῆς φωνῆς καὶ εὐπρέπειας, προπαντὸς δὲν ἀπρωποποιοῦμε. Δὲν ἀναπτύσσομε, τίς περισσότερες φορές συλλογισμούς, προβάλλοντες ἐπιχειρήματα, παρὰ ὑψώνουμε τὴ φωνή μας ἐκνευρίζόμενοι ... Ἡ διαλεκτική, ὁ διάλογος, δὲν εἶναι ὅπλο φιλονεικίας, παρὰ μέθοδος, δρόμος, γιὰ νὰ βρεθῇ τὸ σωστό, νὰ λυθοῦν ἀπορίες, νὰ παραμερισθοῦν προκαταλήψεις, νὰ συνειδητοποιήσῃ ὁ ἄνθρωπος τὴν ἁγνοιά του.

Ὁ διάλογος ἔχει νόημα παιδευτικὸ καὶ παιδευτικὴ ἀξία, ὅταν γίνεται, βέβαια, ὅπως πρέπει. Ἄλλωστε συζητῶ θὰ πῇ συνητῶ, ζητῶ, δηλαδὴ μαζί μὲ ἄλλους, νὰ βρῶ τὴν ἀλήθεια. Μὰ συζητεῖ κανένας, ὅταν δὲν πηγαίνει ἐκ τῶν προτέρων ἔτοιμος νὰ ἐπιβάλλῃ στὸν ἄλλον τὴ γνώμη του. Στὸν τόπο μας ἡ συζήτηση ἐκτρέπεται σὲ πάθος ἢ σὲ ἀντιδικία... Κι ὅμως ὁ δρόμος τοῦ διαλόγου εἶναι ἀσφαλέστερος γιὰ νὰ πλησιάσῃ κανένας τὸ νέο...

«Εἶχα μιὰ μακρὰ καὶ σοβαρὴ συνομιλία», γράφει ἕνας δεκαεννέαχρονος νέος, μὲ τὸν πατέρα μου «κουβέντα μεταξὺ ἀνδρῶν». Τοῦ εἶπα πόσο εἶμαι ἀπογοητευμένος ἀπὸ τὴ γενιά του, ἀπὸ τὴν ἀγάπη της γιὰ τὸ χρῆμα, ἀπὸ τὴν ἐκμετάλλευσή ποὺ αὐτὴ κάνει στοὺς ἀνθρώπους, ἀπὸ τὸ ἀνέντιμο πνεῦμα ποὺ κυριαρχεῖ στὶς δουλειές της, ἀπὸ τὴ διαφθορὰ στὴν πολιτικὴ της καὶ ἀπὸ τοὺς αἱματηροὺς πολέμους της· ὁ πατέρας μου ἀπάντησε: «Κοίταξες, παιδί μου, τὸν κόσμο, καὶ τὸν βρῆκες ἑλλειπῇ. Θέλεις νὰ κἀνῃς ἕναν καλύτερο κόσμο. Ἐχεις τὴν εὐλογία μου, ἀλλὰ ὁ ὠραῖος σας νέος κόσμος πρέπει νὰ ὑποστῇ κάποια βελτίωση. Δὲ μού ἀρέσει ἡ κυνικὴ γλῶσσα του, ἡ δυνατὴ καὶ ἑξαλλη μουσικὴ του καὶ ἡ αἰσχροὴ φιλολογία του. Ἀναγνωρίζω τίς ἀντιφάσεις σιτὴ ζωῇ μου καὶ δὲν ἔχω τί ν' ἀπαντήσω, ἀλλὰ προτιμῶ τίς ἀβεβαιότητές μου ἀπὸ τίς ἀπόλυτες ἀλήθειες σας. Ἐχετε ἄμεσες λύσεις γιὰ ὅλα τὰ προβλήματα. Δὲν ἀρνοῦμαι τὸ δικαίωμά σας νὰ καινοτομήσετε καὶ νὰ ἐπαναστατήσετε. Αὐτὴ εἶναι ἡ ἀποστολὴ τῆς νεότητος. Ἡ δική μου ἀποστολὴ εἶναι νὰ ὑπερασπίσω τὴν παράδοση, τὴ δημιουργικὴ, βέβαια, παράδοση. Πάρτε δ,τι καλὸ καὶ ζωντανὸ ὑπάρχει ἀπὸ τὴν παράδοση καὶ μπολιάστε ταιριαστὰ τὸ νέο στὸ παλιὸ αἷμα...». Πρέπει νὰ τοῦ ἀναγνωρίσω τοῦ γέροντος μου, γράφει ὁ νέος, πῶς ξέρεي ν' ἀκούσῃ προσεκτικὰ τοὺς ἄλλους, ξέρει νὰ συζητήσῃ, μιὰ καλὰ, ἔτσι ποὺ σὲ κάνει νὰ σκέπτεσαι...»¹. Πατέρας καὶ γιὸς δὲν ἦταν

1. Τζινότη, ἐνθ. ἄνωτ. σ. 109.

Ἕλληνες. Ὁ διάλογος ἀνάμεσα στὴν παλιὰ καὶ στὴ νέα γενεὰ εἶναι ἀπαράιτητος. Ἄς τὸν μάθουμε ὁμῶς πρῶτα.

*

Σήμερα οἱ νέοι μέσα στὸ πνεῦμα τῆς ἐποχῆς μας ὑφίστανται τὶς πιὸ ἀντιφατικὲς ἐπιδράσεις. Περισσότερο ἀπὸ κάθε ἄλλον ἔχουν δίκιο νὰ λένε, ὅτι ζοῦν σὲ μιὰ κοινωνία ἀλλοπρόσαλλη, ὅπου τὰ ζητήματά τους ὄχι μόνο δὲν ἀπλοποιοῦνται, ἀλλὰ γίνονται περισσότερο πολὺπλοκα. Οἱ ἀντικρουόμενες θεωρίες, τὶς ὁποῖες συναντοῦν σὲ κάθε βῆμα τους, τοὺς κάνουν περισσότερο ἀβροήθους καὶ ἀμφιταλαντευόμενους ἀπὸ κάθε ἄλλη ἐποχὴ καὶ κάθε ἄλλη γενεά. Αὐτὲς οἱ ἀντικρουόμενες, ἀλλὰ καὶ τόσο ἔντονες ἀντιθέσεις, ποὺ συναντοῦν στὴ ζωὴ εἶναι ἀκριβῶς αἰτία νὰ μὴ λαβαίνουν, ὅπως ἀναφέραμε τόσο πολὺ ὑπόψη τους οἱ νέοι τὶς συμβουλὲς τῆς ὥριμης γενιᾶς, ποὺ τὶς περισσότερες μάλιστα φορὲς αὐτὲς οἱ παλαιότητες ὄχι μόνο δὲν τοὺς κάνουν ἐντύπωση, παρὰ τοὺς προκαλοῦν καὶ τοὺς σπρώχνουν στὴν ἀντίδραση. Κι αὐτὸ γίνεται, γιατί οἱ συμβουλὲς μας, σχεδὸν στὸ σύνολό τους, παίρνουν τὴν ἀρνητικὴ μορφή τους ἢ τὴ συγκριτικὴ ἢ τὴ μορφή τῆς ἠθικολογίας, ὅπως π.χ. ἡ φράση μας «*ὅταν εἶχα τὴν ἡλικία σου, ἔκανα τοῦτο ἢ ἐκεῖνο*». Ἡ μ' αὐτὸ τὸ νόημα καὶ μορφή συμβουλὴ προκαλεῖ στοὺς νέους αὐτόματα κουφαμάρα. Κι ἀμύνονται ἐναντίον τῶν ἠθικολογικῶν λόγων μας, μὴν ἀκούοντας. «*Κάνομε τὸ λάθος νὰ προβάλλουμε τὸν ἐαυτό μας στὴ μορφή τοῦ πόσο καλοὶ ἦμασταν ἐμεῖς καὶ πόσο κακοὶ εἶναι αὐτοί, συγκρινόμενοι μαζί μας. Κι ὅταν ἀκόμη μᾶς ἀκοῦν, δὲν πιστεύουν, ὅτι δουλεύαμε τόσο σκληρά, ὅτι ἦμασταν τόσο λογικοί, τόσο ἐξυπνοί, τόσο οἰκονόμοι καὶ ὅτι εἶχαμε τόσο καλὴ συμπεριφορά, ὅσο λέμε. Στὴν πραγματικότητα οἱ νέοι δυσκολεύονται ἀκόμη καὶ νὰ φανταστοῦν, ὅτι κι ἐμεῖς ὑπῆρξαμε κάποτε νέοι*¹⁾».

Γιὰ νὰ μπορέσουμε νὰ βοηθήσουμε τὸ νέο, θὰ πρέπει νὰ ἀποχτήσουμε τὴν ικανότητα νὰ ἀνταποκρινόμαστε στὶς ψυχικὲς καταστάσεις καὶ στὰ αἰσθήματα τῶν νέων μας, τῶν παιδιῶν μας, χωρὶς νὰ ἐπηρεαζόμαστε ἀπ' αὐτά. Πρέπει νὰ βοηθοῦμε τοὺς νέους στὶς ἀμφιταλαντευόμενες καταστάσεις τους, στοὺς φόβους τους καὶ στὴ σύγχυσή τους, χωρὶς ἐμεῖς οἱ ἴδιοι νὰ ἀμφιταλαντευόμαστε, νὰ θυμῶνουμε, νὰ φοβόμαστε, νὰ παθαίνουμε σύγχυση. Νὰ προσπαθοῦμε νὰ λύνουμε τὶς ἀπορίες τους ὄχι μὲ ἀφελεῖς καὶ ἀκριτεῖς ἐξηγήσεις, παρὰ κατὰ θετικὸ τρόπο, γιατί ὁ νέος ζητεῖ καὶ ἀναζητεῖ τὸ θετικό, τὸ χειροπιαστό, ἀλλιῶς ἀπομακρύνεται ἀπὸ μᾶς.

*

Ἐνα πικρὸ παράπονο, ποὺ σχεδὸν κατὰ κανόνα βρίσκεται στὸ στόμα

1. Τζινόττ, ἐνθ. ἄνωτ. σ. 49.

τῶν ὀρίμων ἐναντίον τῆς νέας γενεᾶς εἶναι ἡ ἀχαριστία τῶν νέων, ἡ ἀγνωμοσύνη. Εἶναι ἓνα κατηγορῶ, ποὺ ἐκτοξεύεται κατὰ τῶν νέων, μιὰ ἔκφρασή μας, ποὺ κι αὐτὴ μὲ τὴ σειρά της ἐπιτείνει τὸ χάσμα ποὺ μᾶς χωρίζει ἀπ' αὐτούς, προκαλεῖ πῶς ἔντονες ἀντιθέσεις. Γενικὰ μπορεῖ νὰ πῇ κανεὶς πὼς αὐτὴ ἡ ἐξαιρετὴ ἀρετὴ, ποὺ ἀφορᾷ στὶς ἀνθρώπινες σχέσεις, εἶναι τόσο σπάνια, τόσο δυσεύρετη καὶ ἀκριβὴ ὅχι μόνο στὸν κόσμον τῶν ἐφήβων, τῶν νέων, ἀλλὰ καὶ στὸν κόσμον τῶν ὀρίμων.¹ Δὲν ξέρω ἂν δὲν τοποθετοῦμε τὰ πράγματα στραβά, ὅταν παραπονιόμαστε γιὰ τὴν ἀγνωμοσύνη τῶν παιδιῶν, τῶν νέων, γιὰ τὴν ὅταν φτάνουμε στὸ θέμα αὐτό, δὲ θὰ ἔπρεπε νὰ μιλοῦμε γιὰ τὴν ἀγνωμοσύνη τῶν νέων, παρὰ γιὰ τὴν ἀγνωμοσύνη τῶν ὀρίμων. Ἀπὸ ποιὸν νὰ διδαχθῇ ὁ νέος τὸ ἱερὸ καὶ ἄξιο συναίσθημα τῆς εὐγνωμοσύνης; Εἶναι δύσκολο νὰ διδαχθῇ κανένας τὴν εὐγνωμοσύνη, ὅταν γύρω του κυριαρχῇ ἀγνωμοσύνη, ἡ ἀκατάσχετη διάθεση γιὰ κατὰκριση, ἡ ἔλλειψη ἀνεκτικότητος καὶ κατανοήσεως. Ἄς σκεφθῇ κανένας πόσες πικρὲς, ἄδικες καὶ ἀνειλικρινεῖς λέξεις ἄκουσε ὁ νέος, ὅταν ἦταν ἀκόμη μικρὸ παιδί ἀπὸ τὸ στόμα τῶν ὀρίμων. Ὅταν τὰ αὐτιά τῶν παιδιῶν γεμίζουν ἀπὸ ψυχρά, σκληρά, χωρὶς καμιὰ ἀγάπη λόγια, τί πρέπει νὰ περιμένουμε ἀπ' αὐτά; Ἀπὸ τοὺς δέκα λεπρούς ποὺ θεράπευσε ὁ Χριστός, ὁ ἓνας μόνο γύρισε πίσω καὶ τὸν εὐχαρίστησε, τοῦ ἐξέφρασε τὴν εὐγνωμοσύνη του. Τότε ὁ Σωτὴρας, κάπως μελαγχολικὰ τὸν ρώτησε: «Δέκα δὲ θεραπεύθηκαν; Ποῦ εἶναι οἱ ἄλλοι ἑννέα»; Ἀσφαλῶς αὐτοὶ ποὺ θεραπεύθηκαν δὲν ἦσαν ἄνθρωποι τῆς νεανικῆς ἡλικίας, παρὰ τῆς ὄριμης². Ἡ εὐγνωμοσύνη δὲ φυτρώνει σὲ κάθε καρδιά, ἔχει ἀνάγκη ἀπὸ κάτι περισσότερο, ἀπὸ μιὰ καλὴ καρδιά.

*

Ἡ ὄριμη γενιά δὲν προσέχει πολὺ κάτι ποὺ προκαλεῖ ἔντονη ἀντί-

1. Ἕνας ξένος ποιητὴς λέγει, πὼς κάποτε, «ὅπως ἀναφέρει ἡ παράδοση, ὁ Μεγαλοδύναμος θέλησε νὰ κἀν ἐπάνω στὸν οὐρανὸ γιορτὴ πρὸς τιμὴν τῶν ἀρετῶν. Στὴν ὀρισμένη λοιπὸν ὥρα βρέθηκαν ὅλες οἱ ἀρετὲς στὶς οὐράνιες αὐλές, στολισμένες μὲ ὅ,τι καλύτερο εἶχε ἡ κάθεμια. Τότε ὁ Θεὸς διέκρινε δύο ἀπὸ τὶς ἀρετὲς ποὺ στεκόταν ἡ μία κοντὰ στὴν ἄλλη ψυχρὰ καὶ ἀποξενωμένα, σὰ νὰ μὴ γνωρίζονταν διόλου. Τὶς πλησίασε, πῆρε τὴ μιὰ ἀπὸ τὸ χέρι, τὴν ἔφερε πρὸς τὴν ἄλλη καὶ εἶπε: Θὰ ἤθελα νὰ γνωρίσω τὴ μιὰ στὴν ἄλλη. Ἀπ' ἐδῶ ἡ ἀρετὴ Εὐσπλαχνία καὶ ἐτούτῃ ἡ ἀρετὴ Εὐγνωμοσύνη. Ἡ Εὐσπλαχνία κοίταξε καλὰ τὴν Εὐγνωμοσύνη καὶ εἶπε: δυστυχῶς δὲν εἶχα τὴν εὐχαρίστηση νὰ σὲ συναντήσω ἐπάνω στὴν γῆ ἀνάμεσα στοὺς ἀνθρώπους». Turgenieff (Gedichte und Prosa) σημειωμένο ἀπὸ τὸ βιβλίο τῆς Franziska Baumgarten. Die Dankbarkeit bei kindern und Jugendlichen 1936

2. Ἀν' κάποτε. εἶπε ἓνας σοφὸς ἄνθρωπος, «τὸ κοινωνικὸ οἰκοδόμημα ἀρχίζει νὰ τριζῇ καὶ οἱ ἄρμοι τοῦ χαλαρώνονται σημαντικὰ, τότε θὰ ἔχῃ πληθυνθῇ ἡ ἀχαριστία τῶν ἀνθρώπων κάπου στὸ οἰκοδόμημα αὐτὸ ποὺ ταράζεται δὲν θὰ βρῖσκεται στὴ θέση της ἡ εὐγνωμοσύνη. πρβ. Ἰω. Ν. Ξηροτύρη Τὸ ψέμα στὰ παιδιά καὶ στοὺς ἐφήβους, 1967 σ. 15.

δραση και φέρνει τὸ νέο σὲ σοβαρὴ ἀντίθεση πρὸς αὐτήν, δηλαδή πῶς ὁ νέος εἶναι ἐξαιρετικὰ εὐαίσθητος, ὅποτε, ἂν δὲν προσέξουμε καὶ τοῦ θίξουμε τὸ αὐτοσυναίσθημά του, δηλαδή τὴν Ἀχίλλειο φτέρνα του, τότε τοῦ προκαλοῦμε μιὰ παράφορη δύναμη ἀντιδράσεως καὶ σκληρῆς ἐπιμονῆς. Ἀκόμη λέξεις μας ποὺ πηγάζουν ἀπὸ τὴν πιὸ ἀγαθὴ προαίρεση καὶ ποὺ στὴν οὐσία τους εἶναι δικαιολογημένες, μποροῦν νὰ πληγώσουν κατὰ τρόπο ἀπροσδόκητο τὴν ψυχὴ τοῦ νέου, τοῦ ἐφήβου μας. Ἐνα πληγωμένο συναίσθημα τιμῆς μπορεῖ ἔστω κι ἀπὸ ἀνεπαίσθητη ἀφορμὴ νὰ βάλῃ σὲ κίνδυνο ὅλη τὴν προσωπικότητα τοῦ ἐφήβου καὶ νὰ ἀσκήσῃ, γιὰ πολλὰ χρόνια, καταστρεπτικὴ ἐπίδραση στὴν ἐξέλιξή του. Στὸ σχολεῖο π.χ. ὑπάρχουν μαθηταὶ ποὺ χρόνια καὶ χρόνια μνησικακοῦν ἐναντίον δασκάλων τους, γιὰ κάτι ποὺ ἐκεῖνοι τὸ λησμόνησαν ἐντελῶς μιὰ ὥρα ὕστερα ἀπὸ τὴν παρατήρηση ποὺ ἔκαναν.

Τὸ γνήσιο καὶ πραγματικὸ βέβαια συναίσθημα τιμῆς, ὅπως καὶ ἡ ὑγιὲς φιλοδοξία, δὲν ἀπογοητεύουν οὔτε κατακρημνίζουν, παρὰ τείνουν πρὸς τὰ ἄνω καὶ μᾶς προφυλάσσουν ἀπὸ τὴν κατάπτωση τοῦ ἑαυτοῦ μας καὶ ἀπὸ τὴ μειονεκτικὴ θέση ποὺ νιώθουμε νὰ βρισκόμαστε ἀπέναντι τῶν ἄλλων· ὥστόσο ὁ νέος δὲν ἔχει ὠριμάσει, γιὰ νὰ παίρνῃ τέτοιες κατευθύνσεις ἀνατάσεως.

Εἶναι ἀλήθεια, πῶς οἱ δυσκολίες τίς ὁποῖες παρατηροῦμε στὴ διαπαιδαγώγησι τῶν ἐφήβων προέρχονται τίς περισσότερες φορὲς ἀπὸ τοὺς γονεῖς καὶ τοὺς ὠρίμους καὶ λιγότερες ἀπὸ τοὺς ἴδιους τοὺς ἐφήβους, τοὺς νέους καὶ τὴν ἡλικία τους. Ἐμεῖς οἱ γονεῖς ἢ γενικὰ οἱ ὠριμοὶ δημιουργοῦμε τίς περισσότερες φορὲς τίς αἰτίες τῶν δυσκολιῶν, γιὰτὶ λησμονοῦμε κι ἐξακολουθοῦμε νὰ μεταχειριζόμαστε τὸν ἐφηβο σὰ νὰ ἦταν ἀκόμη ἓνα μικρὸ παιδί. Δὲν μποροῦμε νὰ σκεφθοῦμε, κατὰ ἓνα ψυχολογικὸ κανόνα, πῶς τὸ μικρὸ παιδί μας ἔλλαξε ἔγινε ἐφηβος, νέος, ὅπως ἀναφέραμε παραπάνω, παραμένομε στὴν παράστασι τοῦ μικροῦ, ὅσο κι ἂν ἔγινε ἐφηβος, ὅσο κι ἂν πάτησε τὰ εἴκοσι χρόνια. Παθαίνομε ἐκεῖνο ποὺ παθαίνει μιὰ ὀγδόντα χρόνων μητέρα, ἢ ὁποῖα ἔχει τὴν ἔγνοια γιὰ τὴν ἐξηντάρα ἀσπρομαλλοῦσα κόρη της καὶ τὴ συμβουλεύει γιὰ τὸ ἓνα καὶ γιὰ τὸ ἄλλο. Προσπαθεῖ νὰ τὴν προστατεύσῃ, τῆς λέει π.χ. νὰ ντύνεται, γιὰ νὰ μὴν κρυώσῃ. Κι ὅλα αὐτά, γιὰτὶ δὲν μπορεῖ νὰ ξεφύγῃ ἀπὸ τὴν παράστασι, ὅτι τὴν εἶχε μικρὴ καὶ τὴ φρόντιζε, τὴν κρατοῦσε στὸν κόρφο της, στὰ χέρια της. Δὲ μᾶς γίνεται συνειδητὸ, ὅσο κι ἂν βλέπουμε, ὅτι τὸ παιδί μας ἐγκατέλειψε πιά τὴν παιδικὴ ἡλικία καὶ μπῆκε στὴν ἐφηβική, στὴ νεανική. Μ' αὐτὸ τὸ νόημα δὲν μποροῦμε νὰ λάβουμε ὑπόψιν μας τὴν ἰδιάζουσα πιά κατάστασι τοῦ νέου. Δὲν ἀλλάσσομε συμπεριφορὰ κι αὐτὸ ἐνοχλεῖ ὑπερβολικὰ τὸν ἐφηβο, τὸν κάνει νὰ ἀντιδρᾷ καὶ νὰ ἀντιτίθεται στὴ στάσι τῶν ὠρίμων, τὸν ὁδηγεῖ πρὸς τὴν ἀντίθεσι.

*

Ἐπειτα κάνομε τὸ λάθος οἱ ὥριμοι νὰ θέλουμε νὰ συμπεριφέρεται ὁ νέος καὶ νὰ σκέπτεται ἀκριβῶς ὅπως ἐμεῖς. Μερικὲς μάλιστα φορὲς δὲν κάνομε τίποτε ἄλλο, παρὰ νὰ τοῦ λέμε μὲ τὴ στάση μας, τίς ἀπαιτήσεις μας: «Ἐλα, γέρασε καὶ σὺ μαζί μὲ μᾶς». Γι' αὐτὸ καὶ δὲν μπορούμε πολλὰ φερσίματὰ του νὰ τὰ ἐννοήσουμε καὶ οὔτε νὰ τὰ συγχωρήσουμε. Καθετὶ ποὺ κάνει ὁ νέος οἱ ὥριμοι τὸ παίρνουν στὰ σοβαρά. Τὸ θεωροῦν σὰν ἀτομικὴ προσβολή. Δὲν μπορούν νὰ καταλάβουν πῶς ὅ,τι κάνει ὁ νέος δὲν τὸ κάνει μὲ τὸ νόημα τῆς κακίας, ποὺ τοῦ ἀποδίδομε. Τίς περισσότερες φορὲς, ἂν ὅχι ὅλες, δὲν ὑπάρχει κακία, παρὰ μιὰ νεανικὴ διάθεση γιὰ ἀστείότητα, γιὰ γέλιο.

Ἡ ἀνάπτυξη τῆς συνειδήσεως τοῦ ἐφήβου στὸ πεδίο τῆς ἠθικῆς ἔχει καὶ αὐτὴ τὸ δικό της ἰδιαιτερό τρόπο, τὴν εἰδικὴ ψυχολογία της. Ὅταν ὁ νέος βρίσκεται στὸ προεφηβικὸ στάδιο, στὴν παιδικὴ ἀκόμη ἡλικία, τότε δέχεται καὶ ἀκολουθεῖ τὴν αὐθεντικὴ ἠθικὴ τοῦ περιβάλλοντός του. Δὲν ἔχει βέβαια δική του αὐτοτελῆ γνώμη καὶ οὔτε εἶναι ἀκόμη κάπως σὲ θέση νὰ κάνη ἐλεγχὸ δικό του. Ἀγαθὸ, καλὸ καὶ ἠθικὸ γιὰ τὴν παιδικὴ ἡλικία εἶναι ἐκεῖνο ποὺ πιστεύουν καὶ κηρύττουν ἡ ἀπαιτοῦν οἱ γονεῖς καὶ οἱ δάσκαλοι του.

Ὅταν τὸ παιδί ὁμως φτάσῃ στὴν ἐφηβικὴ ἡλικία, στὰ χρόνια τῆς ἀφροσύνης, τότε καὶ στὸ πεδίο αὐτὸ ὕφίσταται μιὰ κρίση. Βρίσκεται κι' ἀπ' αὐτὴ τὴν ἀποψη στὸ κρίσιμο σημεῖο τῆς τροπῆς του. Ἀνησυχεῖ καὶ προσπαθεῖ νὰ εἶναι τὸ ὕψιστο μέτρο τοῦ ἠθικοῦ. Μερικὲς φορὲς προσπαθοῦμε οἱ ὥριμοι νὰ προετοιμάσουμε τὸ παιδί, νὰ τοῦ δώσουμε ἔτοιμο αὐτὸ τὸ μέτρο τοῦ ἠθικοῦ, ποὺ νὰ τὸ ἔχῃ ὡς ὁδηγό. Τοῦ παρουσιάζουμε τὸ πιὸ ὕψηλὸ ἠθικὸ μέτρο τὸ «τί λ έ γ ο υ ν» καὶ τὸ «τί θ ά π ή ό κ ό σ μ ο ς». Σ' αὐτὴ τὴν ἐνέργεια ὁ νέος ἀντιδρᾷ πολὺ, γιατί πολλές φορὲς ἀνακαλύπτει ἡ δὲν παραδέχεται, πῶς, ἐπειδὴ τὸ λένε οἱ πολλοὶ μπορεῖ αὐτὸ τὸ κάτι νὰ μεταβληθῇ σὲ ἀγαθὸ καὶ ἠθικὸ. Δίνει μεγάλη σημασία, καὶ εἶναι καὶ σωστό, στὸ ποῖοι τὸ λένε αὐτό, καὶ ἅς εἶναι καὶ οἱ λιγότεροι. Προσπαθεῖ νὰ δημιουργήσῃ δικό του ἦθος καὶ ν' ἀντιτάξῃ ἔτσι αὐτὸ τὸ δικό του πρὸς τὴν ἀξίωση, ἡ ὁποία τοῦ ἐπιβάλλεται ἀπ' ἔξω. Στὴν πάλῃ αὐτὴ τῆς δημιουργίας δικῶν τοῦ ἠθικῶν μέτρων καὶ τῆς ἀπαιτήσεως ἔξωθεν, γιὰ νὰ προσαρμοσθῇ πρὸς τὴν ἰσχύουσα κοινωνικὴ ἠθικὴ εἶναι ἀναπόφευκτες οἱ συγκρούσεις πρὸς τὰ ἔξω, ἀλλὰ καὶ πρὸς τὰ ἔσω.

Μέσα στίς συγκρούσεις αὐτὲς ζῇ ὁ νέος τὴ δική του ἠθικὴ καὶ τὴ δοκιμάζει. Τὴ μετρᾷ πάντα μὲ τὸ καθαυτὸ δικό του καὶ ἰδιαιτερό ἠθικό του δίκιο, ὁπότε φυσικὰ ἔρχεται σὲ ἀντίθεση μὲ τὴν ὥριμην γενεά, ἀπὸ τὴν ὁποία ἀπαιτεῖ συνέπεια καὶ συνέχεια, τὴν ὁποία ὁμως καὶ δὲν τὴ συναντᾷ, ὅπως ἀναφέραμε, ὁπότε καὶ ἀπομακρύνεται καὶ τὸ χάσμα εὐρύνεται.

*

Οί συγκρούσεις βέβαια είναι αναπόφευκτες στη ζωή του ανθρώπου, του νέου. Έργο όμως δικό μας, δηλαδή τῶν ὀρίμων, είναι νὰ καθοδηγήσουμε τὸν ἔφηβο, τὸ νέο, κατὰ τέτοιο τρόπο, ὥστε νὰ προσαρμόζεται ὀρθά, σωστά, κανονικά, χωρὶς νὰ διαταράσσεται ἡ ὁμαλὴ λειτουργία τῆς ψυχῆς καὶ τοῦ πνεύματός του. Δὲν πρόκειται νὰ ἀπομακρύνουμε τὸ νέο ἀπὸ τὶς συγκρούσεις τῆς ζωῆς· αὐτὸ δὲ θὰ τὸν ὠφελοῦσε. Ὑπάρχουν ὁμως χρήσιμες καὶ ἀχρηστες συγκρούσεις. Ἐμεῖς ἔχομε ὑποχρέωση νὰ κατευθύνουμε τὸν ἔφηβο πρὸς τὶς χρήσιμες, τὶς δημιουργικὲς συγκρούσεις τῆς ζωῆς καὶ αὐτὸς νὰ ἐπιμεῖνῃ νὰ νικήσῃ αὐτὲς τὶς ἀντιξοότητες.

Σκοπὸς τῆς ὥριμης γενεᾶς πρέπει νὰ εἶναι ἡ προσπάθεια νὰ πλησιάσῃ τὸν κόσμον τοῦ νέου, γιατί αὐτὸς τῆς εἶναι ἀπὸ πολλὰς πλευρὲς ἀγνωστος καὶ ἀκατανόητος. Κι ὅχι νὰ τὸν πλησιάσῃ, γὰρ νὰ τὸν κρίνῃ καὶ νὰ τὸν καταδικάσῃ, παρὰ γιὰ νὰ προσπαθῇ νὰ τὸν ἐννοήσῃ, νὰ τὸν καταλάβῃ. Οἱ δύο γενεές, βέβαια, δὲν μποροῦν ν' ἀναπτύξουν κατὰ φυσιολογικὸ τρόπο φιλία¹, ὥστόσο ἂς προσπαθούσαμε οἱ ὥριμοι νὰ ἀναπτυσσόταν ἡ ἀνοχὴ καὶ ἀκόμη καλύτερα ἡ κατανόηση τῆς ψυχολογίας τοῦ νέου. Δυστυχῶς, ἀνύποπτοι ἀπὸ τὴν ψυχολογία τοῦ νέου, τοῦ συμπεριφερόμαστε ἔτσι κατὰ τὰ χρόνια τῆς ἐφηβείας του, ὥστε νὰ ἐκτρέπουμε τὰ πράγματα καὶ νὰ ἀνοίγουμε τὸ χάσμα πέρα ἀπὸ τὰ ὅριά του. Νὰ τὸ κάνουμε βαθὺ καὶ πλατὺ, χωρὶς νὰ τὸ θέλουμε καὶ μάλιστα στὴν προσπάθειά μας νὰ κάνουμε τὸ ἀντίθετο.

Ὅσοτόσο κάτι πού πρέπει νὰ μὴ λησμονοῦμε εἶναι τοῦτο: ὅτι οἱ νέοι εἶναι παιδιὰ δικὰ μας. Εἶναι παιδιὰ τῆς ἀγωγῆς καὶ τῆς συμπεριφορᾶς τῶν ὀρίμων. Ζοῦν καὶ ἀναπνέουν τὴ δική μας ἀτμόσφαιρα, τόσο μέσα στὸ σπίτι, ὅσο καὶ στὸ σχολεῖο καὶ μέσα στὴν κοινωνία. Γι' αὐτὸ καὶ εἶναι σωστὸ ἐκεῖνο πού εἶπαν, «ὅτι μιὰ κοινωνία ἔχει τὴ νεολαία πού τῆς ταιριάζει».

Ἀλλωστε ποὶς κηρύσσει τὴ χωρὶς ὅρια ἐλευθερία, ποὶς διδάσκει τὴν ἀπόρριψη ὅλων ἢ πολλῶν θεσμῶν καὶ δεσμῶν; Ποὶς διδάσκει στὴν καθημερινὴ ζωὴ, πὼς τὸ ἄτομο μόνο δικαιώματα ἔχει χωρὶς τὶς ἀντίστοιχες ὑποχρεώσεις, ποὶς σκηνοθετεῖ καὶ ἀνεβάζει τὰ ἀηδῆ φίλμς; Ποὶς κατὰ ἔμμεσο τρόπο καὶ πολλὰς φορὲς κατὰ ἄμεσο ἐνθαρρύνει τὸ ἐγκλημα, τὴν κατάρχηση; Ποὶς διδάσκει κατὰ ἔμπρακτο τρόπο τὴν ψευτιά τὴν κατεργαριά, τὴν

1. Εἶναι ἀφύσικο ἐκεῖνο πού ἀπαιτοῦν μερικὲς μητέρες νὰ γίνουν φίλες μὲ τὶς κόρες τους ἢ πάλι ἐκεῖνες πού αὐταπατῶνται, ὅτι εἶναι πιά φίλες μὲ τὶς εἰκοσάχρονες κόρες τους. Εἶναι ἀδύνατο νὰ δημιουργηθῇ φιλία ἀνάμεσα σὲ δύο γενεές· αὕτη δημιουργεῖται μὲ τὸ πραγματικὸ της νόημα μόνο μεταξὺ συνομηλίκων. Εἶναι σωστὸ ἐκεῖνο πού εἶπε μιὰ κοπέλα: ἡ μάνα μου προσπαθεῖ νὰ εἶναι φίλη μου. Δὲ θέλω νὰ θίξω τὰ αἰσθήματά της, ἀλλὰ δὲν μοῦ χρειάζεται μιὰ φίλη 40 χρόνων.

ἀσυνειδησία, τὸ ἀνεύθυνο; Ποιὸς ἐπαινεῖ καὶ χαίρεται τὸν ἔξυπνο, δηλαδή τὸν κατὰ φερτζή; Μιὰ λέξη, ποὺ ἀπὸ ἔννοια ντροπῆς κατάντησε, δυστυχῶς, ἔπαινος στὸ στόμα τῶν πολλῶν. Ποιὸς ὀδηγεῖ τὸ νέο στὴν καπατσοσύνη, στὴ δυσπιστία, στὸ φατριαστικὸ πνεῦμα, στὸν ἔπαινο καὶ στὴν ἐκτίμησιν τῆς κενῆς καὶ ἄδειας φρασεολογίας, στὸν ὠμὸ ἀτομικισμό, στὸ «ἐγώ», τοποθετημένο ἐπάνω ἀπὸ τὸ νόμο, στὴ σύγχυση ἑννοιῶν, ποὺ ἀφοροῦν στὸ τί εἶναι καλὸ καὶ κακὸ, δίκιο καὶ ἄδικο, στὴ συναλλαγὴ, στὴν ἀπρεπὴ ἀντιπολίτευση, στὴ συκοφαντία κλπ.; Ποιὸς ἄλλος, παρὰ ἡ ὠριμὴ γενιά¹.

*

Κάθε ἡμέρα ἀκοῦμε παράπονα καὶ ἀπὸ τῆ μιᾶ καὶ ἀπὸ τὴν ἄλλῃ πλευρά. Κι αὐτὰ δὲν εἶναι οὔτε λίγα οὔτε καὶ μεμονωμένα, παρὰ εἶναι πολλὰ καὶ τὸ ξάπλωμά τους ἔχει πάρει μεγάλη ἔκταση. Ἡ σημασία τους εἶναι σπουδαία καὶ παίζει ἓνα σημαντικὸ ρόλο στὴ ζωὴ τῆς οἰκογένειας καὶ πέρα ἀπ' αὐτὴ καὶ στὴν ἐξέλιξη καὶ ὑπαρξὴ τῆς κοινωνίας καὶ τοῦ πολιτισμοῦ. Ἡ διάσταση αὐτὴ δὲν παίρνει πάντα τὴ μορφή τῆς ἀνοιχτῆς ἀντίθεσης, τῆς ἀνοιχτῆς πολεμικῆς καὶ τῆς βίαιης ἐκφράσεως τῆς γνώμης, πράγμα ποὺ δὲ θὰ ἦταν τόσο ἐπικίνδυνον, γιατί μὲ τὸν τρόπο αὐτὸν μιᾶ τουλάχιστον ὁ ἓνας στὸν ἄλλον, δίνεται κάποια ἐξήγηση, ἔστω καὶ στὴν ἀρνητικὴ τῆς μορφῆς, ἀκολουθεῖ κάποια χαλάρωση τῆς ἐντάσεως, ἓνα ξεθύμασμα καὶ καμιά φορὰ καὶ καρποφόρα κατανόηση.

Σοβαρότερη καὶ συνηθέστερη εἶναι ἡ ἄλλῃ μορφή ποὺ παίρνει ἡ διάσταση, δηλαδή ἐκεῖνη, ποὺ ὁ ἓνας δὲ βρίσκει πιά κανένα δρόμο πρὸς τὸν ἄλλον καὶ ἀκόμη οὔτε τὸν ἀρνητικὸ τοῦ τρόπου, παρὰ κατὰ κλειστά καὶ «μουγγὰ» βαδίζει ὁ ἓνας δίπλα στὸν ἄλλον, ὅχι σὲ ἀρμονικὴ βέβαια σιωπῇ, κι οὔτε σὲ κατάσταση ἀδιαφορίας, παρὰ σὲ μιὰ μαινόμενη ἐσωτερικὰ κρυφὴ ἀπόκρουση κι ἄρνηση. Σὲ μιὰ δυσφορία, καταφορτωμένη ἀμοιβαῖα ἀπὸ πίκρα καὶ χολή. Ἀκριβῶς αὐτὴ ἡ δυσφορία, μὲ τὴν καταφορτωμένη πίκρα, τὸ σφραγισμένο κλείσιμο, τὸ τέλεια ἄβατο κι ἀπάτητο καὶ τὴν ἀνικανότητα τῶν δυὸ γενεῶν γιὰ κατανόηση εἶναι τὸ κακὸ καὶ ὅχι ἡ ἴδια ἡ ἀντίθεση, γιατί ἡ ἀντίθεση ὡς ἓνα σημεῖο εἶναι φυσικὴ προϋπόθεση καὶ ἀπαραίτητη γιὰ τὴν πρόοδο καὶ τὴν ἐξέλιξη.

Οἱ γονεῖς παραπονοῦνται, πὼς τὰ παιδιὰ τους ἔχουν κλειστὴ στὸν ἑαυτό τους καὶ πὼς μὲ κατὰ κλειστὴ καρδιά καὶ μὲ μουγγὴ ἀντίδραση ἀποκρούουν ὅ,τι γιὰ τὸ καλὸ τους τοὺς προτείνουν. Ἀπὸ τὴν ἄλλῃ πάλι πλευρὰ οἱ νέοι κατηγοροῦν τοὺς παλιούς, πὼς δὲ στέκονται μὲ εἰλικρίνεια καὶ ἀλή-

1. Περισσότερα σὲ ὅ,τι ἀφορᾷ στὴν ὑπανάπτυξή μας καὶ στὰ ἐμπόδια τῆς προόδου μας βλ. Ἰω. Ν. Ξηροτύρη, Εἴμαστε ὑποανάπτυκτοι; 1966 σ. 1-40.

θεια ἀπέναντι στὴ νέα γενεά, πὼς ζοῦνε μέσα σὲ μιὰ κατὰ συνθήκην ἀτμόσφαιρα, ὅτι εἶναι γεμάτοι ἀπὸ συμβιβασμούς, ὅτι πάντα, καὶ μόνο γιὰ τὸ κύρος τους καὶ γιὰ τὴν ἐπιβολὴ τους ἐνδιαφέρονται καὶ πὼς ἔχουν χάσει τὸ νόημα τῆς ἐλεύθερης ζωῆς καὶ τὴν αἴσθησι γιὰ τὶς πιὸ ἐπείγουσες ἀνάγκες τῆς νεολαίας.

*

Δὲν μπορεῖ κανένας νὰ ψέξῃ τοὺς νέους, ποὺ τείνουν πρὸς νέες μορφές, καὶ ἂς εἶναι καὶ ἀόριστες καὶ θαμπές. Κι οὔτε πάλι μπορεῖ νὰ κατηγορηθῇ ἡ ἄλλη γενεά, γιατί σκληρὰ καὶ σταθερὰ μένει σὲ ὅ,τι διδάχθηκε νὰ τὸ ἔχῃ ἰδανικὸ τῆς ἢ νὰ σέβεται καὶ νὰ τιμᾷ, ὅ,τι ὕστερα ἀπὸ πολύχρονη καὶ δοκιμασμένη πείρα ζωῆς, θεωρεῖ σὰν ἀπαραίτητο καὶ ἀναγκαῖο.

Κατὰ φυσικὸ νόμο, τὰ νιάτα πρέπει νὰ ἀντιπροσωπεύουν τὸ καινούριο καὶ τὸ νέο, τὴν πρόοδο, καὶ ἐπομένως δὲν εἶναι κακὸ, ὅταν ζητοῦν νὰ προσανατολισθοῦν αὐθύπαρκα, γιατί μιὰ χωρὶς ὅρους προσχώρησι στὰ παλιὰ θὰ σήμαινε θάνατο τῆς προόδου καὶ τοῦ πολιτισμοῦ. Καὶ οὔτε εἶναι κακὸ ν' ἀγωνισθῇ ὁ νέος γι' αὐτὸν τὸν προσανατολισμό, μὰ ν' ἀγωνισθῇ εἰλικρινά, ἀνοιχτὰ καὶ ἱπποτικά. Δὲν ὑπάρχει βέβαια ἀμφιβολία, ὅτι κάθε ἐξήγησι καὶ ἀναμέτρησι ἀνάμεσα στὴ νέα καὶ στὴν παλιὰ γενεά θὰ περάσῃ ἀπὸ δυσαρμονίες καὶ συγκρούσεις, κι ὅμως αὐτὲς εἶναι αὐτονόητες καὶ ἀναγκαῖες, ἀλλὰ ἐκεῖνο ποὺ πρέπει νὰ ἀποφεύγεται εἶναι ὁ πικρόχολος ἀγώνας, ἡ δυσφορία, ἡ περιφρόνησι καὶ ἡ βασικὴ ἀπόκρουσι ὅχι μόνο τῶν ἀρχῶν, παρὰ καὶ τῶν προσώπων. Τὰ τεῖχη ποὺ ὑψώνονται, ἡ δυσπιστία, ἡ ὑπερβολὴ καὶ ἡ κατάληξι στὸ προσωπικὸ.

Ὁ νέος νομίζει, πὼς ὁ ἰδεαλισμὸς του εἶναι ἐδῶ, γιὰ νὰ πραγματοποιηθῇ. Βλέπει πάντα τὸ σκοπὸ καὶ δὲν τὸν ἐνδιαφέρουν τὰ μέσα καὶ ἡ μέθοδος. Θέλει νὰ κρημνίσῃ τὸν κόσμον καὶ νομίζει, ὅτι σὲ τρεῖς ἡμέρες θὰ τὸν οἰκοδομήσῃ. Καὶ κάτι περισσότερο ἀκόμη ἡ νεολαία αἰσθάνεται τὸν ἑαυτὸ τῆς πάντα σὰ ν' ἀρχίζει ὁ κόσμος ἀπ' αὐτὴν. Δὲν ὑπάρχει γι' αὐτὴν τὸ χτές, παρὰ τὸ σήμερον καὶ προπαντὸς τὸ αὔριο. «Ὁ κόσμος δὲν ὑπῆρχε πρὶν τὸν φτιάξω, τὸν ἥλιο τὸν ἀνέβασα ἀπὸ τὴ θάλασσα καὶ τὸν ξεκίνησα, μὲ μένα ἄρχισαν τὰ ἀλλαξοφέγγαρα, τὸ φῶς τῆς ἡμέρας καὶ τὸ πρασίνισμα τῆς γῆς καὶ τῶν ἀστρῶν τὰ λαπροφεγγίσματα. Ποιὸς ἄλλος ἀπὸ μένα ἔσπασε τὰ δεσμὰ τῶν ὀπισθοδρομικῶν μυαλῶν τῶν Φιλισταίων! Καὶ τώρα ἐλεύθερος ἐγώ, σύμφωνα μὲ τὸ πνεῦμα μου, ἀκολοθῶ περιχάρα τὸ ἐσωτερικὸ μου φῶς καὶ περπατῶ γοργὰ μέσ' στὴ μαγεῖα μου, τὸ φῶς μπροστὰ μου καὶ τὸ σκοτάδι πίσω ¹».

Ἡ νεολαία ρέπει στὴν ἐπίκριση τῶν κρατούντων καὶ εἶναι φανερὴ καὶ ἀμείλιχτη ἢ καταφορά τῆς πρὸς τὰ παραδεδομένα, γιατί ἔχει τὴ συναισθηση, πὼς τίποτε ἀπ' ὅ,τι ὑπάρχει δὲν ὀφείλεται στὴ δικὴ τῆς ἐνέργεια. Νομίζει, πὼς ἔτσι μειώνεται ἡ αὐτοβουλία καὶ ἡ αὐτενέργειά τῆς. Ἡ νιότη ὑπερτιμᾷ τὸν ἑαυτὸ τῆς, γιατί τῆς λείπει ἡ αὐτοκριτική, γι' αὐτὸ καὶ νομίζει πὼς ὁ ἀμειλικτος ἀγώνας κατὰ τῆς παραδόσεως τὴν κρατᾷ περισσότερο ἀλώβητη. Στὸ νέο λείπει ἡ δύναμη νὰ νιώσῃ τὴν παράδοση. Ἡ παράδοση δὲν εἶναι κάτι τὸ ἀπλό, παρὰ κάτι τὸ πολὺπλοκο καὶ τὸ σύνθετο. Κλεῖ μέσα τῆς πολυποικιλίους παράγοντες: ἱστορικούς, λογικούς καὶ προσωπικούς ἀκόμη. Γιὰ νὰ τὴν καταλάβῃ κανένας, κι ὅχι ἀπλῶς νὰ τὴ δεχθῇ ἢ νὰ τὴν ἀρνηθῇ, χρειάζεται ἱστορικὸ πνεῦμα, πείρα ζωῆς καὶ ὀριμότητα πνευματική, πού νὰ τοῦ ἐπιτρέπῃ νὰ βλέπῃ τὸ ἀπόλυτο καὶ τίς ἀξίες κάτω ἀπὸ τὰ ἐφήμερα προβλήματα. Νὰ ἀναγνωρίσῃ ἔξω ἀπὸ τίς ἀπτές καὶ προφανεῖς ἀξίες τὴ χρησιμότητα καὶ τίς βαθύτερες καὶ τίς λεπτότερες ἀξίες τῆς ἱστορικῆς συνέχειας τοῦ ἀνώτερου, τοῦ εὐγενικοῦ. Νὰ ἀνακαλύπτῃ τὰ σύμβολα μιᾶς ἰδέας ἢ ἐνὸς ἠθικοῦ κανόνα καὶ νὰ διακρίνῃ τὸ ἀληθινὰ ζωντανὸ καὶ ζωογόνο ἀπ' ἐκεῖνο, πού ὑπάρχει μόνον, διότι ἡ κοινωνία ὀκνεῖ νὰ τὸ παραμερίσῃ.

*

Μὲ τὸν καιρὸ καὶ τὸ χρόνο ὁ ἄνθρωπος γίνεται πὶδ συντηρητικὸς καὶ αὐτὸ ὅχι γιατί ἀπαμβλύνθηκε ἡ νεανικὴ του ὀρητικότητά ἢ ὅπως πολλὲς φορὲς νομίζομε καὶ νομίζουν οἱ νέοι, ὅτι ἐξοικειώθηκε μὲ τὰ «κακῶς κείμενα», παρὰ, κυρίως, γιατί ὀρίμασε ἡ ἱκανότητά του νὰ κατανοήσῃ τὰ πολυπλοκώτερα κοινωνικά προβλήματα καὶ φαινόμενα καὶ προσαρμόζεται πρὸς αὐτά. Δοκίμασε ἀπογοητεύσεις, ἀπόκτησε πείρα. Εἶδε, πὼς πίστευε σὲ δυνατότητες, πού ἦταν ἀπραγματοποιήτες. Παράβλεπε τίς δυσκολίες καὶ τὴν ἀνεπάρκεια ἀπὸ τὴν ὁποία ἡ ἴδια ἡ νιότη πάσχει. Ἡ πείρα τῆς δικῆς του ἐργασίας τὸν πείθει, πὼς δὲν ἀρκοῦν τρία χρόνια νὰ ξαναχτιστοῦν, ὅσα αὐτὸς μέσα σὲ τρεῖς ὥρες γκρέμισε.

Στὶς ἄκρως ριζοσπαστικὲς ἰδέες τοῦ νέου παρατηροῦμε μερικὲς φορὲς καὶ ἄκρως ριζοσπαστικὲς ἰδέες κι ἀρχὲς σὲ γέροντες. Ἄν αὐτὸ δὲν εἶναι κωμικὸ κι ἀφύσικο φαινόμενο τοῦ παλιμπαϊδισμού¹, τότε εἶναι ἀπόδειξη, ὅτι ἡ ζωὴ πέρασε ἐπάνω τους, χωρὶς νὰ τοὺς διδάξῃ τίποτε καὶ

1. Ἡ Μπελντα δεκαῆξι ἐτῶν: «Ἡ μητέρα μου προσπαθεῖ μὲ κάθε τρόπο νὰ παριστάνῃ τὴν ἐφηβο. Φοράει μίνι φοῦστες, κρεμάει χάντρες καὶ μιλάει χίππικα. Ὅταν ἐρχονται οἱ φίλοι μου νὰ μὲ ἐπισκεφθοῦν, τοὺς ἀρχίζει χίππικα. Οἱ φίλοι μου προσποιοῦνται, ὅτι τὴν ἀναγνωρίζουν σὰν μίαν ἀπὸ μᾶς, ἀλλὰ πίσω τῆς γελοῦνε εἰς βάρος τῆς καὶ κοροιδεῖουν καὶ μένα» Τζινόντ, Χ. ἐνθ. ἀνωτ. σελ. 32.

ὁ νοῦς τους σταμάτησε ἀνεξέλικτος σὲ ἓνα προστάδιο τῆς ὠριμάνσεως. Ἔτσι ἔχουν ὅλα τὰ ἐλαττώματα τοῦ ἀνώριμου, χωρὶς τὴν ἀγνότητα τῶν ἐλατηρίων, τὴν εὐκίνησιν, τὴν εὐθύτητα τῶν σκοπῶν, τὴ δροσερότητα καὶ τὴν εὐπιστίαν τῆς νιότης. Τὸ φαινόμενο τοῦ παλιμπαιδισμοῦ ἐντείνει τὴν ἀντίδραση.

*

Ὁ νέος ἀντιτίθεται σὲ κάθε ἔννοια κύρους. Κι ἀκόμη ἐπαναστατεῖ κατὰ τῶν προσώπων πού εἶναι φορεῖς τοῦ κύρους. Μεγαλύτερη ἔκταση κι ἐνταση παίρνει τοῦ νέου τὸ πείσμα καὶ ἡ ἄρνηση, ὅταν ἐνεργῇ μαζί με ἄλλους. Τότε δεμένοι ὁ ἓνας με τὸν ἄλλον καὶ ὅλοι μαζί ἐνωμένοι ἀπὸ ἓναν ἡρωικὸ ἰδεαλισμὸ, πολεμοῦν φανατικὰ ἀνθρώπους καὶ κοινωνικοὺς θεσμούς. Ὁ καθένας δρᾷ μέσα στὴ μάζα ὀρμητικὰ, ἀσυγκράτητα κι ἄμυαλα, παρὰ ἂν δροῦσε μόνος ἔξω ἀπ' αὐτὴ. Μέσα στὴ μάζα ὁ καθένας αἰσθάνεται τὸν ἑαυτό του κρυμμένο. Ἐκεῖ μέσα χάνεται ἡ προσωπικὴ εὐθύνη, τὰ ἡθικὰ ἐμπόδια παραμερίζονται εὐκολώτερα καὶ ἡ μέθη τῆς δυνάμεως εὐκολὰ τὸν παρασύρει σὲ ἀπερίσκεπτες κι ἄμυαλες πράξεις.

Κι ὅταν προχωρήσουν καὶ φτάσουν σὲ κάποιο σημεῖο, τότε παρουσιάζεται καὶ ὁ ἀνεύθυνος καθοδηγητής, ὁ δημαγωγός, πού δὲν ἀπευθύνεται στὰ ἰδανικὰ τοῦ νέου, παρὰ στὴ δυσφορία του, στὴν ἐχθρότητά του πρὸς τὴν ἄλλη γενεά. Κολακεύει τὴν προσωπικὴ τοῦ νέου ἀντιπάθεια ἀντὶ νὰ τὸν ὀδηγήσῃ στὴ συνειδητὴ κατανόηση τῆς ἱστορικῆς ἀποστολῆς τῆς κάθε γενεᾶς καὶ στὸ πόσο εἶναι ἀπαραίτητη ἡ ἐκπλήρωση τῆς ἀποστολῆς τῆς μιᾶς γενεᾶς γιὰ τὴν ἐπιτυχία τῆς ἄλλης. Θωπεύει τὰ ἐνστικτα κι ἐνῶ ἐπαγγέλλεται τὴν ἐλευθερία, ὀδηγεῖ στὴν ἀναρχία, ἐξαγριώνει τὴ νιότη καὶ τότε εἶναι δύσκολο νὰ σταματήσῃ κανένας τὸ χωρὶς κοίτη καὶ ὄχθες ποτάμι.

II

Η ΑΝΤΑΡΣΙΑ ΤΩΝ ΦΟΙΤΗΤΩΝ ΚΑΤΑ ΤΗΣ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑΣ

Ἡ ἀντίθεση καὶ ἡ ἀσυνεννοησία ἀνάμεσα στὶς δυὸ γενεὲς εἶναι παλιὸ φαινόμενο. Ὅλες οἱ περασμένες ἐποχὲς παρουσιάζουν ἓνα δικό τους πορτραῖτο, μιὰ δική τους εἰκόνα τῆς νεολαίας τους, ἂν καὶ οἱ νέοι στὴν ἀρχαιότητα δὲν ἦταν τόσοι σὲ ἀριθμὸ, ὅσοι βέβαια εἶναι σήμερα. Σήμερα π.χ. στὴν Εὐρώπῃ ἀποτελοῦν τὰ 33% τοῦ ὅλου πληθυσμοῦ τῆς. Στὶς Η.Π.Α. τὰ 50,4%, στὴ Λατινικὴ Ἀμερικὴ 50,6%, στὴν Ἀσία τὰ 52%¹.

Στὴν Αἴγυπτο (γύρω στὰ 4000 χρόνια) ἡ νεολαία εἶναι ἐξαγριωμένη. Αἰτία τῆς ἐξαγριώσεώς της ἦταν ἡ κοινωνικὴ ἀποσύνθεση ἐκείνης τῆς ἐποχῆς. Γονεῖς καὶ ἱερεῖς θρηνοῦσαν γιὰ τὴν παραστρατημένη νεολαία, τὴν ὁποία οἱ ἴδιοι οἱ γονεῖς ἔσπρωχναν στὸ παραστράτημα, στὴν κλεψιά καὶ στὴν ἀρπαγὴ, γιὰ νὰ καλύπτουν τὶς ἀνάγκες τῆς οἰκογένειας. Ἀπὸ τὴν ἄλλη πλευρὰ θρηνοῦσαν γιὰ τὴν κατάστασι τῶν νέων, τὴν ἀσυνήθιστη ἔως τότε αὐθάδεια, τὴν ἀνυπακοή καὶ τὴν ἀνταρσία τους. Ἐνας ἱερέας τῶν Φαραῶ θρηνεῖ γιὰ τὴν κατάστασι καὶ κλαίει, γιατί βλέπει, πῶς «τὸ τέλος τοῦ κόσμου δὲν ἦταν μακριά». Κάτι πού τὸ ἀκοῦμε καὶ μεῖς σήμερα ἀπὸ πολλοὺς γιὰ τὴ σύγχρονη νέα γενεά, σχετικὰ μὲ τὰ φερσίματα καὶ τὶς ἀνταρσίες της.

Στὴ Μεσοποταμία, μὲ τὶς μεγάλες καὶ πλούσιες σὲ ἐμπόριο πόλεις, τὴ Νινευτ καὶ τὴ Βαβυλώνα, γύρω στὰ 1750 π.χ. παρατηροῦνταν μιὰ ὅλο καὶ αὐξανόμενη εὐημερία, ἀλλὰ καὶ αὕξησι τῆς ἐγκληματικότητος. Ἐπικρατοῦσε ἡθικὴ κατὰπτωσι, φιληδονία, μανία πιοτοῦ καὶ ἀκολασία μεταξὺ τῶν νέων, ἀλλὰ καὶ γενικότερα ἡ ὅλη κοινωνικὴ ζωὴ κυριαρχοῦνταν ἀπ'αὐτὲς τὶς τάσεις².

Στὸ Ἰσραήλ γύρω στὰ 1300 καὶ 1050 π.Χ., στὴν ἐποχὴ τῶν κριτῶν, οἱ γονεῖς στενοχωροῦνταν πολὺ ἀπὸ τὶς ἀπαιτήσεις τῶν κοριτσιῶν τους, πού βρίσκονταν σὲ κίνδυνο, ἐπειδὴ ὠρίμαζαν σεξουαλικὰ ἑνωρὶς καὶ ζητοῦσαν ἄντρες, γιὰ νὰ κορέσουν τὶς σεξουαλικὰ ἐπιθυμίες τους. Ἀπαιτοῦσαν

1. Dittschlag, W., Wohlstandsdelinquenz der Jugendlichen 1967 σ. 29 κ.έ.

2. Jeremias Abfred, Handbuch der altorientalischen Geisteskultur, 1913 σ. 339.

νά μὴν ἐπιτηροῦνται πιά, ὅταν πηγαίνουν στὴ βρύση ἢ στὸ πηγάδι νὰ ἀντλήσουν νερό. Τέτοια ἦταν ἡ ἀνταρσία καὶ ἡ πτώση τῶν ἡθῶν, ὥστε νὰ θεσπισθοῦν νόμοι, ποὺ ἔδιναν τὸ δικαίωμα νὰ καταδικάζεται, ὁ νέος ἢ ἡ νέα ποὺ θὰ παρᾶκουε, καὶ μὲ τὴν ἐσχάτη τῶν ποινῶν ¹.

Στὴν ἀρχαία Ἑλλάδα, κατὰ τὸν ὄγδοο π.Χ. αἰῶνα ὁ Ἡσίοδος παραπονεῖται, λέγοντας, «πὼς δὲν ὑπάρχει καμιὰ ἐλπίδα γιὰ τὸ μέλλον τοῦ λαοῦ, γιατί αὐτὸ τὸ μέλλον εἶναι στὰ χέρια τῆς ἐλαφρόμυαλης καὶ τῆς ἀνυπόφορης νεολαίας, ποὺ κάνει πάντα τὸν ἔξυπνο καὶ δὲ λαβαίνει τίποτε ὑπόψη της, δὲ σέβεται».²

Ὁ Σωκράτης ἐπίσης καταδικάζει τὴν τάση τῆς νεολαίας τῆς ἐποχῆς του πρὸς τὴν πολυτέλεια, τὸ πνεῦμα τῆς ἀντιλογίας τῆς ἀπέναντι στοὺς γονεῖς καὶ τὴν τυραννία, ποὺ ὑφίστανται οἱ δασκάλοι ἀπὸ τοὺς νέους, κάτι παρόμοιο, ποὺ παρουσιάζεται σήμερα στὰ Πανεπιστήμια καὶ στὰ κολλέγια τῶν δυτικῶν δημοκρατιῶν.

Ὁ Πλάτων μᾶς δίνει μιὰ ἐξοχη περιγραφή τῆς ἐποχῆς του ἐπάνω στὸ θέμα μας, τῆς ἐποχῆς τοῦ ξεπεσμοῦ τῆς δημοκρατίας, τοῦ ἐκτροχιασμοῦ τῶν πολιτῶν καὶ τοῦ ἐκτραχηλισμοῦ τῆς νεολαίας, κάτι τὸ ἀπολύτως ὁμοιο μὲ ὅ,τι παρατηρεῖ κανένας στοὺς σύγχρονους πολίτας τῆς ὥριμης γενεᾶς καὶ στοὺς νέους τῶν βιομηχανικῶν κοινωνιῶν μας. Ὁ Πλάτων καυτηριάζει τὴν παραχμασμένη δημοκρατία τῆς ἐποχῆς του. Τὴν ἀχόρταγη τάση τῶν πολιτῶν, νέων καὶ ὠρίμων πρὸς τὸν πλοῦτο, τὴν πολυτέλεια καὶ τὴν παραμέληση ὅλων τῶν ἄλλων ἐξαιτίας τοῦ ἀκόρεστου θησαυρισμοῦ τους. Ἔτσι κάτω ἀπ' αὐτὴ τὴν ἀρρωστημένη κοινωνία οἱ νέοι, παρατηρεῖ, γίνονται παράλογοι καὶ ἀνίκανοι γιὰ αὐτόνομη καὶ ἀντικειμενικὴ σκέψη. Ἡ βουλιμία ὀδηγεῖ στὴ χωρὶς μέτρο ἐλευθερία, στὸ θάνατο τῆς δημοκρατίας, δηλ. στὴν ἀναρχία, στὴν ἰσοπέδωση τῶν πάντων. «Ὁ πατέρας, λέγει, συνηθίζει, μέσα στὴν ἀρρωστημένη κοινωνία νὰ γίνεται ὁμοιος μὲ τὸ παιδί του καὶ νὰ φοβᾶται τὰ παιδιὰ του καὶ τὸ παιδί συνηθίζει νὰ παίρῃ τὴ θέση τοῦ πατέρα του καὶ οὔτε ντρέπεται, οὔτε φοβᾶται τοὺς γονεῖς του, γιὰ νὰ εἶναι τάχα ἐλεύθερο...».³ Αὐτά, γράφει, γίνονται, ἀλλὰ καὶ ἄλλα περισσότερα, ἀφοῦ ἡ ἀναρχία τῆς πολιτείας ἀπλώθηκε παντοῦ καὶ ἡ χωρὶς μέτρο δημοκρατία ἐπαινεῖται σὰν τὴν καλύτερη, σὰν τὸν καλύτερο τρόπο ζωῆς. Μέσα λοιπὸν σὲ τέτοια κατάσταση ὁ δάσκαλος φοβᾶται τοὺς μαθητὰς καὶ τοὺς χαϊδεύει, τοὺς κολακεύει. Οἱ μαθηταὶ δὲ δείχνουν κανένα σεβασμὸ οὔτε

1. Stuttgarter biblicher Nachschlagewerk, priv. Württ. Bibelanstalt, Stuttgart 1955 σ. 119 σημειωμένο ἀπὸ τὸ βιβλίο τοῦ Dittschlag, ἐνθ, ἀνωτ. σ. 30.

2. Bork, A. Der Junge Grieche, 1961.

3. Πολιτεία 562 α-ε.-

στοὺς δασκάλους, οὔτε δὲ καὶ στοὺς παιδαγωγοὺς καὶ γενικὰ οἱ νέοι παίρνουν τὸ ὕψος τῶν ἀνθρώπων τῆς προχωρημένης ἡλικίας καὶ προσπαθοῦν καὶ στὰ λόγια καὶ στὰ ἔργα νὰ τοὺς ξεπεράσουν. Οἱ γέροι ἀπὸ τὴν ἄλλη πλευρά, ρίχνοντας τὸν ἐαυτό τους στὸ ἐπίπεδο τῶν νέων, θέλουν νὰ εἶναι ἀνεξάντλητη πηγὴ εὐτραπείας καὶ λεπτῶν χαριεντισμῶν καὶ ἀντιγράφουν τὴ νεανικὴ συμπεριφορὰ, γιὰ νὰ μὴ δίνουν τὴν ἐντύπωση, πὼς εἶναι ἄνθρωποι δυσάρεστοι καὶ δεσποτικοί...»¹ καὶ προσθέτει, ἀπογοητευμένος: «Μέσα στὴν κοινωνία μου ἡ κατάχρηση τῆς ἐλευθερίας ἔφτασε ὡς τὴν ὕψιστη ἀποκορύφωση. Ἀκόμη καὶ στὰ ζῶα, συνεχίζει, στὸν τόπο μας, περισσότερο ἀπὸ κάθε ἄλλο μέρος, παρατηρεῖται ἀχαλίνωτη ἐλευθερία, ἀλλιῶς δὲ θὰ εἴχαμε τὸ παροιμιακό: «κατὰ τὴν κυρὰ κι ἡ σκύλλα». Παραπνοεῖται, πὼς δὲ νοιάζονται σὲ κατακλεῖδα οὔτε οἱ νέοι οὔτε οἱ ὄριμοι, μήτε γιὰ γραφτοὺς νόμους μήτε γιὰ ἄγραφους, γιὰ νὰ μὴ ἔχουν τάχα κανένα δεσπότη ἐπάνω στὸ κεφάλι τους. «Κι' ὅμως ἡ ἀχαλίνωτη ἐλευθερία φέρνει τῆς δημοκρατίας τὴν ὑποδούλωση, τὸ θάνατο. Καὶ πραγματικά», συνεχίζει νὰ παρατηρῇ ὁ Πλάτων, «ἡ κατάχρηση ἐνὸς πράγματος γίνεται συνήθως ἀφορμὴ νὰ παρουσιασθῇ ὡς ἀντιστάθμισμα μεγάλη μετὰπτωση πρὸς τὸ ἀντίθετο, πράγμα πὸν παρατηρεῖται ἀκόμη καὶ στίς καιρικὲς ἐποχὲς καὶ στὰ φυτό καὶ στὰ σώματα καὶ περισσότερα ἀπ' ὅλα στίς πολιτείες».²

Τὴν ὑπερβολικὴ ἐλευθερία, τὴ βλέπει ὁ Πλάτων, αὐτὴν πὸν ἀπολαμβάναν, χωρὶς μέτρο οἱ νέοι τῆς ἐποχῆς του, τῆς ἐποχῆς τῆς παρακμῆς τῆς δημοκρατίας καὶ τοῦ πολιτισμοῦ, νὰ μετατρέπεται σὲ ὑπερβολικὴ δουλεία καὶ γιὰ τὸν πολίτη καὶ γιὰ τὴν πόλη. Γι' αὐτὸ μᾶς ὑποδεικνύει, πὼς δὲ γεννιέται ἀπὸ καμιά ἄλλη πολιτεία ἢ τυραννία, παρὰ μονάχα ἀπὸ τὴν ξεπεσμένη δημοκρατία. («Ἀπὸ τὴν ἀκρότατη», τονίζει, «ἐλευθερία προέρχεται ἡ βαρύτερη καὶ ἀγριότερη δουλεία».³ Ἡ χωρὶς ὅρια ἐλευθερία προκαλεῖ ὅλους τοὺς πειρασμοὺς καὶ πρῶτα πρῶτα ἀνεβάζει ὡς τὸν ὕψιστο βαθμὸ τίς σεξουαλικὲς ἐπιθυμίες τῶν νέων σὲ σημεῖο πὸν νὰ τοὺς ὀδηγῇ πρὸς μιὰ παραλυμένη ζωή. Κι ὅταν οἱ γονεῖς ἀνθίστανται ἢ προσπαθοῦν νὰ ἐμποδίσουν μιὰ τέτοια διεφθαρμένη ζωή, φτάνουν ὡς τὸ σημεῖο νὰ τοὺς δέρουν τὰ παιδιά τους. Δὲν ντρέπονταν οἱ νέοι τῆς παρακμασμένης δημοκρατίας νὰ πιέζουν τοὺς γονεῖς τους νὰ δέχωνται στὸ σπίτι τους γυναῖκες ἢ παι-

1. Πολιτεία 563 α-δ. Κάτι μπορεῖ νὰ πῇ κανένας ἀπαράλλαχτα τὸ ἴδιο, ὅπως θὰ ἰδοῦμε παρακάτω, παρατηρεῖ κανένας στίς σημερινὲς βιομηχανικὲς κοινωνίες τῶν δυτικῶν Δημοκρατιῶν.

2. Πολιτεία 564 α-ε.

3. Πολιτεία 564 α

διὰ τῆς ἡδονῆς τους». ¹ Ὁ Πλάτων παρατηρεῖ τὴ μεγάλη ἀδυναμία τῶν γονέων νὰ ἐπιβληθοῦν στὰ παιδιὰ τους. Παρατηρεῖ ἀνάμεσα στὰ πολλὰ σφάλματα ἀγωγῆς τους ἓνα βασικό: τὸ παρὰ χάϊδεμα, τὴν ὑπερφροντίδα, αὐτὴν ποὺ κάνει τὸ νέο ἀνίκανο γιὰ τὴ ζωὴ καὶ δοῦλο τῶν ἐπιθυμιῶν του, ἀντικοινωνικὸ καὶ δυστυχῆ. Οἱ παρατηρήσεις τοῦ Πλάτωνα, ὅσον ἀφορᾷ στὸ πνεῦμα τῆς ἐποχῆς του καὶ στὴ ζωὴ καὶ τὴ συμπεριφορὰ τῆς νεολαίας τοῦ καιροῦ του, εἶναι τόσο σύγχρονες ποὺ νομίζει κανένας, ὅτι μᾶς περιγράφει τὴ σημερινὴ δικὴ μας, κυρίως τῶν δυτικῶν δημοκρατιῶν καὶ κοινωνιῶν, κατὰ-στασιν.

Ἡ νεολαία τῆς Ρώμης στὴν ἐποχὴ τοῦ Κικέρωνα (106-43 π.Χ.) χαρακτηρίζεται σὰν παράτολμη, αὐθάδικη, ἀγενής, χοντροκομμένη, κυνικὴ καὶ βάνουση. Ὁ Σαλλούστιος (86-35 π.Χ.) ἓνας σύγχρονος τοῦ Κικέρωνα ἱστορικός, γράφει, πὼς ἡ καλοπέραση ἄρχισε ἔτσι ἀπότομα νὰ μαίνεται καὶ ἀναποδογύρισε ὅλα. Στὴν ἀρχὴ παρουσιάσθηκε ἡ τάση γιὰ ἀπόκτηση δυνάμεως, ἔπειτα ἀκολούθησε ἡ βουλιμία γιὰ τὸ χρῆμα. Ὁ πλοῦτος ὁδήγησε τὴ νεολαία στὴν πολυτέλεια καὶ στὴν πλεονεξία, στὴν ἀρπαγὴ καὶ στὴ σπατάλη. Ντροπὴ, πειθαρχία, τάξη, ὑπακοή στοὺς νόμους, εὐσέβεια, ὅλα αὐτὰ ἦταν πιά πράγματα ἀδιάφορα γιὰ τὴ νεολαία. Δὲ γνώριζε οὔτε μέτρο οὔτε ὅρια, ἔτεινε πρὸς τὴν ἀκολασία, τὴν ἀσωτία καὶ πρὸς κάθε εἶδος πολυτέλειας. "Ὅταν πιά σπαταλοῦσε τὰ ὑπάρχοντα, τότε τρεπόταν καὶ πρὸς τὸ ἐγκλημα". ²

Ὁ Πολύβιος (208-127 μ.Χ.) μᾶς μιλά τόσο σύγχρονα γιὰ τὸ πῶς μπορεῖ ἓνας λαός, μιὰ κοινωνία νὰ ἀφανισθῇ ἀπὸ τίς ἐσωτερικὲς κρίσεις, αὐτὲς ποὺ φθείρουν, ὑποσκάπτουν καὶ διαλύουν «τὶς κοινωνίες, ποὺ ἔφτασαν σὲ ἀδιαφιλονίκητὴ δύναμη καὶ κυριαρχία». "Ὅταν ἡ ζωὴ τρέπεται πρὸς τὴν πολυτέλεια, ὁπότε φουντώνει ἡ φιλοδοξία γιὰ τὴν κατάκτηση ἐκείνων τῶν ἀξιομάτων καὶ τῶν θώκων ποὺ μποροῦν νὰ φέρουν χρῆμα καὶ διακρίσεις, τότε ὁ ἀνταγωνισμὸς αὐτὸς ἀπλώνει τὸ φθόνον, θερμεύει τὴν κολακεία, τὴν ψευτιά καὶ τὴν εὐτελεῖ δημογωγία, ἡ ὁποία γίνεται ἀκράτητὴ σὲ ὑποσχέσεις. Οἱ νόμοι παραμερίζονται, οἱ ἔννοιες δημοκρατία καὶ ἐλευθερία βεβηλώνονται, οἱ θεσμοὶ ἀτονοῦν, ἡ ἀναρχία παίρνει δύναμη καὶ ἀπλώνεται γρήγορα μὲ σύνδρομα τὴ φιληδονία, τὴν αἰμομιξία τὴν ὁμοφυλοφιλία". ³

Ἡ ἐποχὴ μας κατὰ τὸν Τούνμπη ὁμοιάζει μὲ τὴν περίοδο τὴν ἀμέσως

1. Κάτι ἀπολύτως τὸ ἴδιο ποὺ παρατηρεῖ κανένας στὶς σκανδυναυικὲς χῶρες, ὅπως θὰ ἀναλύσουμε παρακάτω.

2. Sallust, Das Jahrhundert der Revolution, 1955 σ. 35 κ.ἑ.

3. Σήμερα στὶς κοινωνίες ἀνοχῆς ἡ ὁμοφυλοφιλία ἔφτασε σὲ σημεῖο νὰ προστατεύεται ἀπὸ τὸ νόμον καὶ νὰ μὴ ντρέπεται ὁ ὁμοφυλόφλος νὰ διακηρύττῃ τὴ διαστροφή του.

πρὶν ἀπὸ τὴν ἐμφάνιση τοῦ Χριστιανισμοῦ. «Ἦταν μιὰ ἐποχὴ ὅπου ἡ Ρώμη καὶ ἡ Ἑλλάδα ἦταν κυριευμένες ἀπὸ ἀνία. Δὲν εὕρισκαν νόημα στὴ ζωὴ. Ἡ ἐποχὴ αὕτη παρουσιάζει κάτι τὸ ὅμοιο μὲ τὴ σημερινὴ ἐποχὴ μας, μὲ κοινὸ γνῶρισμα τὴν ἔντονη ἡθικὴ κρίση. Λυκόφως πένθιμο, δραματικὸ τοῦ ἀρχαίου κόσμου, ἐσωτερικὸς κλονισμὸς τῶν ἀξιών του, κάτι σὰν τρόμος ἀνεπίγνωτος γιὰ τὴν κατάρρευσή του, διάχυτὴ ἀναρχία στὸν κόσμος, ὅχι τόσο πολιτικὴ, ὅσο —τὸ χειρότερο— πνευματικὴ, ἔλλειψη σημείων καὶ κατευθύνσεων προσανατολισμοῦ, σύγχυση. Κυριαρχοῦσε ἓνα αἶσθημα, πὼς ἡ οἰκουμένη ἀπομένει ξαφνικὰ ὀρφανὴ δίχως ἡθικὰ στηρίγματα, ἡ ζωὴ δίχως ἀντίκρουσμα, χωρὶς κύρος. "Ὅλα αὐτὰ ἔκαμαν τὴν ἀνθρωπότητα νὰ ψάχνῃ παραζαλισμένη γιὰ κάποια πίστη, νὰ εἰσάγῃ ἄρον - ἄρον δοξασίες ἐξωτικές, παράδοξες, ἀκατανόητες, μυστικισμοὺς ἀδιακρίβωτους καὶ ἀκαταστάλαχτους νὰ γυρεύῃ, αὐτὸ ποὺ λέμε στὸ πλατύτερο νόημα καὶ περιεχόμενό του ἓνα Θεό. Καὶ πάλι τότε ὁ εὐδαιμονισμὸς ἦταν διάχυτος, ὅπως εἶναι καὶ σήμερα, ἀν καὶ γιὰ ἄλλους ἱστορικοὺς λόγους, καὶ τότε, ὅπως καὶ σήμερα, οἱ αὐθεντίες εἶχαν διαβρωθῇ¹.

Ἡ σύντομη ἀναδρομὴ μόνο στὸν ἀρχαῖο κόσμος δείχνει, πὼς στίς ἀρχαῖες μεγάλες πόλεις —αὐτὲς ποὺ δὲν εἶχαν ὥστόσο ποτὲ πάρει τὴ διογκούμενη μορφή τῶν σημερινῶν ἀστικῶν γιγαντισμῶν— κυρίως κατὰ τὰ τέλη τῆς ἀκμῆς τῶν σπουδαίων πολιτισμῶν, σὲ ἐποχὲς εὐημερίας καὶ εὐμάρειας συναντοῦμε ἓνα εἶδος συμπεριφορᾶς καὶ ἐξαγριώσεως τῆς νεολαίας, μιὰ ἀνταρσία ἢ παρέκκλιση ἀπὸ τὴν παράδοση τέτοια, ἡ ὁποία εἶναι ὅμοια μὲ τὴ σημερινή, σὲ πολλὰ σημεῖα, ἐπανάσταση ἢ κυνικότητα μιᾶς μεγάλης μερίδας νέων τῶν βιομηχανικῶ ἀναπτυγμένων κοινωνιῶν.

*

Τὸ πρόβλημα τῶν ἀντιθέσεων μεταξὺ τῆς νέας καὶ τῆς ὀριμῆς γενεᾶς πῆρε στὴν ἐποχὴ μας μεγάλη ἔνταση καὶ ἔκταση, ὥστε νὰ καταντήσῃ τὸ φαινόμενο παγκόσμιον κοινωνικὸ πρόβλημα. Πιὸ ἔντονη παρουσιάζεται ἡ ἀνταρσία τῶν νέων στίς δυτικὲς δημοκρατίες, ἀλλὰ καὶ στὸ παραπέτασμα. Παρὰ τὴν τρομοκρατικὴ ἀπαγόρευση, ἐντούτοις κι ἐκεῖ παρουσιάζονται ἐπαναστατικὰ φαινόμενα στὴ νεολαία. Ἐπειδὴ ὅμως δὲν μποροῦν νὰ ἐκφραστοῦν ἐκεῖ, κλωθογυρίζουν κατὰ βουβὸ τρόπο. Ὑπάρχει, ὅπως θὰ ἐξηγήσουμε παρακάτω, μεγάλη διαφορὰ ἀνάμεσα στίς τάσεις αὐτὲς τῶν νέων τῶν δυτικῶν δημοκρατιῶν καὶ τῶν λαϊκῶν λεγομένων δημοκρατιῶν, μιὰ διαφορὰ ἐκ διαμέτρου ἀντιθέτη.²

1. Ἐρρανιστής, Ἡ ἐμπλοκή, Βῆμα 28.1.70

2. Τὰ κίνητρα τῶν ταραχῶν καὶ τῆς ἀνταρσίας εἶναι διάφορα ἀπὸ χώρα σὲ χώρα. Ἐκεῖνο

*

Θὰ προσπαθήσω στὰ παρακάτω νὰ ἀναλύσω τὶς αἰτίες τοῦ ἐπαναστατικοῦ φαινομένου τῶν νέων καὶ κυρίως τῶν φοιτητῶν τῶν καλὰ ἀναπτυγμένων βιομηχανικῶν κοινωνιῶν, γιὰτὶ αὐτοὶ προκαλοῦν κατὰ κύριο λόγο τὶς ταραχὲς καὶ τὶς ἀναστατώσεις, ἓνα φαινόμενο ποὺ ἔχει κι αὐτὸ ἰδιαίτερη αἰτία καὶ σημασία. Ἡ μελέτη αὐτὴ στηρίζεται στὰ ἴδια τὰ περιστατικά, στὰ φαινόμενα, στὸ πνεῦμα τῆς βιομηχανικῆς ἐποχῆς μας, στὶς ἀλλαγές καὶ μεταμορφώσεις τῶν κοινωνικῶν σχημάτων, στὴν ἐπίδραση τοῦ τεχνικοῦ πολιτισμοῦ ἐπάνω στὴ σκέψη, στὴ συμπεριφορὰ καὶ στὸν ψυχικὸ κόσμον μας. Τὰ τρία τελευταῖα καλοκαίρια ἐπισκέπτομαι πανεπιστήμια τῆς Δυτικῆς Εὐρώπης, —τὰ ὁποῖα εἶναι κέντρα τῶν ἐπαναστημένων νέων— ὅπου, ἐκτός ἀπὸ τὶς συνομιλίες μου μὲ καθηγητὰς καὶ φοιτητὰς, ἀντικρίζω καθαρά καὶ τὰ ἀποτυπώματα, τὰ τεκμήρια τῆς ἀλόγιστης καταστροφῆς καὶ ἀλλόκοτης μανίας ἐπάνω στὰ ἄψυχα ἀντικείμενα τῶν πανεπιστημιακῶν κτηρίων. Μέσα στὶς Aules, στοὺς διαδρόμους καὶ στὶς αἴθουσες ἀκόμη, μέσα σὲ χώρους ποὺ π.χ. στὰ γερμανικὰ πανεπιστήμια ἦταν ἱεροί, διαβάζει κανένας συνθήματα ἐπαναστατικά ἢ βλέπει στοὺς ἐξωτερικοὺς τοίχους πανεπιστημιακῶν ἰδρυμάτων ἢ Ἰνστιτούτων, καλλιτεχνικῶν Σχολῶν, ζωγραφισμένες εἰκόνες σεξουαλικότητος, ποὺ φτάνουν ὡς τὴ διαστροφή. Φαινόμενα ποὺ προδίδουν τὴν ἀπεμπόληση κάθε ἐννοίας ἥθους, σεβασμοῦ ἢ ντροπῆς, κάθε ἔχνος ἀνθρωπιᾶς, σὲ σημεῖο, ποὺ νὰ μὴ τολμᾷ κανένας νὰ τὰ σβῆσῃ καὶ οἱ καθηγηταὶ νὰ μὴ τολμοῦν κἂν νὰ δείξουν ἔστω καὶ τὴν ἐλαφρότατη ἀπαρέσκειά τους γιὰ τὰ γινόμενα, γιὰ τὴν προπηλάκιση τῶν πανεπιστημιακῶν ἀρχῶν καὶ αὐτῶν τῶν ἰδίων.

Νὰ μὴν τολμᾷ κανένας π.χ. νὰ διώξῃ τὰ παιδιὰ τῶν παντρεμένων φοιτητῶν, ποὺ σὲ πανεπιστηνικὰ γιορτῇ, θέλοντας οἱ πατέρες¹ φοιτηταὶ νὰ γελοιοποιήσουν τὸν καθιερωμένο παραδοσιακὸ ἑορτασμὸ αἰώνων, ἔφεραν τὰ παιδιά τους, τὰ ἔβαναν μέσα στὴ Licht - Aula, τοὺς ἔδωκαν μπάλες καὶ ἔπαιζαν φούτ-μπῶλ, κάτι περισσότερο ἀπὸ βεβήλωση σὲ χώρῳ, ὅπου γενεές γενεῶν φοιτητῶν καὶ σοφῶν καθηγητῶν ἔμπαιναν μὲ σεβασμὸ καὶ μὲ δέος².

ὁμως ποὺ εἶναι χαρακτηριστικὸ εἶναι ἡ καθολικότητα τῶν ἐκδηλώσεων ἀκόμη καὶ στὶς χώρες τοῦ ἀνατολικοῦ μπλόκ. Συνταράσσεται ἡ ὑφήλιος καὶ προπαντὸς οἱ Η.Π.Α. καὶ οἱ δυτικοευρωπαϊκὲς δημοκρατίες. Οἱ ἀναταραχὲς ἀπλώθηκαν σὲ ὅλους τοὺς κύκλους κάθε χώρας ἄσχετα μὲ τὰ πολιτικὰ σχήματα κι ἀκόμη καὶ μέσα στοὺς κόλπους τῶν θρησκευτικῶν ἐνώσεων ἢ τοπικῶν ἐκκλησιῶν, πράγμα ποὺ ἀνάγκασε τὸν πάπα νὰ προβῇ σὲ δηλώσεις ποὺ χαρακτηρίζονται ἀπὸ τὴν προσοχὴ ποὺ δίνει στὸ φαινόμενο.

1. Σήμερα οἱ νέοι παντρεύονται ἐνωρίτερα ἀπὸ ἄλλες ἐποχές, γι' αὐτὸ καὶ ὑπάρχουν πολλοὶ φοιτηταὶ μὲ παιδιὰ.

2. Ὁ γράφων μὲ δέος ἀκόμη σήμερα, ὅταν ἐπισκέπτεται τὸ ξένο πανεπιστήμιο στὸ

Καὶ τῇ μικρότερη ἀπαρέσκεια, ἂν δείξῃ κανένας ἀπὸ τοὺς καθηγητὰς ἢ ἂν δὲν ὑποτάσσεται στίς θελήσεις τῆς μάζας, ἢ ἂν δὲν δείξῃ ἐπιδοκιμασία τουλάχιστον μὲ τὸ λόγο, — ἢ ἀπρέπεια τῶν ἀνταρτῶν μέσα στοὺς χώρους τῶν παραδόσεων καὶ κατὰ τὴν παράδοση εἶναι ἀνομολόγητη — ἐξαναγκάζεται ὁ καθηγητὴς νὰ ἀποχωρήσῃ κάτω ἀπὸ καταιγισμό σάπιας ντομάτας καὶ κλούβιων αὐγῶν ἢ καὶ ἄλλων ἀκόμη ἀπρεπέστερων σκηνῶν. Κι ὅμως ὅλοι προπηλακίζοντες καὶ προπηλακιζόμενοι ὀμιλοῦν γιὰ δημοκρατία καὶ αὐταπατώνται, πῶς ζοῦν καὶ συμπεριφέρονται δημοκρατικά ¹.

ὁποῖο σπούδασε, μπαίνει στὴ Licht-Aula καὶ μὲ σιγὴ καὶ μὲ κατάνυξη μπαίνει στίς αἴθουσες τῶν παραδόσεων.

1. Ὁ ὑπαρχηγὸς τοῦ ἐργατικοῦ κόμματος κ. Μπράουν ὑπέστη ἐπίθεση φοιτητῶν πανεπιστημίου τοῦ Ἑσσεξ, ὅταν συνοδευόμενος ὑπὸ τῆς συζύγου του ἐγκατέλειπε τὴ συγκέντρωση, χωρὶς νὰ δυνηθῇ νὰ ὁμιλήσῃ. Ὁμᾶς φοιτητῶν ἐπετέθη ἐναντίον τοῦ Μπράουν, τὸν ὁποῖον καὶ ἐκακοποίησε. Στὸν πρωθυπουργό τῆς Ἀγγλίας Οὐίλσον φοιτηταὶ ἐξεσφενδόνισαν κλούβια αὐγά καὶ σάπιες ντομάτες ἐναντίον του· μερικὲς τὸν πέτυχαν. Τὸ φαινόμενο ἐπαναλήφθηκε πολλὰς φορὲς μὲ ἐκσφενδονισμό κλούβιων αὐγῶν, πού μερικὰ πέτυχαν τὸν πρόεδρο τῆς κυβερνήσεως καὶ ἓνα τὸν ἐτραυμάτισε ἐλαφρὰ στὸ αὐτί, ὥστε νὰ χρειασθῇ νὰ κληθῇ ὁ γιατρός. Ἐφημερίδες τῆς 5ης Ἰουνίου ἦτο (Ἑλ. Κόσμος, Βῆμα κλπ.). Ὑποδειγματικὴ δημοκρατικὴ συμπεριφορὰ!! Εἶναι γνωστὴ ἡ συμπεριφορὰ δημοκρατικῆς ὁμάδος κατὰ τὴν πρὸ ἐτῶν ἐθιμοτυπικὴ ἐπίσκεψι τῆς τότε βασιλείσεως τῆς Ἑλλάδος Φρειδερίκης στὸ Λονδίνο πού οἱ δημοκρατικοὶ πολῖτες!! τὴν κυνήγησαν σὰν ἀγρίμι, ὥστε νὰ ἀναγκασθῇ νὰ χτυπήσῃ τὴν πόρτα καὶ νὰ τρυπώσῃ σὲ ἄγνωστο ξένο σπίτι, γιὰ νὰ σωθῇ ἀπὸ τὴ δημοκρατικὴ!! συμπεριφορὰ τῶν εὐγενῶν δημοκρατικῶν νέων». Τέτοια δημοκρατικὰ φερόσιματα στὸν τόπο μας δὲν μπορέσαμε ποτέ, σὲ καμιά περίοδο τῆς ζωῆς μας καὶ στὴ χειρότερη ἀκόμη νὰ τὰ καταλάβουμε. Κανένας σεβασμὸς ὄχι πρὸς μιὰ βασιλίσσα, πρὸς μιὰ φιλοξενουμένη, ἀλλὰ οὔτε πρὸς ἓναν, ἂν ἦταν αὐτὴ ὁποιοσδήποτε ἀπλὸς πολίτης ἢ μιὰ ἀπλὴ γυναικίκα δὲν θὰ τὴν καταδίωκαν στοὺς δρόμους σὰν ἀγρίμι. Ἐχει χαθῇ ἡ ἐννοια πολλῶν σοβαρῶν πραγμάτων πού συνιστοῦν τὴ δημοκρατία, τὸν πολιτισμὸ καὶ τὴ στοιχειώδη ἀνθρωπιά. Οἱ ἐννοιεῖς μένουν, ἀλλὰ κενές, ἄδειες, κούφιε, χωρὶς περιεχόμενο. Πῶς δικαιολογεῖ ἡ λεγομένη πρόδοος τοῦ αἰῶνα μας, τῶν ἡμερῶν μας αὐτὴ τὴ βαναυσότητα; Φαίνεται κάτι νὰ πηγαίνει πολὺ στραβά.

Ὁ δυναμικὸς Ὑπουργὸς τῆς Δυτ. Γερμανίας κ. Στράους ἀναγκάσθηκε νὰ διακόψῃ προεκλογικὴ ὁμιλία του ἀπὸ ἐνοχλήσεις νέων, πού θορυβοῦσαν σὲ σημεῖο πού δὲνμποροῦσε νὰ συνεχίσῃ τὴν ὁμιλία του. Σχολιάζων τὸ περιστατικὸ εἶπε: «Χωρὶς ἀσφάλεια καὶ τάξι δὲν μπορεῖ νὰ ἐπιβιώσῃ ἡ δημοκρατία· ἔτσι βυθίζεται στὸ χάος καὶ στὴν ἀναρχία. Τὸ πρῶτο πού πρέπει, συνέχισε νὰ πράξουμε, εἶναι, ἂν θέλουμε νὰ προχωρήσουμε πρὸς τὴ δημοκρατία, ν' ἀφήσουμε τὴν τρομοκρατία. Δὲν ἐπιθυμοῦμε νὰ πραγματοποιοῦμε ἐκλογὰς ὑπὸ μορφὴν πολιορκητικῶν φρουρῶν. Ἑλ. Κόσμος 24.9.69

Φοιτητὰ καὶ ἀστυνομικοὶ συγκρούσθηκαν στὴ Χαϊδελβέργη κατὰ τὴ διάρκεια διαδηλώσεων. Οἱ φοιτητὰ διεμαρτύροντο ἐναντίον συνεδρίου ἐμπειρογνομῶνων, γιὰ τὴ βοήθεια τῆς διεθνοῦς ἀναπτύξεως, στὸ ὁποῖο συμμετεῖχε ὁ πρόεδρος τῆς Διεθνοῦς Τραπεζῆς καὶ ἄλλοτε ὑπουργὸς ἀμύνης τῶν Η.Π.Α. κ. Μακναμάρα. Δεκάδες τραυματίσθηκαν καὶ ἀπὸ τίς δύο πλευρές. Οἱ κλινικὲς τῆς Πανεπιστημιοπόλεως αὐτῆς εἶναι κατὰ μέρος ἀπὸ τραυματίες ἀστυνομικοὺς. Οἱ διαδηλωτὰ ἀποσποῦσαν κεραμίδια ἀπὸ τὴν ὀροφὴ τῶν Πανεπιστημιακῶν κτιρίων καὶ τὰ ἔριχναν ἐναντίον τῶν τετρακοσίων ἀστυνομικῶν, πού εἶχαν σχη-

Στην ἀρχή οἱ φοιτητικὲς διαδηλώσεις ἦταν συνηθισμένης ἥπιας μορφῆς. Τὰ αἰτήματά τους ἦταν ἐπίσης τὰ συνηθισμένα: ἡ ποιοτικὴ βελτίωση τῶν φαγητῶν τους στὴ Mensa, δηλαδή στὰ φοιτητικὰ συσσίτια. Ἐπειτα πάλι παραπονοῦνταν, πὼς δὲν βρῖσκαν χῶρο γύρω ἀπὸ τὰ πανεπιστήμια νὰ «παρκάρουν» τὰ αὐτοκίνητά τους καὶ γιὰ μερικὰ ἄλλα συναφῆ καὶ ὁμοίας μορφῆς ζητήματα. Κι ὅλα αὐτὰ ἐκδηλώνονταν μὲ τὴ συνηθισμένη καὶ καθιερωμένη ἔκφραση παραπόνων καὶ αἰτημάτων.

Κατὰ τὰ τελευταῖα ὅμως τρία χρόνια οἱ διαδηλώσεις πῆραν ἄλλο χαρακτήρα: παραμερίσθηκαν τὰ καθ'αὐτὸ φοιτητικὰ προβλήματα ἢ προβάλλονται ἀπλῶς κατὰ τυπικὸ τρόπο ἢ γιὰ προπέτασμα ἄλλων αἰτημάτων. Ἦρθαν στὸ προσκῆνιο αἰτήματα πολιτικῆς φύσεως. Κύριος καὶ βασικὸς στόχος ἡ πολιτικὴ. Οἱ διαδηλώσεις ξέφυγαν ἀπὸ τὸ νόημα τῶν ἀπλῶν διαμαρτυριῶν καὶ ἔγιναν ἐκδηλώσεις βίας, ἀναρχικότητας καὶ καταστροφῆς, ἔφτασαν ὡς τὴν τρομοκρατία.¹ Ἡ ἐκτροπὴ δὲν ἦταν φαίνεται τυχαία, πῆρε τὴν κατεύθυνση ποὺ ἐπιθυμοῦσε μιὰ δυναμικὴ πολιτικὴ ὁμάδα, ἡ ὁποία χρησιμοποίησε μὲ τρόπο τίς διαδηλώσεις ὡς μέσον ἰδεολογικῆς προσεγγίσεως. Ἀρχικὰ οἱ πολλοὶ ἀπὸ τοὺς φοιτητὰς ἦταν πολιτικὰ ἀνοργάνωτοι καὶ ἀφαντίστοι, μπορεῖ νὰ πῇ κανένας, τέλεια ἀπαθεῖς ἀπέναντι στὴν πολιτικὴ. Συμμετεῖχαν βέβαια σὲ μιὰ διαδήλωση, ποὺ εἶχε περιεχόμενο ἀπλῶς φοιτητικὸ συνδικαλιστικόν. Σύντομα ὅμως ἡ διαδήλωση, ἀπόχτησε χροιά καθαρὰ πολιτικὴ καὶ οἱ φοιτηταὶ ἐκτρέπονται σὲ πράξεις βίας μὲ ἀποτέλεσμα νὰ ἐπέμβῃ ἡ ἀστυνομία καὶ ν' ἀκολουθήσῃ ἀντίσταση μὲ συνακόλουθο νὰ εἶναι ἀναπόφευκτος ἡ αἱματηρὴ σύμπλοκή. Ὁ φοιτητὴς, ὅταν πῆγαινε στὴ διαδήλωση ἦταν ἀπολιτικός, ἀφαντίστος καὶ δὲν ᾔθελε τίποτε ἄλλο, παρὰ νὰ ὑποστηρίξῃ μερικὰ αἰτήματά του ἐξωπολιτικά, ἀπλῶς φοιτητικά. Μὲ τὴ σύγκρουση σιγὰ σιγὰ φανατίζεται. Τὸν ἐνώνει μὲ τοὺς ἄλλους μαχητικούς

ματίσει προστατευτικὸ κλοιὸ στὸ ξενοδοχεῖο στὸ ὁποῖο συνεδρίαζε τὸ συνέδριο. Οἱ φοιτηταὶ ἐπετίθεντο κατὰ τῶν ἀστυνομικῶν κι ἔριχναν σάκους ποὺ περιεῖχαν βαφὴ καὶ καψύλια μὲ δύσοσμα ἀέρια. Ἦνωμένος Τύπος, Βῆμα 20.6.70. Εἶναι πολὺ περιέργες οἱ ἀντιλήψεις τῶν συγχρόνων ἀνθρώπων περὶ δημοκρατίας. Ἀδιάψευστο σημάδι παρακμῆς αὐτοῦ ποὺ λέμε δημοκρατία, ἀφοῦ κάτω ἀπὸ τὴν ἔννοια αὕτὴ ὁ καθένας ὑποκρίνεται ἄλλα ἀντὶ ἄλλων. Ἡ ἔννοια αὕτὴ στὴν ἐποχὴ μας ἔχει καταντῆσει ἕνας «ἀλλαντᾶλλας».

1. Ἡ σημερινὴ νεολαία, γράφει ὁ ποντίφηξ σὲ ἔκκλησέ του πρὸς αὐτὴν, μπορεῖ νὰ ἔχῃ τὴν εἰρήνην σὰν ἰδανικόν. Ὡστόσο ἔχει διαποτισθῇ ἀπὸ πνεῦμα ἀνησυχίας, ἀνταρσίας, ἀντιρρήσεων, πραγμάτων ποὺ κάθε ἄλλο παρὰ ὠφέλιμα εἶναι γιὰ τὴν εἰρήνην. Τὸ φαινόμενο εἶναι ἰδιαίτερος πολυσύνθετο καὶ περιέχει δυστυχῶς ρεύματα ἐξτρεμιστικά ποὺ φθάνουν ὡς τὰ ὅρια τοῦ παραλογισμοῦ καὶ τῆς ἀνευθυνότητος, ποὺ μποροῦν νὰ ὀδηγήσουν κάθε ἄλλο, παρὰ πρὸς τὴν εἰρήνην, τὴν τάξιν καὶ τὴν ἡσυχίαν. Le Monde, Βῆμα 5.1.69. Ἡ καθολικὴ ἐκκλησία ἀνησυχεῖ, καὶ δικαίως, σοβαρὰ γιὰ τὸ ἀναρχικὸ πνεῦμα ποὺ ἔντονα ἐκδηλώνεται στὶς τάξεις τῶν φοιτητῶν καὶ τὸ ὁποῖο εὐνοοῦν καὶ μερικοὶ κληρικοί.

συναδέλφους του ὁ κοινὸς ἀγὼνας κατὰ τῆς ἀστυνομίας. Ἔτσι χωρὶς νὰ τὸ καταλαβαίνει προσχωρεῖ ἰδεολογικὰ πρὸς αὐτούς, πού θέλησαν καὶ προετοίμασαν μὲ μέθοδο τὴν ἐκτροπή. Στὶς ἐπόμενες διαδηλώσεις κατεβαίνει στοὺς δρόμους σιγὰ σιγὰ συνειδητὰ νὰ προβάλλῃ πολιτικὰ αἰτήματα. Στὴν περίπτωσιν αὕτῃ ἡ διαδήλωση χρησίμευσε, σὰν ἓνα σπουδαῖο μέσον ἰδεολογικοῦ προσανατολισμοῦ.

Ἡ ἀνταρσία, ὅπως καὶ κάθε ἀνησυχία πού παρουσιάζεται στὸν κύκλον τῶν φοιτητῶν, ἐπιδρᾷ κατὰ τρόπο κολλητικόν, τόσο ἀπὸ μιὰ ψυχολογικὴ ἀποψη, ὅσο καὶ ἀπὸ τὴν ἀποψη τοῦ συναισθήματος τῆς συναδελφικῆς ἀλληλεγγύης. Σὲ ἀνήσυχες ἐποχὰς ἀρκεῖ καὶ τὸ παραμικρὸν, γιὰ νὰ ἀρχίξῃ νὰ κυλᾷ ἡ χιονοστιβάδα, πού ἦταν ἔτοιμη νὰ ξεκολλήσῃ. Στὸ κύλισμά της καὶ στὴν πορεία της ὅλο καὶ μεγαλώνει καὶ παρασέρνει ὅ,τι συναντήσῃ μπροστὰ της. Σὲ ταραγμένους ἐποχὰς, ὅπως καὶ ἡ δική μας, ἡ πυρκαϊὰ μπορεῖ νὰ προκληθῇ ἀπὸ λίγους μικροὺς σπινθῆρες.

ΑΛΛΑΓΕΣ ΜΟΡΦΩΝ

Ἐκεῖνο πού θὰ πρέπη νὰ γνωρίζουμε εἶναι, ὅτι ἡ ἔννοια τοῦ φοιτητοῦ καὶ ἡ ἔννοια τοῦ Πανεπιστημίου ἀλλάξε, πῆρε μιὰ ἄλλη, ἀλλιώτικη μορφή ἀπ' ἐκείνη, πού ἕως τώρα γνωρίζαμε. Ἡ ἀλλαγὴ αὕτη καὶ ἡ μεταμόρφωση παρατηρεῖται βέβαια πιὸ ἔντονα στὶς βιομηχανικὰ ἀναπτυγμένες χώρες τοῦ δυτικοῦ πολιτισμοῦ. Φοιτηταὶ καὶ καθηγηταὶ ἄλλοτε —ὡς τὴν τρίτη φάσιν τῆς βιομηχανικῆς ἐπαναστάσεως— ἀποτελοῦσαν μιὰ κοινότητα. Σήμερα αὕτη ἡ κοινότητα, τὸ κοινὸ πνεῦμα, διασπάσθηκε καὶ στὴ θέσιν του μπῆκε ἡ ἔντονη διάστασις, ἡ ἀντίθεσις σὲ μορφή, πού σὲ ἄλλες ἐποχὰς δὲν εἶχε παρουσιασθῇ ποτέ.

Ἄν ἀναλύσῃ κανένας τίς ἀπεργίες, τίς συγκρούσεις, τίς ἀναταραχὰς τῶν φοιτητῶν πού γνώρισαν οἱ περασμένους ἀκόμη κοντινὰς ἐποχὰς μας, ὅπως ἐπίσης, ἂν ἀναλύσῃ κανένας τὴν στάσιν τῶν νέων τῶν προηγουμένων ἀπὸ τὸ δεῦτερον παγκόσμιον πόλεμον ἐτῶν, ἀπέναντι στὴν τάξιν, στὰ ἥθη στὰ ἔθιμα, στὴν ἐνδυμασίαν, τίς συγκρούσεις μὲ τὴν παράδοσιν καὶ λοιπὰ συναφῆ, βρίσκει βέβαια κανένας ἀρκετὰ κοινὰ σημεῖα μὲ τίς σημερινὰς ἀναστατώσεις. Ἐν τούτοις σήμερα οἱ ταραχὰς τῶν φοιτητῶν καὶ ἡ στάσις καὶ ἡ συμπεριφορὰ τῶν νέων παρουσιάζουν κάποιες σοβαρὰς διαφορὰς. Συμμετέχουν παράγοντες τέτοιοι, πού σὲ προηγούμενα χρόνια ἢ δὲν ἔκαναν καὶ τὴν ἐμφάνισή τους ἢ ἐπαιζαν ἓνα μικρὸ ἢ τέλειον ἀσήμαντον μόνον ρόλον.

Πρὸ ὀλίγων χρόνων εἶχε κανένας νὰ κἀνῃ μὲ μιὰ νεολαία, πού ἦταν ἀφοσιωμένη στὶς σπουδὰς της καὶ τηροῦσε μιὰ παθητικὴ καὶ ἀδιάφορην στάσιν ἀπέναντι στὴν πολιτικὴν. Συμβιβάζονταν μὲ τὸν ὑπάρχοντα κοινωνικὸ κό-

σμο καὶ σιγὰ ἐντασσόταν μέσα στὰ κοινωνικὰ πλαίσια. Σήμερα, κάπως ἑξαφνα, μέσα σὲ μικρὸ χρονικὸ διάστημα, ἡ φοιτητικὴ κυρίως νεολαία παρουσίασε τέτοιες ἀλλαγές καὶ μεταβολές πρωτόφαντες, ἐνδιαφέροντα πολιτικοκοινωνικὰ ἀσυνήθιστα. Ἐφερε στὸ προσκήνιο ἔντονη πολιτικὴ καὶ κοινωνικὴ διάσταση πρὸς τὰ κρατοῦντα. Θέλει νὰ ἐκπροσωπήσῃ —τουλάχιστον ἔτσι διατείνεται— τὸν τρίτο κόσμο.¹

ΤΙ ΖΗΤΟΥΝ

Ἡ πολιτικὴ καὶ ὅλες οἱ μορφές τῆς ἐπιστήμης ζητοῦν νὰ εἶναι στενὰ δεμένες ἔτσι, ὥστε οἱ νέοι νὰ μορφώνονται πολιτικά, δηλαδὴ στὴν πολιτικὴ τέχνη καὶ στὴ διαλεκτικὴ τῆς πολιτικῆς. Νὰ τοὺς λαβαίνει κανένας ὑπόψη τοῦ πολιτικά, νὰ προσέχῃ ἡ πολιτεία τίς πολιτικὲς ἰδέες τοὺς. Δὲν ἐννοοῦν ἐκπαιδευτικὴ πανεπιστημιακὴ μεταρρύθμιση, ἀν αὐτὴ δὲν εἰσαγάγῃ τὴν ἐλεύθερη πολιτικὴ συζήτηση σὲ σημεῖο, ποὺ σὲ ὅποιαδήποτε στιγμή καὶ ὥρα ποὺ θὰ ἔχῃ διάθεση ὁ φοιτητὴς νὰ κάνῃ πολιτικὴ συζήτηση, νὰ διακόπτῃ τὴν παράδοση τοῦ καθηγητοῦ καὶ νὰ ἀνοίγῃ τὸ διάλογο ἐπάνω σὲ πολιτικὰ θέματα. Νὰ ἀπαιτῇ ἀπάντηση. Θεωροῦν τὴν πολιτικολογίαν μέσα στὰ πανεπιστήμια σὰν ἀπαίτηση τῆς ἐποχῆς μας, γιατί ἡ ἔως τώρα πολιτικὴ διαπαιδαγώγηση ἡ δὲν ἀσκοῦνταν καθόλου ἢ ἔμενε σὲ ἓναν ἄκαρπο ἀντικομμουνισμό.

Ἀπαιτησὴ τους εἶναι ὁ πρῶτανις νὰ συζητῇ σὲ ὅποιαδήποτε ὥρα καὶ με

1. Εἶναι χαρακτηριστικὸ τὸ χιουμοριστικὸ ἀνέκδοτο ποὺ κλείνει, ὅπως ὅλα αὐτῆς τῆς φύσεως τὰ ἀνέκδοτα, πολλὴν ἀλήθεια: Ἐνας φοιτητὴς ἐνοικίασε ἓνα δωμάτιο. Οἱ διαδηλώσεις καὶ οἱ βιαιότητες «ἐπαιρναν κι ἔδιναν» στὸ δυτικὸ Βερολίνο. Ὁ φοιτητὴς αὐτὸς δὲ λάβαινε μέρος, παρὰ εἶχε στρωθῇ καὶ κλεισμένος μέσα στὸ δωμάτιό του διάβαζε. Αὐτὸ ἐνέβαλε σὲ ὑπόψιν τὴ νοικοκυρά, γιατί πῶς εἶναι δυνατόν νὰ εἶναι φοιτητὴς καὶ νὰ διαβάζῃ καὶ νὰ μὴ λαβαίνει μέρος στὶς σκηνές, στὶς συγκρούσεις, νὰ μὴ περιδιαβάζῃ στοὺς δρόμους νὰ μὴ συγκρούεται μετὰ τὴν ἀστυνομία, νὰ μὴ τρέχῃ νὰ λιθοβολῇ καὶ νὰ ἐπιτίθεται κατὰ τῶν φιλοξενουμένων ἀπὸ τὴν κυβέρνησή του, προσωπικότητων, ὅπως π.χ. κατὰ τοῦ βασιλέως τῆς Περσίας κατὰ τοῦ Μακναμάρα καὶ ἄλλων ὑψηλῶν προσώπων ἁλλοδαπῶν, ποὺ ἐπισκέπτονται τὴ Βόννη καὶ τὸ Βερολίνο. Ὑστερὰ ἀπ' αὐτὲς τίς παρατηρήσεις, ἐβγαλε τὸ συμπέρασμα, πῶς τῆς εἶπε ψέματα, τὴν ἐξηπάτησε, δὲν ἦταν φοιτητὴς. Μιὰ ἡμέρα πῆρε τὴν ἀπόφαση νὰ τὸν διώξῃ, γιατί ἤθελε ὁ ἐνοικιαστὴς τῆς νὰ εἶναι φοιτητὴς. Χτύπησε τὴν πόρτα τοῦ δωματίου μπῆκε μέσα καὶ τοῦ εἶπε νὰ φύγῃ ἀπὸ τὸ δωμάτιο, γιατί τὴν ἐξηπάτησε, γιατί αὐτὸς δὲν μπορεῖ νὰ εἶναι φοιτητὴς μετὰ τὸ σύγχρονο νόημα, νὰ κάθεται κλεισμένος καὶ σκυμμένος ἐπάνω στὰ βιβλία, νὰ μὴ πετᾷ σάπιες ντομάτες στοὺς καθηγητάς του, νὰ μὴ θέλῃ νὰ ἀλλάξῃ τὸν κόσμον μετὰ τὴν καταστροφή. Ὁ φοιτητὴς ἐπέμενε, πῶς ὄντως εἶναι φοιτητὴς· ἡ νοικοκυρά ὅμως δὲν ἐπείθετο καὶ τοῦ δήλωσε, πῶς τὸ δωμάτιό της θέλει νὰ τὸ ἐνοικιάσῃ σὲ ἓνα ὄχι εἰκονικὸ, ἀλλὰ πραγματικὸ φοιτητὴ, ἐπομένως μέσα σὲ μιὰ ἐβδομάδα νὰ τῆς τὸ ἀδειάσῃ. Τὸ ἀνέκδοτο δὲν ἔχει ἀνάγκη ἀπὸ σχόλια καὶ ἐρμηνείες, ὁ πυρήνας του εἶναι ἀποκρυσταλλωμένη ἀληθινὴ εἰκόνα τοῦ σύγχρονου φοιτητοῦ τῆς κατανάλωτικῆς κοινωνίας καὶ τῆς κοινωνίας τῆς ἀνοχῆς.

όποιονδήποτε φοιτητή, αρκεῖ ὁ τελευταῖος νὰ τὸ ἐπιθυμῇ. Ἀπαιτοῦν νὰ ὑποβάλλουν τὶς πράξεις τοῦ πρύτανι καὶ τοῦ καθηγητῆ κάτω ἀπὸ τὸν ἐλεγ-
χό τους. Ἀντιμάχονται τὴν ἱεραρχικὴ τάξιν καὶ ἀπαιτοῦν παντοῦ καὶ πάν-
τοτε, ὅταν ἐπιθυμοῦν, τὴ συζήτηση καὶ ἀπ' αὐτὴν νὰ δεχθοῦν μόνον ἐκεῖνο στὸ
ὁποῖο αὐτοὶ συμφωνοῦν καὶ τὸ ὁποῖο τοὺς συμφέρει. Τὸ ἴδιο μὲ τοὺς φοι-
τητὰς ἀπαιτοῦν καὶ οἱ μαθηταὶ τοῦ γυμνασίου.

Ζητοῦν τὴ δημοκρατικοποίησιν τῶν πάντων. Τὸ
ἐπίμονον αἷτημά τους εἶναι μιὰ τέλεια ἐξίσωση μὲ ἴσα ἀπολύτως δικαιώμα-
τα φοιτητῶν καὶ καθηγητῶν. Τὸ σῶμα τῶν καθηγητῶν τὸ ἀντικρύζουν σάν
κάτι τὸ φεουδαρχικὸ καὶ τὶς σχολὰς ὡς φέουδα τῶν καθηγητῶν. Μὲ τὴ δημο-
κρατικοποίησιν ποὺ ζητοῦν ἔχουν σκοπὸ νὰ διασεύσουν τὴν αὐτονομίαν τῶν
ὀρντιναρίων καθηγητῶν, δηλαδὴ νὰ ἀναλάβουν τὸν ἔντονον ἐλεγχὸ τῶν πα-
νεπιστημιακῶν πραγμάτων μὲ δημοκρατικὰ δῆθεν μέτρα¹. Ὁ ἀπὸ τοῦ ἴ-
σου διάλογος δὲν ἐπιδιώκεται γιὰ ἐπιστημονικὰ θέματα, παρὰ γιὰ πολιτικὰ
ἢ γιὰ ἐπιστημονικὰ μὲ πολιτικὴ χροιά. Ἡ ζητούμενη δημοκρατικοποίησιν
καὶ ἐξίσωση διδασκόντων καὶ διδασκομένων κλείνει μέσα τῆς τὴν ἀπαίτησιν
γιὰ μείωσιν, ὑποταγὴ καὶ ἀφανισμὸ τῆς καθηγητικῆς αὐθεντίας². Τὴ δημο-

1. Κι αὐτὰ τὰ δημοκρατικὰ μέτρα εἶναι κάτι τέτοια ποὺ μᾶς ἀναγγέλλει τὸ πρακτο-
ρεῖο Ρώυτερ (8.6.70. Μακεδονία 9.6.70): ἀναρχικοὶ φοιτηταὶ διέκοψαν τὶς ἐξετάσεις τῆς
νομικῆς Σχολῆς τῆς Ναντέρ, ξέσχισαν τοὺς καταλόγους τῶν φοιτητῶν καὶ ἔγραψαν στοὺς
τοίχους «ὄχι στὸ δίκαιο τῆς μπουρζουαζίας». Οἱ ἀναρχικοὶ παρεμπόδισαν τὴν προσέλευσιν
ἐκείνων τῶν φοιτητῶν ποὺ πρόκειται νὰ ἐξετασθοῦν, μὲ ἀποτέλεσμα ἡ κοσμητεία νὰ ἀναβάλῃ
τὶς ἐξετάσεις. Τὸ βιομηχανικὸν προάστιον τῆς Ναντέρ ἦταν ἡ ἀφετηρία τῶν φοιτητικῶν
ταραχῶν ποὺ συγκλονίσαν τὴ Γαλλίαν τὸ Μάϊον τοῦ 1968. Στὴ Νίκαια ἐπίσης (σύμφωνα
μὲ τὶς ἐιδήσεις τοῦ πρακτορείου Ρώυτερ) στὴ γαλλικὴ Ριβιέρα ἐξήντα φοιτηταὶ κατέκα-
ψαν τὸ κτίριον τῆς διοικήσεως καὶ τὸ τηλεφωνικὸν κέντρο σὲ ἐνδειξὴ διαμαρτυρίας γιὰ παρα-
πομπὴν πέντε συναδέλφων τους στὸ πειθαρχικὸ συμβούλιον. «Ὅλα λοιπὸν γίνονται ἐν ὀνόμα-
τι τῆς δημοκρατίας καὶ κατὰ δημοκρατικὸν!! βέβαια τρόπο. Πόσο ἔχουν μερικὲς σπουδαί-
ες ἔννοιαι χάσει τέλεια τὸ περιεχόμενό τους καὶ τὴ σημασίαν τους, ὥστε νὰ κακοποιῶνται
κατὰ τὸν πιὸ βάνανυσον τρόπον, κατὰ τὸν πιὸ ἀπαίσιον, ὅπως π.χ. καὶ ἡ ἔννοια τῆς ἄλλοτε
ποτὲ λεγομένης «ἀκαδημαϊκῆς ἐλευθερίας», ἐν ὀνόματι τῆς ὁποίας οἱ φοιτηταὶ δολοφο-
νοῦν τὴν ἐλευθερίαν.

2. Εἶναι ἔντονη ἡ τάσις γιὰ ἀμφισβήτησιν τοῦ κύρους καὶ τῆς αὐθεντίας. Ἀπλώνεται
στοὺς πάντας καὶ στὰ πάντα. Κατεπλάγησαν οἱ σύνεδροι τοῦ παγκοσμίου συνεδρίου Συμ-
βουλίου τῶν ἐκκλησιῶν στὴν Uppsala τὸ 1968, ὅταν εἶδαν τοὺς προσκεκλημένους-κατό-
πιν ἐκλογῆς φυσικὰ-νέους νὰ ἀρνοῦνται νὰ ἀναγνωρίσουν τὸ πρόγραμμα ποὺ εἶχε προετοι-
μασθῇ, τὰ θέματα καὶ τοὺς ὁμιλητὰς καὶ νὰ ἐτοιμάζουν, ὕστερα ἀπὸ πέντε ἡμερῶν θυελ-
λώδεις συζητήσεις, νέο πρόγραμμα μὲ νέα θέματα καὶ δικούς τους ὁμιλητὰς! Καταπλήσ-
σεται κανένας, ὅταν διαβάξῃ, ὅτι σὲ ἄλλον τόπον νέοι θρησκευόντες ἔφυγαν ἀπὸ τὴν αἴθουσα
τῆς ἐνορίας καὶ κατέλαβαν αὐτὸν οἶκον τοῦ λαοῦ, τοῦ θεοῦ γιὰ νὰ σκεφθοῦν τὰ προβλή-
ματά τους... δὲν πρόκειται γιὰ μάχην ἐναντίον τῆς ἀρχῆς, ἀλλὰ γιὰ δημιουργίαν νέων

κρατικοποίηση της πανεπιστημιακής τάξεως και ιεραρχίας την έννοούν, ανάμεσα στα άλλα, και σάν ασύδοτη έλευθερία κριτικής τών πανεπιστημιακών πραγμάτων. Τò σύνθημα είναι «ή έξουσία στους σπουδαστάς». Οί απαιτήσεις τους είναι ριζοσπαστικότερες σέ ό,τι άφορά στην άνατροπή, την τέλεια άνατροπή της καθεστηκυίας πανεπιστημιακής δομής.

Ζητοῦν νά συμμετέχουν σέ όλα οί φοιτητικές ένώσεις, ώς αντιπρόσωποι τους, πού σέ ποσοστό, φοιτηταί, βοηθοί και έπιμεληταί ν' άποτελοῦν τά πενήντα ένα τοῖς ένατό. Νά λαβαίνουν μέρος στή διοίκηση σέ όλα, όσα λαβαίνουν και οί καθηγηταί, ώς ισότιμα μέλη μέ ισότιμο ψήφο, όπως π.χ. και στήν έκλογή καθηγητῶν¹, στή σύνταξη τών προγραμμάτων, στόν καθορισμό της διδακτέας ύλης, στόν κανονισμό της μισθοδοσίας τών καθηγητῶν και σέ άλλα, μέ ένα λόγο σέ όλα.

Ζητοῦν συγκυβέρνηση. Απαιτοῦν τήν άπό κοινού έκλογή, μεταξύ καθηγητῶν και φοιτητῶν, τών θεμάτων τών έξετάσεων. Κατηγοροῦν, πώς οί έδρες ή τò περιεχόμενό τους δέν είναι συγχρονισμένο, παρά κάτι τò άπρηχαιωμένο και ξεπερασμένο ήδη και πώς άρκετές άπ' αὐτές είναι άνώφελες ή άχρηστες και έπιζήμιες σήμερα. Άσχοῦν έντονη κριτική έναντίον μερικῶν καθηγητῶν, οί όποῖοι στεροῦνται παιδαγωγικῆς και διδακτικῆς ικανότητος ή δέν προχωροῦν στήν ύλη της διδασκαλίας τους μέ τήν έποχή τους. Αὐτό βέβαια είναι και σωστό και δίκαιο.

δεσμῶν μέ τοὺς πάστορές τους ...» «Η άμφισβήτηση» τών πάντων έξ ύπαρχῆς, ακόμα και μέσα στήν όργάνωση της καθολικῆς εκκλησίας, άνάγκασε τόν Πάπα νά έπιστημάνη τόν κίνδυνο. πρβ. «Χριστιανικόν Συμπόσιον. Δ.. 1970 σ. 51.

1. «Οί άμόρφωτοι φοιτηταί θέλουν νά διοικοῦν τά Πανεπιστήμια. Γιατί όχι; γράφει ό Κ. Τσάτσος, Άφορισμοί και Διαλογισμοί, τρίτη σειρά 1969, σ. 149). Μήπως ό άμόρφωτος λαός δέν διοικεῖ τίς πολιτείες; Ὑπάρχει βέβαια μιá διαφορά. Για τίς πολιτείες δέ βρέθηκε άλλη καλύτερη πηγή για τήν ανάδειξη της πολιτικῆς έξουσίας, άπό τò λαό, ένῶ στα Πανεπιστήμια μιá παράδοση αἰῶνων έχει βρῆ τρόπο οί μορφωμένοι νά εκλέγουν τοὺς μορφωμένους, εκείνους πού θά διοικήσουν ύστερα άπ'αὐτοὺς τά Πανεπιστήμια. Μά -αὐτή είναι ή αντίρρηση- δέν άσκήσανε καλά οί μορφωμένοι τήν έξουσία τους. Ἀς τò πάρουμε αὐτό ως δεδομένο. Ποιό είναι τò φάρμακο; Νά τοὺς αναγκάσουμε ν'άσκήσουνε τήν έξουσία αὐτή καλύτερα. Φάρμακο δέν είναι νά τήν αφαιρέσουμε άπό τά χέρια τους και νά τήν παραδώσουμε στα χέρια τών άμορφῶτων. Ποιές ένδείξεις υπάρχουν ότι οί άμόρφωτοι θά άσκήσουν τήν έξουσία αὐτή καλύτερα; Αὐτοί, άραγε δέν έχουν συμφέροντα; Δέν έχουν πάθη; Σέ όρισμένα Πανεπιστήμια εκτός άπό τά ύποχρεωτικά μαθήματα, πρέπει οί φοιτηταί νά δώσουν έξετάσεις και σέ ένα ή δύο προαιρετικά μαθήματα, πού αὐτοί διαλέγουν. Τί χρήση έκαναν τοῦ δικαιώματος; Διάλεξαν τò μάθημα πού τοὺς ενδιαφέρει έπιστημονικά; Διάλεξαν τόν καλύτερο καθηγητή; Διάλεξαν οί περισσότεροι τò ευκολώτερο μάθημα και τόν επεικέστερο καθηγητή και αὐτό είναι φυσικό. Ἀφύσικο είναι νά συζητοῦμε νά τοὺς δώσουμε περισσότερες έξουσίες».

Ἀπαιτοῦν νὰ κάνουν, χωρὶς καμιά ἐνόχληση καὶ ἐμπόδιο ἐντονη κριτικὴ τῶν ἐξετάσεων, τῶν παραδόσεων καὶ τῆς φροντιστηριακῆς ἐργασίας. Ἀπαιτοῦν νὰ ὑπάρχῃ πάντα ἀντιπολίτευση σὲ ὅλα καὶ ὁ ἀντίλογος μέσα στὰ Πανεπιστήμια ἀνάμεσα στὸ φοιτητὴ καὶ στὸν καθηγητὴ.

*

Τὴ δημοκρατικοποίηση ποὺ ἀπαιτοῦν, τὴν ἐννοοῦν σὰν ἐλευθερία κριτικῆς, ἀλλὰ περισσότερο καὶ σὰν ἀσυδοσία στὶς πράξεις τους καὶ στὶς ἐνέργειές τους, γι' αὐτὸ καὶ ζητοῦν νὰ μορφωθῇ καὶ νὰ ἐκπαιδευθῇ μ' αὐτὸ τὸ νόημα καὶ τὸ πνεῦμα ἡ ἀστυνομία, ὥστε «νὰ ἔχῃ δημοκρατικὴ κατανόηση»! τουτέστι νὰ μὴν τοὺς ἐνοχλῇ.

Προβάλλουν τὸ αἶτημα νὰ ἔχουν σπουδαῖο λόγο στὶς κατευθύνσεις τῆς ἐξωτερικῆς πολιτικῆς, μὲ εὐνοϊκὴ στροφή πρὸς τὸ ἀνατολικὸ μπλόκ. Ἀπαιτοῦν τὴν κατάργηση τῆς ἰδιοκτησίας κατὰ τὸ μαρξιστικὸ σύστημα, τὸ ὁποῖο διυχυρίζονται, πῶς ἡ σοβιετικὴ ἔνωση δὲν τὸ ἐφήρμοσε καλά, ὅπως ἔπρεπε. Κοντὰ στὴν κατάργηση τῆς ἰδιοκτησίας παρατηροῦν, πῶς καμιά ἀνάγκη δὲν ἐπιβάλλει τὴν ὑπαρξὴ τοῦ «νόμου περὶ καταστάσεως πολιορκίας».

Τὸν τύπο τὸν θέλουν ἀπόλυτα ἐλεύθερο. Ζητοῦν καλύτερες κοινωνικὲς συνθῆκες γιὰ τὴν εὐτυχία τοῦ ἀνθρώπου. Καλύτερες συνθῆκες ποὺ νὰ συντελέσουν στὴν ἀνάπτυξη τῆς ἀνθρώπινης προσωπικότητας μὲ τὴν κατάργηση τῶν ἐμποδίων, ὅπως π.χ. τῆς οἰκονομικῆς, τῆς ἐθνικῆς, τῆς φυλετικῆς καὶ πολιτιστικῆς ἀνισότητος. Ἀπαιτήσεις, ποὺ ἀντιφάσκουν τόσο στὴν πράξη, ὅσο καὶ στὴ θεωρία τῶν ἐπιδιώξεών τους, γιατί ἡ εὐτυχία φαίνεται νὰ μὴ κατακτιέται μὲ τὴν ἀναρχία τὴν ὁποία σκορποῦν, ὅταν μάλιστα εὐτυχία, ἰσότητα, εὐημερία παίρνουν τὴ θέση τῆς ἐλευθερίας. Ἀποκρούουν ὥστόσο τὴν ἔννοια τοῦ «χουμανισμοῦ», γιατί στὰ μάτια τους εἶναι μιὰ ἀστικὴ ἀξία.

Ζητοῦν καὶ ἐπιδιώκουν μιὰ ριζοσπαστικὴ ἀλλαγὴ τῆς κοινωνίας μὲ μιὰ κίνηση, ἡ ὁποία κλείνει μέσα της ἐντονο ἀναρχικὸ στοιχεῖο, ποὺ τὸ ἀντικρύζουν σὰ μιὰ μεγάλη καὶ δυνατὴ προοδευτικὴ δύναμη, ἓνα κίνημα, τὸ ὁποῖο ἀναγνωρίζει καὶ χρησιμοποιεῖ τὴ βία σὰ μέσον ἐπιβολῆς, χωρὶς νὰ ἀναγνωρίζῃ τὴν ἐλευθερίαν τῆς σκέψεως καὶ τοῦ τύπου. Κάνουν ἀνελέητη κριτικὴ τῆς καταστημένης κοινωνίας, χωρὶς νὰ ἔχουν ἀναπτυγμένη καὶ τὴν ἀντίστοιχη εὐθύνη, δηλαδὴ τὴν ἠθικὴ ἐτοιμότητα τοῦ ἀνθρώπου γιὰ ὅ,τι θέλει καὶ γιὰ ὅ,τι ἐνεργεῖ καὶ πράττει. Ἐνῶ εἶναι ἐχθροὶ τῆς ἐλευθερίας τῶν ἄλλων, ἀπαιτοῦν γιὰ τὸν ἑαυτὸ τους τὴν ἀνοχή, κι ἀκόμη περισσό-

τερο τὸ σεβασμὸ τῶν ἄλλων, στὴν ἀναρχικὴ συμπεριφορὰ τους ἢ στὴ βία καὶ στὴν καταστροφὴ ποὺ ἐξαπολύουν.

Ζητοῦν τὴ δημοκρατικοποίησιν τῶν σπουδῶν, κυρίως οἱ ἐξτρεμισταὶ τῆς «νέας ἀριστερᾶς», μὴ ὑποκριτικὴ ἀπαίτηση, μὴ πολιτικὴ στρατηγικότητα, ἡ ὁποία μεταβάλλεται σὲ ὀξύτατὴ κριτικὴ τῆς ἀκαδημαϊκῆς τάξεως καὶ ἐργασίας μὲ σκοπὸ ν' ἀποκτήσουν ἐπίδραση καὶ ἐλεγχὸ ἐπάνω στὴ διδασκαλία καὶ στὴν ἔρευνα. Ζητοῦν τὴν ἐλεύθερην συζήτηση σὲ σημεῖο, ποὺ νὰ χρησιμοποιοῦν «προβοκάτορες».

Ἀπαιτοῦν τὴ δημοκρατικοποίησιν τοῦ πανεπιστημιακοῦ πνεύματος χωρὶς νὰ ἀναγνωρίζουν καὶ σὲ ἄλλους τὰ ἴδια δικαιώματα. Δημοκρατικοποίηση βέβαια δὲν εἶναι χάος καὶ γκρέμισμα τῶν πάντων, παρὰ εἶναι ἓνα ἄλλο εἶδος πειθαρχίας ποὺ ἔχει τὴ δική του πίστη στοὺς δικούς του κανόνες καὶ ποὺ εἶναι σ' αὐτοὺς ἀδιάλλακτη¹.

Ζητοῦν τὴ δημοκρατικοποίησιν, ἀλλὰ τὴ δημοκρατικὴ συμπεριφορὰ τὴν ταυτίζουν μὲ τὴν κυνικότητα, καὶ τὴ χωρὶς ὅρια ἀπρέπεια, μὲ τὴν τάση πρὸς τὴν ἀναρχία, φλερτάρουν μὲ τὴ τρομοκρατία, σκορποῦν τὴν ἀτμόσφαιρά της, κάτι ποὺ ἔρχεται σ' ἀντίθεση πρὸς τὸ πάντα τονιζόμενο σύνθημά τους «περισσότερη δημοκρατία» ποὺ στὴν πραγματικότητα δείχνει κάτι ἄλλο, τουτέστιν ὅλο καὶ προσέγγισιν πρὸς τὴν τρομοκρατία.² Κατὰ τὸ θερινὸ ἐξάμηνο (Semester) τοῦ 1967, ὁ πρύτανης ἑνὸς πανεπιστημίου τῆς δυτικῆς Γερμανίας δὲν τολμοῦσε νὰ ζητήσῃ τὴ φοιτητικὴ ταυτότητα φοιτητοῦ, ποὺ φωνασκοῦσε κατὰ τὴν ὥρα τοῦ μαθήματος³. Στὴν Αὐστρία ἓνας καθηγητῆς, ποὺ τόλμησε νὰ ζητήσῃ τὸ φοιτητικὸ δελτίο ταυτότητος ἀπὸ φοιτητὴ, ποὺ κατὰ τὴ διάρκειαν τοῦ μαθήματος φερόταν μὲ κυνικότητα καὶ αὐθάδεια, πῆρε τὴν ἀπάντησιν, πὼς πρῶτα ἔπρεπε νὰ τοῦ δείξῃ ὁ καθηγητῆς τὴ δική του ταυτότητα καὶ ὕστερα θὰ ἔδειχνε κι αὐτὸς τὴ δική του. Ὁ καθηγητῆς ἔβγαλε τὴν ταυτότητα του καὶ τὴν ἔδειξε στὸ φοιτητὴ, ἀλλὰ ὁ φοιτητῆς κατόπιν ἀρνήθηκε νὰ τοῦ δείξῃ τὴ δική του. Ὁ καθηγητῆς ἐγκατέλειψε τὴν αἴθουσα φυσικὰ μέ-

1. Γρηγ.Κασσιμάτη, Σπουδαί, 1969 σ.377 κ.ε.

2. «Δὲν παραξενεύομαι ποὺ οἱ νέοι εἶναι ἐξαλλοὶ ἐπαναστάτες, μεθυσμένοι ἀπὸ ὀργή, ἐχθροὶ τοῦ κοινοῦ νοῦ, φανατικοὶ γιὰ τίς πλάνες του Τὸ ἡφαίστειο μάλιστα αὐτὸ παρ' ὅλα ὅσα ἐπικύνδυνα ἐγκλεῖει, δὲν θὰ μὲ ἀνησυχοῦσε, ἂν βρισκόταν ἐκεῖ καὶ λίγη καλοσύνη. Τῆς καλοσύνης ἡ ἀπουσία, αὐτὴ μονάχα μὲ τρομάζει. Λές καὶ τὰ παιδιὰ αὐτὰ γεννήθηκαν ὄχι ἀπὸ μᾶνα, ἀλλὰ ἀπὸ δόντια δράκου, διψασμένα γιὰ καταστροφὴ καὶ γιὰ πόλεμον». Κ. Τσάτσος ἐνθ' ἄνωτ. σ. 150.

3. Schoeps und Dannenmann, Die rebellischen Studenten, Elite der Dewokratie oder Vorhut eines Linken Faschismus? 1968 σ. 160.

σα σὲ κλίμα ἰλαρότητος, εἰρωνείας καὶ ἐμπαιγμοῦ ἀπὸ τὸ πυκνὸ πλῆθος τῶν φοιτητῶν.

Τὰ πράγματα βρίσκονται σὲ τέτοιο σημεῖο, ὥστε νὰ λυπᾶται κανένας τρομερὰ γιὰ τὸν ἐξευτελισμὸ, ὅχι ἀπλῶς τῆς καθηγητικῆς ἀξιοπρέπειας, ἀλλὰ καὶ τῆς ἀνθρώπινης ὑποστάσεως καὶ μορφῆς καὶ πιδὲ πέρα ἀκόμη γιὰ τὸν ἐμπαιγμὸ τῆς ἀτομικῆς ἐλευθερίας, γιὰ τὸν κίνδυνο ἀκόμη τῆς ἀτομικῆς ζωῆς. «Στις 27.11.68 φοιτηταὶ τῆς Σχολῆς Γραμμάτων καὶ Τεχνῶν τῆς Ναντέρ κοντὰ στὸ Παρίσι κράτησαν μιὰ ὥρα τὸν κοσμήτορα τῆς Σχολῆς κ. Ζὰν Μπωζαὶ ρίχνοντας ἐναντίον του σάπιες ντομάτες. Τὸ ἐπεισόδιο σημειώθηκε στὴν αἴθουσα ὅπου εἶχε συνέλθει τὸ συνέδριο τῆς κοινωνιολογίας. Ὁ κοσμήτωρ τῆς σχολῆς βέβαια δὲν τολμοῦσε νὰ προσέλθῃ καὶ νὰ χαιρετήσῃ τὸ συνέδριο. Οἱ φοιτηταὶ τοῦ ἐγγυήθηκαν τὴν προσωπικὴ ἀσφάλειά του! Ὅταν προσῆλθε, οἱ φοιτηταὶ τὸν ἔθεσαν ὑπὸ κράτησιν, ὅταν ἀρνήθηκε νὰ δώσῃ λόγο, γιὰτὶ κάλεσε τὴν περασμένη Δευτέρα τὴν ἀστυνομία στὸν περίβολο τοῦ ιδρύματος. Οἱ φοιτηταὶ τότε, ἀφοῦ τὸν περιέλουσαν ἐπὶ μιὰ ὥρα μὲ τομάτες, τὸν ἄφησαν ἐλεύθερο.¹

Στὸ πανεπιστήμιο τῆς Μεσσήνης κατὰ τὴν ὥρα τῆς παραδόσεως ἔγινε σεισμὸς καὶ πάταγος στὸ ἀμφιθέατρο τῆς νομικῆς Σχολῆς. «Τὴν ὥρα ποὺ παρέδιδε ὁ καθηγητὴς Θεμιστοκλῆς Μαρτίνι συνταγματικὸ δίκαιο, χτύπησε ἡ πόρτα καὶ μπῆκε μέσα μιὰ νεαρὴ ξανθὴ ὀλόγυμνη ποὺ φοροῦσε μόνο...τὶς μπότες της. (Βγῆς ἔξω ἀμέσως), φώναξε ὁ ἐμβρόντητος καθηγητὴς, ἀλλὰ τὸ γυμνὸ κορίτσι συνέχισε νὰ περπατᾷ πρὸς τὴν ἔδρα. «Κάποιος νὰ τὴ σκεπάσῃ», συνέχισε νὰ φωνάζῃ ὁ καθηγητὴς. Τότε ἀπὸ τὰ θρανία πετάχτηκε ἓνα ροῦχο στοὺς ὤμους τῆς κοπέλας. Τὸ πανδαιμόνιο ποὺ ἐπακολούθησε δυνάμωσε τὴ θεωρητικὴ διαμάχη μεταξὺ τῶν φοιτητῶν περὶ τοῦ ἂν ὁ γυμνισμὸς πρέπη νὰ ἐπιτρέπεται στὰ Πανεπιστήμια. Ὁ καθηγητὴς Μαρτίνι ἐγκατέλειψε ἔντρομος τὴν αἴθουσα».²

Στὸ Πανεπιστήμιο τοῦ Ἀμβούργου κατὰ τὴν ὥρα τῆς διδασκαλίας μιὰ ὁμάδα φοιτητῶν σηκώθηκε καὶ σιγὰ σιγὰ πλησίαζε τὴν ἔδρα ὅπου βρισκόταν ὁ καθηγητὴς, ποὺ δίδασκε σκοπὸς τους ἦταν νὰ γδύσουν τὸν καθηγητὴ τους καὶ νὰ τὸν ἀφήσουν γυμνὸν μέσα στὴν αἴθουσα. Ὁ καθηγητὴς ἀντελήφθηκε τὶς προθέσεις τους διέκοψε τὸ μάθημα κι ἔφυγε ἔντρομος.

Αὐτὰ τὰ παιδιὰ ζητοῦν «περισσότερη δημοκρατία», «περισσότερη ἐλευθερία», χωρὶς νὰ ξέρουν τί θὰ πῇ δημοκρατία καὶ τί σημαίνει ἐλευθερία. Διαβαίνουν κάθε ὅριο παραλογισμοῦ. Ἔχουν μεθύσει ἀπὸ

1. Ἀναπόκριση ἀπὸ τὸ Παρίσι ἔφημ. Μακεδονία» 28.11.68

2. Ἀναπόκριση ἀπὸ τὴ «Σικελία» ἔφημ. Μακεδονία 6.11.68

τήν ανεξαρτησία τους και επαναστατούν. Ένώ έχουν φτάσει ως το σημείο ενός αθλιού μηδενισμού, μιλοῦν για δημοκρατία, για «ἐλευθερίες» «εἰρήνη και δικαιοσύνη». «Η ἐποχή μας ἔχει κατεβάσει τόσο πολὺ αὐτὲς τὲς ἱερὲς ἐννοιες, ὡς τὴ βεβήλωση, ποὺ δὲν ξέρεי κανένας, ἂν καὶ πότε θὰ ἀναστηλωθοῦν». Φαίνεται νὰ μὴν ὑπάρχει πνευματικὴ ἡγεσία ἀξιόλογη μὲ κύρος καὶ ἐντιμότητα καὶ πολιτικὴ ἡγεσία μὲ θάρρος καὶ ὑψηλὸ νόημα τῆς ἀποστολῆς της καὶ εὐγενικὴ φιλοδοξία, ποὺ νὰ ἀῖρεται ἐπάνω ἀπὸ τὴν ἐγωιστικὴ ματαιοδοξία.

Παραδείγματα κυνικῆς καὶ ἀήθους συμπεριφορᾶς ὑπάρχουν κατὰ δεκάδες, ἂν ἔχι κατὰ ἑκατοντάδες. Οἱ προκλήσεις εἶναι κάτι τὸ συνηθισμένο, προκλήσεις ἀνομολόγητες ποὺ σείουν πρόρριζα τὸ κύρος καὶ τὴν αὐθεντία τῶν καθηγητῶν καὶ τῶν πανεπιστημιακῶν ἀρχῶν.

Κατὰ τὴν ὥρα τῆς διδασκαλίας ἓνας ἀπὸ τοὺς φοιτητὰς τοῦ πρώτου θρανίου σηκώθηκε, προχώρησε δυὸ - τρία βήματα καὶ στᾶθηκε μπρὸς στὴν ἔδρα ἀπὸ τὴν ὁποία, ἐκείνη τὴ στιγμή, δίδασκε ὁ καθηγητής. Ἔστρεψε τὰ νῶτα πρὸς τὸν καθηγητὴ καὶ πῆρε θέση ἀκριβῶς ὅμοια μ' ἐκείνη ποὺ παίρνει ὁ ἄνθρωπος στὸ «μέρος», ὅταν καὶ ὅπως «ἀνακουφίζεται». Ὁ καθηγητὴς ἔφυγε κάτω ἀπὸ τὴ θυμηδία τῶν φοιτητῶν του. Κατήγγειλε βέβαια τὸ ἀποτρόπαιο γεγονός στὸν Πρύτανη, ὥστόσο ὁ φοιτητὴς ἔμεινε ἀνενόχλητος καὶ ἀτιμώρητος, γιατί οἱ καθηγηταὶ εἶναι τρομοκρατημένοι μήπως πέσουν στὴ δυσμένεια τῶν φοιτητῶν. Δὲν τολμοῦν νὰ τιμωρήσουν οὔτε βέβαια καὶ νὰ καυτηριάσουν ἢ νὰ κάνουν καὶ τὴν ἐλάχιστη παρατήρηση γιὰ τὲς ἀπαίσιες πράξεις τῶν φοιτητῶν, ἂν δὲν ἀναλύονται σὲ ἐπιδοκίμασιες, κολλαεῖς καὶ ἐπαίνους.

Ὑπάρχουν περιπτώσεις, ποὺ καθηγηταὶ — ὁρισμένων Πανεπιστημίων τῆς Δ. Εὐρώπης—μὲ καλὲς σχέσεις πρὸς τὴ χώρα μας ποὺ θὰ ἤθελαν νὰ τὴν ἐπισκεφθοῦν εἴτε ἰδιωτικὰ εἴτε νὰ ἔρθουν σὲ συνέδρια, μὰ δὲν τὸ ἀποτολμοῦν, γιατί, ὅταν τὸ μάθουν αὐτοὶ οἱ δημοκράτες!!! φοιτηταὶ τοὺς θὰ τοὺς ἀποδοκιμάσουν στὲς παραδόσεις τοὺς ἢ θὰ «μποικοτάρουν» τὴ διδασκαλία τοὺς.¹

1. Στις 15-18 Μαρτίου 1970 ὁργανώθηκε ἀπὸ τὸν Ἐθνικὸ Σύνλογο τῶν φοιτητῶν τῆς Ἀνωτάτης Βιομηχανικῆς Σχολῆς Θεσσαλονίκης τὸ Α' Παιμφοιτητικὸ οἰκονομικὸ σεμινάριο μὲ θέμα: «Οἰκονομικὴ ἀνάπτυξις καὶ ἐπιχειρηματικὴ δραστηριότης ἐν Μακεδονίᾳ καὶ Θράκῃ». Στὸ σεμινάριο προσκλήθηκαν νὰ μιλήσουν καὶ καθηγηταὶ τῶν Ἀνωτ. Οἰκ. Σχολῶν τῆς ἡμεδαπῆς καὶ ἀλλοδαπῆς, ὅπως π.χ. ὁ ἀκαδημαϊκὸς καὶ καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου τῶν Παρισίων κ. Gaston Leduc, ὁ ὁποῖος καὶ μίλησε. Ἐπίσης προσκλήθηκε, ἤρθε καὶ μίλησε καὶ ὁ καθηγητὴς τῆς Οἰκονομίας στὸ Πανεπιστήμιο τῆς Ν. Ἰρλάνδης καὶ τοῦ Μπούφαλλου κ. Arthur Butler. Ὁ κ. Μπάτλερ σὲ ἰδιωτικὴ συζήτηση στὴ Σχολὴ μὲ τὸν κυβερνητικὸ ἐπίτροπό της, ποὺ παρεμπιπτόντως ἔγινε γιὰ τὲς φοιτη-

Ζητοῦν, ἀλλὰ κι αὐτοὶ δὲν ξέρουν τί ζητοῦν. Ἡ ἀλήθεια εἶναι ὅτι δὲν ἔχουν στόχους καὶ δὲν ἔχουν διεκδικήσεις. «Δὲν ἔχουν κανένα», κατὰ τὸν κοινωνιολόγο Μορέν¹ ἐποικοδομητικὸ πρόγραμμα. Διαμαρτύρονται ἀπλῶς ἐναντίον τῆς «κοινωνίας», ἀλλὰ δὲν ἔχουν μὲ τί νὰ τὴν ἀντικαταστήσουν αὐτὴ τὴν κοινωνία ποὺ χτυποῦν. Κι ἔτσι περιορίζονται ἀπλῶς νὰ τὰ σπᾶνε ὅλα, νὰ κάνουν παρὰ πολλὴ φασαρία καὶ παρὰ πολλὲς ζημιές καὶ νὰ ζοῦν μιὰ περιπέτεια, ποὺ τοὺς φαίνεται διασκεδαστικὴ καὶ συναρπαστικὴ. Οἱ σημερινοὶ φοιτηταὶ εἶναι «ἀσυνεννόητοι», γιατί ἀπλούστατα δὲν ἔχουν προγράμματα συγκεκριμένα, δὲν ἔχουν αἰτήματα καὶ διεκδικήσεις καὶ ἐπομένως οἱ ὑπεύθυνοι ἄνθρωποι, ὅση καλὴ θέληση κι ἂν ἔχουν, δὲν εἶναι δυνατόν νὰ συμφωνήσουν μαζί τους.

Ζητοῦν τὸ «διάλογο» καὶ διαμαρτύρονται, ὅτι αὐτὸς δὲν ὑπάρχει. Λένε, πῶς στὴ σημερινὴ κοινωνία οἱ ἄνθρωποι ζοῦν κοντὰ - κοντὰ χωρὶς νὰ ἐπικοινωνοῦν, ὅτι ἄλλοτε συζητοῦσαν στὰ καφενεῖα, στὰ ἐργοστάσια, στὰ σχολεῖα, ἐνῶ τώρα κάνει κανένας τὴ δουλειά του καὶ ἀδιαφορεῖ γιὰ τίς γνώμες τῶν ἄλλων. Αὐτὸ ποὺ οἱ νέοι σήμερα δὲ συνειδητοποιοῦν ἢ δὲ θέλουν νὰ συνειδητοποιήσουν εἶναι, ὅτι ὁ διάλογος λείπει, ἐπειδὴ τὰ αἰτήματά τους γίνονται πολὺ εὐκόλα ἀποδεκτά.

Ζητοῦν νὰ ξεφύγουν ἀπὸ ἕνα ν κόσμος, ποὺ δὲν τὸν ἔχουν ἀκόμη συνηθίσει καὶ ἀναζητοῦν κάτι ἀλλιόωτικο, μιὰ «ἀντι - κοινωνία». Ἐπαναστατοῦν καὶ ἀπορρίπτουν τὴν κηδεμονία τῶν μεγάλων, ἀλλὰ μέσα τους ξέρουν, ὅτι δὲν εἶναι σὲ θέση οὔτε κἂν νὰ διαδεχθοῦν αὐτοὺς τοὺς «μεγάλους» ποὺ ὑποτίθεται ὅτι τοὺς ἐξοργίζουν. Οἱ κάτω τῶν 20 χρόνων θέλουν νὰ κάνουν κάτι τὸ ἀξιόλογο, ἀλλὰ δὲν ἔχουν ἰδέα τὸ τί μποροῦσε νὰ εἶναι αὐτό. Οἱ μόνοι ποὺ μποροῦν νὰ τοὺς ὑποδείξουν εἶναι οἱ μεγάλοι, ἀλλὰ οἱ νέοι κλείνουν τ' αὐτιά τους καὶ δὲν ἐννοοῦν νὰ ἀκούσουν. Ἔχουν ἀνάγκη ἀπὸ ἰδανικά, ἀλλὰ ἀπορρίπτουν τὰ ἰδανικά τῶν μεγαλύτερων τους, χωρὶς νὰ εἶναι σὲ θέση νὰ δημιουργήσουν μόνοι τους κάποια νέα ἰδανικά.

τικὲς ταραχὲς γενικά, εἶπε, πῶς, ἂν οἱ φοιτηταὶ τοῦ ἤξεραν πῶς ἦλθε στὴν Ἑλλάδα καὶ μίλησε στὸ σεμινάριο, ποὺ ὀργάνωσε ὁ Ἑθνικὸς Φοιτητικὸς Σύνλογος τῆς Α.Β.Σ.Θ. θὰ τὸν ἀποδοκίμαζαν μὲ ἄπειρο τρόπο. Γιὰ ὅσους ζοῦν καὶ διδάσκουν στὰ πανεπιστήμια καὶ στὶς Ἀνώτατες Σχολὰς τῆς Δυτικῆς Εὐρώπης καὶ τῶν Η.Π.Α., δὲν εἶναι αὐτὴ ἡ κατάσταση κανένα εἶδος μυστικοῦ. Οἱ καθηγηταὶ εἶναι κατὰ κάποιο τρόπο αἰχμάλωτοι τῶν φοιτητῶν ἢ ὀρισμένων ὁμάδων φοιτητῶν. Ἐκεῖνο τὸ ὁποῖο κάνει ἐντύπωση εἶναι πῶς γιὰ καθηγητὰς ποὺ ἐπισκέπτονται καὶ μιλοῦν σὲ πανεπιστήμια ἢ σεμινάρια ἢ συνέδρια τῶν χωρῶν τοῦ παραπετάσματος οἱ φοιτηταὶ τοὺς δὲν διαμαρτύρονται καθόλου.

1. Ὁ καθηγητὴς Μορέν, διευθυντὴς τοῦ Ἑθνικοῦ κέντρου ἐρευνῶν στὸ Παρίσι ἔκανε στὸ συνέδριο τύπου ποὺ συνῆλθε στὴ Βαρκελώνη μιὰ λαμπρὴ σύντομη ἀνάλυση: «γιατί ὀργνύονται οἱ νέοι». Agence Franse - Presse - Ταχυδρόμος 16.5.69. σ.38.

Ζητοῦν τὴν εὐτυχία. «Εὐτυχία στοῦ λαοῦ¹» ἦταν τὸ σύνθημα στὴ Σορβόνη, τὸ ἴδιο καὶ στοῦ πανεπιστήμιου τοῦ δυτικοῦ Βερολίνου. Φαίνεται, πὼς μέσα σ' ἓνα καλόπιστο ἄγχος ἀναζητοῦν τὴν εὐτυχία καὶ συχνὰ ἀκολουθοῦν δημαγωγούς, ποὺ γνωρίζουν πολὺ καλά, ὅτι οἱ ἀγῶνες τοὺς προκαλοῦν παλινδρομήσεις σ' ὅλους τοὺς τομεῖς τῆς ζωῆς, ἀπὸ τὴν οἰκονομία ποὺ δοκιμάζεται σκληρὰ ἀπὸ τὶς φοιτητικὲς καταστροφές ὡς τὴν ψυχολογία τῶν λαϊκῶν μαζῶν, ποὺ βασικὰ ὑφίσταται ἐπικίνδυνες ἀλλοιώσεις. Κι ὅμως οἱ ταραχές αὐτές, ποὺ μποροῦν νὰ ὀδηγήσουν στὰ πρόθυρα τῆς καταστροφῆς², εἶχαν ἐξαπολυθῇ μὲ σύνθημα «εὐτυχία στοῦ λαοῦ». Ἐκεῖνοι ποὺ ἔρριξαν αὐτὸ τὸ σύνθημα φυσικὰ δὲν τὸ πίστευαν, γιατί ἔχουν ταγμένους ἄλλους σκοπούς.

Ἡ σημερινὴ ἐποχή, σὲ σύγκριση μὲ κάθε προηγούμενη, ἔχει ἀσυγκρίτως μεγαλύτερη εὐημερία. Ἡ εὐμάρεια, σὲ ὅ,τι ἀφορᾷ βέβαια στὰ ὕλικά ἀγαθὰ, σήμερα στὶς βιομηχανικὰ ἀναπτυγμένες χώρες εἶναι ἐξαπλωμένη σὲ τέτοιο βαθμὸ, ποὺ δὲν μπορούσαμε νὰ τὴ συναντήσουμε ποτὲ σὲ καμιὰ ἄλλη ἐποχή. Ἡ εὐημερία ὅμως δὲν ὑποκαθιστᾷ τὴν εὐτυχία. Ἡ εὐτυχία δὲν εἶναι κάτι τὸ ποσοτικόν, παρὰ τὸ ποιοτικόν. Ἡ εὐημερία εἶναι κάτι τὸ ὕλικο κι ὄχι εὐημερία ἠθική, κοινωνική, μορφωτική. Ἡ πολλαπλὴ εὐημερία τοῦ λαοῦ πρέπει νὰ εἶναι ἐπιδίωξη τῶν κυβερνήσεων μὲ τὴ βοήθεια πάντοτε τοῦ λαοῦ σὲ ὅλους τοὺς τομεῖς τῆς κρατικῆς δράσεως. Τὸ ἔργο αὐτὸ δὲν εἶναι τόσο ἀπλό, ὥστε νὰ κανονίζεται ἀπὸ τοὺς ἀναρχικοὺς τῆς Σορβόνης καὶ τῶν διαφόρων πανεπιστημίων.

Ἡ γενικὴ εὐημερία μιᾶς χώρας δὲ λύνει αὐτόματα τὸ πρόβλημα τῆς εὐτυχίας τοῦ ἀνθρώπου οὔτε στὴν Ἀνατολὴ οὔτε στὴ Δύση «Κι αὐτὸ εἶναι ἀπὸ τὰ πιὸ τραγικὰ τῆς ἐποχῆς μας» κατὰ τὸν Μωριάκ. Κάτι τὸ πολὺ σωστό, γιατί παρὰ τὴν εὐημερία, οἱ ἄνθρωποι κατατρύχονται ἀπὸ πολλαπλὴ ἀγωνία.

Ἡ προσωπικὴ εὐτυχία, ἔλεγε ὁ Ἀντρέ Μωρουά εἶναι «συνάρτηση τῶν δακτυλικῶν ἀποτυπωμάτων». Τί ἐννοοῦσε τάχα μ' αὐτὸ ἡ μεγάλη αὐτὴ προσωπικότητα τοῦ γαλλικοῦ πνεύματος; Ἐννοοῦσε προφανῶς, ὅτι κάθε ἄτομο ἀποτελεῖ μιὰ ἐντελῶς ξεχωριστὴ ὄντοτητα καὶ ὅτι δὲν ἰσχύουν συλλογικὲς συνταγὲς γιὰ τὴν προσωπικὴ εὐτυχία. Ἐκεῖνο ποὺ εἶναι φάρμακο εὐτυχίας γιὰ τὸν ἕναν, δὲν μπορεῖ νὰ εἶναι πανομοιότυπα τὸ ἴδιο καὶ γιὰ τὸν ἄλλον. Πάνω σ' αὐτὸ τὸ αἶνιγμα θὰ γίνωνται πανομοιότυπες συζητήσεις, ὅσο θὰ ὑπάρχουν ἄνθρωποι.

1. Μὲ ἀφορμὴ τὰς σημειωμένας ταραχὰς ὑπὸ τῶν φοιτητῶν εἰς τὴν Δύσιν, (Μακεδονία 12-1-69).

2. Κατὰ τὸ Μάιο τοῦ 1968, τότε ποὺ ἡ ἐξέγερση τῶν ἀναρχικῶν στοιχείων στοῦ Παρίσι εἶχε φτάσει στοῦ κατακόρυφου, καὶ εἶχε προσλάβει χαρακτηριστὰ μανίας καταστροφῆς, ἔφεραν τὸ γαλλικὸ φράγκο στὰ πρόθυρα τῆς καταστροφῆς.

Ἡ φιλοσοφία τῆς ἀνθρώπινης εὐδαιμονίας, μιὰ ἀπὸ τὶς ἀρχαιότερες, προσπαθεῖ μάταια νὰ λύσῃ ὀρισμένα προβλήματα ἢ καλύτερα αἰνίγματα, μολονότι εἶχε δαπανήσῃ γιὰ τὸ σκοπὸ αὐτὸν ἀτέλειωτους αἰῶνες, ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων τραγικῶν ὡς τοὺς σημερινούς ἐπιφανεῖς κοινωνιολόγους καὶ ἄλλους εἰδικούς.

Οἱ ἐπαναστάτες φοιτηταὶ τοῦ Μαΐου - Ἰουνίου τοῦ 1968 εἶχαν ρίξει τὸ σύνθημα αὐτοῦ ποὺ λέγεται «πολιτικὴ εὐτυχία». Πολιτικὴ εὐτυχία μὲ δυναμικὰ μέσα, τὴ βία. Ἀφαίρεση τῆς ἐξουσίας ἀπὸ τὴν καθεστηκυῖα τάξιν καὶ παράδοση στὰ χέρια τῶν «ἀληθινῶν ἀντιπροσώπων τοῦ λαοῦ». Δὲν ξέρομε, ἂν οἱ ἐπαναστάτες φοιτηταὶ μὲ τὸ αἶτημά τους αὐτὸ αἰσθάνωνται ὄντως τὴν ἀνάγκη περισσότερης εὐτυχίας ἢ κάτω ἀπὸ τὸ αἰνιγματῶδες αὐτὸ σύνθημά τους κρύβεται κάποια φενάκη παραπλανήσεως τοῦ λαοῦ, ποὺ τὴν ἐπιδιώκουν ὀρισμένοι ἐπιτήδειοι, γιὰ νὰ πετύχουν ὀρισμένους πολιτικούς σκοπούς. Ἡ πολιτικὴ δὲν εἶναι ὑπόθεση αὐτοσχεδιασμοῦ οὔτε ὑπόθεση ἐπιπολαίων πειραμάτων. Εἶναι ἐπιστήμη, ποὺ ἀκολουθεῖ ὀρισμένους κανόνες. Ἡ ἐπιστήμη αὐτὴ δὲ βρίσκεται ὅλες τὶς φορές γραμμένη σὲ συγγράμματα. Τὶς περισσότερες φορές προκύπτει ἀπὸ τὴν πείρα τῆς ζωῆς καὶ ἡ πείρα εἶναι ἀπόλυτη συνάρτηση τοῦ χρόνου, δηλαδὴ τῆς ἡλικίας, κάτι ποὺ λείπει ἀπὸ τοὺς φοιτητάς, ποὺ ἐπαναστατοῦν καὶ ζητοῦν τὴν πολιτικὴν εὐτυχίαν μέσα σὲ ἀτμόσφαιρα βίας ἢ τὴν ἀτομικὴ ἐλευθερία μέσα στὴν ἀναρχία, ποὺ δημιουργοῦν ἢ καὶ προκαλοῦν. Σήμερα, περισσότερο ἀπὸ κάθε ἄλλη ἐποχὴ, ἡ ἀνάμειξη μιᾶς μερίδας τῆς νεολαίας στὴν πολιτικὴ δράση χαρακτηρίζεται ἀπὸ ἔντονη ἀπελπιστικὴ ἀπουσία εὐθύνης.

Ὑποκαθιστοῦν τὴν ἔννοια τῆς ἐλευθερίας μὲ τὴν ἄνοδο τοῦ βιοτικοῦ ἐπιπέδου, δηλ. μὲ τὴν ἔννοια τῆς εὐημερίας, ἀλλὰ δὲν μπορεῖ κανένας νὰ μᾶς βεβαιώσῃ, πῶς μέσα στὴν εὐημερίαν εἶναι ἡ ἔννοια τῆς ἀτομικῆς ἐλευθερίας. Τὸ χειρότερο εἶναι ποὺ ὑποκαθιστοῦν τὴν ἔννοια τῆς ἐλευθερίας μὲ τὴν ἔννοια τῆς βίας, τῆς καταστροφῆς ἢ τῆς ἀσυδοσίας, τῆς ἀναρχίας καὶ τοῦ μηδενισμοῦ. Φαίνεται νὰ ἀλλοιώνουν ἀπὸ ἄγνοια καὶ ἔλλειψη πείρας καὶ φιλοσοφημένης θεωρήσεως τὴ σημασίαν τῶν λέξεων εὐδαιμονία, εὐτυχία, ἄνεση, γιὰτὶ δίνουν σ' αὐτὰς τὴ σημασίαν τῆς ἀπεριόριστης ἀξίας τῶν προσωπικῶν ἀπολαύσεων, κάτι τὸ ἴδιο ποὺ κάνουν καὶ μὲ τὴν ἔννοια Ἑλευθερία.

*

Οἱ φοιτηταί, καὶ γενικότερα οἱ νέοι σήμερα, θέλουν νὰ ἀλλάξουν τὸν κόσμον, ν' ἀλλάξουν τὸν ἑαυτό τους, γι' αὐτὸ καὶ καταργοῦν τὸ παραδοσιακὸ κοστοῦμι, ποὺ φοροῦν οἱ γονεῖς τους. Ζητοῦν μιὰ γενικὴ ἀνανέωση. Πετοῦν λοιπὸν τὰ παραδοσιακά

ροῦχα καὶ ἐφευρίσκουν νέα, δικά τους, ποὺ δὲν ἔχουν καμιὰ σχέση με τὸ παρελθόν ἢ νομίζουν, πὼς δὲν ἔχουν. Θὰ ἔλεγε κανένας πὼς ἔχουν μιὰ φετιχιστικὴ ἀντίληψη τῆς ἐνδυμασίας καὶ φοβοῦνται μήπως τὰ παραδοσιακὰ ροῦχα τοὺς «μολύνουν» με τὶς διάφορες ἀτέλειες τῆς σημερινῆς κοινωνίας. Τὶς σημαῖες δὲν τὶς κρατοῦν στὸ χέρι, παρὰ τὶς φοροῦν. Μ' αὐτὰ ὅλα θέλουν νὰ ἀρνηθοῦν τὴν παράδοση, τὸ παρελθόν, σὰν ὁ κόσμος νὰ ἄρχιζε ἀπ' αὐτοὺς.

Τί φοροῦν; Ἕνα «ντασίκι», ἓνα εἶδος ὑποκάμισου ἀπὸ ὕφασμα ριγὲ πολυχρῶμο καὶ με ἓνα ἀπλὸ ἀνοιγμα στὸ λαιμό. Πολὺ πιὸ χτυπητὰ ντύνονται οἱ νέοι ἀπὸ τὶς νέες. Πάντως, ὅταν τοὺς βλέπη κανένας τόσο θεατρικὰ ντυμένους νὰ κινοῦνται μέσα στὸ πλῆθος, τόσο παράταιρα, ἔχει τὴν ἐντύπωση, ὅτι παίζουν ἀπὸ τὸ πρωὶ ὡς τὸ βράδυ μιὰ παράσταση ἀλλοπρόσας καὶ ἀλλόκοτη, ὅπου πρόσωπα δεκάδων θεατρικῶν ἔργων ἔχουν χάσει κάθε λογικὴ συνοχὴ καὶ συνέπεια. Οἱ ἴδιοι πιστεύουν, πὼς αὐτὸ εἶναι ἓνα εἶδος ἐλευθερίας, ἴσως ἡ ἀπόλυτη Ἐλευθερία. Νομίζουν, πὼς ἔτσι ἐκδικοῦνται τὴ συμβατικὴ ἀντίληψη καὶ τὴν παράδοση. Καὶ ἀπὸ μιὰ ἄλλη πλευρὰ ντύνονται διαφορετικὰ ἀπὸ τοὺς ἄλλους, γιατί ἔχουν φτάσει στὸ σημεῖο νὰ ἔχουν τὰ ροῦχα, σὰν ἓνα εἶδος «σημαίας» τους, σὰν ἓνα εἶδος ποὺ μαρτυρεῖ τὴν ἐντονη ἀντίδραση πρὸς τὴν παράδοση, πρὸς τὸ καταστημένο, ἐνῶ αὐτοὶ ἀπαιτοῦν ἓναν κόσμο τῆς ἀπόλυτης ἐλευθερίας, ἓναν κόσμο χωρὶς κανόνες καὶ χωρὶς νόμους, ποὺ νὰ μὴν ἐμποδίζεται τὸ ἄτομο νὰ ὁλοκληρωθῇ. Ὡστόσο με τὸ ντύσιμό τους, τὰ μακριὰ μαλλιά κλπ. δημιουργοῦν μιὰ ὁμοιομορφία, ἓνα νέο εἶδος στολῆς, ὅσο κι ἂν ἐπαναστατοῦν ἐναντίον τοῦ «κονφορμισμοῦ».¹

ΜΕΘΟΔΟΙ ΦΟΙΤΗΤΙΚΩΝ ΔΙΑΜΑΡΤΥΡΙΩΝ

Οἱ μέθοδοι τῆς φοιτητικῆς διαμαρτυρίας εἶναι πολλαπλές, ἀλλὰ καμιὰ

1. PAV Discoll, Γιατί οἱ νέοι ἄρχισαν νὰ ντύνονται χτυπητὰ; Newsweek - Ταχυδρόμος, Ἰούλιος 1968. «Θέλουν νὰ καταλύσουν τὰ δεσμά τους», γράφει ὁ κ. Τσάτσος (στὸ βιβλίο του: Ἀφορισμοὶ καὶ Διαλογισμοὶ Γ., 1969 σ. 152 κ.ε) «καὶ νὰ κατακτήσουν τὴν ἐλευθερία τους. Τὰ δεσμά ποὺ ἐπιβάλλει πρῶτα ἡ κοινωνικὴ ἐθιμοτυπία. Καὶ ἀναρωτιέμαι: Σοβαρὰ αἰσθάνονται πιὸ ἐλεύθεροι οἱ νέοι, ὅταν εἶναι ἄπλητοι; Ἐπειδὴ οἱ κοινοὶ θνητοὶ πλένονται, αὐτοὶ νὰ μὴ πλένονται, γιὰ νὰ ἀποδείξουν, ὅτι εἶναι διάφοροι, ὅτι εἶναι ἐλεύθεροι ἀπὸ τὸν κοινωνικὸ κανόνα τῆς καθαριότητος; Θέλουν νὰ μένουν ἀκούρευτοι, διότι ἐμεῖς οἱ κοινοὶ θνητοὶ κουρενόμαστε; Θέλουν νὰ γίνουν ἀλητες, διότι οἱ κανόνες τῆς ἐθιμοτυπίας ἀποδοκιμάζουν τὴν ἀλητεία καὶ πρέπει κι αὐτοὶ οἱ κανόνες καὶ κάθε κανόνας νὰ καταπατηθῇ; Σοβαρὰ αἰσθάνονται γι' αὐτὸ πιὸ ἐλεύθεροι; Δὲν αἰσθάνονται ἀντιθέτως δοῦλοι στὴν ἐπιταγὴ πρὸς ἀνταρσία, ποὺ τοὺς ἐπιβάλλεται ἀπὸ τοὺς ὁμηλικούς τους, δοῦλοι στὴν τάση τῆς μίμησης ποὺ τοὺς κατέχει, δοῦλοι τοῦ πιθηκισμοῦ των Δὲν ἀντιλαμβάνονται ὅτι εἶναι πιὸ ἀνελεύθεροι παρὰ ποτέ, οὐραγοὶ μιᾶς μόδας, ἀβουλὴ ἀγέλη, σὰν τὴν ἀγέλη τοῦ Πανούργου;»

ἀπ' αὐτὲς δὲν εἶναι δημοκρατική. Ἡ σοσιαλιστική φοιτητική ἔνωση ἔχει μελετήσει ἀπὸ χρόνια προηγουμένως, κατὰ θεωρητικὸν τρόπον καὶ ἐργάσθηκε ἀρκετὰ γιὰ τὸ ξέσπασμα τῆς ἐπαναστάσεως. Ἔτσι δημιούργησε καὶ εἰδικὲς ἐκφράσεις συντομογραφίας συνθημάτων, ὅσον ἀφορᾷ στὶς ἐπιθέσεις τῆς καὶ στὶς ἀναταραχὲς τῆς, ὅπως π.χ. μετὰ τὸ Sit - in, δηλαδή συνθημα πού σημαίνει διαμαρτυρία τῶν φοιτητῶν, οἱ ὅποιοι παίρνουν μιὰ παθητικὴ στάση με σκοπὸ νὰ ἐμποδίσουν τὴ διδασκαλίαν καὶ κάθε κίνηση μέσα στὰ πανεπιστήμια. Κι αὐτὴ ἡ παθητικὴ στάση ἐκδηλώνεται ἔτσι: ξαπλώνουν στὶς σκάλες, στοὺς διαδρόμους καὶ στοὺς ἄλλους πανεπιστημιακοὺς χώρους καὶ ἐμποδίζουν τὴν κίνηση καὶ τὴ μετάβαση στὶς αἴθουσες παραδόσεων.

Τὸ Teach - in σημαίνει μιὰ συγκέντρωση μαζῶν με συνεχεῖς ὁμιλίες καὶ συζητήσεις· ὅποιος συμμετέχει παίρνει θέσιν στὸ συζητούμενον θέμα.

Τὸ Hunger - in εἶναι ἓνα σύνθημα πού ἐπιτάσσει ἀπεργίαν, με σκοπὸ τὴν πείση τῶν ἀρμοδίων ὥστε νὰ ἐπιβάλλουν οἱ φοιτηταὶ τὰ αἰτήματά τους, ὅπως π.χ. εἶχαμε τὸ Hunger - in στὸ Δυτ. Βερολίνο ἐνάντια στὴ σύλληψη τοῦ κομμουνιστῆ Fritz Teufel.

Τὸ Lov - in, εἶναι κάτι, πού τὸ συναντᾷ κανένας σπάνια καὶ σημαίνει συγκέντρωση γιὰ διακήρυξη τάχατες τῆς κοσμοαδελφότητος. Αὐτὴ τὴ μέθοδον τὴν ἐφεύραν με σκοπὸ νὰ πάρουν μέσα στὴ δράσιν τους καὶ τοὺς χίππυς.

Τὸ Go - in εἶναι μιὰ ἐπέκταση τοῦ Sit - in. Κι ἐδῶ πρόκειται γιὰ μιὰ μέθοδον διαμαρτυρίας, πού σκοπὸς τῆς εἶναι νὰ ἐνοχλῇ τὴ διοίκησιν με αἰτήματα, ἐρωτήσεις καὶ κριτικὴ. Ἐνα τέτοιο Go - in ἔζησε τὸ Νοέμβριον τοῦ 1967 τὸ πανεπιστήμιον τῆς Φραγκφούρτης κάτω ἀπὸ τὸ σύνθημα. «Πηγαίνετε στοῦ Καρόλου τὶς παραδόσεις, θὰ ἀκούσετε παραμύθια». Πρόκειται γιὰ μιὰ σειρά παραδόσεων τοῦ τότε ὑπουργοῦ τῶν ἐξωτερικῶν καθηγητοῦ Karl Schmid πού δίδασκε με θέμα: «Θεωρία καὶ πράξις τῆς ἐξωτερικῆς πολιτικῆς». Πήγαιναν ὁμάδες ὁμάδες φοιτητῶν καὶ δημιουργοῦσαν θόρυβον «ἐν χορῶ», ὥστε νὰ διακόπτεται τὸ μάθημα καὶ νὰ φεύγῃ ὁ καθηγητής. Μερικὲς μάλιστα φορές ὄχι κάτω ἀπὸ τὰ καγχάσματα τῶν φοιτητῶν, ἀλλὰ κάτω ἀπὸ καταιγισμό ὄχι μόνον ἀπρεπων ἐκφράσεων, ἀλλὰ καὶ σάπιων λεμονιῶν ἢ κλούβιων αὐγῶν.¹ Ὁ πρύτανης φυσικὰ ἔπρεπε νὰ λάβῃ μέτρα, ἀλλὰ συνήθως δὲν τολμοῦσε. Στὶς διαμαρτυρίας καθενὸς ἀπὸ τοὺς καθηγητάς, γιατί δὲν καλεῖ τὴν ἀστυνομίαν, πρόβαλλε τὸ «ἱερὸν τῆς σοφίας», τὸ «ἱερὸν τῶν μουσῶν» καὶ τοῦ χώρου, πράγμα πού θὰ ἔπρεπε νὰ θεωροῦνταν ἔτσι καὶ ἀπὸ τὴν πλευρὰ τῶν φοιτητῶν, ὅποτε δὲ θὰ συνέβαιναν αὐτοῦ τοῦ εἶδους τὰ ἀπαίσια. Ἐκεῖνο πού

1. Jürgen Jeziorowskj, Studenten in Aufbruch, Motive - Methoden - Modelle, 2 ἔκδοσις 1963.

ἐπεδίωκαν οἱ φοιτηταὶ τὸ ἐπέτυχαν, νὰ κατακτήσουν τοὺς χώρους τοῦ πανεπιστημίου καὶ νὰ γεμίσουν τὴν ἀτμόσφαιρα τῶν χώρων μὲ πνεῦμα ἀναρχίας, ἀπειθαρχίας, ἀσέβειας καὶ κάποιου βαθμοῦ τρομοκρατίας γιὰ τοὺς καθηγητάς, πού ὡς ἓνα σημεῖο ἀρκετὰ προχωρημένο, βρίσκονται στὸ ἔλεος τῶν φοιτητῶν.

Οἱ φοιτηταὶ ἀπαίτοῦν «περισσότερη δημοκρατία», μιὰ λέξη καὶ μιὰ ἔννοια πού φαίνεται νὰ μὴν κακοπάθησε ποτέ, σὲ καμμιά ἄλλη ἐποχὴ τόσο, ὅχι μόνο στὸν τόπο μας, ὅπως νομίζομε, ἀλλὰ κατὰ τὴν τρίτη φάση τῆς βιομηχανικῆς ἐπαναστάσεως καὶ στὸν ὑπόλοιπο κόσμον κι ἐκεῖ πού νόμιζε κανένας, πὼς αὐτὴ εἶχε ἰσχυρὰ τὰ ὄχυρά της. Οἱ καθηγηταὶ ἀπὸ τὸ λεγόμενο δῆθεν πνεῦμα τῆς δημοκρατίας, ἀλλὰ καὶ κάτω ἀπὸ τὸ φόβο τῆς ἀποδοκιμασίας καὶ τοῦ «ρεζιλέματός» τους ἀπὸ τοὺς φοιτητάς, ἂν ἀποδειχθοῦν πὼς δὲν εἶναι δὴ «δημοκρατικοί»!! πέφτουν σὲ μιὰ κατάσταση παθητικῆς ἀνοχῆς. Πέρα ἀπὸ τοὺς καθηγητάς δὲν κινεῖται καὶ ἡ πολιτεία στὸ νὰ λάβῃ μέτρα. Τὰ κόμματα καὶ οἱ κυβερνήσεις στὴν καλύτερη περίπτωση στέκονται ἀπέναντι στὰ ἔκτροπα μὲ στωικὴ ἀνεκτικότητα¹, γιὰτὶ φοβοῦνται, μήπως χάσουν ἀπὸ τὴ δημοτικότητά τους, ἂν δὲν ἀναλύωνται κυρίως, οἱ κάθε φορὰ αὐτοπολιτεύσεις, σὲ κολακεῖες καὶ ταπεινὲς δημαγωγίες.

*

Ὅλοι οἱ φοιτηταί, πού κινοῦνται καὶ λαβαίνουν μέρος σὲ ταραχές καὶ ἐπαναστατοῦν δὲν εἶναι μαρξισταί, ἀλλὰ χωρὶς νὰ τὸ καταλαβαίνουν, κατὰ ἀσύνειδο τελείως τρόπο, κινοῦνται μέσα σὲ ἓνα ρεῦμα, τὸ ὁποῖο κατὰ κάποιον τρόπο προωθεῖται καὶ κατευθύνεται ἀπὸ μιὰ μαρξιστικὴ πολιτικὴ κίνηση. Στὴ Γερμανία π.χ., κι αὐτὸ ἰσχύει σχεδὸν κατὰ πανομοιότυπον τρόπο καὶ στὶς ἄλλες χώρες τῶν δυτικῶν δημοκρατιῶν, τὰ 75 % τῶν φοιτητῶν δὲν εἶναι πολιτικά, κομματικὰ ὀργανωμένα. Δὲν ἀνήκουν σὲ καμιὰ πολιτικὴ ἔνωση. Τὰ 6 % ἀνήκουν σὲ πολιτικὰ κόμματα. Τὰ 8 % σὲ θρησκευτικὲς χριστιανικὲς ἐνώσεις. Τὸ ὑπόλοιπο ποσοστὸ εἶναι κατανεμημένο σὲ διάφορες μικρὲς πολιτικὲς ἐνώσεις καὶ κόμματα. Ἔτσι μπορεῖ νὰ πῇ κανένας, πὼς τὸ μεγαλύτερο μέρος τῶν φοιτητῶν εἶναι πολιτικὰ ἀδέσμευτο. Ἀπὸ τίς μικρὲς κομματικὲς ὁμάδες κινοῦνται ἡ ἀνθρωπιστικὴ φοιτητικὴ ἔνωση, ἡ χριστιανικὴ δημοκρατικὴ φοιτητικὴ ἔνωση, ἡ φιλελεύθερη φοιτητικὴ ἔνωση, ἡ ἡ σοσιαλιστικὴ γερμανικὴ ἔνωση φοιτητῶν καὶ τέλος οἱ ἐξτρεμισταί· αὐτοὺς

1. Ὁ πρόεδρος τῆς Ἀγγλικῆς κυβερνήσεως κ. Οὐίλσον μέσα σὲ τέσσερις ἡμέρες κυνήγησε κυρίως ἀπὸ νέους φοιτητάς ἀποδοκιμαζόμενος μὲ αὐγά, ὅποτε δῆλωσε, πὼς ὅποιος ἔχει κέφι καὶ διάθεση, ἄς τοῦ πετᾷ αὐγὰ γερὰ τὴ κλούβια. Ἐκανε ὁ πρωθυπουργὸς κατ'αὐτὸ τὸν τρόπο τὴν «ἀνάγκη φιλοτιμία».

θα πρέπει κανείς να τους ξεχωρίζει. Πάντως η σοσιαλιστική φοιτητική ένωση έχει από τις άλλες μικρές φοιτητικές ενώσεις μεγαλύτερο αριθμό μελών. Έκτος απ' αυτό έχει πολιτική συνείδηση πολύ αναπτυγμένη και είναι εξαιρετικά εξασκημένη και μεθοδική, είναι ή «νέα» λεγόμενη «άριστερά». Οι επιθέσεις της κατά της κοινωνίας είναι οξύτατες, μεθοδικά μελετημένες, ώστε να επηρεάζουν και τις άλλες συντηρητικές φοιτητικές ενώσεις.¹

ΟΙ ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΟΙ ΠΑΤΕΡΕΣ ΤΗΣ ΑΝΤΑΡΣΙΑΣ

Τους πνευματικούς πατέρες των φοιτητικών διαμαρτυριών, των αναταραχών και της ανταρσίας δεν είναι εύκολο να τους ξέρουμε· πάντως υπάρχουν ένδειξεις τέτοιες, οι οποίες δεν απέχουν πολύ από τις αποδείξεις. Ο Ντοϋσκε είναι προσανατολισμένος, όπως και ο Κον - Μπετίτ προς τον Μάο, στο Μάρξ, στο Μαρκούζε και στον Λουκάς. Αυτή η ενδιαφέρουσα σειρά μπορεί να επιμηκυνθῇ με ονόματα σαν του Μπλόχ, του Χάμπερπας, του Τσέ Γκουεβέρα κλπ. Είναι προφανές, πώς η διαλεκτική μέθοδος και η κριτική που ασκούν επάνω στα κοινωνικά πράγματα οι αντάρτες φοιτηταί είναι δανεισμένη από τον Μάρξ. Αυτό μπορεί κανένας να το παρατηρήσει στην οξύτητα και στον τρόπο γενικότερα της κριτικής, που κάνει η σοσιαλιστική φοιτητική Ένωση. Έπειτα διακρίνεται και από το ότι θεωρούν τον Μάο Τσέ Τουνγκ, σαν τον τρίτο κόσμο. Θαυμάζουν την ανοικοδόμηση της χώρας του, χωρίς ξένα κεφάλαια και τονίζουν τη σε διαρκή πορεία ευρισκομένη εκεί επανάσταση. Όλα αυτά χαιρετίζονται από τους σοσιαλιστάς φοιτητάς σαν άπαρχή μιᾶς ολοκληρωτικής χειραφετήσεως του τρίτου κόσμου. Τα πλακάτ με τις φωτογραφίες του Μάο μπορούν να θεωρηθούν μάλλον σαν τάση ή διάθεση για πρόκληση κατά της κοινωνίας, παρά σαν το «πιστεύω» τους.

Τόν Τσέ Γκουεβέρα, με το πορτραίτο του οποίου παρελαύνουν στους δρόμους, τον αντικρύζουν σαν επαναστατικό μάρτυρα. Το σχέδιό του και το σύνθημά του, το πολιτικό του δόγμα ήταν: «δημιουργήσατε δεύτερο, τρίτο, τέταρτο, πολλά Βιετνάμ²» το ασπάζονται και το επικροτούν, όπως και τον αγώνα του έναντιον του καπιταλισμού και της νεο-αποικιοκρατίας. Η δολοφονία του Γκουεβέρα στη Βολιβία τον ανέβασε σε σύμβολο της ένότητάς της σοσιαλιστικής θεωρίας και της σοσιαλιστικής πράξης.

1. Jürgen Jeziwoski Studenten im Aufbruch, Motive - Methoden - Modell 2. Auf. 1968.

2. Ernesto Che Guevara, Schaffen wir Zwei, Drei, viele Vietnam, μετάφρ. στα Γερμανικά 1967.

Ὁ Θεόδωρος Ἀντόρνο¹, ὁ ὁποῖος μὲ τὴν κριτικὴ του κατὰ τῆς σύγχρονης κοινωνίας προσεῖλκυε τοὺς φοιτητάς, ἀργότερα δὲν ἔπαιζε σπουδαῖο ρόλο μεταξὺ τῶν ἐπαναστατημένων φοιτητῶν, γιατί θεωρήθηκε ὄχι τόσο ἐμβριθὴς στὰ πολιτικά, παρὰ σὰν ἓνα εἶδος αἰσθητικοῦ τῆς πολιτικῆς. Ὁ Γιούργκεν Χάμπερμας, καθηγητὴς τῆς κοινωνιολογίας καὶ τῆς φιλοσοφίας στὸ Πανεπιστήμιο τῆς Φραγκφούρτης, μὲ τὴ θεωρία του περὶ τῆς «κοινωνικῆς κριτικῆς» καὶ τίς διδασκαλίες του περὶ «θεωρίας καὶ πράξεως», ἔδωκε στοὺς ἐπαναστάτες ἀρκετὸ ὕλικό, ἀπὸ τὸ ὁποῖο ἀντλοῦσαν ἐπιχειρήματα. Ὡστόσο στὴν πράξη στὶς ἀπόψεις τοῦ Χάμπερμας αὐτοὶ ἔδωκαν ἄλλες κατευθύνσεις.²

Ὁ Ἑρνέστος Μπλόχ³ συνέβαλε κι αὐτὸς πολὺ στὶς διαμαρτυρίες τῶν φοιτητῶν καὶ στὶς ἀπ' αὐτοὺς προκληθεῖσες καὶ προκαλούμενες ἀναταραχές καὶ ἀναστατώσεις. Τὸ ἔργο του «Ἀρχὴ καὶ Ἑλπίδα» ἐκτιμᾶται πολὺ ἀπὸ τοὺς ἀριστεροὺς φοιτητάς. Μὲ τὴν ὁμιλία του στὶς 15.10.67 μὲ θέμα: «ἀντίσταση καὶ Εἰρήνη» ἀντικρούσθηκε σὰν ἓνας μεγάλος δάσκαλος τῆς νέας ἀριστερᾶς. Ὁ παραλληλισμὸς τοῦ Μπλόχ, πὼς δὲν μπορεῖ νὰ ὑπάρξῃ σοσιαλισμὸς χωρὶς δημοκρατία καὶ καμία δημοκρατία χωρὶς σοσιαλισμὸ, ἔπαιξε ἓνα σπουδαῖο ρόλο στὶς ἀπόψεις κυρίως τῆς σοσιαλιστικῆς φοιτητικῆς νεολαίας. Ὁ πιὸ σπουδαῖος ὅμως γιὰ τὴν ἀριστερὴ νεολαία ὁδηγητὴς καὶ δάσκαλός της εἶναι ὁ Μαρκοῦζε.⁴

*

Ὁ Χέρμπερτ Μαρκοῦζε ἔδωκε μὲ τὴν κοινωνικὴ κριτικὴ καὶ τὴν κοινωνικὴ ἀνάλυση, ὅπλα στὰ χέρια τῶν φοιτητῶν καὶ τὰ μέσα νὰ συνειδητοποιήσουν περισσότερο τίς θέσεις τους. Ἀντλοῦν ἄρνηση, μηδενισμὸ καὶ οὐτοπι-

1. Theodor Adorno, καθηγητὴς τῆς Κοινωνιολογίας στὴν Κολωνία, πέθανε τὸ 1969.

2. Jurgen Habermas: Theorie und Praxis, Berlin 1963.

3. Ernst Bloch, Prinzip und Hoffnung 3 τόμοι 1963. Τὸ 1949 διορίσθηκε τακτικὸς καθηγητὴς τῆς φιλοσοφίας στὸ πανεπιστήμιο τῆς Λειψίας, Ἀνατολικῆς Γερμανίας. Εἶναι ἐνθερμος ὑποστηρικτὴς καὶ ἀγωνιστὴς μιᾶς τόσο ἀνθρωπιστικῆς, ὅσο καὶ ἀγωνιστικῆς μαρξιστικῆς ιδέας. Ἐπειδὴ οἱ μαρξιστικὲς του ἀντιλήψεις δὲ συμφωνοῦσαν σὲ μερικὰ σημεῖα μὲ τὸν ἐπίσημο μαρξιστικὸ δογματισμό, ἔφυγε ἀπὸ τὴ Λειψία καὶ γύρισε πίσω στὴ δυτικὴ Γερμανία, ὅπου καὶ πῆρε ἔδρα στὸ πανεπιστήμιο τοῦ Tübingen. Ἡ διδασκαλία του ἔχει μεγάλη ἀπήχηση σὲ πολλοὺς, ὥστόσο ὑπάρχουν ἄλλοι ποὺ κάνουν δυσμενῆ κριτικὴ τῶν ἀπόψεών του.

4. Herbert Marcuse, κατάγεται ἀπὸ τὸ Βερολίνο γεννήθηκε τὸ 1898 ἐβραϊκῆς καταγωγῆς, εἶναι καθηγητὴς τῆς φιλοσοφίας στὸ πανεπιστήμιο τοῦ Σάν Ντιέγκο τῆς Καλιφορνίας. Δίδαξε κοινωνιολογία στὸ Χάρβαρντ, στὸ Μπράντεις τῆς Βοστώνης νέο πανεπιστήμιο ἰδρυμένο ἀπὸ πλούσιους Ἰσραηλίτες κλπ.

στικές σκέψεις. 'Ο Μαρκουῆζε θέλει νὰ κάνη μιὰ ἀνθρωπιστικὴ κοινωνία «ἐνθα οὐκ ἔστι πόρος οὐ στεναγμός», παρὰ ἀνεξιθρησκεία σὲ ὅλα, σὰν αὐτοσκοπός. 'Αλλά, γιὰ νὰ φτάσῃ σ' αὐτὴ τὴν ἀνθρωπιστικὴ κοινωνία τοῦ τρίτου κόσμου, δὲν ἀποκλείει τὴ βία, ὅπως καὶ τὴν ἐπανάσταση, τὴν ἀντίσταση κατὰ τῆς βιομηχανικῆς κοινωνίας, ἡ ὁποία χρησιμοποιοῖ τὴ βία σὲ διάφορες μορφές.¹ Δίνει μορφή στὸ «φυσικὸ δίκαιο ἐναντίον τῆς ἀντιστάσεως». 'Αν οἱ κοινωνίες ἀνθίστανται στὴν ἀλλαγὴ μὲ νόμιμες μεταρρυθμίσεις, τότε πρέπει νὰ χρησιμοποιοῦν κανέναν βία. 'Ετσι, ὅταν τὰ φοιτητικὰ π.χ. αἰτήματα γιὰ τὴν εἰσαγωγὴ στὸν πανεπιστημιακὸ χῶρο καὶ στὶς παραδόσεις τῆς πολιτικολογίας καὶ λοιπῶν παραλόγων αἰτημάτων δὲν γίνονται δεκτά, τότε ἀφήνει τὴ βία νὰ ἐπιβάλλῃ τὰ αἰτήματα, τὶς ἀπόψεις τῆς μειοψηφίας. Δὲν ἀναγνωρίζει τὸ δίκαιο τῆς πλειοψηφίας, γιὰτὶ ἓνα τέτοιο, λέγει πὼς δὲν ὑπάρχει. Νόμος καὶ τάξη εἶναι πάντα γιὰ τὴν ὑποστήριξη τῆς καθεστηκυίας τάξεως καὶ ἱεραρχίας.² Σὲ μιὰ ταξικὴ κοινωνία, λέγει, πὼς κάθε ἀτομικὴ ἐλευθερία ὑπόκειται σὲ ἐπιδράσεις ἀπὸ τὴν ἀδικία καὶ τὴν καταπίεση τοῦ συνόλου. Μέσα σὲ μιὰ τέτοια κοινωνία, ἡ ἀνθρώπινη ἐλευθερία κατ' ἀνάγκη «ἀκρωτηριάζεται» εὐθύς ἐξ ἀρχῆς, ἀκόμη κι ἐκεῖ ὅπου μπορεῖ νὰ τὴν ἀπολαύσῃ κανεὶς, ὅσο τὸ δυνατόν περισσότερο.³ 'Η κοινωνία μας, λέγει, εἶναι μονοδιάστατη καὶ σὰν τέτοια δὲν μπορεῖ, παρὰ νὰ ἔχῃ τάσεις ὁλοκληρωτικές. 'Ο «λαὸς» ἔγινε παράγων τῆς ἀγελαίας συνοχῆς. Αὐτὸ εἶναι τὸ φαινόμενο ποὺ χαρακτηρίζει τὴ νέα ἱεράρχηση τῆς προχωρημένης βιομηχανικῆς κοινωνίας καὶ ὅχι ἡ κατανομὴ τῶν ἀγαθῶν ἢ ἡ ἰσοπέδωση τῶν τάξεων.⁴

'Ο Μαρκουῆζε βρίσκεται ἀλληλέγγυα ἐνωμένος μὲ τὴν κίνηση τῶν ὀργισμένων νέων. Διαμαρτύρεται ὥστόσο, ποὺ ὁ τύπος καὶ ἡ ρεκλάμα τὸν τοποθέτησαν μαζὶ μὲ τὸν Τσὲ Γκουεβέρα, τὸν Ντοῦτσκε καὶ λοιποὺς ἀρχηγούς τοῦ κινήματος τῆς ἀλλαγῆς τῆς κοινωνίας μας. Καὶ τοῦτο, γιὰτὶ αὐτοὶ ἀξίζουν περισσότερο ἀπ' αὐτόν, ἀφοῦ ἔθεσαν καὶ θέτουν τὴ ζωὴ τους σὲ κίνδυνο γιὰ μιὰ νέα ἀνθρώπινη κοινωνία, ἐνῶ αὐτὸς λαβαίνει ἀπλῶς μέρος μὲ τὶς σκέψεις του καὶ μὲ λόγια στὸν ἀγῶνα. Αὐτὸ βέβαια, τονίζει, εἶναι κάτι τὸ ἀπόλυτα διαφορετικόν.⁵

1. Markuse, H. Kritik der reinen Toleranz, Frankfurt 1967 σ. 93 καὶ 94. τοῦ ἰδίου: Der ein dimensionale Mensch, Berlin 1967. Στὸ βιβλίο του αὐτὸ ἐγκρίνει περισσότερο τὴ βία.

2. Kritik der reinen Toleranz, ἐνθ' ἄνωτ. σ. 127.

3. 'Απὸ τὶς διεθνεῖς συζητήσεις τῆς Γενεύης, Βῆμα 7.11.69.

4. 'Όταν οἱ βάρβαροι εἶναι μιὰ κάποια λύση, Βῆμα 14.8.68, 'Ερανιστής.

5. Συνομιλία μὲ τὸν Herbert Markuse, L'Express» Παρίσι. Die Weltwoche, 11.10.68.

Στὸ βιβλίο του ὁ «μονοδιάστατος ἄνθρωπος»¹ κάνει κριτικὴ τῆς κοινωνίας, ὅχι μόνο τῆς καπιταλιστικῆς, παρὰ καὶ τῆς σοσιαλιστικῆς καὶ τῆς μαρξιστικῆς κοινωνίας. Προσπαθεῖ νὰ καταδείξη, πὼς ἡ σημερινὴ κοινωνία εἶναι μιὰ καταπιεστικὴ κοινωνία, γι' αὐτὸ καὶ τὴν ἀποκρούει τελεσίδικα. Ζητᾷ τὴν ἀλλαγὴ τῆς μὲ διαρκῇ διαμαρτυρία ἐναντίον της. Δὲν πρόκειται γιὰ μιὰ ἀλλαγὴ θεσμῶν, παρὰ γιὰ μιὰ ἀλλαγὴ τοῦ ἀνθρώπου, τῆς στάσεως τοῦ ἀνθρώπου ἀπέναντι στὴν κοινωνικὴ συμβιωτικὴ ζωὴ. Μιὰ ἀλλαγὴ κατευθύνσεως ἢ ὑποταγῆς τῶν ἐνστίκτων του, ἀλλαγὴ τῶν ἀξιών.²

Τὴν πολεμικὴ του τὴν κατευθύνει κυρίως ἐναντίον τῆς κοινωνίας τῶν Η.Π.Α., γιὰτὶ φοβᾶται, πὼς ἡ ἀμερικανικὴ κοινωνία θὰ γίνῃ τὸ ὑπόδειγμα καὶ τῶν εὐρωπαϊκῶν κοινωνιῶν. Κι ὅχι μόνο στὶς καπιταλιστικές, ἀλλὰ καὶ στὶς «σοσιαλιστικές» κοινωνίες, στὶς κομμουνιστικές. Θεωρεῖ τὸ ἀναρχικὸ στοιχεῖο, ποὺ κλείνουν μέσα τους οἱ ἀνταρσίες τῶν φοιτητῶν, σὰ μιὰ πολὺ δυνατὴ καὶ προοδευτικὴ δύναμη καὶ πιστεύει, ὅτι αὐτὸ τὸ στοιχεῖο πρέπει νὰ διατηρηθῇ σὰ μιὰ ὥθηση γιὰ μιὰ μεγαλύτερη καὶ καλύτερα δομημένη διαδικασία· ὥστόσο αὐτὸς δηλώνει, πὼς ὁ ἴδιος δὲν εἶναι ἀναρχικός, ἀναγνωρίζει τὴ βία καὶ δὲν ἐπιτρέπει τὴν ἐλευθερίαν τῆς γνώμης π.χ. γιὰ μιὰ νεοχίτλερική θεωρία ἢ γιὰ τὸ ἀπλωμα μιᾶς φυλετικῆς, ρασιοναλιστικῆς ἢ ἀποικιοκρατικῆς γνώμης.

Δέχεται τὴν ἀναστολὴ τῶν ἄρθρων τοῦ συντάγματος, ὅταν πρόκειται περὶ ἀμέσου κινδύνου, χωρὶς νὰ παραδέχεται νὰ ἐφαρμοσθῇ αὐτὴ ἡ ἀρχὴ προκειμένου γιὰ τοὺς ἐπαναστάτας φοιτητάς.

Τὴ βία, τὴ διακρίνει σὲ ἀντιδραστικὴ καὶ σὲ προοδευτικὴ καὶ φυσικὰ τάσσεται καὶ ἐπιβάλλει τὴ δεύτερη, ἡ ὁποία πασχίζει γιὰ τὸ καλὸ τῆς κοινωνίας. Σὰν προοδευτικὴ ἀντικρούει καὶ τὴ βία τῶν φοιτητῶν, γι' αὐτὸ καὶ τὴν ἐπιδοκιμάζει. Ἀποκρούει ἐπίσης τὴ βία κατὰ τοῦ κομμουνισμοῦ, τὸν ὁποῖο καὶ δὲ θεωρεῖ ἐπιθετικό. Θεωρεῖ βέβαια τὴ σοβιετικὴ πολιτικὴ κατὰ τῶν Οὐγγρων τὸ 1956 καὶ κατὰ τῶν Τσεχοσλοβάκων τὸ 1969 σὰν ἐπιθετικὴ καὶ καταπιεστικὴ, ἀλλὰ αὐτὸς εἶναι σταλινισμὸς κι ὅχι κομμουνισμὸς. Δέχεται τὴν ἐπίθεση καὶ τὴ βία κατὰ τοῦ σταλινισμοῦ, ἀλλὰ ὅχι κατὰ τοῦ κομμουνισμοῦ, ὁ ὁποῖος σήμερα δὲν εἶναι ὑλοποιημένος. Πιστεύει, θεωρητικὰ τουλάχιστον, ὅτι μιὰ ἡμέρα θὰ φτάσουμε στὴν ἰδεώδη κομμουνιστικὴ κοινωνία. Δέχεται, ὅτι ὑπάρχει καὶ σήμερα μιὰ μαρξιστικὴ θεωρία στὴν Κούβα καὶ στὴν Κίνα καὶ ὑπῆρξε καὶ ὑγιὲς κομμουνιστικὴ πολιτικὴ κατὰ τὴν ἡρωικὴ ἐποχὴ τῆς κομμουνιστικῆς ἐπαναστάσεως.

1. Der eindimensionale Mensch, Berlin 1967 Βλ. καὶ Ἑρανιστὴ Κόσμος καὶ λόγος κλειστοί, Βῆμα, 7.8.68.

2. «Express», Weltwoche ἐνθ' ἄνωτ. 11.10.68.

Τὴν πτώση καὶ τὴν παρακμὴ τῆς σοβιετικῆς κομμουνιστικῆς ἰδεολογίας, τὴν ἀποδίδει στὴ συνύπαρξή μετὰ τὶς καπιταλιστικὲς χώρες καὶ στὴν ἀμύλλα καὶ διαμάχη μεταξὺ τῶν δυὸ μεγάλων δυνάμεων γιὰ τὴν ἀπόκτηση ἰσχύος. Τῇ λαϊκῇ δημοκρατίᾳ τῆς Κούβας τὴ θεωρεῖ προοδευτικὴ καὶ ἀξιόλογο, ἐνῶ τὴ δημοκρατίᾳ τῶν Η.Π.Α. σὰν «φάρσα δημοκρατίας», γιὰτὶ ὁ λαὸς οὐσιαστικὰ οὔτε ρωτιέται, οὔτε ἀπαντᾷ.

Δὲν πιστεύει καθόλου καὶ μὲ κανένα λόγο σὲ μιὰ ἐπαναστατικὴ ἀλλαγὴ τοῦ δημοκρατικοῦ κλίματος τῶν Η.Π.Α., γιὰτὶ δὲν εἶναι ἐφικτὴ ἡ συνεργασία φοιτητῶν καὶ ἐργατῶν, ὅπως πραγματοποιήθηκε τὸ Μάιο καὶ τὸν Ἰούνιο τοῦ 1968 στὴ Γαλλία. Οἱ ἀντάρτες φοιτηταὶ τῶν Η.Π.Α., ποὺ εἶναι μιὰ μειοψηφία, ἐκφράζουν τὴ βουβὴ διαμαρτυρία τῆς μάζας, ἀλλὰ αὕτὴ ἡ μάζα δὲν εἶναι ἐπαναστατικὴ καὶ αὐτὸ τὸ γνωρίζουν οἱ φοιτηταί. Ὡστόσο εἶναι ἐξαιρετικὰ ἐνδιαφέρον ποὺ οἱ φοιτηταὶ τόσο στὶς Η.Π.Α., ὅσο καὶ στὴν Εὐρώπῃ, πῆραν τὸ λόγο καὶ ἐκφράζουν τὸ ἀνέκφραστο τῆς μάζας. Πάντως πιστεύει, ὅτι, παρ' ὅλα ποὺ κάνουν οἱ φοιτηταὶ δὲν μπορεῖ νὰ φαντασθῇ μιὰ πετυχημένη ἐπανάσταση, χωρὶς τὴ συμμετοχὴ τῆς ἐργατικῆς τάξεως. Ἡ ἐργατικὴ τάξη ὅμως στὶς κοινωνίες τῆς ἀφθονίας διαρθρώνεται μέσα σ' αὐτές, κοινωνικοποιεῖται καὶ δὲ σκέπτεται καθόλου γιὰ τὴ διάλυση καὶ καταστροφὴ τους, γι' αὐτὸ καὶ στὴ Γερμανία, ἀλλὰ καὶ σὲ πολλὰς ἄλλες βιομηχανικὲς κοινωνίες, οἱ ἐργάτες δὲ λαβαίνουν μέρος στὶς διαμαρτυρίες καὶ στὶς ταραχὲς τῶν φοιτητῶν. Ἰκανοποιοῦνται οἱ ἀνάγκες τους καὶ γι' αὐτὸ δὲν εἶναι νοητὸ νὰ πετύχῃ ἡ ἐπανάσταση τῶν φοιτητῶν. Αὕτὴ ὅμως ἡ τάση γιὰ ἱκανοποίηση τῶν ἀναγκῶν, κατὰ τὸν Μαρκοῦζε, κάνει τὸν ἄνθρωπο κατὰ ἐκούσιον τρόπο σκλάβο. Καὶ τὴ σκλαβιά αὕτὴ τὴν ἀποδίδει στὴν ἐκβιομηχανιστὴ καὶ στὸν καπιταλισμό, στὸ βιομηχανικὸ πνεῦμα ποὺ ἀπλώθηκε σὲ ὅλο τὸν κόσμον, στὴν κοινωνία τῆς ἀφθονίας γι' αὐτὸ καὶ τὴν ἀντιμάχεται.

Ἀπὸ τὴν καταστροφὴ τῆς πιστεύει ὅτι μπορεῖ νὰ βγῇ μιὰ νέα κοινωνία, μιὰ ἐλεύθερη κοινωνία, ἡ ὁποία δὲ θὰ πάσχει ἀπὸ οἰκονομικὲς κρίσεις. Ὁ κόσμος ὅμως κατέχεται ἀπὸ ἔντονον φόβο, ὅταν ἀκούῃ γιὰ μιὰ τέτοια ἐπανάσταση, γι' αὐτὸ καὶ στὴ Γαλλία ὕστερα ἀπὸ τὰ φοιτητικὰ γεγονότα τοῦ Μαΐου, οἱ ἐκλογὲς ἀπόδειξαν αὐτὸ τὸν «φόβο». «Αὐτὸν ὅμως τὸ φόβο θὰ πρέπη νὰ τὸν πολεμήσουμε», λέγει, «καὶ στὴν ἀνάγκη μετὰ τὴ βία». Αὕτὴ ὅμως ἡ βία εἶναι πολλῶν εἰδῶν καὶ εἶναι περίεργο, πῶς ὁ κόσμος δὲ διαμαρτύρεται γιὰ τὶς διάφορες ἄλλες βίες τῆς πολιτείας, τῶν κρατῶν καὶ διαμαρτύρεται γιὰ τὸ κάψιμο τῶν αὐτοκινήτων ἀπὸ τοὺς φοιτητὰς, ἐνῶ χιλιάδες αὐτοκίνητα καταστρέφονται τὴν ἡμέρα ἀπὸ αὐτοκινητιστικὰ δυστυχήματα. Στὶς Η.Π.Α. π.χ. κάθε χρόνο καταστρέφονται 50.000 αὐτοκίνητα στοὺς δρόμους ἀπὸ αὐτοκινητιστικὰ δυστυχήματα, ἐνῶ τὸ κάψιμο λίγων αὐτοκινήτων ἀπὸ τοὺς

φοιτητὰς ἀντικρύζεται σὰν κάτι τὸ φοβερό, σὰν τὸ πιὸ τρομερὸ ἔγκλημα κατὰ τῆς ιδιοκτησίας, ἐνῶ αὐτὸ τὸ ἄλλο ἔγκλημα δὲ λογαριάζεται.

Ὁ Μαρκοῦζε δραματίζεται τὴν «ἐλεύθερη κοινωνία», ποὺ γιὰ τὴν πραγματοποίησίν της δικαιολογεῖ τὴν τρομοκρατία καὶ τὴν καταστροφή. Στὴ φοιτητικὴ ἐπανάσταση βλέπει τὴ βία της τόσο, ὥστε εἶναι καὶ αὕτη τὴν ὁποία ἀντιμάχεται, γι' αὐτὸ καὶ τὴ δικαίωνει. Σὲ ὅ,τι ἀφορᾷ στὴν πραγματοποίηση τῆς «ἐλεύθερης κοινωνίας» του εἶναι τόσο αἰσιόδοξος, ὅσο καὶ ἀπαισιόδοξος. Αἰσιόδοξος, γιατί ποτὲ ἄλλοτε στὴν ἱστορία τῆς ἀνθρωπότητος δὲν ὑπῆρχαν τόσα μέσα γιὰ τὴν ἐπιβολὴ αὐτῆς τῆς ιδέας, ὅσα ὑπάρχουν σήμερα. Ἀπαισιόδοξος, γιατί οἱ ὑπάρχουσες κοινωνίες — καὶ κυρίως ἡ καπιταλιστικὴ, βιομηχανικὴ κοινωνία — εἶναι τόσο καλὰ στὸ σύνολό τους ὀργανωμένες καὶ ἐπιστρατευμένες ἐναντίον τῶν δυνατοτήτων τῆς πραγματοποίησώς της ἐλεύθερης κοινωνίας, ὥστε νὰ καθίσταται ἀδύνατη ἡ προβληματικὴ ἡ πραγματοποίησις τοῦ οὐείρου. Ἐπειτα πάλι νομίζει, πῶς οἱ ἄνθρωποι ἴσως νὰ φοβοῦνται τὴν ἐλευθερία, γιατί φοβοῦνται τὴν περιπέτεια τῆς ἐπαναστάσεως, δηλαδὴ τὴν πορεία της πέρα ἀπὸ τὰ ὅρια τῆς δεδομένης πραγματικότητας, πορεία ποὺ εἶναι ἀναγκαία, γιατί δὲν πρέπει νὰ κλεισθῇ ἡ ἐπανάστασις μέσα στὰ περιθώρια τῆς δεδομένης πραγματικότητας. Αὐτὸ τὸ εἶδος τῆς περιπέτειας, δηλαδὴ τῆς ἐξόδου ἀπὸ τὰ ὅρια τοῦ ὑπάρχοντος, τὸ θεωρεῖ σὰν ἀπαραίτητο στοιχεῖο κάθε ἐπαναστάσεως.¹

Ἡ «ἐλεύθερη κοινωνία», τὴν ὁποία δραματίζεται ὁ Μαρκοῦζε, εἶναι οὐτοπιστικὴ. Μέσα σ' αὐτὴν θὰ ζοῦμε ἐλεύθεροι ἀπὸ κάθε εἶδος καταπίεσεως. Ὡστόσο ὁ Μαρκοῦζε δὲν προτείνει τίποτε τὸ συγκεκριμένο. Δὲ μᾶς λέγει, μὲ ποιά μέσα καὶ πῶς μπορεῖ τὴ σημερινὴ καπιταλιστικὴ βιομηχανικὴ κοινωνία νὰ τὴ μεταβάλλῃ σὲ «ἐλεύθερη», οὔτε ποιά θὰ εἶναι ἡ διάρθρωσί της. Ἡ θεωρία του εἶναι μᾶλλον ἀρνητικὴ, καταλυτικὴ τῶν κρατούντων, τῆς παραδόσεως καὶ τῆς τεχνικῆς προόδου. Ζητεῖ ν' ἀφεθοῦν ἐλεύθεροι οἱ ἐσωτερικὲς δυνάμεις τῶν ἀνθρώπων καὶ νὰ προχωρήσουν ἀνεμπόδιστες, πρὸς τὰ ποῦ; Δὲν τὸν ἐνδιαφέρει, ὅπως δὲν ἐνδιαφέρει καὶ τοὺς ἐπαναστάτας φοιτητὰς ὁπαδούς του. Ὅταν τοὺς ρώτησαν «πρὸς τὰ ποῦ;» ὁ ἓνας ἀπάντησε: «Δὲν ξέρομε. Τώρα ἀπλῶς γκρεμίζομε τὰ ἐμπόδια». Ὁ ἄλλος εἶπε: «δὲν εἴμαστε μάγιστροι, οὔτε ἔχομε συνταγές». Τοὺς ἀρκοῦσε ἡ μέθη τοῦ νὰ ἐκφράζονται μὲ λόγια καὶ μὲ πράξεις, χωρὶς νὰ προσκρούουν πούθενά. Οἱ διάφορες ὁμάδες ἀρνοῦνταν νὰ ὑπακούσουν στὸν ἀρχηγό, ποὺ ἐν τούτοις εἶχαν ἐκ-

1. L'Express Paris, σημειωμένο ἀπὸ τὰ Weltwoche, 11.10.68 No 1822 μεταφρ. στὰ Γερμανικὰ ἀπὸ τὴν Katrin Reinhart. Πρόκειται γιὰ συνέντευξη τοῦ Markuse, δὲν ἀναπτύσσει τίς σκέψεις του καὶ τὴ θεωρία του.

λέξει αυτοί οι ίδιοι οι αντάρτες. 'Αρνιούνταν ν' ακολουθήσουν οδηγίες κι έπρατταν μόνο όσες ήθελαν απ' αυτές. 'Ακόμη και οι εργάτες, που συνέπραξαν με τους φοιτητάς στις ταραχές των Παρισίων, αρνιόνταν νά δεχθούν τις συμφωνίες, που οι εκπρόσωποί τους στά συνδικάτα είχαν συνάψει. Γενικό άρχηγό δέν άναγνώριζαν κανέναν. Οί ομάδες των πυρετωδών συζητήσεων —σέ επίπεδο ύψηλό με καθηγητάς συχνά μαζί— ζούσαν συνεχώς με έναλλασσόμενα μέλη. Τυχάια φάνηκε ό Cohn Bendit νά εκφράζει κάπως τις γενικές τάσεις. "Ετρωγαν ή χόρευαν στις έπίσημες αίθουσες, για νά δείξουν, ότι δέν άναγνωρίζουν τις άρχές και σύγχρονα μιá ισχυρή τάση για δημιουργική πράξη, για συμμετοχή π.χ. στη διοίκηση των Πανεπιστημίων, που έμενε όμως όλότελα θαμπή και άόριστη. Κι όμως παρ' όλο τό άνοργάνωτο —έκτός βέβαια από τις μικρές ομάδες στρατευμένων όπαδών διαφόρων ιδεολογιών— την άσυναρτησία και την αντιφατικότητα των συνθημάτων, γιατί έβλεπες στους τοίχους τής Σορβόνης τό ένα κοντά στο άλλο συνθήματα σταλινικά, άντισταλινικά, άναρχικά, συνθήματα των καθολικών και πολλά άλλα παρομοίας συγχύσεως, ώστόσο αυτό τό ξέσπασμα με τό πολυποίκιλο των συνθημάτων «έζησε ένα μήνα περίπου και συγκλόνισε τη Γαλλία. "Εζησε από τόν πυρετό τής εξάφειας για αύθορητισμό άνεμπόδιοτο».

*

Μέσα στο θόρυβο, στην έξαψη, στη σύγχυση, τις κόκκινες ή μαύρες ή άλλες σημαίες, τά όδοφράγματα, τις μάχες, τις έπιγραφές στους τοίχους, τόν πυρετό των συζητήσεων κατά ομάδες στις κατειλημμένες αίθουσες και γραφεία των πανεπιστημίων, την άλλοπρόσαλλη αντιφατικότητα των συνθημάτων, των ιδεών, των πράξεων, διακρίνονται μερικά, μπορεί νά πη κανένας, σαφή χαρακτηριστικά του όλου φαινομένου, όπως π.χ. ένας άκρατος αύθορητισμός και πάθος για γνήσια έσωτερική αύθεντικότητα ή άμφισβήτηση και ή καταστροφή κάθε καθεστηκυίας όργανώσεως ή θεσμού ή άρχών ή 'Αρχής, ούτως ώστε νά άναβλύζει και νά ρέη άνεμπόδιοτος ό έσωτερικός αύθορητισμός. Κι άκόμα ένα άλλο χαρακτηριστικό του φαινομένου είναι ή ένσυνείδητη άρνηση κάθε σκοπού, κάθε προγράμματος για νέα όργάνωση του μέλλοντος.¹

"Ισως μέσα στην αντιφατικότητα όλων αυτών νά βρίσκεται κάποιο μήνυμα, που θέλουν οι φοιτητάι νά φέρουν στη σημερινή κοινωνία, ένα μήνυμα που κάτι νά αξίζει. 'Οστόσο είναι δύσκολο νά άπεικασή κανένας ή ν'

1. Κ.Ν.Κακούρη, Τεχνοκρατία και Φοιτητικό κίνημα, Χριστιανικό Συμπόσιο, Δ. 1970 σ. 49 κ.έ.

ἀκούση αὐτὸ τὸ μήνυμα μέσα στὴν ὀχλοβοή πού προκαλοῦν οἱ φοιτηταί. Ἄν ὑπάρχουν καὶ καλοὶ τόνοι τοῦ μηνύματος, χάνονται μέσα στὸν ἐκκωφαντικὸ θόρυβο, θάφτονται κάτω ἀπὸ τὰ κακόηχα συνθήματά τους ἢ διαλύονται μέσα στὶς ἀταίριαστες ἐπιδιώξεις τους. Ἄν ἔθεταν ὑψηλοὺς σκοποὺς, σκοποὺς πούμποροῦσαν νὰ ἐπιτευχθοῦν, ἂν κατ' ἀρχὴν ὑπῆρχαν σκοποὶ μετ' ὑψηλὸ φρόνημα, ἂν χαμήλωνε ἡ ἔνταση τῆς φωνῆς τους, ἂν δὲν κυριαρχοῦσε ἡ βία, ἡ ἀναρχία, ἡ ἀσυδοσία, ὁ μηδενισμός, ἡ δημαγωγία, ἂν δὲν παρουσιάζονταν φαινόμενα παθολογικῆς καταστάσεως, θὰ μπορούσαμε νὰ τοὺς προσέχαμε. Μήπως ὅμως τὸ φαινόμενο τῆς ἀνταρσίας τῶν νέων μετ' τὴ μορφὴ πού πήρε εἶναι ἓνα σύμπτωμα ἢ σύνδρομο ἀρρώστιας τῆς κοινωνίας μας; Τὸ φαινόμενο τῆς ἀνταρσίας τῶν νέων εἶναι κοινωνικό. Ἐνα κοινωνικὸ φαινόμενο ξεκινᾷ συνήθως ἀπὸ πολλὰς αἰτίες. Θὰ προσπαθήσουμε νὰ ἀναλύσουμε κατὰ σύντομο τρόπο τὶς σπουδαιότερες, κατὰ τὴ γνώμη μας, ἀπ' αὐτὲς, κυρίως ἀπὸ τὴν ψυχοκοινωνικὴ ἀποψη.

ΤΑ ΑΙΤΙΑ

*

ΕΥΜΑΡΙΑ ΚΑΙ ΕΥΗΜΕΡΙΑ

Μιὰ αἰτία τοῦ ξεσηκωμοῦ καὶ τῆς ἀλόγιστης καταστροφῆς εἶναι, κατὰ τὴ γνώμη μας, ὅτι οἱ νέοι γεννήθηκαν μέσα στὶς εὐημεροῦσες βιομηχανικὲς κοινωνίες, ὅπου ἡ ἐξασφαλισμένη καλοπέραση τοὺς ἔχει ἀφαιρέσει τοὺς ὑλικοὺς στόχους, πρὸς τοὺς ὁποίους θὰμποροῦσαν νὰ στρέψουν τὴ δραστηριότητά τους. Ἄν ἡ εὐημερία ἀποτελῇ ἓνα θελκτικὸ ἀντικειμενικὸ σκοπὸ γι' αὐτοὺς, πού δὲν τὴν εἶχαν ἢ δὲν τὴν ἔχουν κατακτήσει, χάνει πολὺ ἀπὸ τὸ θέλγητρό της γιὰ ὅσους γεννιοῦνται μέσα σ' αὐτήν. «Ἡ εὐημερία καὶ ἡ εὐμάρεια συνοδεύονται πάντα ἀπὸ μιὰ πνευματικὴ δυστυχία».¹

Ἡ εὐημερία καὶ ἡ εὐμάρεια γεννοῦν πολλὰ κακὰ καὶ τὴν «ὑβριν» μετ' ὁ ἀρχαῖο ἑλληνικὸ νόημά της, μετ' δυσμενεῖς στὸν ψυχικὸ κόσμον τῶν ἀνωρίμων ἐπιπτώσεις. Ἡ εὐμάρεια, καὶ μάλιστα μετ' τὸν ταχὺ καὶ ἀπότομον ρυθμὸ, πού ἀνέβηκε καὶ ἀπλώθηκε μεταπολεμικά, ὀριζόντια καὶ κάθετα, παρέσυρε καὶ γκρέμισε ἢ ἀδυνάτισε, κλόνισε πρόρριζα θεσμοὺς κύρους, κοινωνικοὺς κανόνες ἡθῶν, ἑθίμων, δικαίου καὶ λοιπῶν ἡθικῶν ἀξιῶν. Ἀσκεῖ μεγάλῃ ἐπίδραση ἐπάνω στὴ σκέψη μας, στὴ συμπεριφορὰ καὶ στὴ στάση μας ἀπέναντι στὴ ζωῇ. Ἡ εὐημερία, ἀπότοκος τοῦ βιομηχανικοῦ καὶ τεχνokra-

1. Alfredo Todisco, Newsweek, Ταχυδρόμος 5.7.68.

τικοῦ πνεύματος, βάζει τὴ σφραγίδα τῆς διαρκῶς ἐπάνω στὴν ὀργάνωση τῶν σημερινῶν βιομηχανικῶν κοινωνιῶν, οἱ ὁποῖες ὡς καταναλωτικὲς κοινωνίες ἢ ὡς κοινωνίες εὐημερίας χορεύουν γύρω ἀπὸ τὸ «χρυσὸ μύσχο», λατρεύοντας περισσότερο ἀπὸ κάθε ἄλλη ἐποχὴ «τὸ χρῆμα», τὸ κέρδος τὴν ἀπόκτηση δυνάμεως, τὴ φιληδονία καὶ λοιπὰ παρόμοια εἶδωλα. Ἔτσι ἀνὴρματα ἄτομα μὲ ἀδύνατες ἢ μὲ μέτριες ἢ μὲ μὴ ἀναπτυγμένες ἀκόμη καὶ μὴ ἀσκημένες ἐσωτερικὲς ἀντιστάσεις δὲν μποροῦν νὰ ἀντισταθοῦν στὸ στρόβιλο τῶν μαζικῶν κοινωνιῶν τῆς εὐημερίας, δὲν μποροῦν νὰ ἰσορροπήσουν μέσα στὴ δίνη τῆς φιληδονίας, τῆς ἔντονης τάσεως γιὰ αἰσθησιακὴ ἀπόλαυση τῆς συγχύσεως ποὺ ἐπικρατεῖ στὴν ἐποχὴ μας καὶ παρασέρνονται εὐκόλα πρὸς ἀντικοινωνικὲς ἐνέργειες, προκαλοῦν ταραχές. Ἡ εὐημερία ἐκτρέφει τὴν τάση τοῦ ἀνθρώπου γιὰ ἀπόκτηση δυνάμεως. Ὁθεῖ τὸν ἄνθρωπο νὰ κατευθύνῃ τις ἐπιθυμίες του πέρα ἀπὸ τὸ ὑπάρχειν. Τὸν ὠθεῖ νὰ ἐπιθυμῇ παράλογα.

Εἶναι ἐσφαλμένη ἡ παλιὰ ἀντίληψη, πὼς ἡ εὐμάρεια μεταβάλλει τοὺς ἀνθρώπους σὲ ἀγγέλους. Αὐτοὶ ποὺ καταστρέφουν, καΐνε καὶ καταλαμβάνουν τὰ πανεπιστήμια δὲν προέρχονται ἀπὸ ἐξαθλιωμένα οἰκονομικῶς κοινωνικὰ στρώματα, παρὰ ἀντίθετα εἶναι παιδιὰ τῆς εὐημερίας, ποὺ δὲν κατέχονται ἀπόλυτα καὶ μὲ κανένα λόγο ἀπὸ τὸ βιοτικὸ ἄγχος¹, παρὰ ἐπαναστατοῦν π.χ. καὶ διαμαρτύρονται, ἀνάμεσα στὰ ἄλλα, γιὰ τὴν ἔλλειψη γύρω ἀπὸ τὰ πανεπιστήμια χώρου, γιὰ νὰ «παρκάρουν» τὰ αὐτοκίνητά τους, δεδομένου, ὅτι ὁ χώρος, ποὺ ἔχει προβλεφθῇ στὰ νεοκτισθέντα πρὸ δεκαετίας πανεπιστήμια δὲν ἐπαρκεῖ. Ἀλλωστε τὸ προλεταριάτο σήμερα στὶς βιομηχανικὲς κοινωνίες τῶν Δυτικῶν Δημοκρατιῶν ἔχει μόνον ἱστορικὴ σημασία². Γενεὰ τῆς πολυτέλειας ἔχουν ὀνομάσει τὴ σημερινὴ νεολαία. Ἀσφαλῶς χωρὶς τὸ ὑψηλὸ μεταπολεμικὸ βιοτικὸ ἐπίπεδο δὲ θὰ εἴχαμε τοὺς ἐπαναστάτες ἐξ εὐημερίας.

Αὐτοὶ ποὺ ἔχουν τόσες ἀνέσεις, τίς ὁποῖες οἱ προηγούμενες γενεές δὲν μπορούσαν κἄν οὔτε σὰν ὄνειρο νὰ τίς συλλάβουν, τόσες εὐκολίες ποὺ ἀκόμη καὶ ἡ ἀμέσως προηγούμενη ἀπ' αὐτὴ γενεὰ δὲν μπορούσε νὰ τίς φαντασθῇ: Δωρεὰν φοίτηση, δωρεὰν βιβλία, ἐκπτώσεις, δάνεια, ὑποτροφίες σὲ ἐξαιρετικὰ μεγάλο ποσοστὸ, ἄριστα ἐξοπλισμένους φοιτητικοὺς οἴκους. Ἐνα πολὺ μεγάλο ποσοστὸ σιτίζεται ἄριστα, διαμένει καὶ κοιμᾶται σὲ κοιτῶνες, ποὺ σὲ περασμένες ἐποχὲς θὰ τοὺς ζήλευαν πρίγκιπες. Λέσχες καὶ βιβλιοθήκες εἶναι στὴ διάθεσή τους καὶ μιὰ πολιτικὴ εἰρηνικὴ σταθερότητα,

1. Θ. Παπακωνσταντίνου, Προβλήματα τῆς ἐποχῆς μας, ἐκδόσεις Γαλαξία, 1960, τριάντα δυὸ μελετήματα στὶς Εἰκόνες.

2. Ἰω. Ν. Ξηροτύρη, Ἐπίκαιρα κοινωνικὰ προβλήματα, 1965 σ. 86.

πού σέ προηγούμενες γενεές, τών πρό τοῦ 1940 δὲν τὴν εἶχαν. Ὁ φοιτητικὸς τουρισμός, κάτι πού σέ προηγούμενες γενεές δὲν μποροῦσαν οὔτε σὰν ὄνειρο νὰ τὸ ἀντικρύσουν, ἔχει ἀναπτυχθῇ σήμερα σὲ μεγάλο σημεῖο καὶ στὶς «ὕπὸ ἀνάπτυξιν» ἀκόμη χῶρες. Γενικότερα οἱ σημερινὲς κοινωνικὲς καὶ οἰκονομικὲς καταστάσεις εὐνοοῦν ἀσύγκριτα περισσότερο τὶς σπουδὲς ἀπὸ περασμένες ἐποχές, πού ἐμποδίζονταν ἀπὸ ἀρκετὰ ταμπού, ὥστε δίκαια μπορεῖ κανένας νὰ ὀνομάσῃ τοὺς ταραχοποιοὺς «ἐπαναστάτες ἐξ εὐημερίας» ἢ «ἐπαναστάτες κατὰ τῆς ἐλευθερίας», γιατί ζοῦν μέσα στὶς βιομηχανικὲς δυτικὲς κοινωνίες τόσο ἔντονα τὴν ἀτομικὴ ἐλευθερία καὶ τόσο ἀνεμπόδιστα, ὥστε νὰ ἐνοχλοῦνται καὶ νὰ ἐπαναστατοῦν ἐναντίον της. Ὑπερκορεσμένοι ἀπὸ τὴν ἐλευθερία, ἀναζητοῦν τὴν ἀναρχία ἢ τὴ στεγνὴ δικτατορία τύπου ὀλοκληρωτικῶν καθεστώτων.¹

Τόσο ἡ εὐμάρεια, ὅσο καὶ ἡ ἀντίθετὴ της ἔννοια, ἡ ἔνδεια, ὠθοῦν πρὸς τὴν ὑπερβολή. Ὅπως ἡ εὐημερία, ἔτσι καὶ ἡ ἔνδεια ὠθοῦν τὸν ἄνθρωπο πρὸς τὴ σύγκρουση μὲ τοὺς κοινωνικοὺς κανόνες, τοὺς κρατικοὺς νόμους, τὴν ἠθικὴ κλπ. Ὡστόσο ἡ ἀνάγκη μποροῦσε νὰ μᾶς ὑπενθυμίσῃ ἢ νὰ μᾶς ὀδηγήσῃ στὴν αὐτογνωσία, στὴν ποιοτικὴ θεώρηση τῆς ζωῆς, στὸ μέτρο καὶ στὴν ταπεινοφροσύνη, στὴ σωφροσύνη. Κι ὅμως παραμερίζομε ὅλα αὐτὰ καὶ προχωροῦμε ὥς τὸ ἐγκλημα. Οἱ ἐποχὲς εὐμάρειας χαρακτηριστικὸ τους ἔχουν πολυποικίλους ἐρεθισμοὺς τῶν αἰσθήσεων, τὴ μέθη, τὴν ὑπερφοροσύνη, τὴν ἀλαζονεία, τὴν πολυτέλεια, τὴν πρόκληση καὶ σὲ κατάληξη καὶ τὴν ἐγκληματικότητα, τὴν καταστροφή. Ἐποχὲς ἀνέχειας πάλι, παρακμῆς καὶ πτώσεως χαρακτηριστικὸ τους ἔχουν τὴν ἀθλιότητα, τὸ φόβο, ὅπου ἡ αὐτοσυντήρηση ὀδηγεῖ στὴν ἐγκληματικότητα.

Καὶ οἱ δύο περίοδοι μποροῦν νὰ κρατήσουν πολὺ ἢ καὶ λίγο, μποροῦν καὶ ἀάπως αἰφνίδια νὰ ἀλλάξουν. Ἡ «ὑβρις» τῆς περιόδου τῆς εὐμάρειας, ὅπως καὶ ὁ ὑπερκορεσμός, ἡ μαλθακότητα, τὴν ὁποία προκαλεῖ ἡ εὐμάρεια, ἢ ἔξω ἀπὸ τοὺς νόμους καὶ τοὺς κοινωνικοὺς κανόνες ἐκτροχίαση, ὀδηγοῦν στὴν πτώση καὶ στὴν παρακμῇ. Ἡ δύναμη ἐκφυλλίζεται. Εἶναι παλιὰ ἡ ἀλήθεια καὶ ἱστορικὰ πιστοποιημένη, πὼς τόσο ἡ εὐμάρεια, ὅσο καὶ ἡ ἀθλιότητα κρύβουν μέσα τους κινδύνους ξεπεσμοῦ, ἀν δὲν ἀποφύγουν τὰ άτομα, ὅσο καὶ οἱ κοινωνίες, τὰ σφάλματα ἐκεῖνα, πού μποροῦν νὰ ὀδηγήσουν στὴν παρακμῇ καὶ στὴν πτώση.

1. Colin Wilson, «Ἐχει νόημα ἡ ἱστορία;» Συζήτηση μὲ τρεῖς Ἀγγλοὺς ἱστορικοὺς. Daily Telegraph - Βῆμα, 3.5.70. Ὑπάρχουν στιγμὲς πού χαίρομαι ἀπαντᾷ ὁ Τόυνμπη, πού δὲν εἶμαι 22 χρονῶν. Ὁ κόσμος σήμερα ἐργάζεται πὺδ ὕλιστικά καὶ εἶναι ἐπόμενο ἐκεῖνοι πού θὰ πεινάσουν πνευματικὰ εἶναι οἱ περισσότεροι. Πιστεύω, λέει, ὅτι ὁ κόσμος πιθανὸν ἔχει εἰσελθεῖ σὲ μιὰ πολὺ ἀρρωστημένη ἐποχὴ κι ὅτι ἔχει νὰ διαλέξῃ μεταξὺ τῆς πλήρους ἀναρχίας καὶ τῆς δικτατορίας.

Ἡ εὐμάρεια, «ὁδηγεῖ πολλὰς φορές στὴν τρέλα», λέει μιὰ Ἰαπωνικὴ παροιμία, ἥ στὸ βαρὺ μεθύσι». Κάτι πιὸ σύγχρονο καὶ τῶν ἡμερῶν μας, μᾶς πιστοποιεῖ μιὰ Πολωνικὴ παροιμία, πῶς «ἡ εὐμάρεια δημιουργεῖ τὰ παλιόπαιδα».¹ Οἱ παροιμίες τῶν λαῶν καὶ τὰ γνωμικά τους εἶναι ἡ ἀποκρυσταλλωμένη πείρα ζωῆς αἰώνων, ἡ φιλοσοφημένη σκέψη.

Ἡ εὐμάρεια ὁδηγεῖ τοὺς νέους στὴν ἀναζήτηση κάθε εἵδους ἡδονῆς καὶ στὴν «πάση θυσίᾳ» ἀποφυγὴ κάθε δεινοῦ. Στὴ σημερινὴ ἐποχὴ τῆς εὐημερίας παρατηρεῖ κανένας μιὰ διατάραξη τῆς ἰσορροπίας ἀνάμεσα στὴ χαρὰ καὶ στὴ λύπη. Εἶναι εὐκολο νὰ ἀποχτήσουμε τίς ἡδονές πού ζητοῦμε καὶ ἐξίσου εὐκολο ν' ἀποφύγουμε τὸν πόνο καὶ τὸν κόπο καὶ κάθε ἄλλο δυσάρεστο. Τὸ ἀποτέλεσμα, ὥστόσο, αὐτοῦ τοῦ φαινομένου εἶναι νὰ καταντήσῃ ὁ νέος ἓνα ὄν, πού νὰ μὴν ξέρη τί θέλει, τί νὰ ζητήσῃ καὶ ἀπὸ ἀνία καὶ εὐμάρεια νὰ ἐπαναστατῇ, νὰ φέρεται ἄπρεπα ἢ νὰ καταντᾷ ἓνα ὄν «ἐκτεθηλυμένο».

Ἡ χαρὰ καὶ ἡ ἡδονὴ εἶναι φαινόμενα πού ἡ ὑπαρξὴ τους προϋποθέτει μιὰ προηγούμενη ἀντίθεση. Οἱ συνεχῶς παρεχόμενες εὐκολίες καὶ ἡ ἀνοχὴ πού γνωρίζουν οἱ νέοι σήμερα ἔχουν μειώσει τὴν ἔνταση τῆς ἀλληλοδιαδοχῆς τῶν διαστημάτων χαρὰς καὶ λύπης, πού συνιστοῦν τὴν πλήρη ἀνθρώπινη ζωὴ. Ἔτσι, ἀντὶ νὰ ἔχουμε μιὰ συνέχεια φωτὸς καὶ σκότους, δὲν ἔχομε τίποτε ἄλλο ἀπὸ μιὰ ἀλληλοδιαδοχὴ γκριζῶν χρωμάτων, πού ἐλάχιστα διαφέρουν ἀναμεταξύ τους.²

Ὅλες οἱ σύγχρονες κοινωνίες συγκεντρώνουν τίς προσπάθειές τους νὰ ἐξασφαλίσουν στοὺς νέους καὶ γενικότερα στὸν ἄνθρωπο, ὅσο τὸ δυνατόν πιὸ πολλὰς ἀνέσεις καὶ πιὸ πολλὰ κοινωνικὰ ἀγαθὰ. Κάτω ἀπ' αὐτὴ τὴν προσπάθεια καὶ τὴν εὐκολία τῶν τελειοποιημένων ἀνέσεων, φαίνεται οἱ νέοι νὰ ἀηδιάζουν, τόσο ἀπὸ τὴν πλησμονή, ὅσο καὶ ἀπὸ τὴν εὐκολία ν' ἀποφεύγουν τὸν πόνο ἢ ἀπὸ τὴν εὐκολία νὰ βρίσκουν τίς ἡδονές καὶ ἐπαναστατοῦν. Ὡστόσο ἐλάχιστοι ἀπὸ τοὺς νέους ἐκείνους πού βρίσκονται στὶς πρῶτες γραμμές τῶν διαδηλώσεων θὰ ἐγκατέλειπαν τίς κοινωνίες τῆς εὐημερίας, γιὰ νὰ γυρίσουν στὴν ἀγροτικὴ ζωή, πού ἐπικρατοῦσε πρὶν ἀπὸ τὴν ἀνθιστὴ τοῦ τεχνικοῦ πολιτισμοῦ.

Ἡ κοινωνία τῆς εὐημερίας παρουσιάζει μιὰ ζωὴ πέρα ἀπὸ τὸ μέτρο, μιὰ ζωὴ μὲ αὐξημένες τίς ἀνάγκες, μὲ αὐξημένη κατανάλωση, μιὰ ζωὴ, πού κυριαρχεῖται ἀπὸ τὴ μανία τοῦ κέρδους. Κι ἀκόμη μιὰ ζωὴ μὲ πολὺν

1. Dittschlag, W. ἐνθ' ἄνωτ. σ. 19.

2. Κ. Λῶρενς, Ἡ εὐκολὴ ἡδονή, ἀπὸ τὸ συμπόσιο τῆς Στοκχόλμης the Washington Ast - Βῆμα, 23.9.69.

ἐλεύθερο κι ἄκαρπο χρόνο, μὲ τάση πρὸς τὴ ραστώνη, τὴ μαλθακότητα, τὴν ἀνυπακοή πρὸς τοὺς νόμους, τὴν ἐπιφανειακὴ σκέψη, τὴ μείωση τῆς ἐμβάθυνσης, τὴ μοναξιά¹, τὴν ἀνία, ἀποτελεῖ ἓνα παθητικὸ κοινό, ποὺ θεᾶται ἀπλῶς τὰ σπόρ, χωρὶς νὰ λαβαίνει μέρος ἐνεργό, παρὰ παθαίνεται, ὅταν χάση ἡ ὁμάδα ποὺ εὐνοεῖ, φανατισμένο ψυχικά, ὡς τὴ μανία κι ἀμέτοχο σωματικὰ στὴν ἄσκηση.

Ἡ κοινωνία τῆς εὐημερίας παρουσιάζει μιὰ ζωὴ χωρὶς ἰδανικά, μὲ ἀναπτυγμένο μόνο τὸν ἀτομικισμό καὶ μὲ μειωμένο τὸ συναισθηματικὸ καὶ παραδοσιακὸ κόσμο. Οἱ χίππυς δὲν εἶναι τίποτε ἄλλο παρὰ προϊόν τῆς κοινωνίας τῆς πολυτέλειας καὶ τοῦ πλούτου. Ἡ ὅλη τους στάση εἶναι μιὰ διαμαρτυρία ἐναντίον τῆς κοινωνίας τῆς εὐημερίας. Ἡ ἀπλυσία τους εἶναι μιὰ διαμαρτυρία ἐναντίον τοῦ ἔντονου συναισθήματος τῆς καθαριότητας τῶν ὀρίμων. Διαμαρτύρονται πηγαίνοντας στὰ ἄκρα, στὴν ἀντίθεση. Προσπαθοῦν νὰ πετάξουν κάθε συμβατικότητα ἀπὸ πάνω τους.

Ἔτσι κατὰ κάποιο λόγο οἱ ἀναταραχές, ἡ βία, οἱ ἐπαναστάσεις καὶ οἱ μέχρις ἐγκλήματος καταστροφές καὶ πράξεις τῶν φοιτητῶν μᾶς δίνουν τὰ χαρακτηριστικὰ μιᾶς εἰκόνας τῆς κοινωνίας, στὰ πλαίσια τῆς ὁποίας αὐτοὶ δροῦν καὶ κινοῦνται. Ἡ εὐημερία ἐπιδρᾷ ἀρνητικὰ στοὺς νέους, ἰδιαίτερα ἐπάνω στὶς ἀμφιταλαντεύσεις καὶ στὶς ἀβεβαιότητες τῶν νέων. Ἡ νεολαία εἶναι ἓνα εἶδωλο ἢ ἓνα κάτοπτρο, μέσα στὸ ὁποῖο μπορεῖ κανένας νὰ διακρίνῃ τοὺς ὀρίμους μέσα στὶς κοινωνίες τῆς εὐημερίας.² Ἡ κοινωνία τῆς εὐημερίας ἐκτρέφει ἓναν ἄπρεπο ἐγωισμό καὶ ὠμὸ ἀτομικισμό, τὴν ἀποξένωση τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ τὸν ἄνθρωπο. Ὅλα αὐτὰ ἐπιδροῦν ἢ ὑποβοηθοῦν τὴν ἀνταρσία τῶν νέων.

Ἡ πληθώρα τῶν καταναλωτικῶν ἀγαθῶν αὐξάνει τὶς εὐκαιρίες καὶ τοὺς πειρασμοὺς γιὰ τὴν κλοπὴ, ἀλλὰ καὶ γιὰ τὴν ἀνταρσία καὶ τὴ σύγκρουση μὲ τοὺς νόμους. «Σήμερα ὁμως», γράφει ὁ Σουηδὸς καθηγητὴς Σβέρι, «κανεὶς δὲν κλέβει ἀπὸ φτώχεια. Ἀντιμετωπίζομε ἓνα νέο εἶδος ἐγκλη-

1. Ἰω. Ν. Ξηροτύρη, *Magna Civitas, Magna solitudo*, Μεγάλη πολιτεία μεγάλη μοναξιά. Θεσσαλονίκη 1970.

2. «Παρακολουθώντας μὲ προσοχὴ τὰ κινήματα τῶν νέων τῆς ἐποχῆς μας, τῶν μπήτνικς, τῶν χίππυς καὶ ἄλλων παρόμοιων, δὲν ἐλεεινολογῶ τοὺς νέους αὐτοὺς, ποὺ ἐπιτέλους, μέσα στὴν ἀπειρία τους, στὴν ἀδυναμία τους νὰ βροῦν μιὰ ἀξία μορφῆς ζωῆς, ξεσποῦν ψυχικά στὴν ἄρνηση ἢ σὲ μιὰ ρηχὴ μυστικοπάθεια, σωματικὰ δὲ στὸ L.S.D. ἢ στὴ μαριχουάνα. Ἐλεεινολογῶ τὴν κοινωνία ἀπὸ τὴν κενότητα καὶ τὴν ἀθλιότητα τῆς ὁποίας ἐκπορεύθηκαν ὅλα αὐτὰ τὰ ψυχικά καὶ σωματικὰ τέρατα. Ἕνας ἀστός τοῦ Οὐὼλ - στρέϊτ, ποὺ πιστεῖ μόνον στὸ κέρδος, δὲν εἶναι λιγότερο τέρας ἀπὸ τὰ βρώμικα παιδιὰ ποὺ ψάχνουν γιὰ κάτι ποὺ δὲν ξέρουν κὰν τί εἶναι, μέσα στὸ βούρκο». Κ. Τσάτσος ἐνθ' ἄνωτ. σ, 153.

ματικότητας τῆς εὐημερίας, πού φαίνεται νά ἀπλώνεται σύγχρονα μέ τήν ἀνοδο τῶν συνθηκῶν τῆς ζωῆς, τῆς ἐκβιομηχανίσεως καί τῆς ἀναπτύξεως τῶν πόλεων»¹.

Στίς Σκανδιναυϊκές χώρες ἡ ὕλική εὐημερία ἐξασφαλίζεται ἀπό τὸ λίκνο, ὡς τὸν τάφο μέ ἓνα πλήρες σύστημα κοινωνικῶν ἀσφαλίσεων. Ἐπομένως ἡ ζωὴ εἶναι σήμερα εὐκολώτερη γιὰ τοὺς νέους ἀπὸ ὅσο ἦταν στὴν παλιότερη γενεά. Οἱ δουλειές τοὺς περιμένουν. Ἐχουν ἄφθονα χρήματα, γιὰ νά διασκεδάζουν. Οἱ δρόμοι πρὸς τὴ μόρφωση καί τὴν ἐπαγγελματικὴ κατάρτιση εἶναι ἀνοιχτοὶ σὲ ὅλους. Ἐν τούτοις ὅλο καὶ περισσότερα ἀγόρια καὶ κορίτσια νιώθουν σὰ νά μὴν ἔχουν οἰκογένεια. Πράγματι πολλὰ ἀπ' αὐτὰ δὲν ἔχουν πραγματικὸ σπιτικό, γιὰτὶ οἱ γονεῖς τοὺς εἶναι χωρισμένοι ἢ ἀπλῶς δὲν ἐνδιαφέρονται γιὰ τὸ μέλλον τῶν παιδιῶν τους. Στὴ Γαλλία περισσότερες ἀπὸ ἑβδομήντα χιλιάδες ἀγόρια καὶ κορίτσια ἔχουν ἐγκαταλείψει τὶς οἰκογένειές τους καὶ ζοῦν σὲ διάφορες πόλεις, ἐπειδὴ δὲν ἤθελαν νά ζοῦν μέ τὴν οἰκογένειά τους. Θεωροῦν ξεπερασμένο τὸ θεσμό. Δὲ δείχνουν κανένα ἐνδιαφέρον γιὰ τοὺς γονεῖς τους. Τὸ φαινόμενο εἶναι παγκόσμιον. Ἀνεφάνη κάπως καὶ στὸν τόπο μας. Ἀστυνομικοί, κοινωνιολόγοι, γιατροὶ καὶ κοινωνικοὶ λειτουργοὶ διαπιστώνουν, πῶς τὸ ἐγκλημα καὶ τὰ ἄλλα κοινωνικά δεινὰ ἔχουν γίνει τόσο ὀξύ πρόβλημα στὴ νέα γενεά, πού μόνο ἡ εὐημερία ἔχει γνωρίσει. Ἡ Σουηδία π.χ. εἶναι ἓνα μικρὸ καὶ πολιτισμένο ἔθνος μέ ὁμοιογενῆ πληθυσμό, πού γιὰ καλὴ του τύχη ἀπέφυγε δυὸ παγκοσμίους πολέμους καὶ ὅπου ἡ ἀθλιότητα εἶναι ἀνύπαρκτη. Ὡστόσο ὁ ἀλκοολισμός, ἡ ἐγκληματικότητα, ἡ τοξικομανία, ἡ ἐκλυση στὸ σεξουαλικὸ πεδίο τῶν ἐφήβων καὶ ἡ ἀπειθεία καὶ ἡ ἀνταρσία τῶν νέων, ὅχι μόνο δὲ μειώθηκε μέ τὴν εὐημερία, παρὰ ἀνέβηκε σὲ σημεῖο ἀνησυχίας. Ἀλλοτε οἱ σοσιαλισταὶ ἡγέτες τῆς Σουηδίας πίστευαν, ὅτι ἡ πλήρης εὐημερία θὰ θεράπευε ἢ θὰ ἐμείωνε σιγὰ σιγὰ πολλὰς κοινωνικὰς ἀσθένειες, ὅπως κι αὐτὲς πού ἀναφέραμε. Ὅταν ἡ κοινωνία τοὺς καὶ τὸ κράτος ἔγιναν συγχρονισμένα, ὅταν ὁ πλοῦτος, ἡ εὐημερία καὶ τὸ βιοτικὸ ἐπίπεδο ἀνέβηκε ὑψηλότερα ἀπὸ κάθε ἄλλο εὐρωπαϊκὸ κράτος, δοκίμασαν πικρὴ ἀπογοήτευση, γιὰτὶ τοὺς ἔγινε καὶ τοὺς γίνεται ὅλο καὶ πιὸ σαφές, πῶς ἡ κοινωνία τῆς εὐημερίας ὅχι μόνο δὲν εἶναι κάτι τὸ ἰδεῶδες, παρὰ ἀνέβασε τὴν ἐγκληματικότητα καὶ πολλὰς ἄλλες ἀντικοινωνικὰς «ἐξ εὐημερίας τάσεις», τὶς ἀναταραχές, τὶς ἀνταρσίες τῶν νέων καὶ τὴ σεξουαλικὴ ἀποχαλίνωση².

Ἀσφαλῶς δὲ θὰ πάσουν ποτὲ νά ἐπιδιώκωνται καλύτεροι ὅροι ὕλικῶν

1. Zanker, A. "Ἐνα ἀνησυχητικὸ φαινόμενο, Ἐλευθερία, 13.5.66.

2. Zanker, A. ἐνθ' ἀνωτέρω, ἐφημ. Ἐλευθερία 13.5.'66.

άνεσεων, αλλά οι άγῶνες για καλύτερους ὅρους ζωής δὲν πρέπει νά παίρνουν τέτοιες διαστάσεις καί τέτοιο περιεχόμενο, ὥστε νά ἀνατρέπουν τήν πορεία πρὸς τά ἐμπρὸς καί νά δημιουργοῦνται προοπτικές δυστυχίας κι ὄχι εὐτυχίας.

Η ΑΝΟΧΗ

Μιά ἄλλη αἰτία πού κι αὐτή συμβάλλει στήν ἀνταρσία καί στήν ἀναρχία τῶν νέων εἶναι πού ἡ «κοινωνία τῆς εὐημερίας» προχωρεῖ πρὸς μιᾷ ἄλλῃ μορφή κοινωνίας, στήν «κοινωνία τῆς ἀνοχῆς». Ἡ ἀνοχή πού παρατηρεῖται ἀπὸ μέρους τῆς ὥριμης γενεᾶς καί ἡ πέρα ἀπὸ τὸ πρόπον ὑποχώρηση ἀπέναντι τῶν αἰτημάτων καί περισσότερο τῶν ἐπιθυμιῶν τῶν νέων, εἶναι ἓνα φαινόμενο ἀνευ προηγουμένου. Κάτι πού σείει στίς ρίζες καί στὰ θεμέλιά του τὸ κοινωνικὸ οἰκοδόμημα μὲ ὅλους τοὺς βασικοὺς θεσμοὺς τῆς δομῆς του καί πρῶτα τὸ βασικὸ κοινωνικὸ κύτταρο, τὴν οἰκογένεια.

Οἱ προηγούμενες γενεές, πού ἦταν βαθύτερα ριζωμένες στήν παράδοση καί στίς ἀξίες «ἔδειξαν ἐλάχιστη ἀνεκτικότητα ἀπέναντι στὰ ἄτακτα ἀγόρια καί κορίτσια τους». Ἡ σημερινὴ γενεὰ τῶν ὀρίμων, τῶν γονέων, ἔχασε τὸν ἐλεγχὸ ἐπάνω στὰ παιδιὰ της. Ἡ ὑποχώρηση ἔχει διαβῆ τὰ φυσιολογικά ὁριά της καί τὰ αἰτήματα τῶν παιδιῶν, τῶν νέων, ἀπλώνονται σὲ ὅλους τοὺς τομεῖς καί στὸ πεδίο τῆς πολιτικῆς.¹

Στὸν Εὐρωπαϊκὸ βορρᾶ, δηλ. στίς Σκανδιναβικὲς χῶρες ἡ «κοινωνία τῆς ἀνοχῆς» σημείωσε τίς πρῶτες κατακτήσεις. Θὰ ἐκλέγουν σὲ ἡλικία δεκαοκτώ ἐτῶν.² «Αἶθριο», τονίζει ὁ κοινωνιολόγος Μ. Weber «θὰ ζη-

1. Ὁ οἰκογενειακὸς δεσμὸς ἀδυνάτισε. Οἱ νέοι ἐνταχθήκανε κατὰ κύριο λόγο, μέσα σὲ μαζικὰ σχήματα. "Ο, τι ἄλλοτε ζητοῦσαν ἀπὸ τὴν οἰκογένεια, τώρα τὸ ζητοῦν ἀπὸ τὴν πολιτεία. Καί ἀπ' αὐτὴν δὲ διστάζουν νά ζητήσουν τὸ ἀνέφικτο καί νά συγκρουσθοῦν σκληρὰ μαζί της, διότι εἶναι πολὺ πιὸ εὐκόλο νά ζητᾶς τὸ ἀνέφικτο ἀπὸ τὴν ἀπόσπαστὴν πολιτεία, παρὰ ἀπὸ τὸν πατέρα καί τὴ μάνα». Κ. Τσάτσου, Ἀφορισμοὶ καί διαλογισμοί, (τρίτη σειρά) 1969 σ. 148 κ.ἑ..

Στὸ Λονδίνο, ὅπως μᾶς πληροφορεῖ ἡ ἐφημερίδα -καί ὄχι μόνο αὐτή- «Κυριακάτικος τηλεγράφος», παρατηρεῖται μιὰ ὄλο καί αὐξανόμενη ἀπειθαρχία τῶν μαθητῶν στὰ σχολεῖα τῆς Μ. ἐκπαιδύσεως, πού παίρνει τὴ μορφή ἐπιθέσεως ἐναντίον τῶν καθηγητῶν τους μέχρι τοῦ σημείου νά προκαλοῦν σ' αὐτοὺς ἀκόμη καί σωματικὲς βλάβες. Σύμφωνα μὲ τὴν πληροφορία τῆς ἐφημερίδος πολλοὶ ἐκπαιδευτικοὶ ἀπὸ τοὺς Ἀγγλοὺς ἀποδίδουν αὐτὴ τὴν κατάσταση στὴν ἔλλειψη ἢ στὴν ἐλάττωση τοῦ σεβασμοῦ πρὸς τὸ κύρος τοῦ Σχολείου, στὴν ὄλο καί αὐξανόμενη ἐπέκταση τῆς περίφημης «permissive Society», δηλαδὴ «τῆς κοινωνίας πού τὰ ἐπιτρέπει ὅλα», τῆς «κοινωνίας τῆς ἀνοχῆς».

2. Δὲν εἶχε στοιχειοθετηθῇ ἀκόμη ἡ ἐργασία αὐτὴ καί διαβάσαμε στὸν ἡμερήσιον τύπο εἰδηση τοῦ Ἡνωμένου τύπου (Μακεδονία 28.6. 70), ὅτι ἡ βουλή τῆς δυτικῆς Γερμανίας ἐνέκρινε νόμο πού μειώνει τὸ ὄριο ἡλικίας τῶν ἐκλογέων. Ἐτσι θὰ ψηφίσουν δυὸ ἑκατομμύρια περίπου νέοι καί νέες. Ὅχτῳ ἀπὸ τὰ δέκα κράτη τῆς ὁμοσπονδιακῆς δημο-

τήσουν να εκλέγονται στην ίδια ή παραπλήσια ηλικία. Σαν ψηφοφόροι μετέχουν άμεσα της νομοθετικής εξουσίας. Θα γίνουν νομοθέτες, θα φτιάχνουν τους νόμους. Τότε θα έχη ανοίξει ο δρόμος προς τη νομιμοποίηση επικινδύνων για την ήθικη υγεία της κοινωνίας διεκδικήσεων, αν όχι της νεολαίας γενικά, αλλά πάντως όρισμένων τμημάτων αυτής, που φτάνουν να κάνουν σύγχυση ανάμεσα στην προοδευτική πρωτοπορία και στο αποχαλίνωτο των ένστικτων και των όρμεμφύτων.¹ 'Ο χιππισμός θα γίνη νομοθέτης; 'Αποτελεί κοινοτοπία το ότι, αν άφεθοῦν έντελῶς άχαλιναγωγητα τὰ ένστικτα και τὰ όρμέμφυτά του ανθρώπου, δημιουργείται ζούγκλα. 'Ο πολιτισμός δέν είναι έως τώρα, παρά συνεχῶς χαλιναγωγήση των όρμων και των ένστικτων. Για πολλούς νέους σήμερα ο πολιτισμός άπ' έδῶ και έμπρός έξαρτάται από την άποδέσμευση των ανθρώπινων όρμων. 'Υποστηρίζεται, ότι ο άνθρωπος πρέπει να είναι έλευθερος να διαθέτη τον έαυτό του, όπως θέλει, —έλεύθερος— αν θέλη και να τον ... καταστρέψη άκόμη. Το ζήτημα είναι, τονίζει ο διακεκριμένος κοινωνιολόγος, αν το μέλλον μιās κοινωνίας επιτρέπη το δικαίωμα της αυτοκαταστροφής, κρίζοντας από την άνοιξη της ζωής ενός ανθρώπου.

'Απόλυτη έλευθερία διεκδικούν και έχουν σέ πολλά σημεία κατακτήσει οι νέοι των Σκανδιναβικών χωρών —άγόρια και κορίτσια— και στο ζήτημα του «σέξ». 'Η πορνογραφική έκθεση που άνοιξε πρό μηνών τις πύλες της στην Κοπεγχάγη, έδειξε την τρίτη διάσταση του φαινομένου, που συνίσταται στο να νομιμοποιή την αποχαλίνωση. Το δικαίωμα της απόλυτης έλευθερίας δέν περιορίζεται στην άσυδοσία ανάμεσα στα δυο φύλα, αλλά επέκτείνεται στη λογοτεχνία και στο θέατρο με κορυφαίες έκδηλώσεις του την πορνογραφία και το λεγόμενο «γυμνό θέατρο». Τί σχέση έχει ώστόσο ο γυμνισμός με την έλευθερία της σκέψης και της έκφράσεως; Αυτό είναι κάτι το πολύ περίεργο. Κι έδῶ άκριβῶς είναι που γίνεται μεγάλη σύγχυση. Οι

κρατίας της Γερμανίας και το δυτικό Βερολίνο έχουν ήδη άναγνωρίσει το δικαίωμα της ψήφου σ' όσους συμπλήρωσαν τὰ 18 χρόνια. Τέτοιες χειρονομίες δέν είναι άμοιρες από πολιτικές επιδιώξεις των κομμάτων που κυβερνούν με δημαγωγικό χρώμα.

1. Φαίνεται ώστόσο να έχη άρχίσει να προτείνεται ή νομιμοποίηση για τη δημοσία τέλεση της σεξουαλικής πράξεως. Στη βουλή του Σουηδικού Κοινοβουλίου προτάθηκαν στις άρχές του Μάη (1970) τροποποιήσεις του νόμου περί δημοσίας αιδούς από την κυβέρνηση, ώστε ζεύγη θα δύνανται να τελούν σεξουαλικές πράξεις στις πλάζ, στα πάρκα ή άκόμη και στους δρόμους, εάν το θέαμα δέν προσβάλη τους άλλους περιπατητάς και διαβάτες. Βλέπε (άνταπόκριση 'Ασ. Πρς) 'Ελληνικός βορρᾶς, 12.5.70. Κάτω από την έγδηση δημοσιεύει ή ίδια ή έφημερίδα φωτογραφία 'Αμερικανού φοιτητού σέ διαδήλωση έναντίον της εισβολής στην Καμπότζη, που όλωσδιόλου γυμνός κρατᾶ την 'Αμερικανική σημαία και πορεύεται ανάμεσα στους άλλους φοιτητάς διαδηλωτάς.

ἀπολογηται τῆς ἀσυδοσίας καὶ τῆς ἀποχαλινώσεως ἔχουν τὴν τάση νὰ ταυτίζουσιν τὴν «κοινωνία τῆς ἀνοχῆς» πὺ εὐαγγελίζονται μὲ τὴν ἔννοια τῆς ἐλευθερίας καὶ δὲ σκέπτονται μήπως συμβαίνει τὸ ἀντίθετο; Μὴ τυχὸν καὶ ἡ πορνογραφία ἀνοίγει εἰδικότερα τὸ δρόμο πρὸς τὸν περιορισμὸ τοῦ δικαιώματος τῆς ἐλευθερίας τοῦ λόγου καὶ τῆς σκέψεως; Μὴ τυχὸν καὶ γενικότερα «ἡ κοινωνία τῆς ἀνοχῆς», στὴν ὁποία ἐπιτρέπονται ὅλες οἱ ἀσχημίες, δίνει ὅπλα στοὺς ἐχθροὺς τῆς ἐλευθερίας; Ὑπάρχουν σήμερα σοβαροὶ κοινωνιολόγοι, πὺ δὲ θεωροῦν τυχαῖο τὸ γεγονὸς, ὅτι ἡ λεγομένη «κοινωνία τῆς ἀνοχῆς» συμπίπτει μὲ τὰ κινήματα τῆς βίας, πὺ ἐπικράτησαν εἰς βάρος τῆς πραγματικῆς ἐλευθερίας σὲ διάφορες χώρες. Ἡ ἐλευθερία, τονίζεται ἀπὸ τοὺς κοινωνιολόγους, δὲν εἶναι ἡ «ἐλευθερία τῶν πιθήκων», οἱ ὁποῖοι κάνουν ἀδίστακτα καὶ αὐθόρμητα ὅ,τι ντρέπονται νὰ κάνουν δημοσίᾳ οἱ ἄνθρωποι. Ἐλευθερία εἶναι ἡ ἐλευθερία τῶν ἀνθρώπων πὺ ντρέπονται νὰ κάνουν ὅ, τι κάνουν οἱ πίθηκοι! Πέρα λοιπὸν ἀπὸ ὀρισμένα ὅρια ἡ ἀνοχή δὲν εἶναι φυσικὴ συνέπεια τῆς ἐλευθερίας· εἶναι μιὰ ἀπειλὴ καὶ ἕνας ἔσχατος κίνδυνος ἐναντίον της... "Ὅσο περνᾷ ὁ καιρὸς καὶ ξεκαθαρίζουν τὰ πράγματα, ὁ ὅρος «κοινωνία τῆς ἀνοχῆς» καταντᾷ ἕνας εὐφημισμὸς. Ὑπάρχει ὁ κίνδυνος νὰ ἀνακαλύψουμε μιὰ ἡμέρα, ὅταν πιά θὰ εἶναι ἀργά, πὺς ἀπὸ μιὰ δῆθεν «κοινωνία ἀνοχῆς» δὲ δημιουργήσαμε τίποτε ἄλλο, «παρὰ ἕναν μεγάλο ... «οἶκο ἀνοχῆς»».¹

ΚΟΙΝΩΝΙΑ ΑΝΟΧΗΣ ΚΑΙ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ

Ἡ ἀφύσικη ἀνοχή ξεκίνησε πρῶτα ἀπὸ τὴν οἰκογένεια καὶ ὕστερα ἀπλώθηκε αὐτὸ τὸ πνεῦμα σὲ ὅλα τὰ πεδία καὶ στὶς ἐξουσίες, ὡς τὸ ἴδιο τὸ κράτος. Ἡ ἔντονη χαλάρωση τοῦ οἰκογενειακοῦ θεσμοῦ καὶ εἰδικότερα τοῦ κύρους καὶ τῆς αὐθεντίας τῶν γονέων εἶναι μιὰ αἰτία —ἀνάμεσα στὶς ἄλλες— τῆς ἀνταρσίας, ἡ ὁποία φτάνει ὡς τὸ παθολογικόν. Οἱ γονεῖς, οἱ δάσκαλοι, οἱ διοικούντες καὶ γενικότερα οἱ ὥριμοι ἀντικρύζονται ἀπὸ τοὺς νέους σὰ μιὰ «κοινωνικὴ ομάδα ἀμετανόητων, ἀπολιθωμένων, δυσκίνητων καὶ ἀλαζόνων πὺ πᾶσχουν ἀπὸ διανοητικὴ καθυστέρηση καὶ εἶναι ἔτσι ἀνίκανοι νὰ ἐννοοῦν καὶ νὰ συζητοῦν».²

Εἶναι ἐξόφθαλμο τὸ φαινόμενο τῆς ἀσέβειας τῶν νεωτέρων πρὸς τοὺς πρεσβυτέρους καὶ ἡ ἀμηχανία τῶν ὥριμων μπρὸς στὴν αὐθάδικη στάση τῶν νέων. Οἱ ὥριμοι ἀποροῦν καὶ δὲν ξέρουν πὺς νὰ ἀντιδράσουν ἢ δὲν τολμοῦν.

1. Μετέφερα τὶς ἀπόψεις τοῦ Max Weder αὐτούσιες, γιατί νομίζω πὺς κανένας δὲν μπορούσε νὰ παρουσιάσῃ καλύτερα αὐτὸ πὺ ἤδη παίρνει κοινωνικὸ σχῆμα, χωρὶς νὰ ἔχη ἀκόμη ἀποκρυσταλλωθῇ καὶ πὺ λέγεται «κοινωνία τῆς ἀνοχῆς».

2. Georgio Porro, Βῆμα, 11.22.69.

Φαίνεται πώς παραιτήθηκαν ἀπὸ κάθε μέτρο ἐπιβολῆς, ἔφτασαν ὡς τὴν παθητικὴ ἀνοχή καὶ τοῦτο, γιατί οἱ νέοι ἔπαψαν νὰ πιστεύουν στὴν αὐθεντία, στὸ κύρος τῶν γονέων.

Ἐπαψαν, γιατί οἱ ὥριμοι ὑπέπεσαν σὲ πολλὰ σφάλματα ἀγωγῆς. Ἐνα βασικὸ καὶ χαρακτηριστικὸ, ποὺ ὀδηγεῖ στὴν ἀνοχή καὶ στὴν ὑποταγὴ τῶν γονέων καὶ γενικότερα τῶν ὀρίμων, εἶναι ἡ ὑπερφροντίδα ποὺ δείχνουν οἱ γονεῖς γιὰ τὰ παιδιά τους, δηλ. τὸ παραχάιδεμα, φαινόμενο, ποὺ παρατηρεῖται σὲ ὅλο τὸν κόσμον ἐντονότερα, ὕστερα ἀπὸ τὸ δεύτερο παγκόσμιον πόλεμον, φαινόμενο δεμένο μετὰ τὴν εὐμάρεια τῶν βιομηχανικῶν κοινωνιῶν. Ἐνα πολὺ ἀπλωμένο σφάλμα ἀγωγῆς, ποὺ ἐμποδίζει σοβαρὰ τὴν ὑποταγὴ τῶν ὀρμῶν καὶ τῶν ἐνστικτῶν στὴν ἐπιταγὴ τοῦ ἠθικοῦ νόμου καὶ τῆς ἀντικειμενικότητος. Ἐμποδίζει τὸ νέο νὰ προσαρμοσθῇ καὶ νὰ ἐνταχθῇ στὰ κοινωνικὰ πλαίσια. Τὸ πολὺ διαδεδομένο αὐτὸ σφάλμα τῆς ἀγωγῆς κάνει τὸ παιδί, καὶ κατόπιν τὸ νέο, τόσο ἐγωκεντρικόν, ὥστε νὰ νομίζει, πὺς ἔχει δικαίωμα νὰ ἐπιβάλλῃ τίς θελήσεις του, ἀδιαφορώντας γιὰ τὴν ὑφὴ καὶ τὴν ποιότητά τους, τὸν κάνει φοβερὰ ὠμὸ ἀτομικιστὴ, ἐγωιστὴ καὶ φυσικὰ σὲ κατακλεῖδα ἀντικοινωνικόν.

Ἀπὸ τὴν ἐγωκεντρικότητα πηγάζουν ἡ μανία τῆς ἐπιβολῆς, τῆς κυριαρχίας, ἡ ὑπεροψία, ἡ ἀχαριστία, τὸ ἀνυπόφορον, ἡ νευρικὴ εὐαισθησία, ἡ ἀστάθεια, ἡ ἔλλειψη αὐτοκυριαρχίας, ἡ μαλθακότητα, ὁ κόρος, ἡ ἀηδία, ἡ ραστώνη κλπ., ἔκδηλα φαινόμενα τῶν ἀνταρτῶν φοιτητῶν.¹ Πολλοὶ ἀπὸ τοὺς ἐπαναστατημένους νέους δὲ θεωροῦν τὴν ἐργασία σὰν ἱκανὴ ἀπασχόληση, ὥστε ν' ἀπορροφήσῃ ὀλόκληρην τὴν προσωπικότητά τους καὶ καταλήγουν στὸ φαινόμενο τῶν μπῆτνικ καὶ τῶν χίππυς.

Τὸ κακομάθημα, τὸ παραχάιδεμα καὶ ἡ ὑπερφροντίδα γιὰ τὴν νεολαία ξεκίνησε ἀπὸ τίς Η.Π.Α. καὶ ἀπλώθηκε κατόπιν καὶ στὴν Εὐρώπῃ. Βάση τῆς παιδολατρείας κατὰ τὸ Γερμανὸ κοινωνιολόγον Η. Schoeck ὑπῆρξαν ὀρισμένες θεωρίες τῆς Ἀμερικανικῆς Ψυχαναλύσεως, ἡ ὁποία καὶ ἐπέδρασε στὰ λεγόμενα προοδευτικὰ νεότερα συστήματα ἀγωγῆς, τὰ ὁποῖα πάλι συνέβαλαν στὴν ἀνταρσία. Κοντὰ σ' αὐτὸ ἡ «κοινωνία τῆς ἀφθονίας καὶ τῆς ἀνοχῆς» ἐπιμήκυνε τὴ φάση τῆς παιδικῆς ἡλικίας καὶ σύγχρονα ἔκανε παράκαιρα βατὰ στοὺς νέους ὅλα σχεδὸν τὰ σύμβολα καὶ τὰ ὄργανα, τὰ μέσα τῆς ἀρριβιστικῆς ἀνόδου τους. Ἀπ' αὐτὴ τὴν ἀντίθεση τοῦ βιώματος μιᾶς

1. Ἰω. Ν. Ξηροτύρη, Κακοσυνήθισμα καὶ χαρακτήρας, 1949. Μιὰ πραγματεία γιὰ τὴν ἔννοια τοῦ κακοσυνήθισματος, τοὺς τρόπους καὶ τίς βαθμίδες του καὶ τίς κοινωνικὲς συνέπειες αὐτοῦ τοῦ σοβαρότατου σφάλματος ἀγωγῆς.

De - facto — ισότητας, πού τῆς ἔλειπε ἢ De - jure — ισότητα, ἀναψε ἡ ἀνταρσία, ἡ διαμαρτυρία.¹

Ἡ ἀπώλεια τῆς αὐθεντίας καὶ τοῦ κύρους τοῦ πατέρα σήμανε σύγχρονα καὶ ἀπώλεια τῆς αὐθεντίας κάθε ἐξουσίας καὶ κάθε ἀρχῆς. Ἡ ἰσοπέδωση σὲ ὅλες τὶς ἐκφάνσεις τῆς ζωῆς παιδιῶν καὶ γονέων, δείχνει τὴν ἀδυνατισμένη παιδαγωγικὴ δραστηριότητα ἢ τὴν ἀφανισμένη παιδαγωγικὴ ἐπίδραση τῶν γονέων. Ἡ αὐθεντία τῶν γονέων χάθηκε, γιατί γονεῖς καὶ πατέρες διὰ ἑφτασαν στὸ ἀπὸ «τοῦ ἴσου». Σὲ μερικὲς περιπτώσεις μὲ τάση νὰ προχωρήσουμε καὶ πὺρ κάτω, γιατί ὅλο καὶ χάνεται ἡ παιδαγωγικὴ δραστηριότητα τῶν γονέων. Αὐτὴ ἡ ἐξίσωση γονέων καὶ παιδιῶν ἀπλώνεται σὰν αἵτημα τῶν νέων καὶ στὰ ἄλλα πεδία τῆς ζωῆς καὶ τῆς δραστηριότητος τῆς κοινωνίας, ὅπως καὶ στὴν ἐξίσωση, πού ζητοῦν οἱ ἀντάρτες φοιτηταί, μὲ τοὺς καθηγητάς τους.

Ὁ Γάλλος κοινωνιολόγος Ζερὰρ Μεντέλ ἰσχυρίζεται, ὅτι ὅλη ἡ κίνηση τῆς ἀνταρσίας καὶ ἀνυπακοῆς εἶναι μιὰ «ἐπανάσταση ἐναντίον τοῦ πατέρα» καὶ σημειώνει, πὺρ ὁ μεγαλύτερος κίνδυνος εἶναι μιὰ διάχυτὴ διάθεση καταστροφῆς, μιὰ ἄρνηση τῆς πνευματικῆς προσπάθειας καὶ τῆς ἐπιστημονικῆς ἐπιτυχίας. Εἶναι ἓνα εἶδος ἀπόλυτου μηδενισμοῦ. Κι' ἐδῶ ἐγγίζομε τὸν ἴδιο τὸν πυρῆνα τοῦ οἰκογενειακοῦ προβλήματος. Καὶ συνεχίζει: «στὴν πραγματικότητα σὲ πολλὰ σπίτια δὲν εἶναι τὰ παιδιά πού στέκονται ἀντιμέτωπα στοὺς γονεῖς τους. Εἶναι μιὰ πραγματικὴ νέα τάξη, ἀνταρτικὴ στὶς ιδέες πού ἄλλοι τὶς ὑποβάλλουν, μιὰ τάξη τέλεια ἀνίκανη νὰ δεχθῇ ἀντιρροήσεις».²

Ὁ καθηγητὴς τῆς ψυχιατρικῆς Ἐντουαρτ Λιτὲν μᾶς μιλά γιὰ μιὰ παράξενη στὶς ἡμέρες μας «μεταφορὰ τῆς ἐξουσίας» ἀπὸ τὸν μπαμπὰ στὰ παιδιά. «Αὐτὰ ἀποφασίζουν γιὰ τὸ μέρος στὸ ὁποῖο θὰ παραθερίσῃ ἡ οἰκογένεια, τί αὐτοκίνητο θ' ἀγοράσῃ ὁ πατέρας, τί μάρκα ὀδοντόπαστας καὶ σαπουνιοῦ θὰ προτιμήσῃ ἡ μαμά». Τὴν κατεύθυνση τὴ δίνουν τὰ παιδιά στοὺς γονεῖς. Οἱ νέοι εἶναι αὐτοὶ πού φτιάχνουν τὸ νόμο τῆς οἰκογένειας καὶ μάλιστα σὲ ἀνησυχητικὸ βαθμὸ. Οἱ γονεῖς ἄφησαν ἐλεύθερο τὸ χαλινάρι στὰ παιδιά. «Ποτὲ μέχρι σήμερα», τονίζει ὁ διακεκριμένος καθηγητὴς τῆς ψυχιατρικῆς, «δὲν ὑπῆρχαν τόσα χαϊδεμένα, κακομαθημένα καὶ ὀργισμένα παιδιά. Εἶναι λοιπὸν καιρὸς νὰ ἐπανακτήσουν οἱ γονεῖς τὴν κυριαρχία τους, τὴ σωστὴ θέση τους».³ Ἡ ἀνοχή, τὸ παραχαϊδεμα, βοήθησαν πολὺ στὴν

1. Schoeck, H. Aufforderungen, «der Speer zu Zerschlagen» Die Presse. 12/13 juli 1969.

2. M. Boucher, Ταχυδρόμος, 13.6.69 σ.48.

3. Ann Landers, Μάθετε νὰ λέτε στὰ παιδιά σας «ἔχι». Ταχυδρόμος 10.1.69.

ἀνταρσία. Ἐλειψε ἡ πειθαρχία. Κι' αὐτὴ πρέπει νὰ ἀρχίζῃ ἀπὸ τὴ μικρὴ ἡλικία.¹ Οἱ νέοι 13 - 18 χρόνων δὲ σέβονται κανέναν. Ἀρχισαν μὲ τὴν ἀποδοκιμασία τῶν γονέων τους καὶ τὸ χλευασμὸ τῶν καθηγητῶν τους καὶ ἔφτασαν νὰ περιγελοῦν ὅλη τὴν κοινωνία.

Τὸ Μάιο τοῦ 1968 στὰ γεγονότα τοῦ Παρισιοῦ ὁ νεαρὸς Ντανιέλ Κον-Μπετίτ πού ἤγεῖτο τῆς φοιτητικῆς ἀνταρσίας, διακήρυττε: «Γονεῖς, ἡ θέσῃ σας εἶναι στὴν ἀποθήκη τοῦ σπιτιοῦ· μὴν πιστεύετε, ὅτι οἱ ἀναρχικὲς καὶ κατασταλτικὲς φιλοδοξίες σας, πὺν νομιμοποιοῦνται ἀπὸ τὴν παθητικότητα, μποροῦν νὰ ἀναχαιτίσουν τίς δυνάμεις πὺν ἐξαπέλυσαν οἱ γιοί σας. Τὴν ἐλευθερία, πὺν σεῖς δὲν κατορθώσατε νὰ τοὺς παραχωρήσετε, τὴν ἀπέκτησαν μόνοι τους».²

Ὁ πατέρας στὴν κοινωνία τῆς ἀφθονίας καὶ τῆς ἀνοχῆς ἔχει γίνῃ ἡ τραγικότερη μορφή τῆς σύγχρονης οἰκογενειακῆς ζωῆς. Ἡ φυσικὴ ὑπεροχή, πὺν εἶχε ἐπὶ χιλιετίες γνωρίσει, σήμερα ὑπέστη μιὰ τρομερή, κάθετο πτώση. Ἡ νεολαία δὲ θέλει πια μὲ κανένα λόγο νὰ ἀναγνωρίσῃ τίποτε σ' αὐτόν. Ἡ μορφή τοῦ πατέρα πεθαίνει κάθε ἡμέρα, «τὴ δολοφονοῦν οἱ γιοί του, τὰ ἴδια του τὰ παιδιά». Στὰ γεγονότα τοῦ Μαΐου διάβαζε κανένας στοὺς τοίχους τοῦ «Quartier Latin» τὸ λακωνικότατο σύνθημα, πὺν μέσα του ἔκλεινε πολλὰ: *Papa rue!* «Ὁ πατέρας βρωμᾷ, μνρίζει». Τὸ σύνθημα ἐπεκτείνεται σὲ ὅλη τὴν ὥριμη γενεά.

Ἡ ἔννοια τῆς οἰκογένειας ὅλο καὶ ἀφανίζεται, χάνεται πρὸς τὰ βάθη τοῦ ὑποσυνείδητου. «Ἄ! Λησμόνησα κάτι, νὰ κάτι πὺν ἴσως ἔλειπε. Καὶ σκεπτόμουν ποῖο ἦταν αὐτὸ πὺν ἀπουσίαζε. Συλλογίστηκα, συλλογίστη-

1. Δὲ φτάνει μόνο νὰ ἀγαποῦμε τὰ παιδιά μας, παρὰ πρέπει νὰ ξέρουμε καὶ πῶς νὰ τ' ἀγαποῦμε. Ἡ ἀγάπη πολλῶν γονέων ὁμοιάζει πρὸς τὴν ἀγάπη τῆς μαϊμοῦς. Τὸ φταχθὲν ζῶο ἀπὸ τὴν πολλὴ ἀγάπη σφίγγει τὰ μικρά του καὶ τὰ πνίγει. Κατὰ τὸν ἴδιο τρόπο πνίγει τὰ περισσότερα παιδιά ἡ ματαιοδοξία, ἡ ἀρρωστημένη ἀδυναμία καὶ ἡ αὐτοκολακεία τῶν περισσότερων γονέων. Αὐτοκαθρεφτίζονται, ναρκισσεύονται καὶ αὐτολατρεύονται μέσα στὸ εἶδωλό τους. Παραβλέπουν ἢ ὠραιοποιοῦν ὅλα τὰ σφάλματά τους. Κάθε προστυχία τὴ βλέπουν σὰν ὠραιοφάνταστη παιδικὴ ζωηράδα. Εἶναι πιστοὶ ὑπηρετές στὰ θελήματα καὶ στὰ κέρια τῶν παιδιῶν τους. Οὐσιαστικὰ ἐξυπηρετοῦν τὴ δική τους ματαιοδοξία. Στὰ γεράματά τους αὐτοὶ οἱ γονεῖς πληρώνονται μὲ τὸ ἄξιο νόμισμα πὺν τοὺς πρέπει. Ἀφοῦ τυρρανισθοῦν μιὰ ζωὴ γιὰ τὰ κακομαθημένα τους πλάσματα, δοκιμάζουν ἔπειτα τὴ μεγαλύτερη ἀγνωμοσύνη, γιὰτὶ ἡ εὐγνωμοσύνη, τὸ γενναῖο αὐτὸ φρόνημα δὲ βγαίνει ποτὲ ἀπὸ πιθήκους. Μιὰ αἰτία τῆς ἀνταρσίας εἶναι καὶ τὸ κακοσυνήθισμα μὲ τὸ νόημα τῆς ἀγάπης τῆς μαϊμοῦς. βλ. Ἰω. Ν. Ξηροτύρη, Πῶς θέλω τὸ δάσκαλό μου 1941 σ. 67. τγ'. Ἰδίου: «Ἐμεῖς καὶ τὰ παιδιά μιας εἰς τὰ δώδεκα χρόνια» 1972.

2. Luigi Vacchi, «Γυμνὴ Οἰκογένεια». Βαθύτερες μεταβολὲς στὴν κοινωνικὴ ζωὴ τῆς Εὐρώπης. Περιοδικὸ «Ἐπὶκάρα» «Ἐπὶκαιρα» 6.3.70.

κα κι έπειτα τὸ βρῆκα: ἦταν ὁ πατέρας καὶ ἡ μάνα, αὐτὸ ἦταν ποὺ εἶχα ξεχάσει. Ναί, σκέφθηκα, ἔτσι εἶναι, ἦταν φυσικὸ νὰ μὴ θυμοῦμαι.¹

“Ὅσο κι ἂν ἀνεχθῇ κανένας, ὅσες ὑποχωρήσεις κι ἂν κάνη, δὲν ἀφαιρεῖ τὰ προσχήματα ἀπὸ τοὺς νέους γιὰ τὴν ὀργάνωση νέων ἀγώνων, ὅσο κι ἂν μιλοῦν γιὰ πανεπιστημιακὲς μεταρρυθμίσεις, χωρὶς καλὰ καλὰ νὰ ξέρουν τί ἀκριβῶς ζητοῦν. Ἔτσι συνηθισμένοι ἀπὸ τὸ σπῆτι τους, ὅπου ἡ παραμικρὴ τους ἐπιθυμία ἱκανοποιεῖται, τὶς περισσότερες φορές, ἀμέσως ἀπὸ τοὺς γονεῖς τους οἱ σημερινοὶ νέοι ζητοῦν νὰ τοὺς παραχωρηθοῦν πολλά. Δὲν ὑπολογίσθηκαν καὶ ἀπὸ τὴν «κοινωνία τῆς ἀφθονίας καὶ τῆς ἀνοχῆς» οἱ καταστροφικὲς συνέπειες τοῦ παραχαϊδέματος καὶ τῆς ἀπουσίας κάθε εἰδους πειθαρχίας. Ἔτσι ἀπὸ πρώτη ὄψη προκαλεῖ πραγματικὰ ἐκπληξη τὸ γεγονὸς, ὅτι τὰ παιδιὰ μας, τὰ ἀντικείμενα τῆς παράλογης αὐτῆς ἀδυναμίας μας, ἀντὶ νὰ αἰσθανθοῦν εὐγνωμοσύνη ἀπέναντί μας γιὰ ὅσα τοὺς προσφέραμε, ξεσηκώθηκαν ἐναντίον τῶν γονέων τους μὲ τὴν πεποίθηση, ὅτι εἶναι τὰ μοναδικὰ «ἡῶντα» ἀνθρώπινα ὄντα στὴν κοινωνία μας, σὲ ἀντίθεση πρὸς ἐμᾶς ποὺ κατὰ τὴ γνώμη τους, εἴμεθα ζωντανοὶ νεκροί.²

Θέλουν νὰ κάνουν ἔρωτα, φωνάζουν οἱ φοιτηταί, κι ὅχι πόνεμο. Οἱ γονεῖς τους τοὺς ἔμαθαν, ὅταν ἦταν ἀκόμη μικρὰ παιδιὰ, πὼς ἔχουν μόνο ὅλα τὰ δικαιώματα στὴ ζωὴ καὶ καμιά ὑποχρέωση. Ποιὸς τοὺς κήρυξε τὴ χωρὶς ὅρια ἐλευθερία; Ποιὸς τοὺς δίδαξε τὴν ἀπόρριψη ὅλων τῶν θεσμῶν καὶ δεσμῶν; Ποιὸς τοὺς δίδαξε, πὼς τὸ ἄτομο ἔχει μόνο καὶ μόνο δικαιώματα; Ποιὸς ἐπιτρέπει τὰ ἀηδῆ, πορνοειδῆ καὶ ἐγκληματικὰ φιλμς; Ποιὸς τὰ ὀδηγεῖ ἀπὸ τὴ μικρὴ τους ἡλικία σ' αὐτά; Ποιὸς διδάσκει τὴν ἀσέβεια πρὸς τοὺς νόμους καὶ τόσα ἄλλα; Ποιὸς τοὺς ἔδωσε ἰδανικὰ πέρα ἀπὸ τὶς ὑποπτες γλυκερὲς φράσεις καὶ τὴν φρασεολογία; Πέρα ἀπὸ τὴ μανία γιὰ κέρδος, προβολὴ καὶ κατὰληψη τῆς ἐξουσίας; Πέρα ἀπὸ τὸ ξύπνημα τῆς βάνουσης βουλιμίας, τῆς ἀρρωστημένης ἐρεθιστικότητας τῶν αἰσθήσεων, τῆς τάσεως γιὰ περιπέτεια καὶ τοῦ ἀνικανοποιήτου;

Χρειάζεται, λένε, διάλογος, ἀλλὰ πὼς νὰ γίνη τώρα πιά αὐτὸς ὁ διάλογος; Γιὰ τὸ διάλογο χρειάζονται δυὸ γιὰ νὰ συνομιλήσουν. Συνήθως ὅμως ὁ πατέρας βρίσκεται μόνος στὸ σπῆτι ἢ ἀντιμετωπίζει ἓνα νέο, ποὺ ἢ προσωπικότητά του ἐκφράζεται μὲ μιὰ ἐπανάσταση πρὸς τὸν πατέρα καὶ ἢ ἡλικία του ἐκφράζεται μὲ μιὰ ἀπόλυτη ἔλλειψη λογικῆς καὶ πείρας. Εἶναι ἀνάγκη οἱ γονεῖς νὰ ἀνθίστανται. Ἐν τούτοις τὸ μεγάλο ποσοστὸ τῶν γονέων εἴτε ἀφήνεται νὰ παρασυρθῇ ἢ συγκατανεύει καὶ δικαιολογεῖ πολλὰ

1. Klaus Th.Günther, *Protest der Jungen*, 1961 σ. 42.

2. John W. Aldridge, *Τὶ ἀμφισβητοῦν οἱ νέοι στὴν Ἀμερική*; Βῆμα 18.10.60.

τῶν παιδιῶν τους μὲ τὰ παχιά λόγια τῆς μόδας: «Εἶναι νέοι». Ἔτσι φωνάζουν πολλοί, δηλαδή οἱ νέοι ἔχουν δίκιο. Εἶναι πολλοὶ οἱ δολιοφθορεῖς, αὐτοί, οἱ ὁποῖοι ἀπὸ λόγους συμφέροντος δικαιολογοῦν τὰ καπρίτσια τῶν νέων ἢ καὶ ἀπὸ ἄλλους λόγους ἄκριτους καὶ κενούς. Πολλὲς φορές οἱ γονεῖς ζοῦν μέσα σὲ μιὰ μακαρία ἱκανοποίηση. Δὲ βλέπουν ἢ δὲ θέλουν νὰ ἰδοῦν τίς ζημιές ποὺ προκαλοῦν στὰ παιδιά τους π.χ. ἡ ἀπουσία τῆς μητέρας¹ ἀπὸ τὸ σπίτι ἢ ἡ παραίτηση τοῦ πατέρα ἀπὸ τὰ καθήκοντά του. Εἶναι πολλὲς οἱ αἰτίες ποὺ συμβάλλουν στὴν ἀνταρσία τῶν νέων. Διαπρεπεῖς κοινωνιολόγοι ὑποστηρίζουν ὅτι ἡ ἀνθρωπότητα ἔφτασε τώρα στὴν «κοινωνία τῆς ἀνοχῆς» καὶ κρούουν τὸν κώδωνα τοῦ κινδύνου. Καὶ ἡ ἀπλὴ καθημερινὴ παρατήρηση πιστοποιεῖ στὸν προσεκτικὸ παρατηρητὴ τὴν ἐμφάνιση τοῦ φαινομένου.

«Πρὶν ἀπὸ καιρὸ παρακολούθησα ἐντελῶς τυχαῖα», γράφει ὁ Ἰω. Χατζίνης, ὁ γνωστὸς τῶν γραμμάτων ἄνθρωπος, ἓνα φίλμ ἀποκαλυπτικόν. Δὲ θυμᾶμαι πιά τὸν τίτλο, ἀλλὰ τὸ περιεχόμενον μοῦ ἔμεινε χαραγμένον στὴ μνήμη. Μοῦ ἔδινε κάποια ἐξήγηση αὐτῆς τῆς ἀγαναγνώσεως τῶν ἀπολύτων δικαιωμάτων τῆς νεότητος. Ἐπρόκειτο γιὰ μιὰ ἐρωτικὴ ζωὴ τῶν ἐφήβων, τῶν μαθητῶν τοῦ Λυκείου. Τὸ ἀγόρι φέρνει τὴ φίλην του στὸ σπίτι, τρῶνε ὅλοι μαζί (μὲ τὸν πατέρα, μάνα, ἀδελφὴ) κι ὅστερα, ὅταν τὸ ζευγαράκι ξεκινάει γιὰ ἓνα νυκτερινὸ κέντρο, ἡ μητέρα τοὺς κάνει μιὰ φιλικὴ σύσταση, τὴν ὥρα ἀκριβῶς ποὺ ἀνοίγουν τὴν πόρτα: «καὶ προπαντὸς προσοχή, παιδιά: Ὅχι πολλὰ ναρκωτικά». Στὴ συνέχεια τῆς ταινίας ἡ ἀντίστροφη σκηνή: Τὸ κορίτσι φέρνει στὸ σπίτι τὸ φίλο. Κάθονται πάλι στὸ τραπέζι καὶ ὁ πατέρας δίνει στὸ νεαρὸ νὰ δοκιμάσῃ λογιῶν λογιῶν κρασιά, ὥσπου νὰ μεθύσῃ. Μόλις τελειώῃ τὸ γεῦμα, τὸ ζευγάρι σηκώνεται καὶ κατευθύνεται τώρα πρὸς τὸ ὑπνοδωμάτιον. Καθὼς ἀπομακρύνονται, ἡ μητέρα πάλι συνιστᾷ τρυφερά: «Παιδιά, προσοχή! Μὴν τὸ παρακάνετε αὔριο ἔχετε σχολεῖο!» Ἐξακολουθεῖ φυσικὰ ἡ προβολὴ τοῦ σεξουαλικοῦ ὄργιου τῶν παιδιῶν μέσα στὸ ὑπνοδωμάτιον». Καὶ τίθεται τὸ ἐρώτημα, συνεχίζει ὁ ποιητής: «ποιοὶ εἶναι, ἄραγε, τὸ εὐαίσθητο σημεῖο (ψυχολογικόν, συναισθηματικὸ ἢ καθαρὰ λογικόν), ποὺ κάνει τὴ συν-

1. Σὲ κάθε μεγάλῃ εὐρωπαϊκῇ χώρᾳ ὑπάρχουν 1 - 2 ἑκατομμύρια μητέρων ποὺ ἐργάζονται, ἀν καὶ τὸ παιδί δὲν ἔχει φτάσει ὡς στὰ 15 χρόνια του. Οἱ ψυχολόγοι τονίζουν ὅλο καὶ περισσότερο, ὅτι ἡ ἀπουσία τῆς μητέρας κατὰ τὰ τρία πρῶτα χρόνια τῆς ζωῆς τοῦ παιδιοῦ ὅλο καὶ τραυματίζει. Ἡ τρυφερότητα τῆς μάνας εἶναι τόσο ἀπαραίτητη κατ' αὐτὴν τὴν ἡλικίαν, ὅσο καὶ τὸ γάλα καὶ κάτι περισσότερο. Σημαντικὸ εἶναι πῶς καὶ ἡ Ρωσία ἀκόμη ἀπὸ τὸ 1945 ἐγκατέλειπε τὸ σύστημα τῆς ὁμαδικῆς ἀνατροφῆς τῶν παιδιῶν καὶ τὸ κράτος ἐκεῖ ἀποκαθιστᾷ μὲ ὅλες τίς τιμὲς τὴν οἰκογένεια.

είδηση τόσο εύκαμπτη, τόσο εύάλωτη, μπροστά στις απαιτήσεις των νέων καιρών; Ποιά πλέγματα, ποιές άπωθήσεις, πού άφησαν ανεπούλωτες πληγές, κάνουν τους γονείς να συγχωρούν τὰ παιδιά, να εύλογούν τις πράξεις, για τις όποιες μιὰ φορά οί ίδιοι θα πέθαιναν από ντροπή, ως τὸ θάνατο; Αὐτή ή ελευθερία, αὐτή ή ασυδοσία, πού απολαμβάνει τώρα ή νεότητα, είναι, άραγε, ή μοιραία συνέπεια τής έσωτερικής καταπίεσεως, τής στερήσεως από τήν όποία ύπόφεραν οί περασμένες γενεές; Τὰ έρωτήματα κι έδω είναι άλυσιδωτά και δε θα μπορούσε κανένας να δώσει μιάν απάντηση, χωρίς να προκύψη ένα καινούριο έρώτημα. Αὐτό είναι τὸ χάος τοῦ καιροῦ μας».¹

Η ΝΕΑ ΑΡΙΣΤΕΡΑ

Μιὰ σπουδαία αίτία τοῦ ξεσηκωμοῦ και τής καταστροφής είναι, πώς πίσω από τὸ φοιτητικό κίνημα ύπάρχει μιὰ έξαιρετικῶς δυναμική άρτηρία με πολιτική μορφή, ή «Νέα άριστερά». Αὐτή ή νέα άριστερά στρέφεται έναντίον τοῦ πολέμου τοῦ Βιετνάμ, έναντίον τής εισβολής στην Καμπότζη, έναντίον τής Άμερικανικής άμυντικής προσπάθειας, έναντίον τοῦ «NATO» και τής άμυντικής ισχύος των χωρών πού τὸ άποτελοῦν. Σκοπός της είναι ή έξάρθρωση των ύπηρεσιών και τής άμυντικής οργάνωσης των χωρών των δυτικών Δημοκρατιών. Οί έκδηλώσεις στρέφονται έναντίον τής εθνικής θελήσεως και τής εθνικής ασφάλειας. Η φιλοσοφία της και τὰ συνθήματά της είναι αναρχικά. Θέλουν να άφανίσουν καθετί πού σχετίζεται με τὸ παρελθόν, αλλά δε γνωρίζουν με τί τὸ νέο να τὸ αντικαταστήσουν. Σημασία για τή «Νέα άριστερά»² έχουν: ή καταστροφή και ή γελοιοποίηση των πάντων. Σε ένα πανεπιστημιακό δελτίο αναφέρονται τοῦτα: «Περιγελάτε τους καθηγητάς. Μήν πειθαρχήτε στους γονείς, καίετε τὰ χρήματά σας. Η ζωή σας είναι ένα όνειρο και όλοι οί θεσμοί σας είναι ανθρώπινες χίμαιρες. Οί πλούσιοι είναι πλούσιοι, διότι είναι κλέφτες και οί φτωχοί είναι φτωχοί, διότι είναι θύματα». Παροτρύνουν τους σπουδαστές «να μήν έχουν σκοπό στη ζωή τους, να καταναλίσκουν ναρκωτικά, να ζοῦν σεξουαλικά τήν ήμέρα τους και να κάνουν τρέλες».

1. Γιάννη Χατζίνη, Για τή διάσταση των γενεών, «Νέα Σκέψη», Μάρτιος 1970 σ. 65 κ.έ.

2. Η Νέα άριστερά ιδρύθηκε τὸ 1962 στὸ Πόρτ Χιούστον τοῦ Μίτσιγκαν. Έδρα της είναι τὸ Σικάγο. Έχει 35.000 μέλη σε 250 πανεπιστήμια. Αριθμητικά τὸ κίνημα δεν είναι σημαντικό, αλλά οί ήγέτες του σκέπτονται να διαδώσουν τις ιδέες τους στις Η.Π.Α. και στην Εὐρώπη με αντικειμενικό σκοπό να συγκροτήσουν μιὰ συμμαχία με τους εργάτες και τὰ εργατικά σωματεία, όπως έγινε στη Γαλλία, να προκαλοῦν έτσι διακοπή τής εργασίας, τής κινήσεως τής ζωής τοῦ έθνους. Σκέπτονται επίσης να έπεκτείνουν τὸ κίνημά τους και πέρα πρὸς τὸ σιδηροῦν παραπέτασμα.

Τὰ κύρια χαρακτηριστικά τῆς «Νέας Ἀριστερᾶς» εἶναι ἡ ὁμοιομορφία στὴ δράση, ἡ ικανότητα καὶ ἡ τάση ν' ἀποτελέσῃ αὐτὴ ἡ νέα πολιτικὴ μορφή διεθνῇ συνωμοτικὴ ὀργάνωση, ὅπως εἶναι τὰ κομμουνιστικὰ κόμματα μὲ τάση νὰ προχωρήσῃ ἀριστερώτερα τοῦ σοβιετικοῦ κομμουνιστικοῦ δόγμα-τος. Πρόσκειται μᾶλλον πρὸς τὴ μορφωτικὴ ἐπανάσταση τοῦ Μάο. Χρησιμοποιεῖ βασικὰ τὴ βία καὶ ἔχει τάσεις μηδενιστικὲς καὶ ἀναρχικές.¹ Λένε, πὼς δὲν ὑπάρχουν ἐνδείξεις, ὅτι αὐτὴ ἡ κίνηση κατευθύνεται ἀπὸ τοὺς κομμουνιστάς, ὥστόσο δὲν ὑπάρχει ἀπολύτως καμία ἀμφιβολία, ὅτι αὐτὴ ἡ δράση ἐξυπηρετεῖ ἀπόλυτα τὸν κομμουνισμό, ὁ ὁποῖος ὑποθάλλει μὲ κάθε μέσον τὴν ἀνταρσία, γιὰτὶ αὐτὴ διαβιβρώσκει τὰ θεμέλια τῶν δυτικῶν δημοκρατιῶν.

«Ἡ νέα ἀριστερά» στρατολογεῖ τοὺς ὁπαδούς της μεταξὺ τῶν διανοουμένων, καὶ ὄχι τόσο ἢ καθόλου μεταξὺ τῶν ἐργατῶν. Πουθενὰ δὲν κινητοποιεῖ τίς μάζες. Στὴν ὁλοκληρωτικὴ ἀνατολικὴ Εὐρώπῃ ἡ ἐξέγερση, ποὺ εἶναι περιορισμένη, ἐμφανίζεται ἀνθρωπιστικὴ καὶ φιλελεύθερη. Στὴ φιλελεύθερη Δύση καθίσταται ἀναπόφευκτα ἀναρχικὴ καὶ πολλὰς φορὲς ἀντιχουμανιστικὴ. Ἡ γνώμη, ὅτι οἱ φοιτητικὲς ταραχὲς ἐπεκτείνονται καὶ στὸ κομμουνιστικὸ μπλόκ καὶ συνεπῶς εἶναι μιὰ γενικότερη ἀπαίτηση τῶν νέων ἀδιακρίτως ἰδεολογιῶν, εἶναι ἀφελής. Ἡ διαφορὰ εἶναι μεγάλη καὶ τὰ κίνητρα ἄκρως ἀντίθετα —ἐφ' ὅσον ἐννοεῖται, ὅτι ἡ ἐπανάσταση τῶν νέων δὲ γίνεται κατ' ἐπιταγὴν, ὅπως στὴν Κίνα—. Στὸ Ἀνατολικὸ μπλόκ,

1. Τί εἶναι καὶ τί ἐπιδιώκει τὸ κίνημα τῆς Νέας Ἀριστερᾶς. Ἀναπόκριση ἀπὸ τὴ Ν. Ὑόρκη. Ἐλεύθερος Κόσμος. 26.1.69. Ὁ Χοῦβερ καταγγέλλει τὴ «Νέα ἀριστερά» ὡς ὑπεύθину τῆς ἀναταραχῆς στὴς Η.Π.Α. Ὁ Ἐν-γκαρ Χοῦβερ εἶναι διευθυντὴς τοῦ γραφείου τῆς ὁμοσπονδιακῆς Ἀσφάλειας (FBI). Στὸ τέλος τοῦ 1969 ἀνακοίνωσε τὸν ἀπολογισμό τῶν πεπραγμένων τῆς ὑπηρεσίας του. Ὁ Χ. ἀναφέρει ὅτι ἡ κατάσταση ἐπιδεινώθηκε κατὰ τοὺς τελευταίους μῆνες τοῦ 1969—σήμερα, στὰ μέσα τοῦ 1970, ἔχει ἐπιδεινωθῇ ἡ κατάσταση βέβαια ἀκόμη περισσότερο, ὕστερα ἀπὸ τὴν εἰσβολὴ στὴν Καμπότζη— Κατὰ τὴ διάρκεια τῶν συγκρούσεων σκοτώθηκαν ἑπτὰ ἀστυνομικοὶ καὶ τραυματίσθηκαν περὶ σὺνολο ἀπὸ 120. Ὁ Χοῦβερ ὑπογραμμίζει, ὅτι ἐκεῖνοι ποὺ διεκδικοῦσαν τὸ χαρακτηρισμὸ τῆς «νέας ἀριστερᾶς» ἤδη κηρύττουν τὴ βία («ἐπανάσταση»). Ὁ διευθυντὴς τοῦ FBI μνημονεύει ἰδιαίτερα τὴν ὁμάδα «Γουέδερμαν», ἡ ὁποία προσηλυτίζει τοὺς φοιτητὰς μὲ τὸ σύνθημα τῆς «δημοκρατικῆς κοινωνίας». Πρόκειται, τονίζει ὁ Χ., «γιὰ μιὰ ὁμάδα τῶν ἄκρων, ἡ ὁποία ἐπιζητεῖ νὰ ἀναλάβῃ τὴν πρωτοπορεία τοῦ ἐπαναστατικοῦ κινήματος, ἐφαρμόζουσα τὴν τακτικὴ τῆς τρομοκρατίας». Τὰ μέλη τῆς ὁμάδος εἶναι γνωστὰ μὲ τὰ ἀρχικὰ «SDS» καὶ ὑπεύθυνα γιὰ τίς ἀναταραχὰς τοῦ περασμένου ἔτους. Ἡ ἀναταραχὴ συνεχίζεται, δήλωσε ὁ Χοῦβερ, καὶ ἀπὸ τὴν ἀρχὴ τοῦ Σχολικοῦ χρόνου 1969 σημειώθηκαν 4.000 συλλήψεις, ἓνας νεκρὸς ἑκατὸν εἰκοσιπέντε καὶ πλέον τραυματίαι 215 φοιτητικὲς καὶ μαθητικὲς διαδηλώσεις 16 ἐμπρησμοὶ τρία ἑκατομμύρια δολλαρίων ζημιές σὲ πανεπιστημιακὰ κτίρια κλπ. Οὐάσιγκτον, Γαλλικὸν Πρακτορεῖον 2.1.70. Βῆμα 3.1.70.

Τσεχοσλοβακία - Ούγγαρία, επαναστατούν κι εκεί οι νέοι με κίνδυνο της ζωής τους, αλλά για να άναπνεύσουν λίγη έλευθερία και να άπολαύσουν έστω και στο έλάχιστο τὰ άγαθά, άπό τὰ όποία οι επαναστάτες νέοι τών Δυτικών δημοκρατιών είναι ύπερκορεσμένοι, ώστε να επαναστατούν κατά της καταναλωτικής κοινωνίας. Άπό τόν ίδιο ύπερκορεσμό, της χωρίς όρια έλευθερίας που άπολαμβάνουν, επαναστατούν κατά της έλευθερίας, χορτασμένοι άπ' όλα, καταστρέφουν τὰ πάντα, γιατί πλήττουν άπό τήν εύημερία και επαναστατούν χωρίς λόγο.¹

Κατά τὸ Γάλλο κοινωνιολόγο R. Aron ή νέα άριστερά στη Δύση τείνει να διαιρεθῇ σε τρεῖς όμάδες: Σ' εκείνη που στρέφεται έναντίον τοῦ πολιτισμοῦ, της καταναλωτικής κοινωνίας. Σε μιὰ άλλη που επαναλαμβάνει τὰ συνθήματα τοῦ επαναστατικοῦ έξτρεμισμού και σκέπτεται με τις έννοιες τοῦ μαρξισμού και τοῦ λενισμού. Και μιὰ τρίτη με άδιάλλακτο φιλελευθερισμό. Πολλοί «επαναστατημένοι» κυμαίνονται μεταξύ αὐτῶν τῶν τριῶν τάσεων που λογικά είναι άσυμβίβαστες, αλλά ψυχολογικά συγγενεῖς. Οι χίππυς, που δέν έχουν κανένα ενδιαφέρον για τήν πολιτική, συνεργάζονται συχνά με έξτρεμιστάς. Η χωρίς όρους άντιπολίτευση έναντίον της καθιερωμένης τάξεως, της κοινωνίας και τοῦ πολιτισμοῦ είναι τὸ σημεῖο στοῦ όποῖο συναντῶνται.²

Η εύμάρεια έχει προκαλέσει στους νέους, τῶν δυτικῶν Δημοκρατιῶν και τῶν Η.Π.Α., στους φοιτητάς, έναν ιδεολογικό ναρκισσισμό και δέν μπορούν φυσικά αυτοκαθρεπτιζόμενοι να άντιληφθοῦν τὸν πραγματικό έαυτό τους και αυτοερωτεύονται νομίζοντας, ότι γνωρίζουν καλά τί θά πῇ έλευθερία, τί θά πῇ πόλεμος, τί σημαίνει έγκλημα, τί θά πῇ κοινωνία, τί σημαίνει ζωή και έπομένως νομίζουν, ότι μπορούν να αλλάξουν τήν κοινωνία και να βελτιώσουν τή ζωή, άφού άκόμη δέν τή γνώρισαν, άφού στεροῦνται άκόμη και της πιὸ βασικής άρχῆς της ζωῆς, δηλαδή της έλέγχουσας συνειδήσεως, άπό τήν όποία πηγάζει ή εύθύνη και άπό τή συνείδηση της εύθύνης ή σωστή στάση μας άπέναντι στη ζωή. Τὰ παιδιά παίζουν με σοβαρά πράγματα.

Οι νέοι της εποχῆς μας νομίζουν πὼς είναι πρωτοπόροι. Μιὰ αὐταπάτη. Όραματίζονται έναν ιδανικό κόσμο, που τὸν φαντάζονται έφικτό και μάλιστα σύντομα. Είναι ρομαντικοί, αλλά και άδικοι. Σημειώνουν τις άδικίες που παρουσιάζει ὁ δυτικός κόσμος, κάτι που τὸ συναντᾷ κανένας και

1. Κ. Παπαπάνου, 'Η σημερινή κρίσις της Εὐρωπαϊκῆς Κοινότητος, τρία άρθρα στην έφημ. «Έλεύθερος Κόσμος» 11.2.69 - 13.2.69.

2. R. Aron, Αὐταπάται προόδου. Βῆμα 18 και 19.6.69.

στὶς ἀνατολικές λαϊκές δημοκρατίες καὶ μάλιστα σὲ μεγαλύτερο βαθμό. Ὡστόσο ἀποσιωποῦν ἐκεῖνες καὶ τονίζουν πάντα ἐτοῦτες τοῦ δυτικοῦ κόσμου. Κάτι τὸ μονόπλευρο βέβαια, ποὺ σοῦ κινεῖ ἀμέσως τὴ δυσπιστία σὲ ὅ, τι δῆθεν ὑπόσχονται ἢ καλύτερα σὲ ὅ,τι ἐπαγγέλλονται. «Αὐτὸ τὸ μονόπλευρο ἀντίκρουσμα δὲν προδίδει μόνο ἀπειρία καὶ ἀμάθεια· προδίδει καὶ ἀμβλύτητα, ὅταν δὲν προδίδει κακὴ πίστη».¹ Οἱ νέοι γοητεύονται ἀπὸ τὴν ἄρνηση, μιὰ γοητεία ποὺ κλείνει αἰώνια μέσα της ἡ ἄρνηση, ὅπως καὶ ἡ γοητεία τῆς καταστροφῆς, τῆς ἀνατροπῆς τῶν πάντων γιὰ κάτι καλύτερο, ποὺ κανεὶς ὅμως δὲ τὸ συλλαμβάνει, διότι εἶναι κάτι τὸ ἀδύνατο. «Οἱ νέοι τοῦ καιροῦ μας», γράφει ὁ Κ. Τσάτσος, «ὁμοιάζουν πολὺ μὲ μελλοντικούς σατανάδες· εἶναι κι αὐτοὶ ὀπαδοὶ τῆς γυμνῆς ἄρνησης· νοσταλγοὶ ἐνὸς ἄπιαστον κάποιου, ποὺ οὔτε ὁ ρομαντισμὸς καλὰ καλὰ δὲ συλλαμβάνεται. Μερικοὶ μάλιστα ἀπ' αὐτοὺς δὲ φτάνουν οὔτε μέχρις αὐτοῦ τοῦ ρομαντικοῦ σατανισμοῦ. Ὁμοιάζουν μὲ τὸν Ἡρόστρατο. Θέλουν νὰ γκρεμίσουν καὶ τίποτε παραπέρα δὲ θέλουν. Τὰ παραπέρα θὰ τὰ σκεφθοῦν ἀργότερα. Ἐπὶ τοῦ παρόντος θέλουν νὰ ἀπολαύσουν τὰ ἐρεῖπια. Τὰ συνθήματα ποὺ ἀκούονται εἶναι «Ζήτω ἡ καταστροφή», «κάτω ἡ ὁμορφιά».² Αὐτὰ ἐκφράζουν μὲ τὸ Ἡροστράτειο πνεῦμα, χαρακτηριστικὸ τῆς σύγχρονης ἐπανάστασεως τῶν νέων.

Κι ὅμως αὐτὸ τὸ Ἡροστράτειο πνεῦμα τὸ ἐπιδοκιμάζουν ἄρκετοὶ ἀπὸ τοὺς ὀρίμους καὶ τὸ δικαιολογοῦν μὲ κάποια συγκατάβαση. Δὲν ὑπάρχει καμιὰ ἀμφιβολία, πὼς ὑπάρχουν ἐκεῖνοι ποὺ δικαίουν αὐτὸ τὸ πνεῦμα. «Εἶναι ὅμως ἔλλειψη κάθε εἵδους σοβαρότητας νὰ κάνουμε τοὺς ἐφήβους νὰ πιστεύουν, ὅτι κρατοῦν στὰ χέρια τους τὸ σημερινὸ κόσμος, ἐπειδὴ καπνίζουν μέσα στὴν τάξη καὶ ἐπειδὴ ἀρμοδιότητες τῶν δασκάλων καὶ ὑποχρεώσεις τῶν μαθητῶν συγχέονται πιά. Ἡ ἐπειδὴ ἔχει καταργηθῇ ἡ εὐγένεια, τὰ διπλώματα ἔχουν χάσει τὴν ἀξία τους καὶ οἱ πανεπιστημιακὲς σχολὲς ἔχουν γεμίσει ἀπὸ ἀλλόκοτες διδασκαλίες ποὺ δὲν ὀδηγοῦν σὲ τίποτε».³

Αὐτοὶ ποὺ ἐπαναστατοῦν δὲν παράγουν οὔτε ὕλικά οὔτε κοινωνικά. Ζοῦν εἴτε μὲ ἔξοδα τῆς οἰκογένειας, δηλ. τοῦ πατέρα, εἴτε μὲ ἔξοδα τῆς κοινωνίας, μερικὲς φορές καὶ μὲ τὰ δύο. Στὴν καλύτερη περίπτωσιν βρίσκονται στὸ στάδιο τοῦ μαθητευομένου. Ὡστόσο ἀγανακτοῦν κατὰ τῆς ὀριμῆς γενεᾶς καὶ ἐναντίον τοῦ κράτους καὶ τῆς τάξεως. Στῆλιτεύουν τὴν «κατανα-

1. Κ. Τσάτσος ἐνθ' ἄνωτ. σ. 155.

2. Κ. Τσάτσος ἐνθ' ἄνωτ. σ. 155.

3. Pierre Gaxotte, τῆς Γαλλικῆς Ἀκαδημίας. Ἀντίο στὴ νεότητα!.. Ἐλεύθερος Κόσμος, 9.2.69. Δυστυχῶς πολλοὶ ἢ μᾶλλον μερικοὶ καθηγηταὶ ὑποκινοῦν ἢ συμπαθοῦν ἐκδηλὰ τίς ταραχάς.

λωτική κοινωνία», αλλά είναι οι πρώτοι και καλύτεροι καταναλωταί, οι καθ' αὐτὸ καταναλωταί, γιατί καμιά παραγωγική ἐργασία δὲν ἰσοβαθμίζει τὴν κατανάλωσίν τους. Διαβεβαιώνουν, ὅτι οἱ γονεῖς τους δὲν καταλαβαίνουν ἀπὸ τίποτε, ἀλλὰ χρησιμοποιοῦν, καλὰ ἢ κακὰ ὅ,τι οἱ γονεῖς τους φαντάσθηκαν, ἀνακάλυψαν, δημιούργησαν, ἔκτισαν καὶ πλήρωσαν.

Γιὰ νὰ ἀναλάβῃ ἡ νεότητα τὰ σημερινὰ προβλήματα τοῦ κόσμου καὶ τῆς ζωῆς ἐπάνω της δὲν εἶναι εὐκολο, γιατί τῆς λείπει τὸ λιγότερο ἢ πείρα. Τῆς λείπει ὁ χρόνος. Αὐτὸς ποὺ θὰ τῇ διδάξῃ πολλά, γιατί ἡ πραγματικότητα δὲ γνωρίζεται ἀπλῶς, ὅταν κανένας συζητῇ μέσα στὴν «κοινωνία τῆς ἀφθονίας» γιὰ τὸ Βιετνάμ, τὴν Καμπότζη, τὸν καπιταλισμό, τοὺς παραλλήλους βίους τοῦ Κάστρο καὶ τοῦ Μάο. Γιὰ νὰ ἀναλάβῃ κανένας τὴν εὐθύνη τοῦ κόσμου, πρέπει νὰ εἶναι ἱκανὸς ἀπὸ πολλὰς πλευρὰς νὰ δρᾷ μέσα σ' αὐτὸν ἀποτελεσματικά, δηλ. νὰ γνωρίζῃ ὡς τὸ βάθος ἓνα ἐπάγγελμα, νὰ καλύπτῃ πλατιά καὶ βαθιά μιὰ κοινωνικὴ ἀνάγκη τῆς ζωῆς τῶν ἀνθρώπων, ὅποι-αδήποτε κι ἂν εἶναι αὐτή. Νὰ εἶναι χρήσιμος, νὰ κρατᾷ ἐντιμὰ τὸ ρόλο του.

«Δὲ φτάνει νὰ ξέρουν οἱ νέοι», λέει ὁ Φρανσουά Μωριάκ,¹ «νὰ γράφουν μερικὰ συνθήματα στοὺς τοίχους, χωρὶς νὰ ἔχουν θετικὴ γνώση τῶν προβλημάτων τῆς ζωῆς. Δὲ φτάνει νὰ ὑψώνουν τίς γροθιές τους ἐναντίον τοῦ κράτους καὶ νὰ ὑπόσχονται ἓνα θαῦμα, δηλαδή μιὰ ἐπανάσταση, ἐκεῖνη ποὺ ἔχει ἐπιβάλλει τὸ σιδερένιο νόμο της στὸ Πεκίνο, στὴ Μόσχα στὴ Βαρσοβία, στὴν Πράγα, ὅπου μόνον φωνὲς γραμμοφῶνων ἀκούονται στερεοτύπως δίχως παραλλαγή. Ἄν αὐτὴ τὴν ἐπανάσταση νοσταλγοῦν, τότε μποροῦν νὰ τὴν ἀπολαύσουν μεταναστεύοντες. Ἐκεῖ ὅμως ὅπου θὰ τὴν ἀναζητήσουν μετάνοια δὲ χωρεῖ καὶ κεφάλι δὲ σηκώνεται δίχως νὰ σπᾶση ...».

Οἱ φοιτηταὶ ἐπιμένουν νὰ κτίσουν ἓνα κόσμο χωρὶς τίς πνευματικὲς ἀξίες. «Ὅταν κανένας οἰστρογηλατῆται ἀπ' αὐτὸ τὸ πνεῦμα, τότε ὀδηγεῖται στὸ νόμο τῆς ζούγκλας. «Τὶς προάλλες ἔβλεπα σὲ ἓνα κεντρικὸ βουλευτὸ τοῦ Παρισιοῦ μιὰ φοιτητικὴ διαδήλωση. Δὲν ἄργησε νὰ ἐξελιχθῇ σὲ μάχη μανιασμένη μὲ τοὺς ἀστυνομικούς. Πέτρες, ξύλα, ρόπαλα, αἷμα κι ἄνθρωποι λαβωμένοι βαριά καὶ θρυμματισμένες βιτρίνες καὶ αὐτοκίνητα παραδομένα στὶς φλόγες. Καὶ ἀποροῦσε κανένας, τί νὰ ζητᾶνε αὐτὰ τὰ παιδιὰ. Τί νὰ διεκδικοῦν μὲ τέτοια ἀπίστευτὴ βία; Τὸ μανιφέστο τους ποὺ διάβασα δὲ ζητοῦσε τίποτε· μόνον ἀρνιότανε τὰ πάντα. Ἀρνιότανε τὸν τρόπο καὶ τὰ συστήματα τῆς σπουδῆς, τὴν κοινωνικὴ διάρθρωση τῆς ἐπαγγελματικῆς πράξης, κάθε καθιερωμένο θεσμὸ πολιτικοῦ βίου.

1. Φ. Μωριάκ, «Οὐδένα σκοπὸν ἐξυπηρετεῖ ἡ ἐπαναστατικὴ μερὶς τῆς ὀργισμένης νεολαίας». Μακεδονία. 11.2.69.

Τὰ λόγια τῆς προκήρυξης ἔδιναν τὴν ἐντύπωση, πὼς πρέπει ὅλα νὰ ξεριζωθοῦν ἀπὸ αὐτὲς ἐδῶ τὶς πολιτεῖες νὰ μείνῃ μόνο τὸ χῶμα παρθένο γιὰ ἓναν καινούριο σπóρο φερέμενον ἀπὸ τὴ μακρινή Ἀνατολή».¹

Αὐτὸ εἶναι τὸ νόημα τῆς «νέας ἀριστερᾶς», μιᾶς μικρῆς μειοψηφίας, ποὺ ὥστόσο καμώνεται, πὼς πασκίζει γιὰ μιὰ πραγματικὴ δημοκρατία, ποὺ θὰ στηρίζεται στὴν ἐλευθρία τοῦ πνεύματος καὶ τῆς ψυχικῆς καλλιέργειας. Θέλουν μὲ τὶς ταραχές, τὴ βία καὶ τὶς ἀναστατώσεις νὰ δώσουν στὸν ἄνθρωπο τὶς διαστάσεις τοῦ δημοκρατικοῦ τοῦ πνεύματος μὲ τὴν παιδεία καὶ τὴ μόρφωση. Πασκίζουν γιὰ τὴν ἀπελευθέρωση τοῦ ἀτόμου ἢ τοῦ λαοῦ ἀπὸ κάθε πίεση. Ὡστόσο λησμονοῦν ἢ θέλουν νὰ λησμονοῦν, πὼς «ἡ δημοκρατία, τὸ εὐγενέστερο καὶ εὐπαθέστερο γέννημα τῆς ἱστορίας, τὸ πολίτευμα τοῦ μέτρου, ὅπου ὅλα τὰ ἀντίθετα πρέπει συνεχῶς νὰ ἰσοροποῦνται, δὲ ζῇ, παρὰ ἔξω ἀπὸ τὸ κλίμα τῆς βίας. Οὔτε καὶ ἐπιβάλλεται μὲ τὴ βία. Οἱ ἐπαναστάτες δὲ φτιάχνουν δημοκρατίες, παρὰ ὀλοκληρωτικούς δικτάτορες. Δὲ ζῇ ἡ δημοκρατία, ὅπου ἔστω καὶ μιὰ μειοψηφία ἀπὸ τὰ ἄτομα καὶ τὶς ὁμάδες ποὺ δορῶν μέσα της, θέλουν νὰ καταλάβουν τὴν ἐξουσία, παραμερίζοντας τὰ θεσπισμένα. Δὲ ζῇ, ὅταν ἔστω καὶ μιὰ μειοψηφία ἔχει τάξει σκοπὸ της νὰ τὴν ἀποδιοργανώσῃ, νὰ τὴν γκρεμίσῃ, γιὰ νὰ τὴν ξαναχτίσῃ ἀπὸ τὴν ἀρχή. Ἡ δημοκρατία εἶναι τὸ πολίτευμα τῆς βραδείας ὁμαλῆς ἐξέλιξης».² Ἡ νέα φοιτητικὴ ἀριστερὰ φροντίζει καὶ ἀγωνίζεται γιὰ τὴ διάβρωση τῆς δημοκρατίας δυτικοῦ τύπου, νὰ τὴν ἀντικαταστήσῃ μὲ κάτι ποὺ καὶ αὐτὴ ἡ ἴδια δὲν ξέρεي, μόνο λέγει, πὼς θὰ προχωρήσῃ πέρα ἀπὸ τὴ σοβιετικὴ λαϊκὴ δημοκρατία. «Ἡ δημοκρατία εἶναι πολίτευμα τῆς μετριοπάθειας καὶ τῆς μεσότητος. Μόλις ἐκτραπῇ ἀπ' αὐτὸν τὸ δρόμο, θὰ τὴν ἀντικαταστήσῃ ἡ βία, τῶν πολλῶν γιὰ λίγο, τῶν λίγων γιὰ περισσότερο καιρὸ καὶ συνήθως στὸ τέλος τοῦ ἐνός, γιὰ ὅσο χρόνο ἔχει τὴν ἐπιδειξιότητα νὰ ἐλέγχῃ τὶς περιστάσεις». Τὴν ἔννοια τῆς δημοκρατίας δυστυχῶς τὴν ἐκπόρνευσαν οἱ κάθε λογῆς δημαγωγοί.

Ἡ «νέα ἀριστερὰ» δίνει τὸν τόνο στὶς διαδηλώσεις καὶ στὶς διαμαρτυρίες τῶν φοιτητῶν, γιὰ αὐτὴ διακρίνεται γιὰ τὸ δυναμισμό της καὶ οἱ ἄλλοι, ποὺ ἀκολουθοῦν ἢ συμμετέχουν ἢ νομίζουν, πὼς καὶ αὐτοὶ διαμαρτύρονται ἢ πρωτοστατοῦν, ὥστόσο οὐσιαστικὰ κατέχονται ἀπὸ κάποια παθητικότητα. Ἀκολουθοῦν ὅμως χωρὶς καὶ νὰ τοὺς εἶναι συνειδητό, τὸ πνεῦμα τοῦ ἀναρχι-

1. Χρήστου Γιανναρᾶ, Πείνα καὶ Δίψα, Β' ἔκδοσις, Ἐκδόσεις Γρηγόρη, Ἀθήνα. Τὰ ὑπογραμμισμένα εἶναι ἀπὸ μένα. Ὁ φωτισμένος αὐτὸς ἐπιστήμων παρέστη αὐτόπτητος μάρτυς.

2. Κ. Τσάτσος ἐνθ' ἀντ. σ. 138 κ.έ.

σμοῦ, πού ἀπλώθηκε μὲ τέχνη καὶ ἐπιτηδεϊότητα καὶ ἀπὸ τὸ ὁποῖο διαποτίσθηκαν οἱ νέοι, γιατί ὑπάρχουν ὅλοι οἱ εὐνοϊκοὶ παράγοντες, εὐνοϊκὰ στραμμένοι δέκτες ἀπὸ τὴν «κοινωνία τῆς εὐημερίας». Φαίνεται, πὼς τὸ μεγάλο κακὸ δὲν εἶναι οἱ ἀκρότητες τῆς μειοψηφίας πού ἀρνιέται κάθε ἀρχή, κάθε ἐξουσία νομική, πολιτική, θρησκευτική, ἐκπαιδευτική, κάθε πίεση καὶ ἐξαναγκασμὸ πού προέρχεται ἀπὸ τὸ κράτος καὶ τοὺς νόμους του, παρὰ ἡ ἀπάθεια τῶν πολλῶν, οἱ ὁποῖοι ἢ ἀδιαφοροῦν ἐντελῶς ἢ τὸ χειρότερο καγχάζουν μὲ τὶς ἀσχημίες πού διαπράττονται εἰς βάρος τῶν ἀρχῶν, εἰς βάρος τῶν καθηγῶν π.χ. ἢ ἄλλων προσωποποιήσεων τῆς δημοσίας ζωῆς, κατὰ πού θὰ πρέπει νὰ μᾶς βάνη σὲ μεγάλη ἀνησυχία.¹

Κάτι τέτοιες καταστάσεις θυμίζουν ἐποχὲς παρακμῆς, ἐποχὲς ἐπικίνδυνες. Πάντα μιὰ μειοψηφία, σὲ τέτοιες ἐποχὲς, φωνασκεῖ καὶ οἱ ἄλλοι, δηλαδή οἱ πολλοί, παρακολουθοῦν ἀπαθῶς. Τὰ γεγονότα τῶν τελευταίων τριῶν ἐτῶν στὰ πανεπιστήμια τῆς Δύσης καὶ τῶν Η.Π.Α. καὶ ὁ τρόπος μὲ τὸν ὁποῖον ἀντικρύζεται ὁ ἀναρχισμὸς, δείχνουν πὼς ἀνοίγεται ὁ δρόμος πρὸς τὸν ὁλοκληρωτισμὸ, πρὸς τὴν πτώση καὶ τὸν ἀφανισμὸ τῶν δημοκρατιῶν.

Ὅταν μιὰ νοοτροπία ἀναρχισμοῦ κυβερνᾷ ἡ ἐπηρεάζει τὴ νεολαία, τότε εἶναι κάπως δύσκολο νὰ βοηθήσῃ κανένας ἕναν λαὸ νὰ μὴν πέσῃ.

Η ΑΠΟΞΕΝΩΣΗ

Μιὰ ἄλλη αἰτία, ἡ ὁποία προκαλεῖ τὴν ἀνταρσία τῶν νέων, εἶναι ἡ ἡθικὴ κρίση πού περνᾷ ἡ ἐποχὴ μας. Ὁ σημερινὸς ἄνθρωπος, ὅσο κι ἂν ζῇ μέσα στὴν κοινωνία τῆς εὐημερίας, μαστίζεται ἀπὸ ἄνια. Δὲ βρίσκει νόημα στὴ ζωὴ. Οἱ ἀξίες ἔχουν σοβαρὰ διαβρωθῇ. Ἡ ἀναρχία εἶναι περισσότερο ἀπὸ καθετὶ πνευματική. Ὁ εὐδαιμονισμὸς εἶναι διάχυτος. Ὅ,τι ἦταν στερεὸ ἔπαψε νὰ ἔχῃ στερεότητα. Ὁ ἄνθρωπος ζῇ μέσα σὲ μιὰ ἄνευ προη-

1. Τὸ 1969 μιὰ νέα, ἡ Beate Klarsfeld σὲ μιὰ ἐπίσημη ἐκδήλωση πλησίασε τὸν τότε πρωθυπουργὸ τῆς Γερμανίας τὸν κ. Κίζινγκερ καὶ τοῦ ἔδωκε ἕνα χαστούκι διαμαρτυρίας. Ἡ Beate συνελήφθη καὶ δικάσθηκε στὸ ἐπ' αὐτοφώρῳ σὲ ἕνα ἔτος φυλάκιση, χωρὶς ἀναστολή. Τὸ μάτι τοῦ πρωθυπουργοῦ ἔσταξε μὲ τὸ χαστούκι νερό. Μὲ τέτοιο πάθος τὸν χτύπησε ἡ νέα. Τὸ περιοδικὸ «Quick» τῆς 9.6.69, ἔκδοση, Μονάχου ἔθεσε ἕνα ἐρώτημα στοὺς νέους 18-24, ἐτῶν ἂν ἐπικροτοῦν τὴ συμπεριφορὰ τῆς νέας. Τὰ 85% ἀπέκρουσαν τὴ βία, ἀλλὰ δὲν ἐξέφρασαν καὶ τὴν ἀσυμπάθεια τοὺς πρὸς τὸν πρωθυπουργό τους. Τὰ 15% ἐπικρότησαν. Ὅλα αὐτὰ εἶναι χαρακτηριστικὰ τοῦ ἀρρωστημένου πνεύματος, πού κυριαρχεῖ στὴ νεολαία. Τί εἶδους νεολαία εἶναι αὕτη, πού χαστουκίζει τὸν πρωθυπουργό της - πού νόμιμα τὸν ἐξέλεξε ἡ πλειοψηφία τοῦ λαοῦ - χωρὶς νὰ διστάζῃ, χωρὶς νὰ ντρέπεται καθόλου; Μιὰ γενεὰ μὲ μακριὰ μαλλιά, ἀπλυτή, πού βάνει φωτιά σὲ ἐμπορικὰ καταστήματα καὶ σὲ αὐτοκίνητα καὶ πού τὶς συζητήσεις μὲ τὴν ὥριμη γενεά, δηλ. τοὺς καθηγῆτάς, τὶς τελειώνει μὲ τὸ πέταγμα σάπιων λεμονιῶν;

γυμμένου σύγχυση, ἀναζητεῖ ὀρίζοντες προσανατολισμοῦ καὶ κατευθύνσεως, ὥστόσο παραπαίει μέσα στὸ παράλογο ποὺ διέπει τὸν κόσμο, τὸ ἀνέχεται καὶ σιγὰ σιγὰ τὸ ἐγκολπώνεται, προσπαθεῖ νὰ τὸ ζήσει, ὥστόσο δὲ λυτρώνεται ἀπὸ τὸ ἄγχος, τὴν ἀγωνία καὶ τὸ φόβο, ἀπὸ τὸ πρόβλημα καὶ τὸ ἐρωτηματικὸ τῆς ὑπάρξεώς του. Ὁ ἄνθρωπος στὶς βιομηχανικὲς κοινωνίες ζῇ κατὰ κανόνα μέσα στὴν ἀπελπισία. Ἔχει χάσει τὸν ἑαυτό του, ὅσο κι ἂν αὐτὸ δὲν τοῦ γίνεται συνειδητό, ὅσο κι ἂν δὲ τὸ βλέπει. Φαίνεται νὰ ἔχη χάσει τὴν «ὑπαρξή του», γιατί ἔχει παρασυρθῇ σὲ ἐνέργειες ἔξω ἢ ξένες ἀπὸ τὴ βαθύτερη οὐσία τοῦ ἑαυτοῦ του. Στηρίχθηκε μόνο καὶ μόνο στὸ νοῦ, ἀλλὰ κι αὐτὸς μόνο δὲ φτάνει, γιατί ἡ ἡθικὴ πράξη καὶ ἡθικὴ ἀπόφαση δὲν πηγάζουν μόνο ἀπὸ τὸν «ἐγκέφαλο», δὲν εἶναι ἀποτέλεσμα μιᾶς ἀπλῆς διανοητικῆς λειτουργίας. Ὁ ἄνθρωπος ξέρει ποῦ εἶναι τὸ καλὸ κι ὅμως κάνει τὸ κακὸ, κάτι τὸ ὀλοφάνερο, πῶς ἡ γνώση ἐνὸς πράγματος δὲν ἐμποδίζει, δὲν ἀναστέλλει καὶ τὴν παράβαση. Ἡ λογικὴ δὲν εἶναι καὶ παντοδύναμη, ὅπως πιστεύεται στὴν ἐποχὴ μας.

Ὁ ἄνθρωπος τῶν ἡμερῶν μας, ἂν καὶ ἀπόκτησε τὴν ἐλευθερίαν του ἀπὸ μεσαιωνικοὺς δεσμούς, ὥστόσο δὲν εἶναι τόσο ἐλεύθερος, ὥστε νὰ οἰκοδομήσῃ ζωὴ, ὑπαρξὴ μὲ φρόνηση καὶ ἀγάπη. Κατέχεται ἀπὸ φόβο μπρὸς τὴν ἐλευθερίαν καὶ δραπετεύει ἀπ' αὐτὴν ἀναζητώντας ἀσφάλεια στὴν ὑποταγὴ του κάτω ἀπὸ παράξενες ἢ οὐτοπιστικὲς κοσμοθεωρίες ἢ καταφεύγει, ὅπως οἱ φοιτηταί, στὴν ἐπανάσταση ἐναντίον τῆς ἐλευθερίας ἢ στὴ μαριχουάνα, στὰ ναρκωτικά, στὸ L.S.D. στὸ χιπισμό, σὲ σκλαβιὲς τοῦ σώματος, τοῦ πνεύματος καὶ τῆς ψυχῆς ἢ σὲ πολέμους, μὲ μέσα τρομακτικῆς καταστροφῆς, πιστεύοντας ὁ καθένας ἀπὸ τοὺς ἐμπόλεμους, πῶς τάχατες ἀγωνίζεται γιὰ τὴν ἐλευθερίαν, γιὰ τὴν πίστη του, γιὰ τὴν ἀξιοπρέπειάν του λογιάζοντας, ὅτι ὁ Θεὸς εἶναι μαζί του.

Ὁ σύγχρονος ἄνθρωπος τοῦ τεχνικοῦ πολιτισμοῦ κατὰ ἓνα ἐντελῶς ἀπάνθρωπο τρόπο τείνει νὰ ταυτισθῇ μὲ τὴ μηχανή, κρύβοντας πίσω ἀπ' αὐτὴν τὴν ἡθικὴ εὐθύνη του. «Ὁ σύγχρονος ἄνθρωπος ἀσφαλῶς δὲ θὰ σκεπτόταν ποτὲ νὰ κάψῃ ἓναν συνάνθρωπό του, ρίχνοντας ἐναντίον του ἓναν ἀναμμένο δαυλὸ. Εἶναι ὅμως ἔτοιμος νὰ πιέσῃ τὸ κουμπὶ ἐνὸς ἡλεκτρικοῦ ἐγκεφάλου, ὁ ὁποῖος θὰ προκαλοῦσε ἓνα πραγματικὸ ὀλοκαύτωμα».

Φαίνεται νὰ μὴν ὑπάρχῃ σήμερα ἓνα σύστημα ἀξιών, ποὺ θὰ μπορούσε νὰ καθοδηγήσῃ σωστὰ τὴν ὑπόσχεση ποὺ δίνει ἡ πρόοδος τοῦ τεχνικοῦ πολιτισμοῦ καὶ τῆς ἐπιστήμης ἢ νὰ χαλιναγωγῇ τὴν ἀπειλή, τὴν ὁποία περικλείει. «Χωρὶς τὸ σύστημα τοῦτο», λέει ὁ Ζάκ Μονώ¹ «οὐδεμία κοινωνία

1. Alfred Frindly, «Ἡ ἀνεύρεση μιᾶς νέας σύγχρονης ἡθικῆς αἵτημα τῆς ἐποχῆς μας».

είναι δυνατόν νά επιβιώση». 'Ο κόσμος μας κλυδωνίζεται σήμερα μέ ένα σύστημα πού κληρονόμησε ἀπό τὸ 18ο αἰώνα καί πού κανένας στήν οὐσία του δέν πιστεύει. Τὸ πρόβλημα λοιπὸν εἶναι, συνεχίζει, νά βροῦμε τίς στοιχειώδεις ἠθικὲς ἀξίες καί ἠθικὰ συστήματα πού νά ἀνήκουν στὸν ἄνθρωπο καί νά εἶναι ἀξιοματικά καί πού θά δημιουργηθοῦν βασίζοντας τίς ἀρχές τους γύρω ἀπὸ τὴν ἀλήθεια καί τὴ γνώση, ἐπάνω στοῦ ἀξίωμα «Λογικὴ μαζί μέ τὴν πείρα». Μέσα στήν ἔλλειψη τῆς ἠθικῆς αὐτῆς ζοῦν οἱ νέοι χωρὶς προσανατολισμὸ καί φυσικὰ ἐξεγείρονται, ἀλλὰ «μέ λανθασμένο καί κάπως ἀνόητο τρόπο», λέει ὁ σοφός.

'Ο σημερινὸς ἄνθρωπος τοῦ τεχνικοῦ πολιτισμοῦ εἶναι ἐσωτερικὰ διαχασμένος περισσότερο ἀπὸ κάθε ἄλλη ἐποχὴ. 'Η ὑπαρξὴ τοῦ ἀνθρώπου σήμερα ἔχει σχισθῇ στὰ δυὸ καί μέσα στὴ διχοτομημένη ὑπαρξή του χαίνει ἓνα χάος, πού βρίσκεται ἀνάμεσα στήν ἐξωτερικὰ ἀναπτυγμένη τελειότητα καί στήν ἐσωτερικὴ ἀδυναμία καί πτώχευση τοῦ ἀνθρώπου. 'Απ' αὐτὸ τὸ χάσμα ἀνεβαίνει ὁ φόβος, τὸ ἄγχος, ἡ ἀγωνία, ἡ μοναξιά πού ἐπισκιάζουν κατὰ αἰνιγματῶδη τρόπο τὸν κόσμο τῶν χιλιῶν ἀσφαλειῶν τοῦ σημερινοῦ ἀνθρώπου τῶν βιομηχανικῶν κοινωνιῶν. Μέσα σ' αὐτὴ τὴν ἀτμόσφαιρα ἔχουν ἐξαφανισθῇ τὰ στοιχεῖα τῆς ἀνθρωπιάς ἀπὸ τὴ σημερινὴ ζωὴ πού τελικὰ ὀδηγοῦν σὲ μιὰ ἀφόρητὴ ἀνία καί τοὺς νέους σὲ ἀνταρσία. Στὴ ζωὴ μας ἐπικρατοῦν οἱ ἀρχές τῆς ἀναζητήσεως τῆς ἡδονῆς καί τοῦ εὐδαιμονισμοῦ.¹

Τὴν ἀνταρσία τῶν φοιτητῶν τὴν εὐνοεῖ ἐκτὸς ἀπὸ τὰ ἄλλα καί ἡ ἀποξένωση τῆς προσωπικότητος τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ τὰ πράγματα καί τὸν ἑαυτὸ του. Σήμερα ὁ ἄνθρωπος τῶν βιομηχανικῶν κοινωνιῶν ζῇ τὸν ἑαυτὸ του, ἔτσι, ὥστε νά γίνεται ὑποτελὴς τῶν πράξεών του, τοῦ ἔργου του, πού τὸ λατρεύει. Ζῇ τὸν ἑαυτὸ του καί τοὺς ἄλλους, ὅπως ζῇ τὰ πράγματα, τὰ ἀντικείμενα μέ τίς αἰσθήσεις καί τὸ νοῦ, ἀλλὰ σύγχρονα χωρὶς καμιά καρποφόρο σχέσι πρὸς τὸν ἑαυτὸ του καί πρὸς τὸ περιβάλλον, γιατί ἔχει «ἀλλοτριώσει» τὸν ἑαυτὸ του. Δὲν τὸν αἰσθάνεται σὰν κέντρο καί δημιουργὸ τῆς τεχνικῆς, τοῦ κατασκευάσματός του, παρὰ σὰν ὑπηρετὴ του. "Ὅσο καί πιὸ πελώριες εἶναι οἱ δυνάμεις, πού ἔχει ἀποδεσμεύσει. τόσο καί πιὸ ἀδύναμο αἰσθάνεται τὸν ἑαυτὸ του σὰν ἀνθρώπινο ὄν. Τὸν κατέχει ἡ ἰδία ἡ δημιουργία του, τὴ στιγμή πού αὐτὸς ὁ ἴδιος χάνει τὸν ἑαυτὸ του. Ζῇ τὸν ἑαυτὸ του ὡς πράγμα, ἀντικείμενο κι' ὄχι σὰν ἐνεργητικὸ ὄν, σὰν φο-

Συμπόσιο γιὰ τὴ σημερινὴ θέσι τῶν ἀξιῶν, Στοκχόλμη, Σεπτέμβριος 1969. Βῆμα 18.9.69. 'Ο Ζὰκ Μονώ, βραβεῖο Νόμπελ 1965, ὑποστήριξε μιὰ νέα ἠθικὴ, ἡ ὁποία θά πρέπει νά εἶναι ἀνθεκτικὴ στήν κριτικὴ τοῦ αἰῶνα πού ζοῦμε, κριτικὴ, στήν ὁποία δὲν ἄνθεξαν οὔτε οἱ θρησκείες οὔτε ὁ δῆθεν ρασιοναλισμὸς τοῦ 19ου αἰῶνα οὔτε καί ὁ Μαρξισμός.

1. Ιω. Ν. Ξηροτύρη, *Magna civitas, Magna solitudo*, 1970 σ. 42. τοῦ ἴδιου. 'Επικάρα κοινωνικὰ προβλήματα, 1955 σ. 65 - 144 ὅπου τὸ θέμα ἀναπτύσσεται εὐρύτερα.

ρέα ἀνθρωπίνων δυνάμεων. Ὁ σκοπὸς τοῦ εἶναι, μέσα στὶς βιομηχανικὲς κοινωνίες πού ζῇ, νὰ πωλήσῃ τὸν ἑαυτό του μὲ ἐπιτυχία στὴν ἀγορά. Γι' αὐτὸ καὶ τὴ συνείσθησιν τοῦ ἑαυτοῦ του δὲν τὴν ἀντλεῖ ἀπὸ τὴν ἐνεργητικότητά του, σὰν ὄν, πού ἀγαπᾷ καὶ σκέπτεται, παρὰ ἀπὸ τὸν κοινωνικο-οἰκονομικὸ ρόλο του. Τὸ αἶσθημα τῆς ἀξίας τοῦ ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὴν ἐπιτυχία, δηλ. ἀπὸ τὸ ἂν μπορῇ νὰ πωλήσῃ τὸν ἑαυτό του σὲ συμφέρουσα τιμὴ. Τὸ σῶμα του, ἡ νόησός του, ἡ νοητικὴ ἱκανότητά του καὶ δυνατότητά του καὶ ἡ ψυχὴ του εἶναι τὸ κεφάλαιό του. Ὁ σκοπὸς τῆς ζωῆς τοῦ συνίσταται στὸ νὰ τοποθετήσῃ αὐτὸ τὸ κεφάλαιο εὐνοϊκὰ καὶ ν' ἀποκομίσῃ κέρδη. Ἀνθρώπινες ιδιότητες, ὅπως φιλία, εὐγένεια, καλωσύνη κλπ. ἀντικρύζονται σὰν ἐμπορεύματα, εἶδη χρήσιμα ἀναγεγραμμένα ἐπάνω στὸ «*πακέτο τῆς προσωπικότητος*» πού βοηθοῦν στὴν ἀνθρώπινη ἀγορά νὰ ἐπιτευχθοῦν ὑψηλότερες τιμές. Ἔτσι εἶναι φανερό, πὼς ἡ ἐκτίμησις τῶν ἰδίων τῶν ιδιοτήτων τοῦ ἐξαρτᾶται ἀπὸ παράγοντες, πού βρίσκονται ἔξω ἀπ' αὐτόν, δηλ. βρίσκονται στὴν παραπαίουσα κρίσις τῆς ἀγορᾶς, ἡ ὁποία ἀποφασίζει γιὰ τὴν ἀξία του, ὅπως κατὰ τὸν ἴδιο τρόπο κρίνει καὶ ἀποφασίζει γιὰ ἕνα ἐμπόρευμα. Ἀντικείμενα, δηλαδή πράγματα πού δὲν ἔχουν ἑαυτό, ὄντοτητα καὶ οἱ ἄνθρωποι τοῦ βιομηχανικοῦ πνεύματος τῶν κοινωνιῶν μας, ἔχασαν τὸν ἑαυτό τους κάτω ἀπὸ τοὺς πολλοὺς ρόλους πού ντύνονται καὶ τίς πολλὰς μάσκες πού φοροῦν.¹ Ἡ τεχνοκρατία ἐπέφερε τὴν «ἀλλοτρίωσιν» τοῦ ἀνθρώπου, ἀφαίρεσε τὴ γνήσια ἑκφρασή του, τὴ συμπίεσε στὶς συμπληγᾶδες τῆς, τὸν ἀποξένωσε ἀπὸ τοὺς ἄλλους καὶ ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸν ἑαυτό του. Τώρα ζητᾷ, ἴσως ἀλλαγὴ, ἔξοδο πρὸς ἕνα νέο πολιτισμό. Αὐτὸ ζητοῦν ἴσως ἐνστικτωδῶς οἱ φοιτηταί. Γιὰ τὸ πὼς ὅμως θὰ γίνῃ αὐτὸ καὶ ποιά εἶναι ἡ μορφή τοῦ νέου πολιτισμοῦ δὲν μποροῦν νὰ μᾶς τὸ ποῦν· κι αὐτοὶ δὲν τὸ ξέρουσιν καὶ ἐκτρέπονται στὴ βία. Μήπως ὁ ἄνθρωπος κυνηγᾷ κατὰ χιμαιρικὸ τρόπο κανένα νέο ὄπιο πλέγματος; Τεχνοκρατία - Νέος πολιτισμός, σὰν ἐκεῖνο πού μάγευε ἐπὶ πολλὰ χρόνια τὸ νέο; Καπιταλισμός - Κομμουνισμός; Καὶ πού διαψεύστηκαν οἱ ἐπαγγελίες, πὼς ἐπικρατώντας ὁ κομμουνισμός θὰ δημιουργοῦσε τὸ νέο τύπο ἀνθρώπου, ἀπαλλαγμένου ἀπὸ ἀτέλειες²; Ἄν ὁ ἄνθρωπος τῶν βιομηχανικῶν κοινωνιῶν, δὲν «ἀλλοτριῶνε» τὸν ἑαυτό του καὶ προσπαθοῦσε νὰ δώσῃ στὸν τεχνικὸ πολιτισμό, στὴν τεχνοκρατία τίς πραγματικὰ καὶ φυσικὰ τῆς διαστάσεις, δὲ θὰ βρισκόταν ἀσφαλῶς σὲ ἀδιέξοδο καὶ ἡ νεολαία σὲ ἀναβρασμό καὶ σύγχυση.

Ὁ ἀποξενωμένος ἀπὸ τὸν ἑαυτό του ἄνθρωπος τῶν ἡμερῶν μας δὲν μπορεῖ νὰ χρησιμοποίησιν τὴ νόησίν του, ὥστε νὰ κρί-

1. Erich From, *Der moderne Mensch und sein Zukunft*, 1960 σ. 129.

2. Α. Κ. Κακούρη, *ἔνθ' ἄνωτ.* σ. 52.

νη και να πράττει σωστά, ή θ ι κ ά, διότι αν σκοπός της ζωής του ανθρώπου είναι να αναπτύξει κατά πρώτο λόγο την αγάπη και τη σύνεση και κατά δεύτερο λόγο τις άλλες ιδιότητές του, δεν μπορεί, παρά ή ήθικη ν' αποτελεή, έτσι, το ουσιαστικό μέρος του ατόμου. Στο αποξενωμένο όμως από τους άλλους και τον εαυτό του άτομο ή ήθικη δεν αποτελεί την ουσία του, γιατί αυτό έχει γίνει «αυτόματο» και υποτάσσεται στο ένστικτώδες υποσυνείδητο, στις όρμες και στις τάσεις του. Έπειτα πάλι μπορεί να αναπτυχθ ή συνείδηση, όταν αρχή της ζωής είναι ή όμοιομορφία; 'Η συνείδηση όμως του ατόμου είναι ή πιό στενή του φύση και δεν είναι Conform, δηλαδή κάτι το όμοιόμορφο. 'Η συνείδηση μπορεί να υφίσταται εκεί μόνο που ό άνθρωπος ζή σαν άνθρωπος κι όχι σά μόριο της μάζας, όχι σαν πράγμα ή σαν εμπόρευμα. 'Υπάρχει βέβαια και μιá ήθικη της αγοράς, κανόνες ήθικής της συναλλαγής των πραγμάτων, αλλά μιá ήθικη της προς τον πλησίον αγάπης, της βοήθειας προς τον πλησίον ως αδελφού, γεννημένου από την ίδια ρίζα, της βοήθειας για την ανάπτυξη του σκοπού της ζωής του και των ψυχοπνευματικών δυνάμεών του δεν υπάρχει, δηλαδή δεν κρατιέται, αν και προσβέουμε τη Χριστιανική θρησκεία. 'Η παραδοσιακή ήθικη όλο και παραμερίζεται από τον τολμηρό νέο κόσμο, που βρίσκεται εν πορεία. Θα πάψη να είναι μιá κληρονομημένη ήθικη, θα αφανισθ ή και ή ζωή φυσικά θα στηριχθ ή σέ κάτι το νέο, σέ μιá νέα δημιουργία; Για την ώρα βρίσκει κανένας στα συγκεκριμένα γεγονότα της συμπεριφοράς αρκετών ανθρώπων ήθικό υπόστρωμα, όσο κι αν «ή κοινωνία βαδίζει προς τη βαρβαρότητα».¹ 'Η εποχή μας απαιτεί την άνεύρεση μιās νέας σύγχρονης ήθικής. Αυτό φαίνεται να είναι αίτημα της εποχής μας. 'Η σύγχρονη έπιστήμη προβάλλει την αντικατάσταση πολλών πραγμάτων στο ήθικό και πνευματικό πεδίο δηλ. στη θρησκεία, φιλοσοφία ή και στα άλλα υποκατάστατά τους. Θα προσανατολισθ ή άραγε έγκαιρώς ό άνθρωπος ή θα παραπλανηθ ή σέ έρέβη και σκότη, ώσπου να βρ ή το δρόμο του; Μήπως ή άνταρσία των νέων είναι ένα προανάκρουσμα αúτης της αναζητήσεως, χωρίς βέβαια να ξέρουν κι αυτοί προς τά ποϋ να βαδίσουν;

Η ΑΠΟΓΕΙΑ ΤΟΥ ΘΕΟΥ

Σήμερα οι βιομηχανικές κοινωνίες μας και οι κοινωνίες της άφθονίας και της άνοχής» έχουν απομακρυνθ ή από το Θεό τόσο, όσο ποτέ άλλοτε στην ανθρώπινη ιστορία. Ένα πλήθος ανθρώπων θεωρεί άπόλυτα φυσιολογική την άπουσία του Θεού. Γι' αυτούς ή λέξη έχει χάσει έντελώς τη σημα-

1. Την πορεία της κοινωνίας προς τη βαρβαρότητα τη βλέπει ό κοινωνιολόγος Gehlen, A. πρβ. Sozialpsychologische Probleme in der Industriellen Gesellschaft, Tübingen, 1949.

σία της. Ἐτσι ἡ καρδιά τους μένει ἀδιάφορη καὶ ἀμέτοχη σὲ ὅ, τι ἔχει σχέση μὲ τὸ Θεό... ὅπου νὰ σταθοῦμε, ὅπου νὰ πᾶμε, ὅπου συχνάζουν ἄνθρωποι, παντοῦ ἡ ἴδια διαπίστωση... Γιὰ ἀμέτρητους ἀνθρώπους Θεὸς δὲν ὑπάρχει... Ὅπου νὰ γυρίσουμε τὸ βλέμμα μας στὶς βιομηχανικὲς κοινωνίες διαπιστώνουμε μιὰν ἀκατάσχετη δραστηριότητα καὶ φιλοπονία, ποὺ ἀπειλεῖ νὰ μᾶς πνίξη, νὰ μᾶς κἀνὴ ζῶα. Πουθενὰ δὲ βρίσκουμε ἓναν τόπο, ποὺ ὁ ἄνθρωπος νὰ νιώσῃ τὸν ἑαυτὸ του ἔτοιμο νὰ δεχθῇ τὸ λόγο τοῦ Θεοῦ. Ὁ ἄνθρωπος τοῦ αἰῶνα μας θέλει νὰ εἶναι αὐτάρκης, δίχως θεοῦς... Ἀκόμη καὶ σὲ περιπτώσεις ποὺ οἱ ἄνθρωποι θέλουν νὰ ὑποκριθοῦν, ὅτι πιστεύουν, γιὰ νὰ κοροιδέσῃ τὸν ἴδιο τους τὸν ἑαυτὸ, ἀκόμη καὶ τότε παίρνει ἡ λέξη Θεὸς στὰ χεῖλη τους ἓναν τόνο κωμικὸ καὶ γελοῖο. Δὲν εἶναι λίγοι ἐκεῖνοι ποὺ προσπαθοῦν νὰ κοροιδέσῃ τὸν ἑαυτὸ τους καὶ ποὺ καταναλίσκουν γι' αὐτὸ μεγάλες δυνάμεις μόνο καὶ μόνο ἀπ' τὸν παράλογο φόβο κάποιας ἀόριστης τιμωρίας: «Τί ξέρεις καμιά φορὰ», σκέπτονται, «μπορεῖ νὰ ὑπάρχῃ Θεός»... Πολλοὶ ἔχουν χάσει τὴν ἔννοια τοῦ Θεοῦ, κρατοῦν ὅμως μὲ ἐπιμονὴ τὴ λέξη, γιὰ νὰ κρύψουν τὴν ἀπιστία τῆς καρδιάς τους ποὺ δὲν θὰ ἤθελαν νὰ τὴν ὁμολογήσουν. Ζοῦν σὰ νὰ πιστεύαν ὅτι ὁ Θεὸς δὲν ὑπάρχει. Στὸν αἰῶνα μας κυριαρχεῖ τὸ πνεῦμα μιᾶς ἀθεϊστικῆς ἐκφυλισμένης καὶ ἐκτροχιασμένης θρησκευτικότητας.¹ Ὡστόσο κάθε πολιτισμὸς, ὅπως καὶ ὁ δικὸς μας, εἶναι θρησκευτικὸς μὲ τὸ πλατύτερο βέβαια νόημα τῆς ἔννοιας θρησκείας, ποὺ ἐννοεῖ ἓνα σύστημα προσανατολισμοῦ καὶ ἀφοσιώσεως πρὸς ἓνα ἀντικείμενο. Μ' αὐτὸ τὸ νόημα ὁ πολιτισμὸς ἔχει θρησκεία, δηλαδὴ ἀντικείμενο ἀφοσιώσεώς του. Ἐτσι θεοὶ μας εἶναι οἱ μηχανὲς καὶ ἡ σκοπιμότητα, ἡ ὀρθολογιστικὴ πράξη καὶ ἐνέργεια. Ὅταν ὅμως ὡς θρησκεία ἐννοῦμε τὸ μονοθεϊστικὸ σύστημα, τότε μπορούμε νὰ ποῦμε, ὅτι ἡ θρησκεία μας δὲν εἶναι ἀληθινὰ τίποτε ἄλλο, παρὰ ἓνα ἀπὸ τὰ ἐμπορεύματά μας στὶς βιτρίνες, ἐφ' ὅσον ἔχομε ἀλλοτριώσει τὸν ἑαυτὸ μας. Οἱ βιομηχανικὲς κοινωνίες μας παραμέρισαν τὸ ἐσωτερικὸ γίγνεσθαι, τὸ βασικὸ πρόβλημα τῆς ἀνθρώπινης ὑπάρξεως καὶ τῆς φροντίδας. Οἱ ἄνθρωποι τοῦ σημερινοῦ πολιτισμοῦ δὲ γνοιαζόμαστε γιὰ τὸ νόημα τῆς ζωῆς καὶ γιὰ τὴ λύτρωσή μας, παρὰ ἀφετηρία μας εἶναι τοῦτο: πῶς κανένας ἄλλος σκοπὸς τῆς ζωῆς δὲν ὑπάρχει, παρὰ τὸ πῶς θὰ περάσουμε τὴ ζωὴ, ὅσο τὸ δυνατόν ἐπικερδέστερα, νὰ τακτοποιηθοῦμε καὶ νὰ τελειώσουμε μὲ τίς πιὸ μεγάλες ἐπιτυχίες.

1. Τὴν παράγραφο τὴ στηρίζω, σχεδὸν τὴν μεταφέρω ἀπὸ τὴν ἀνάλυση τοῦ θέματος ποὺ κάνει ὁ Fritz Leist - καθηγητὴς τῆς φιλοσοφίας καὶ τῆς φιλοσοφίας τῆς θρησκείας στὸ πανεπιστήμιο τοῦ Μονάχου - στὰ βιβλία του : Γειτονιὰ μὲ τοὺς δαίμονες 1962 σ. 55 κ. ἐξῆς πρβλ. καὶ τὰ βιβλία τοῦ Gesundheit und Krankheit der Seele, 1968. σ. 144-155 κεφ. Der überflüssige Gott καὶ 159 - 164 Der Unglaube der gläubigen, ἡ ἀπιστία τῶν πιστῶν.

Οἱ περισσότεροι τῶν συγχρόνων ἀνθρώπων πιστεύομε στὸ Θεὸ καὶ τὸν δεχόμεστε σὰν αὐτονόητο, ὅτι αὐτὸς ὑπάρχει. Οἱ ἄλλοι, αὐτοὶ ποὺ δὲν πιστεύουν σ' αὐτὸν καὶ φυσικὰ καὶ στὴν ὑπαρξή του, δὲ διαφέρουν καὶ τόσο, ὅσο φανταζόμεστε ἀπὸ μᾶς τοὺς ἄλλους. Δηλαδή με' ἄλλα λόγια, τόσο ἡ ἀπιστία, ὅσο καὶ ἡ πίστη δὲ μᾶς προκαλοῦν ἀνύπνωτες νύχτες ἢ σοβαρὴ ἀνησυχία. Στὸν πολιτισμὸ μας εἶναι ζήτημα, ἂν ὑπάρχῃ κάποια διαφορὰ μεταξὺ πιστῶν καὶ ἀπίστων, ἀθέων οὔτε ἀπὸ ψυχολογικῆς πλευρᾶς οὔτε ἀπὸ πραγματικῆς θρησκευτικῆς, ἂν δηλ. ἓνας πιστεύῃ στὸ Θεὸ ἢ ὄχι. Τὸ Θεὸ τὸν ἀντικρύζουν σὰν ἓνα γενικὸ διευθυντὴ τοῦ ἀπείρου, τύπου Ἀωνοῦμου Ἑταιρείας τοῦ σύμπαντος.¹

Αὐτὸς εἶναι ὁ κόσμος ποὺ εἶχαν οἱ γενεὲς τῶν ὀρίμων. Αὐτὸν τὸ χαλασμένο κόσμῳ βρῆκαν τὰ παιδιὰ, ποὺ ἐπαναστατοῦν σήμερα ἢ παίρνουν τοὺς δρόμους με' τὸ κλειστὸ στόμα, τὰ πολύχρωμα ράκη, τὰ ἀπλυτα κορμιὰ καὶ κεφάλια, τὴ θλίψη, τὴν περιφροσύνη καὶ τὴν ἀηδία.

*

Τὸ παιδὶ πρὶν ἀπὸ τὴν ἐφηβεία του ἔχει ἀκόμη καὶ σήμερα μιὰ τάση γιὰ θρησκευτικότητα. Ὅταν ὅμως ὀριμάσῃ, συμβαίνει, τίς περισσότερες φορές, μιὰ μεταστροφή, ὁ νέος ξεκόβεται ὀλοκληρωτικὰ ἀπὸ τίς θρησκευτικὲς παραδόσεις. Οἱ θρησκευτικὲς ἐμπειρίες δὲν ὀριμάζουν κι αὐτὲς με' τὸ νέο ἄντρα ἢ κοπέλα. Οἱ θρησκευτικὲς παραινέσεις καὶ προτροπὲς δὲ φτάνουν ὥς τὰ φυλλοκάρδια τῶν ἀνθρώπων, ὥστε νὰ συντελέσουν στὴ μετάνοια καὶ στὴ γέννησή τους. Γιὰ τοὺς περισσότερους νέους ὁ Χριστιανισμὸς μένει ἀντίθετα πρὸς τὴν πραγματικὴ οὐσία του μιὰ ἰντελεκτουαλιστικὴ διδασκαλία, ἐνῶ στὴν πραγματικότητα πρόκειται γιὰ μιὰ κοσμοθεωρία ποὺ κηρύττει τὴν καινούρια ἀλήθεια καὶ τὴν καινούρια ζωὴ. Στὸ μνημονικὸ τοῦ νέου αὐτὸ ποὺ ἔχει μείνει ἀμυδρά, χωρὶς ζωὴ, χωρὶς αἶμα, εἶναι ἄθροισμα μερικῶν προτάσεων ποὺ τίς εἶχε μάθει ἄλλοτε ἀπ' ἔξω. Οἱ προτάσεις αὐτὲς δὲν περιέχουν καμμιά ζωντανὴ ἀλήθεια, ποὺ νὰ μαρτυρᾷ κάποια ἀνώτερη πραγματικότητα. Ἐτσι δὲν εἶναι ἀπορίας ἄξιο, πῶς ἄλλες δυνάμεις κι ὄχι ὁ Θεὸς προβάλλουν ἔντονα στὸν ὀρίζοντα τοῦ νέου, ποὺ σκεπάζουν ὅ,τι ἄλλοτε εἶχε ἀπλῶς ἀποστηθίσει. Ὁ κόσμος γίνεται μέσα του πυκνὸς καὶ μέσα σ' αὐτὸν τὸν κόσμῳ δὲν ἔχει θέση ὁ Θεός. Ὁ, τι ἄλλοτε συγκινοῦσε τὸ παιδί, γλίστρησε ἀπὸ τὰ δάχτυλά του σὰν τὴν ἄμμο, χωρὶς νὰ τὸ καταλάβῃ. «*Ἄς μὴν ξεγελιόμαστε*», λέγει ἓνας σοφός, «*ὅποιος δὲ ζῇ τὸ Θεὸ ἀπὸ πίστη ζωντανή, γι' αὐτὸν ἔχει γίνῃ περιττός*». Οἱ περισσότεροι νέοι τελειώνουν τὴν ἐφηβεία τους με' τὸν ἴδιο τρόπο, ὅλοι καταλήγουν στὸ συμπέρασμα:

1. Τὴν ὅλη παράγραφο τὴ στηρίζω στὸ βιβλίον τοῦ Erich From ἐνθ' ἄνωτ. σ. 158 κ.έ.

«Ὁ Θεὸς ἔχει γίνει περιττός». Τὸ βίωμα, πὼς ὁ Θεὸς εἶναι περιττός εἶναι κοινό γιὰ ὅλους τοὺς νέους εἴτε εἶναι Χριστιανοὶ εἴτε ὄχι. Τὸ ἀπόφθεγμα τοῦ Νίτσε: «Ὁ Θεὸς εἶναι νεκρός» ἐκφράζει καὶ ἐρμηνεύει τὴν ἐποχὴ μας. Ὁ κάθε νέος ἄνθρωπος τοποθετεῖται σήμερα σὲ ἓνα κόσμο οὐσιαστικά δίχως Θεό, σὲ ἓναν κόσμο φαινομενικά τέλειο, πὺ ὥστόσο, ὅπως σωστά εἶδε ὁ Νίτσε, αὐτὸ τὸ φαινομενικά τέλειο εἶναι τὸ σημάδι τῆς ἐπικείμενης καταστροφῆς τοῦ δυτικοῦ πολιτισμοῦ.¹

«Ὁ κόσμος ἀποχριστιανίζεται», γράφει γάλλος συγγραφέας, «ὅπως ἀποβιταμινώνεται ἓνα σῶμα». Ἀπελευθερώθηκαμε ἀπὸ πολλὰ πράγματα, χωρὶς νὰ κατακτήσουμε σύγχρονα μιὰ πίστη πιὸ γερή... Νομίζω, πὼς τὴν εὐθύνη τὴ φέρουν περισσότερο οἱ ὄριμοι ἀπὸ τοὺς νέους. Οἱ νέοι ἀνακαλύπτουν τὴν ὑποκρισία μας, χάνουν τὴν ἐμπιστοσύνη τους ἀπὸ μᾶς. Προχωροῦν πρὸς τὸν ὠμὸ αὐθορμητισμό, σὰν ἀντίδραση πρὸς τὴ σεμνοτυφία μας. Δὲν πιστεύουν σὲ τίποτε, γιὰτὶ ἀνακάλυψαν τὴν ὑποκρισία μας, τὸ χάος ἀνάμεσα στὸ λόγο καὶ στὴν πράξη, τὴν ἀντικατάσταση τοῦ λογισμοῦ μὲ τὸν ὑπολογισμό.

Ὁ ἄνθρωπος τῶν ἡμερῶν μας ζῇ στὸν ἀφηρημένο κόσμο τοῦ γραφείου καὶ τοῦ ἐργοστασίου. Ἀφοσιωμένος σ' αὐτὸ τὸν κόσμο τῶν βιομηχανικῶν κοινωνιῶν πὺ ἀποτελεῖ γι' αὐτὸν τὴ μοναδικὴ πραγματικότητα, δὲν μπορεῖ νὰ βρῇ τὸ Θεό. Ἔτσι ἐξαφανίστηκε καὶ ὁ Θεὸς καὶ στὴ θέση του ἔμεινε ἡ λέξη «Θεός», πὺ τὴν καταντήσαμε νὰ μὴν εἶναι τίποτε ἄλλο, παρὰ «ἦχος καὶ καπνός, πὺ χάνεται».²

Ἡ ἐκκλησία τὸ Μάιο τοῦ 1968 στὴ Γαλλία βρέθηκε μπρὸς τὸ δίλημμα πρὸς ποιά πλευρὰ νὰ ταχθῇ. Τάχθηκε μὲ τοὺς διαδηλωτάς, τοὺς ἀντάρτες ἀπὸ ψυχολογικὴ ἀδυναμία νὰ μὴ μείνῃ πίσω στὸ κίνημα πρὸς τὰ πρόσω!

1. Fritz Leist, ἐνθ' ἄνωτ. σ.56.

2. Κάποτε μπορούσες νὰ χρησιμοποίησες τὸ φόβο τοῦ Θεοῦ, γιὰ νὰ χαλιναγωγῆσες τίς μάξες. Τοὺς καθυσάχαζες μὲ τὴ θρησκεία ἢ τοὺς τρόμαζες μὲ τὴν κόλαση. Σήμερα ἡ ἀτομικὴ ὑδρογονικὴ βόμβα εἶναι πολὺ φοβερότερη ἀπὸ τὴν ἐπινοηθεῖσα εἰκόνα τῆς κολάσεως. Ἡ φωτιά τῶν καταστρεπτικῶν πολεμικῶν μέσων σήμερα εἶναι τρομερότερη ἀπὸ τὴν φωτιά τῆς κολάσεως, πὺ εἶχε σοφισθῇ ἡ ἐκκλησία. Δόθηκε στραβὴ κατεύθυνση στὸν τρόπο τῆς ζωῆς τοῦ λεγομένου θρησκευτικοῦ ἀνθρώπου, κάτι πὺ ἀποδυνάμωνε τὸ χριστιανισμὸ σὰν οὐσιαστικὴ βίωση. Χαρακτηριστικὸ εἶναι πὺ κατὰ τὴν ἐπίσκεψη τοῦ Πάπα στὸ Κάλλιαρι (24.4.70) νέοι ἐξύβρισαν τὸν ποντίφηκα καὶ τὸν ἐλιθοβόλησαν. Οἱ 20 ἀναρχικοὶ νέοι πὺ συνελήφθησαν ἰσχυρίζονται πὺς «ἔταν ἐλ θοβόλου τὺς συνοδεύοντας τὸν πάπαν αστυνομικούς, ἐπειδὴ οὗτοι κατέσχον τὸ μεγάφωνόν των, δὲν ἐφαντάζοντο ὅτι θὰ ἐπληττον αὐτὸν τοῦτον τὸν ποντίφηκα. Στις 18.5.70 ἐκστρεμίσται νέοι δημιούργησαν ἐπεισόδιο κατὰ τὴν ἐπίσκεψη τοῦ ὀρθοδόξου πατριάρχου Ἀλεξανδρείας καὶ πάσης Ἀφρικῆς Νικολάου τοῦ ΣΤ εἰς τὴν γενικὴν συνέλευσιν τῆς ἐκκλησίας τῆς Σκωτίας. Ρώυτερ, 19.5.70.

μήπως δὲ θεωρηθῇ προοδευτική! Ἐτσι ἀπὸ ἡγέτης ἔγινε οὐραγὸς ἀπὸ ἑναν κομπλεξικὸ φόβο. Νὰ μὴ φανῇ καθυστερημένη, σπεύδει νὰ δηλώσῃ ὑποταγή σὲ ὅ,τι πῆ ἢ μάζα, ἡ ὁποία ὀρθότατα περιφρονεῖ αὐτὴ τῇ δουλοπρέπειᾳ, ἀντὶ νὰ ἐλκύεται ἀπ' αὐτήν. Ἡ πνευματικὴ ἡγεσία ζητεῖ νὰ καλοπιάσῃ τὴ νεολαία, ἐπαναλαμβάνει δουλικά ὅσα συνθήματα ἀκούει στὸ δρόμο γιὰ νὰ κολακεύσῃ τὴ νεολαία.¹

Η ΑΔΙΑΦΟΡΙΑ

Ὁ σημερινὸς ἄνθρωπος τῶν βιομηχανικῶν κοινωνιῶν διακρίνεται γιὰ τὴ στεγνὴ ψυχραιμία καὶ τὸ ἀσυγκίνητο τῆς καρδιάς του, τὴν ἀπόκρουση τῆς συναισθηματικότητας. Τὸ πνεῦμα αὐτὸ ἐπέδρασε δυσμενῶς ἐπάνω στὸν ψυχικὸ κόσμο τῶν νέων τόσο ὡς τὴν παρέκκλιση. Ὁ ἄνθρωπος τῆς κοινωνίας τῆς ἀφθονίας γνωρίζει μόνο τὸ πάθος τοῦ πραγματισμοῦ καὶ στέκεται διστακτικὰ καὶ δύσπιστα ἀπέναντι στὴ συναισθηματικότητα. Μέσα στὸ μηχανικὸ κόσμο, ποὺ δημιουργήσῃ ἡ ὥριμη γενεά, οἱ ἔννοιες ἀγάπη, πίστη, ἐμπιστοσύνη κλπ. δὲ χρησιμοποιοῦνται τόσο, γιὰ αὐτὸς δὲν τίς ἔχει ἀνάγκη. Χρησιμοποιοῦνται ὅμως ἄλλες, ὅπως π.χ. οἱ ἔννοιες φροντίδα, πεποίθηση, ὑπηρεσία κ.λ.π. οἱ ὁποῖες παίρνουν ἓνα καινούριο νόημα, ἓνα νόημα καὶ μιὰ ἀπόχρωση, ποὺ ὡς τώρα δὲν τὴν εἶχαν. Μὲ τὴν ἀνάπτυξη τοῦ τεχνικοῦ πολιτισμοῦ ὑπάρχουν ἔννοιες μὲ κοινωνικὴ σημασία, ποὺ σήμερα χάνονται καὶ ἄλλες πάλι ποὺ ὑφίστανται μεταβολές.

Ἐνα ἄλλο χαρακτηριστικὸ τοῦ πνεύματος τῶν βιομηχανικῶν κοινωνιῶν, ποὺ ἐπιδρᾷ δυσμενῶς στὴ σιμπεριφορὰ τῶν νέων εἶναι ἡ ἀλλαγὴ τῆς στάσεως τοῦ ἀνθρώπου ἀπέναντι τῶν συνανθρώπων του. Στὴ νέα μορφή τῆς ζωῆς, αὐτῆς ποὺ εἶναι ἀπόρροια τῆς βιομηχανικῆς ἀναπτύξεως, οἱ ἄνθρωποι τῶν καλὰ ἀναπτυγμένων βιομηχανικῶν κοινωνιῶν εἶναι παθητικοὶ θεαταὶ ἐνὸς κοινωνικοῦ φαινομένου μέσα στὸν πλατὺ κόσμος, ὅπου μένουν μοναχοί, μονήρεις, ἀνάμεσα σὲ μοναχοὺς καὶ μονήρεις.²

Ἀνία³ καὶ πλῆξη εἶναι μιὰ ἀπὸ τίς πιὸ καταστρεπτικὲς ἀλλὰ

1. Κ. Ν. Κακούρη, τεχνοκρατία καὶ φοιτητικὸ κίνημα ἐνθ' ἄνωτ. σ. 33. Περιοδικὸ «Συζήτηση» σ. 49.

2. Ιω. Ν. Ξηροτύρη, Ἐπίκαιρα κοινωνικά προβλήματα, 1965, σ. 93 κ.έ.

3. Ἡ ἀνία εἶναι ἓνα ἀπὸ τὰ πιὸ ἐπικίνδυνα ἐπακόλουθα τῆς ἀπάλειας τῆς ἐξουσίας μέσα σὲ μιὰ κοινωνικὴ τάξη. Μεταξὺ τῆς ἀνίας καὶ τῆς κτηνώδους βίας, γράφει ὁ κοινωνιολόγος Ρ. Α. Νίσμπετ (ἐλευθ. Κόσμος 9.6.70) «ὑπάρχει ἱστορικῶς μιὰ τόσο στενὴ συγγένεια, ὅση μεταξὺ ἀνίας καὶ μωρίας, ἀνίας καὶ σκληρότητας, ἀνίας καὶ μηδενισμοῦ. Κι ὅμως ἡ ἀνία εἶναι μιὰ ἀπὸ τίς λιγότερο κατανοούμενες καὶ ἐλάχιστα ὑπολογιζόμενες δυνάμεις στὴν ἀνθρώπινη ἱστορία. Ἐνας ψυχολόγος πρὶν ἀπὸ λίγα χρόνια ἀνέγραψε τὴν ἀνία οὔτε τριτὴ θέση μεταξὺ τῶν πέντε κυρίων πιθανῶν αἰτίων τῆς καταστρο-

και από τις πιο διαδεδομένες αρρώστιες του αστικού γιγαντισμού. 'Ανία είναι το δυσάρεστο συναίσθημα, το οποίο προέρχεται από τη μονότονη ζωή που κυριαρχεί στις μεγάλες πόλεις από τη μονότονη επανάληψη των ίδιων έντυπώσεων, από την όμοιομορφία και τον «κονφορμισμό». 'Ανία είναι το κενό αίσθημα που αισθανόμαστε τόσο έξω από μας, όσο και μέσα μας, το δυσάρεστο συναίσθημα του χρόνου, που τον ζούμε άδειο από κάθε βίωμα, αλλά και γεμάτο από κάποιο συναίσθημα δυσφορίας και απελπισίας.

Ο αστικός γιγαντισμός συμβάλλει κι αυτός στην άνταρσία. Οι πόλεις «μαμμούθ» προκαλούν αφάνταστα την ανία, την έρημιά και το κενό της ψυχής των νέων. Η άνωθυμη ζωή στις μεγάλες πόλεις συνθλίβει κατά βάθος την προσωπικότητα του νέου, ώστε να αναζητηθεί διέξοδος στα μακριά μαλλιά, στα έμπριμέ υποκάμισα, στους έξωφρενισμούς της μόδας, στη μαριχουάνα, στο L.S.D., στο αλκοόλ, στο έγκλημα ή στην άνταρσία χωρίς λόγο. Η άνωθυμία των μεγάλων πόλεων τους ώθει στο να τονίσουν με έξωτερικά έπιφανειακά γνωρίσματα και στοιχειά την προσωπικότητά τους.¹

Η ΜΑΖΟΠΟΙΗΣΗ

Μία άλλη αίτια που σπρώχνει τους φοιτητές προς την άνταρσία, είναι αυτή που από τις αρχές του αιώνα μας έπισήμανε ο 'Ισπανός φιλόσοφος Ortega y Gaset,² ο οποίος και χαρακτήρισε την εποχή μας, σαν εποχή της επαναστάσεως των μαζών. Φαίνεται, ότι ο άνθρωπος, με την ανάπτυξη του τεχνικού πολιτισμού και του βιοτεχνικού πνεύματος, όλο και χάνει το πρόσωπό του. Και τουτό, γιατί, ίσως περισσότερο από άλλες εποχές, το άτομο αισθάνεται τον εαυτό του κάπως άκρωτηριασμένο, πιεζόμενο και πνιγόμενο κάτω από το βάρος της μάζας, του κολλεκτιβισμού, κάτω από τις

φής του κόσμου. Σήμερα θα μπορούσε να θεωρηθί ως η πρώτη από τις αιτίες αυτές. Τίποτε δέν προκαλεί τόσο πολύ την ανία στον άνθρωπο, όσο η αίσθηση της ύλικής αὐτάρκειας. Η εκπλήρωση των άντικειμενικών σκοπών που θέτει στον εαυτό του ο πλούτος που κατέχει. Η νεολαία είναι βέβαια ιδεαλιστική, αλλά στην παρούσα κοινωνία μας ή νεολαία υποφέρει κι αυτή από την πλήξη. Κι απ' αυτή την πλήξη περισσότερο, παρά από ιδεαλισμό άπορρέει ή άνταρσία της, δηλ. από το μη διανοητικό χαρακτήρα της, γιατί εκείνο που δίνει το κυριώτερο χαρακτηριστικό στη νέα φοιτητική άριστερά είναι ή θεποίηση της «δράσεως», ή παγερή περιφόνηση προς τη φιλοσοφία και το πρόγραμμα και ή όλοένα και πιο άμείληκτη συμπεριφορά προς τά πιο πνευματικά τμήματα του πατριπαράδοτου πολιτισμού».

1. 'Ιω. Ν. Ξηροτύρη, *Magna civitas Magna solitudo*, 1970 σ. 26 κ.έ.

2. Ortega y Gaset, *Aufstand, der Massen*, 1930. Rivers, W. J. *Personlichkeit und Masse* 1947. 'Ιω. Ν. Ξηροτύρη, *Μάζα και άγωγή*, Κ.Π. Καλλιγιά. 'Η κοινωνία της μηχανοκρατίας. Ν. Οικονομία, 10, 1963 σ. 795. κ.έ.

άνωνυμες βίες τῶν ὁργανώσεων, τῶν συλλόγων, τῶν ἐνώσεων κλπ. Φαίνεται τὸ ἄτομο νὰ αἰσθάνεται τὸν ἑαυτὸ του στὴν ὄλο καὶ αὐξανόμενη πίεση τῶν διαφόρων μαζικῶν ἐνώσεων ὄλο καὶ ἀνίκανο γιὰ ἄμυνα. Ὁ ἄνθρωπος, κάτω ἀπ' αὐτὸ τὸ πνεῦμα, ἀρχίζει νὰ ἀμφιβάλλῃ γιὰ τὴν ἀτομικὴ δύναμη. Βλέπει, πὼς ὅλα τὰ ἀποφασιστικὰ καὶ τὰ σπουδαῖα βρίσκονται στὰ χέρια τῶν γιγαντιαίων ἐνώσεων καὶ σχημάτων. Κι ἀκόμη στὶς χῶρες ποὺ νόμιζε κανένας, πὼς εἶναι τάχατες τελειότερες δημοκρατίες, κι ἐκεῖ παρατηρεῖ πόσο δύσκολα στέκεται τὸ αὐτόνομο πρόσωπο, ἡ ἐλεύθερη προσωπικότητα. Πόσο δυσκολεύεται νὰ διεκδικῇ τὸν ἑαυτὸ της καὶ νὰ ἐπιβάλλεται. Παντοῦ, πρὸς ὅλες τὶς κατευθύνσεις, ὅπου κι ἂν στραφῇ, συναντᾷ τὸν κολλεκτισμὸ, τὴ μάζα, τὶς ἐνώσεις, τὰ συνδικάτα κλπ. μαζικὰ ὅργανα, ποὺ ἀντιπροσωπεύουν καὶ ἀντικαθιστοῦν τὸ ἄτομο, ποὺ τοῦ σπρώχνουν πίσω τόσο τὴ θέληση, ὅσο καὶ τὴν εὐθύνη του. Τί μπορεῖ νὰ κάνῃ κανένας μπρὸς στὶς ἀνώνυμες ὁργανώσεις καὶ μπρὸς στὶς δυναμικὲς ὁμάδες; Τίποτε· γι' αὐτὸ παρασέρνεται τὸ ἄτομο ἀπὸ τὸ ρεῦμα καὶ χάνεται μέσα σ' αὐτὸ τὸ ἀνώνυμο καὶ τὸ ἀδύναμο, χωρὶς προσωπικότητα καὶ δικό του πρόσωπο. Χάνεται καὶ σκεπάζεται ἡ αὐτόνομη καὶ ἀντικειμενικὴ θέληση τοῦ ἀτόμου κάτω ἀπὸ τὸ μαζικὸ πνεῦμα. Ἔτσι ἐτοιμάζεται σιγὰ σιγὰ μέσα σ' αὐτὸ τὸ πνεῦμα, συνειδητὰ κι ἀσύνειδα, ὁ δρόμος πρὸς τὸν ὁλοκληρωτισμὸ. Ὑπὸ ἀπ' αὐτὴ τὴν περιρρέουσα ἀτμόσφαιρα τῶν δυτικῶν δημοκρατιῶν, τῶν βιομηχανικῶν κοινωνιῶν δὲν εἶναι παράξενο πὼς ἐπαναστατοῦν οἱ φοιτηταὶ καὶ προπαντὸς πὼς ἀκολουθεῖ ἡ μάζα, οἱ πολλοί, τοὺς λίγους. Τὰ πανεπιστήμια σήμερα εἶναι μεγάλα μαζικὰ κέντρα πλήθους καὶ ἀτμοσφαιρὰς μαζικῶν ἐργοστασιῶν μὲ θλιβερὲς κοινωνικὲς συνέπειες. Ἡ μαζοποίησὶς τους εἶναι μιὰ ἀπὸ τὶς βασικὲς αἰτίες γιὰ τὴν ἡθικὴ πτώση καὶ τὴν ἀγελοποίηση τῶν τροφίμων τους, τὴν ἀπώλεια τῆς πνευματικότητος, τῆς αὐτοπειθαρχίας καὶ τῆς φρονήσεως. Ὁ ἄνθρωπος φαίνεται, παρὰ τὴν τεχνικὴ πρόοδο, ὄλο καὶ νὰ προσαρμόζεται πρὸς μιὰ κατώτερη σκέψη καὶ πρὸς κατώτερα συναισθήματα καὶ ἀξίες, ἐνῶ σύγχρονα παρατιέται ἀπὸ μιὰ ἀνεξάρτητη, αὐτόνομη καὶ ἀντικειμενικὴ κρίση. Διορατικὰ πνεύματα ἐπισήμαναν αὐτὸν τὸν κίνδυνο τῆς δημοκρατίας.

*

Οἱ χῶροι τῶν πανεπιστημίων εἶναι δυσανάλογοι, καθὼς καὶ τὸ προσωπικὸ, πρὸς τὸ πλῆθος τῶν φοιτητῶν. Ὁ συνωστισμὸς καὶ ὁ διαγκωνισμὸς μέσα στὰ φροντιστήρια καὶ στὶς αἰθουσὲς διδασκαλίας εἶναι ἐκνευριστικὸς τόσο, ποὺ φτάνει, ὥς τὴ νεύρωση. Ἐξαιτίας τοῦ πλῆθους κυριαρχεῖ μετα-

1. Ιω. Ν. Ξηροτύρη, Ἐπικραία κοινωνικὰ προβλήματα ἐνθ' ἄνωτ. σ.119.

ἐν καθηγητῶν καὶ φοιτητῶν ἡ ἀνωνυμία, ἡ ἀνώνυμη συνάντηση. Λόγω τοῦ πλήθους ὁ καθηγητὴς καταντᾷ ἀπλησίαστος, ἀλλὰ κι ὅταν κατορθωθῇ ἡ προσωπικὴ συνάντηση, ἡ συνομιλία εἶναι βιαστικὴ καὶ λιγόλογη. Ἐχει χαθῇ ἐκεῖνη ἡ ἀνθρώπινη ἐπαφή, ποὺ τῇ χαιρόταν κανένας στὰ δυτικο-εὐρωπαϊκὰ πανεπιστήμια. Ἡ δυσaréσκεια τῶν φοιτητῶν ὅλο καὶ αὐξάνει καὶ ἡ στάση καὶ ἡ συμπεριφορὰ τους ἐναντι τῶν καθηγητῶν γίνεται ὅλο καὶ πιὸ ἐπιθετικὴ, ὅπως διεξοδικὰ ἀναφέραμε. Προσπάθειες ἐκ μέρους τῶν καθηγητῶν γιὰ τὴ γεφύρωση τοῦ χάσματος καὶ τὴ δημιουργία μιᾶς ἀβίαστης ἀτμόσφαιρας ἐργασίας ἀπέτυχαν κατὰ κανόνα. Τὸ πλῆθος δὲν ἔχει κατανόηση μὲ τὸ φόρτο τῶν καθηγητῶν ἐξαιτίας τοῦ μεγάλου ἀριθμοῦ τῶν φοιτητῶν.

Ἐπειτα κάτι ἄλλο ποὺ βοηθεῖ στὴ μαζοποίηση εἶναι πού τὸ ἀπολυτῆριο τοῦ γυμνασίου δὲν εἶναι πιά ἓνα πυκνὸ κόσμιο, ὥστε ὅσοι περάσουν νὰ εἶναι ὄντως ἱκανοί, ὥριμοι γιὰ πανεπιστημιακὲς σπουδές. Ὡστόσο αὐτοὶ ἀνεμπόδιστα προχωροῦν πρὸς αὐτές, ἀλλὰ σκοντάφτουν καὶ χάνουν ἀνώφελα τὸν καιρὸ τους. Εἶναι κι αὐτὸ ἓνα φαινόμενο ποὺ ἐκτρέφει τὴ μαζικὴ μορφή τῶν πανεπιστημίων καὶ τῶν Ἀνωτάτων Σχολῶν καὶ τίς ταραχές. Πολλοὶ ἀπόφοιτοι τοῦ γυμνασίου δὲν μποροῦν νὰ παρακολουθήσουν τὸ θεωρητικὸ πνεῦμα τῶν διδασκαλιῶν, ποὺ κυριαρχεῖ στὰ πανεπιστήμια. Δὲν εἶναι προετοιμασμένοι πρὸς αὐτὴ τὴν κατεύθυνση ἀπὸ τὰ γυμνάσια. Τὸ βιομηχανικὸ πνεῦμα ἔστρεψε τὴ διδασκαλίαν τῶν σχολείων μέσης παιδείας πρὸς τοὺς πρακτικὸς κανόνες τῆς ἀποδόσεως, πρὸς τοὺς στενωτέρους ἐπαγγελματικὸς σκοποὺς. Ἔτσι πολλοὶ ἀπὸ τοὺς ἀποφοίτους δὲν μποροῦν νὰ προσαρμοσθοῦν στὸ ἀπομακρυσμένο ἀπὸ τὴν πράξη πανεπιστημιακὸ θεωρητικὸ πνεῦμα. Κατ' αὐτὸν τὸ τρόπο ἐμπλέκονται μέσα σὲ κανόνες μορφώσεως, χωρὶς νὰ εἶναι ἱκανοὶ νὰ ἀντεπεξέλθουν καὶ ὑφίστανται μιὰ ἐσωτερικὴ σύγκρουση. Ὅλους τοὺς ἀπροσάρμοστους τοὺς προσελκύουν στὶς τάξεις τους οἱ ριζοσπαστικοὶ ταραχοποιοί. Κι αὐτοὶ ἐντάσσονται εὐκολα, γιατί νομίζουν, ὅτι θὰ ἐλευθερωθοῦν ἀπὸ τὴν ἐσωτερικὴ σύγκρουσίν τους μὲ τὴν ἀνταρσία ἐναντίον τῶν πανεπιστημίων καὶ κατόπιν τῆς κοινωνίας.

Τὸ χάσμα ἀνάμεσα στὴν ἀνωριμότητα τοῦ ἀποφοίτου τοῦ γυμνασίου καὶ στὶς ἀπαιτήσεις τῶν πανεπιστημιακῶν σπουδῶν ὅλο καὶ μεγαλώνει, γιατί οἱ ἀπαιτήσεις τῆς ἐπιστήμης γίνονται ὅλο καὶ πιὸ μεγάλες καὶ τὸ πεδίο τῶν γνώσεων ὅλο καὶ αὐξάνει. Ἐπειτα ὅλο καὶ πιὸ πολὺ ἀπλώνεται ἡ ἀνώνυμη συνάντηση μεταξὺ καθηγητῶν καὶ φοιτητῶν λόγω τοῦ ὅλο καὶ αὐξανόμενου πλήθους τῶν φοιτητῶν, τῆς ὅλο καὶ προχωροῦσης μαζοποίησης. Ἐκεῖνοι ποὺ δὲν μποροῦν νὰ παρακολουθήσουν μαθήματα, διότι δὲν εἶχαν τὴν κατάλληλὴ ὀριμότητα ἐξαιτίας τῆς δυσαναλογίας τῆς καταρτίσεώς τους κατὰ τίς γυμνασιακὲς σπουδές καὶ τῶν ἀπαιτήσεων τῆς ἐπιστήμης, ἀποτελοῦν μιὰ μόνιμη ἐστία διαρκῶν καὶ σταθερῶν ταραχῶν καὶ

άνησυχιών. Τῆς κατηγορίας αὐτῆς οἱ φοιτηταὶ μαζί με τοὺς νεομαρξιστάς διαμαρτύρονται καὶ ἀπαιτοῦν τὴ δημοκρατικοποίηση τῶν Πανεπιστημίων, ἀπαιτοῦν περισσότερη δημοκρατία. Τί ἐννοοῦν καὶ τί θέλουν, ὅταν μιλοῦν -διαποτισμένοι ἀπὸ ἀναρχία- γιὰ δημοκρατία; Εἶναι δύσκολο νὰ καταλάβῃ κανένας καὶ δυσκολώτερο νὰ ἐννοήσουν αὐτοὶ οἱ ἴδιοι τί εἶναι αὐτὸ ποὺ ἀπαιτοῦν, στὴν καλύτερή τους ἀκόμη περίπτωση. Δυστυχῶς καὶ οἱ πιὸ ἰδεολόγοι ἀπὸ τοὺς ἐπαναστατοῦντες - ἄς δεχθοῦμε καὶ ἰδεολογία- δὲν ἔχουν σαφῆ ἐννοια τῆς δημοκρατίας. Καὶ ἀσφαλῶς εἶναι δύσκολο νὰ ἔχουν, ἀφοῦ ἡ περιρρέουσα ἀτμόσφαιρα τῆς κοινωνίας τῆς εὐημερίας ἔχει περισσότερα χαρακτηριστικὰ τῆς παθητικῆς ἀνοχῆς καὶ τῆς ἀναρχίας¹ καὶ λιγότερα οὐσιαστικὰ στοιχεῖα δημοκρατίας, δεδομένου, ὅτι ἐκεῖνο ποὺ καλοῦμε σήμερα ἀναρχία εἶναι περισσότερο ἢ λιγότερο, πάντως ἓνα ἀπὸ τὰ βασικὰ προβλήματα ἡθικῆς κρίσεως τῆς Εὐρώπης, τουλάχιστον τῶν δυτικῶν χωρῶν.

ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ, ΔΙΑΦΗΜΙΣΗ, ΔΗΜΑΓΩΓΙΑ

Ὁ ἄνθρωπος σήμερα μέσα στὶς κοινωνίες «τῆς εὐημερίας καὶ τῆς εὐμάρειας» ἀποξενώθηκε ἀπὸ τὸν ἑαυτό του καὶ ἀπὸ τοὺς ἄλλους ἔτσι, ὥστε μποροῦμε νὰ πῶμε, πῶς οἱ σημερινὲς κοινωνίες ἀποτελοῦνται ἀπὸ μόρια, ποὺ ἀναμεταξύ τους εἶναι ξένα, ἀλλὰ ἐνωμένα καὶ σχετικὰ μόνο ἀπὸ τὴν ἀποψη ἐγωιστικῶν ἰδεολογιῶν, ἀτομικῶν συμφερόντων καὶ ἀπὸ τὴν ἀνάγκη νὰ προσπορίζεται ὁ ἓνας ἀπὸ τὸν ἄλλον ὠφέλειες. Κι ὅμως ὁ ἄνθρωπος εἶναι ἓνα κοινωνικὸ ὄν με ἐσωτερικὴ ἀνάγκη νὰ βοηθῇ, νὰ συμμετέχῃ καὶ νὰ αἰσθάνεται τὸν ἑαυτό του ὡς μέλος μιᾶς ομάδας. Αὐτὲς οἱ κοινωνικὲς τάσεις χάνονται ἔτσι, ὥστε νὰ φτάνουμε στὸ «ὁ καθένας γιὰ τὸν ἑαυτό του καὶ ὁ Θεὸς γιὰ ὅλους», κάτι ὅπως ἀντίθετο πρὸς τὴ Χριστιανικὴ θρησκεία.

Ὁ ἄνθρωπος, ἀφοῦ ἀποξενώθηκε ἀπὸ τὸν ἑαυτό του, ἀποξενώθηκε καὶ ἀπὸ τὴν ἐργασία του. Αὐτὴ ἔγινε γιὰ τὸν ἄνθρωπο κάτι τὸ ξένο ἐσωτερικά. Τὸ ἴδιο συμβαίνει καὶ με τὴν ἔκφραση τῆς θελήσεως τοῦ δικαιώματος τῆς ψήφου στὶς σημερινὲς δημοκρατίες.² Ἀποξενώθη: ε καὶ αὐτὴ ἡ ἔκφραση

1. Ὡς τὸ 1960 ὁ ἀναρχισμὸς σὰν πολιτικὸ κίνημα καὶ σὰν φιλοσοφικὴ σκέψη ἦταν σχεδὸν ἀνύπαρκτος. Τὰ πάντα ἐδειχναν ὅτι εἶχε ὀριστικὰ ἐξαφανισθῇ ἀπὸ τὴν πολιτικὴ σκηνή. Ἀπὸ τὸ χρόνον αὐτὸ κι ὕστερα ἡ ἀναρχικὴ σκέψη ἀρχίζει ν' ἀποκτᾷ δυναμικότητα καὶ μιὰ πλουσία καὶ ἀναρχικὴ φιλολογία, με συλλογὲς ἔργων τῶν παλιῶν ἀναρχικῶν, ἀλλὰ καὶ με σύγχρονες συμβολές, βλέπει σχεδὸν αἰφνιδιαστικὰ καὶ ὁμαδικὰ τὸ φῶς τῆς δημοσιότητος. Στὶς φοιτητικὲς ἐξεγέρσεις τοῦ Ἰουνίου 1968 στὸ Παρίσι ἔκανε τὴν ἐμφάνισή της ἡ μαύρη σημαία τῶν ἀναρχικῶν καὶ ἔκτοτε παρουσιάζεται πολλὰς φορὲς σὲ εὐρωπαϊκὲς διαδηλώσεις. Ἡ ἀναρχικὴ ἀτμόσφαιρα ὅλο καὶ ἀπλώνεται, ὅλο καὶ διαποτίζει τίς ψυχὰς τῶν ἀνθρώπων κατὰ ἀνεπαίσθητο τρόπο. Ἕνας κίνδυνος σοβαρὸς καὶ πιὸ πολὺ διαποτίζονται ἀπὸ τὴν ἀτμόσφαιρα αὐτὴ τὰ ὀργισμένα νιάτα.

2. Erich Fromm, ἐνθ' ἀνωτ. σ. 165 κ.ἐ.

ἀπὸ τὸ πραγματικὸ νόημά της. Ἡ ἀρχὴ τῆς δημοκρατίας συνίσταται στὴν ἰδέα, πὼς ὁλόκληρος ὁ λαός, σὰν ὅλον, πρέπει νὰ ὀρίξῃ τὸ πεπρωμένο του, ν' ἀποφασίξῃ γιὰ τὶς ὑποθέσεις τοῦ γενικοῦ καλοῦ κι ὅχι ἓνας δυνάστης ἢ μιὰ μικρὴ ὁμάδα. Ὁ κάθε πολίτης μὲ τὴν ἐκλογὴ τῶν ἀντιπροσώπων ποὺ κάνει αὐτῶν ποὺ νομοθετοῦν στὴ βουλὴ, ἀσκεῖ κάθε λειτουργία τῆς ὑπεύθυνης συμμετοχῆς του στὶς ὑποθέσεις τῆς κοινωνίας. Τὸ ἰδανικὸ εἶναι κάθε πολίτης νὰ εἶναι ὑπεύθυνος γιὰ τὶς ἀποφάσεις καὶ νὰ ἔχῃ ὅμοια ἐπίδραση ἐπάνω τους. Ἡ δημοκρατία δίνει τὸ δικαίωμα στὸν κάθε πολίτη, χωρὶς διάκριση, νὰ ψηφίξῃ. Τὸ ζήτημα ὅμως βρίσκεται στὸ πῶς ὁ καθένας θ' ἀσκήσῃ αὐτὸ τὸ δικαίωμα. Δηλαδή πῶς μποροῦν οἱ πολίτες νὰ ἐκφράσουν τὴ θέλησή τους, ὅταν δὲν ἔχουν καμιά δική τους θέληση, καμιά δική τους πίστη, πεποίθηση, ὅταν εἶναι ἀποξενωμένοι, αὐτόματα, ποὺ ἡ γνώμη, ἡ προτίμηση, ἡ ἐκλογὴ τους ἐπηρεάζεται ἀπὸ ὀρισμένους μηχανισμούς καὶ μέσα. Κάτω ἀπ' αὐτὸ τὸ νόημα ἡ ψήφος εἶναι φετιχισμός, γιὰτὶ τότε μόνο μιὰ χώρα λογαριάζεται σὰ δημοκρατική, ὅταν ἡ κυβέρνησις ἀποδείξῃ, ὅτι οἱ ψήφοι μετρήθηκαν καλὰ καὶ οἱ ἐκλογές ἔγιναν ἀνόθευτες, δηλαδή τὰ ψηφοδέλτια μετρήθηκαν ἔντιμα καὶ οἱ ψηφοφόροι προσῆλθαν οἰκιοθελῶς στὰ ἐκλογικὰ τμήματα, χωρὶς φόβο. Ἄν ὅμως τὰ ψηφοδέλτια δὲ μετρήθηκαν καλὰ, παρὰ παρεισέφρυσαν νοθεύσεις, ἂν οἱ ψηφοφόροι πολίτες φοβοῦνται τὴν κρατοῦσα κυβέρνησις καὶ δὲν ψήφισαν ἐλεύθερα τότε λέμε, ὅτι ἡ χώρα δὲν εἶναι δημοκρατική. Ἀσφαλῶς μεταξύ ἐλευθέρων καὶ κατευθυνόμενων ἐκλογῶν ὑπάρχει μιὰ μεγάλη διαφορὰ, τὴν ὁποία κανένας, ὅταν τὴ διαπιστώσῃ, δὲν μπορεῖ νὰ τὴν παραβλέψῃ. Ὡστόσο δὲν μπορεῖ πάλι κανένας νὰ πῇ, πὼς «οἱ ἐλεύθερες ἐκλογές» εἶναι κατ' ἀναγκαῖον τρόπο καὶ ἐκφραση τῆς θελήσεως τοῦ λαοῦ. Φαίνεται νὰ εἶναι στὴν περίπτωσιν αὕτη κάτι τὸ ἴδιο μὲ ὅ,τι μπορεῖ νὰ συμβῇ μὲ τὴν προτίμηση ἀπὸ τοὺς πολλοὺς μιᾶς μάρκας ὀδοντόπαστας. Ὅταν μιὰ ὀδοντόπαστα τὴν προτιμᾷ καὶ τὴ χρησιμοποιεῖ ἢ πλεονότητα τοῦ πληθυσμοῦ, διότι ἡ δ ι α φ ἡ μ ι σ η τὴν παρουσίασε μὲ φανταχτερὲς ιδιότητες καὶ καλὰ διαλεγμένες φράσεις ἀπάτης, τότε δὲν μπορεῖ κανένας νὰ πῇ, πὼς ὁ κόσμος ἀποφάσισε ἐλεύθερα. Ἐκεῖνο ὅμως ποὺ μπορούμε, σ' αὕτη τὴν περίπτωση, νὰ διαπιστώσουμε εἶναι, ὅτι ἡ διαφήμιση ἦταν ἀρκετὰ δυνατὴ, ὥστε νὰ κάνῃ χιλιάδες ἢ ἑκατομμύρια ἀνθρώπων νὰ πιστεύσουν στοὺς διισχυρισμούς της. Σὲ μιὰ πολιτεία, ποὺ τὰ μέλη της ἔχουν ἀποξενωθῇ κι ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸν ἑαυτό τους, δὲν ἀπέχει πολὺ ἡ ψηφοφορία τους ἀπὸ τὸν τρόπο τῆς ἐκλογῆς τῆς ὀδοντόπαστας.¹

Ἡ δ ι α φ ἡ μ ι σ η, ὅπου ἀπουσιάζει ἡ κοινωνικὴ εὐθύνη ἀπὸ τοὺς

1. Erich Fromm, ἐνθ' ἄνωτ. σ. 168 καὶ J. A. Schumpeter, *Kapitalismus, Sozialismus und Demokratie* 1956.

παράγοντές της, εκεί σκορπᾷ μέσα στην κοινωνία ένα μεγάλο κακό, αποπλανᾷ καὶ διαφθείρει. Ὁ σημερινὸς ἄνθρωπος τῶν βιομηχανικῶν κοινωνιῶν καὶ τῆς μαζικῆς κοινωνίας εἶναι εὐεπίφορος στὴ μαζικὴ ὑποβολή. Ὑπόκειται πολὺ στὶς ἄλογες ἐπιδράσεις καὶ στὸ συναίσθημα. Εὐκόλα ἀφήνει τὸν ἑαυτό του νὰ διαφθείρεται καὶ νὰ παραπλανᾶται¹.

Ἡ διαφήμιση αἰχμαλωτίζει τὸ ὑποσυνείδητο κι ἔπειτα φτάνει σιγὰ σιγὰ ὡς τὸ συνειδητό, ὥστε νὰ γίνεται αὐτὸ ὑποχέιριο τῆς διαφημίσεως, χωρὶς τὴν ἀντίδραση τῆς κρίσεως καὶ τῆς νοήσεως. Ἡ διαμήφιση, μὲ τὰ μέσα ποὺ διαθέτει καὶ τὸν ἀσυνείδητο τρόπο, μὲ τὸν ὁποῖο καλλιεργεῖται, καταντᾷ νὰ φτάνη ὡς τὴν ἀρπαγὴ τῆς ἐλευθερίας τοῦ ἀτόμου, ποὺ ὁ ἄνθρωπος, τὸ ἄτομο, τὴ χάνει μέσα στὴ σύγχυση ποὺ τοῦ προκαλεῖ ἡ διαφήμιση, σύγχυση ποὺ φτάνει ὡς τὸν ὑπνωτισμὸ μὲ ἀποτέλεσμα τὴν ἀδυναμία νὰ σκεφθῇ, νὰ κρίνῃ. «Ὅποιος χάνει τὴν ικανότητα νὰ μπορῇ νὰ σκέπτεται καὶ νὰ κρίνῃ, σύρεται ἀπὸ τοὺς ἄλλους ἄβουλα καὶ στὴν περίπτωσή μας ἀπὸ τὴ διαφήμιση, τὴν προπαγάνδα. Ὁ τρόπος αὐτὸς τῆς κακῆς διαφημίσεως ἔχει μιὰ δυσμενέστατη κοινωνικὴ ἐπίδραση, γιατί μὲ τὸν τρόπο τῆς μουνδιάζει τὸ νοῦ τῶν ἀνθρώπων, τοὺς κάνει ἀνίκανους σιγὰ σιγὰ νὰ στέκωνται κατὰ αὐτόνομο καὶ λογικὸ τρόπο, νὰ κρίνουν ἀνεπηρέαστα, ἀντικειμενικά.

Οἱ μέθοδοι τῆς διαφημίσεως ἀπὸ τὸ ἐμπορικο-οἰκονομικὸ πεδίο μετατοπίσθηκαν καὶ στὸ πολιτικὸ, στοὺς ἐκλογικοὺς ἀγῶνες, ἀλλὰ καὶ σιγὰ σιγὰ ἀπλώνονται καὶ στὸ πνευματικὸ πεδίο μὲ ἐξαιρετικὰ μεγάλο κίνδυνο γιὰ τὴν κοινωνία καὶ τὴν πολιτεία, μὲ ἐξαιρετικὰ ὀλέθριες κοινωνικὲς ἐπιπτώσεις. Ἡ λειτουργία τῆς πολιτικῆς μηχανῆς δὲν εἶναι οὐσιαστικὰ διάφορη ἀπὸ τὰ γεγονότα, ποὺ διατρέχουν τὴν ἀγορά, στὸ ἐμπόριο. Τὰ πολιτικὰ κόμματα δὲ διαφέρουν πολὺ ἀπὸ τὶς μεγάλες ἐμπορικὲς ἐπιχειρήσεις. Οἱ ἐξ ἐπαγγέλματος πολιτικοὶ πωλοῦν τὸ ἐμπόρευσμά τους στὸ κοινό.

Μὲ τὴ διείσδυση τῆς διαφημίσεως στὶς πολιτικὲς ἀναμετρήσεις, μὲ τὸ φιλμ, τὸ λόγο καὶ τὸν τύπο καὶ πέρα ἀκόμη μὲ τὶς εἰκαστικὲς τέχνες, ὁ κοινωνικὸς κίνδυνος εἶναι μεγάλος. Αὐτὸς ὁ κίνδυνος βρίσκεται σὲ τοῦτο τὸ σημεῖο : δηλαδὴ στὸ σημεῖο ποὺ φτάνομε κατ' αὐτὸ τὸν τρόπο νὰ δεχόμαστε, «πὼς ὁ σκοπὸς ἀγιάζει τὰ μέσα». Ἡ διαφήμιση, ποὺ κατευθύνει τὴν ἐπιρροή καὶ τὴν ἐπίδρασή της ἐπάνω στὸν ἄνθρωπο

1. Ἰω. Ν. Ξηροτύρη. Ἡ διαφήμιση ἀπὸ τὴν κοινωνικὴ ἀποψη καὶ ἐπίδρασή της. 1969 πρβλ. καὶ Vanc Packard, *The Hilden Persuades*, N. York 1957. Γερμανικὴ μετάφρ. μὲ τίτλο *Die geheimen Verführer*, 1958. Τόσο εὐεπίφορος εἶναι ὁ ἄνθρωπος στὴν ἐπίδραση ποὺ ἀσκεῖ ἡ διαφήμιση, ὥστε ὁ Packard νὰ γράψῃ ὀλόκληρο βιβλίο μὲ τίτλο: «Οἱ κρυφοὶ διαφθορεῖς». Ἐνας πετυχημένος χαρακτηρισμὸς ποὺ μᾶς μιλεῖ κατὰ εὐγλωττο τρόπο γιὰ τοὺς κοινωνικοὺς κινδύνους τῆς διαφημίσεως.

τὸν κάνει νὰ παραστρατῇ, τὸν κάνει ν' ἀκολουθῇ γραμμὴ χωρὶς σκέψη καὶ χωρὶς ἔρευνα καὶ ἐξέταση, τὸν ὀδηγεῖ πρὸς τὸ ἀνελεύθερο, ἐτοιμάζει τὸ ἔδαφος στὸ πολιτικὸ πεδίο πρὸς τὴν ὀλοκληρωτικὴ δικτατορία. Ἦδη ὁ Λένιν δίδασκε πόσο εἶναι σπουδαία ἡ κατὰ στερεότυπο τρόπο ἐπανάληψη μερικῶν ἀπλῶν φράσεων, δισχυρισμῶν καὶ αἰτημάτων, συνθημάτων γιὰ τὴν καθοδήγηση τῶν μαζῶν καὶ βρῆκε πολλοὺς μαθητὰς σ' ὅλο τὸν κόσμο. Τίποτε δὲν κάνει τῇ σκέψει τόσο πλαδαρὴ καὶ ἀνίκανη, ὅσο τὰ ἐπαναλαμβανόμενα συνθήματα, οἱ χτυπητὲς λέξεις αὐτὲς καὶ αὐτὰ πού ἀπαρατήρητα κατασταλάζουν στὸ ὑποσυνείδητο, φωλιάζουν ἐκεῖ καὶ ἀπ' ἐκεῖ ὕστερα ἐνεργοῦν, ἀνεβαίνοντας στὴν ἐπιφάνεια μὲ τὴν μορφή καὶ τὸ ἔνδυμα μιᾶς αὐθόρμητα ἀναγνωρισμένης ἀλήθειας. Αὐτὴ, ἡ μ' αὐτὸν τὸν τρόπο κατεύθυνση τῆς μάζας κλείνει μέσα της πολλοὺς κινδύνους.

Καὶ δὲν ἰσχύει ἡ κακὴ αὐτὴ ἐπίδραση γιὰ τοὺς ἀνθρώπους τῶν ὀλοκληρωτικῶν μόνο καθεστώτων, ἀλλὰ εἶναι ἓνας κίνδυνος, καὶ μάλιστα μεγάλος, γιὰ τὶς δημοκρατίες, γιατί, ὅταν οἱ ἄνθρωποι διαποτίζονται ἀπὸ τὴν ἐντεχνη διαφήμιση, ἐπηρεάζονται ὅχι μόνο στὸ πεδίο τῶν ἐμπορικῶν σχέσεων, ὅπως τονίσαμε, παρὰ ἡ ἐπήρεια ἐκτείνεται καὶ σὲ ἄλλα πεδία. Ἔτσι ἡ μάζα ἀφήνεται νὰ ὀδηγῇται ἀπὸ τὶς χτυπητὲς λέξεις καὶ φράσεις καὶ τὶς μεγάλες καὶ εὐκόλες ὑποσχέσεις.

Ὅταν ὅλα αὐτὰ ἐκφράζονται μὲ ἐπιτηδειότητα, ὁ ἄνθρωπος ὀδηγεῖται ἀκριβῶς ἐκεῖ πού θέλουν νὰ τὸν κατευθύνουν καὶ νὰ τὸν φτάσουν οἱ δημαγωγοί. Τὸ πόσο μακριὰ εἴμαστε ἀπὸ τὴν πραγματικότητα τῆς θετικῆς ἀποστολῆς τῆς διαφημίσεως, δείχνεται ὀλοφάνερα στὴ μεγάλη χώρα τῆς διαφημίσεως, στὶς Η.Π.Α. καὶ κυρίως σὲ ἐποχὲς ἐκλογῶν γιὰ τὸ προεδρικὸ ἀξίωμα τῆς δημοκρατίας. Τότε ἀναλαμβάνουν τὴ διαφήμιση πράκτορες τῆς ρεκλάμας μὲ ἀμοιβὴ βέβαια. Καὶ μεταχειρίζονται τὰ ἴδια μέσα διαφημίσεως καὶ τοὺς ἴδιους τρόπους πού μεταχειρίζονται στὸ ἐμπόριο γιὰ προσέλκυση πελατῶν. Ἡ ἐπιτυχία τῆς ἐκλογῆς ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὴ διαφήμιση, τὴν ὁποία θὰ κἀνὴ τὸ ἀρμόδιο διαφημιστικὸ γραφεῖο ἢ πρακτορεῖο, τὸ ὁποῖο ὑπολογίζει ὅλα, ὅσα ἀφοροῦν στὴν ἐμφάνιση τοῦ ὑποψηφίου ἀκόμη καὶ ὡς τὸ χρῶμα καὶ τὸ εἶδος τῆς γραβάτας του. Μὲ ἄλλα λόγια ὁ τρόπος, τὸ πῶς θὰ ἐμφανίσῃ ἡ διαφήμιση τὸν ὑποψήφιο προδικάζει ὡς ἓνα σημεῖο καὶ τὴν ἐπιτυχία του. Ὅλα ἔχουν καὶ φέρνουν τὴ σφραγίδα ἢ τὰ χαρακτηριστικὰ τῆς οἰκονομικῆς καὶ βιομηχανικῆς διαφημίσεως. Ὁ πολιτικὸς ἀγῶνας καὶ ἀνταγωνισμὸς δὲν εἶναι τίποτε ἄλλο, παρὰ μόνο μιὰ κολοσιαία ἐκστρατεία τῆς διαφημίσεως. Μιὰ ἐκστρατεία πού εἶναι ἡ πιὸ κατάλληλη γιὰ νὰ θάψῃ τὴν πολιτικὴ δημοκρατικὴ σκέψη, τὸν καθαρὸ λογισμό, τὸ σωστὸ πνεῦμα τῆς ἀγωγῆς τοῦ πολίτη, τὴν κοινωνικὴ εὐθύνῃ. Νὰ θολώσῃ τὸ νοῦ ἔτσι, ὥστε νὰ χαθῇ μέσα στὴν ἀντάρα καὶ στὴν καταχνιά τῆς ἐπήρειας τῆς διαφημίσεως, τῆς προπαγάνδας,

ἡ ὀρθή πολιτικὴ σκέψη. Ἡ μὲν αὐτὸ τὸ νόημα ἐπέκτασεν τῆς διαφημίσεως ἀπὸ τοῦ οἰκονομικοῦ καὶ ἐμπορικοῦ πεδίου καὶ σὲ ἄλλα πεδία τῆς κοινωνικῆς ζωῆς μας, προβάλλει ὀλοκάθαρα τὸν κοινωνικὸν κίνδυνον ποὺ διατρέχομε. Ἀπὸ καιρὸ πιά αὐτὲς οἱ μέθοδοι, αὐτοὶ οἱ τρόποι ἀντιλήψεως τῆς κοινωνικῆς ζωῆς πέρασαν καὶ ἔφτασαν καὶ στὴν Εὐρώπην· τοὺς τρόπους αὐτοὺς δυστυχῶς ἀρχίσουμε νὰ τοὺς μεταχειριζόμαστε κατὰ πρόδηλον τρόπο εἰς βάρος τῆς προόδου καὶ τῆς συμβιωτικῆς ζωῆς τῶν ἀνθρώπων καὶ γενικότερα τῆς μικρῆς, ὅσο καὶ τῆς μεγάλης κοινωνίας, τῆς ἀνθρωπότητος. Κι' αὐτὲς οἱ ἐπιδράσεις ποὺ παρουσιάζονται στὸ πολιτικὸν πεδίου συντροφεύονται βέβαια καὶ ἀπὸ ἡθικὰς παρεκκλίσεις.

Μέσα στὸ πνεῦμα αὐτὸ ζοῦν οἱ νέοι τῆς ἐποχῆς μας. Ἀναπνέουν καὶ κινοῦνται μέσα σ' αὐτὴ τὴν ἀτμόσφαιρα, ἡ ὁποία ἀναπτύχθηκε πολὺ κατὰ τὴν τρίτη φάση τῆς βιομηχανικῆς ἐπαναστάσεως. Ἔτσι κι' αὐτοὶ δὲν ξέρουν τί ἐννοοῦν, ὅταν μιλοῦν γιὰ δημοκρατία ἢ γιὰ περισσότερη δημοκρατία. Ἐπαναστατοῦν καὶ μεταχειρίζονται τὴ βία κατὰ ἀναρχικὸν τρόπο, γιὰ νὰ δημιουργήσουν μιὰ νέα «δημοκρατικὴ κοινωνία» χωρὶς αὐθεντίες, ἀρχές καὶ κύρος. Ζοῦν μέσα σὲ μιὰ παραίσθηση, πῶς αὐτὸ ποὺ κάνουν προέρχεται ἀπόλυτα ἀπ' αὐτοὺς καὶ πῶς οἱ ἀνταρσίες τους εἶναι ἱστορικῆς σημασίας¹, ἐνῶ στὴν πραγματικότητά ὡθοῦνται ἀπὸ δυνάμεις, ποὺ ἐκφεύγουν, τόσο ἀπὸ τὸν ἔλεγχον τους, ὅσο κι' ἀπὸ τὶς γνώσεις τους. Μήπως ὑπάρχουν δυνάμεις ὑποσυνείδητες, τυφλές, ἀόριστες ποὺ διαρρέουν τὶς ἀνθρώπινες ὑποστάσεις καὶ προκαλοῦν τὸ ξέσπασμα; ἢ θολώνουν τὸ νόημα τῆς δημοκρατίας κάτω ἀπὸ τὰ παραπλανητικὰ συνθήματα καὶ τὴν προπαγάνδα, ὅπως π.χ. «ὅσο ἀριστερά, τόσο καὶ πιὸ δημοκρατικός»; Ἡ «τόσο πιὸ δημοκρατικός, ὅσο πιὸ ἀρνητὴς τῆς αὐθεντίας καὶ τοῦ κύρους κάθε ἀρχῆς καὶ ἀξίας»;

Ὅπου ἡ ἀνύψωση τοῦ βιοτικοῦ ἐπιπέδου καὶ τῆς στάθμης τῶν ἀνέσεων καὶ τῶν κομφορ γίνεται ὁ μοναδικὸς σκοπὸς καὶ ἡ θέληση καὶ οἱ ἐπιθυμίες κατευθύνονται ἀποκλειστικὰ καὶ μόνο πρὸς τὴν ἀπόκτηση ὑλικῶν ἀγαθῶν, ἐκεῖ οἱ ἄνθρωποι ὀδηγοῦνται πρὸς μιὰ πνευματικὴ καὶ ψυχικὴ αἰχμαλωσίαν, πρὸς μιὰ ἡθικὴν κατὰπτωση, ποὺ μπορεῖ νὰ ἐγκυμονῇ τεράστιους κοινωνικοὺς κινδύνους, χρειάζεται ἐξόδον ἀπὸ τὸ κύκλωμα. Ἴσως αὐτὸ νὰ ζητοῦν καὶ οἱ φοιτηταὶ μὲ τὶς ταραχές τους, χωρὶς νὰ ξέρουν κι' αὐτοὶ πῶς μποροῦν ν' ἀπαγκιστρωθοῦν, ἀλλὰ καὶ ποῦ πηγαίνουν ἢ ποῦ πρέπει νὰ κατευθυνθοῦν, πρὸς τὴν ἀνεξέλεγκτη ἐλευθερία, ποὺ θεωρεῖται

1. Μέσα στὴν ψευδαίσθησή τους οἱ φοιτηταὶ τῶν ταραχῶν τοῦ Παρισιοῦ τὸ Μάιο τοῦ 1968 πίστευαν, πῶς δημιουργοῦσαν Ἱστορίαν. Διηγοῦνταν μὲ ἐξημεμένη ὕψι καὶ ἔλεγαν «ζήσαμε τὴν ἱστορίαν». Κ. Ν. Κακούρη ἐνθ' ἄνωτ. σ.52. Σὲ τί παραισθήσεις μπορεῖ νὰ ὀδηγήσῃ ἡ ἡθικὴ καὶ πνευματικὴ κρίση τῶν σημερινῶν βιομηχανικῶν κοινωνιῶν ἢ σύγχυση, τὸ ἀκαθόριστο καὶ τὸ ἀνικανοποίητο, εἶναι ἀστάθμητο.

πὼς ταυτίζεται μὲ τὴ δημοκρατία; Καθαρὴ οὐτοπία καὶ νεανικὴ παραίσθηση Δὲν κρατήσαμε τὸ μέτρο. Ἡ ἔννοια τῆς ἐλευθερίας «ὅταν κλίνη πρὸς τὸ λίγο, σημαίνει τυραννία, ὅταν πρὸς τὸ πολὺ, σημαίνει ἀναρχία». Κάτω ἀπὸ τὶς δυὸ αὐτὲς μορφὲς ζοῦν οἱ νέοι τῶν σημερινῶν βιομηχανικῶν κοινωνιῶν Ἀνατολῆς καὶ Δύσης. Οἱ πρῶτοι δὲν μποροῦν νὰ διεκδικήσουν κάτι περισσό-τερο ἀπ' ὅ,τι τοὺς δίνουν. Οἱ δεῦτεροι ζητοῦν «περισσότερη δημοκρατία», δηλαδὴ πρὸς μεγάλη ἀναρχία. Ὁ τεχνικὸς πολιτισμὸς ἔχασε τὸ μέτρο σὲ πολλὰ πεδία. Ὁ ἄνθρωπος τῶν ἡμερῶν μας εἶναι αἰχμάλωτος τῆς βουλιμίας του σὲ ὅλα..

Δὲν παραπλανᾷ καὶ δὲ διαφθείρει πολὺπλευρα καὶ πολύμερα τὴν κοινωνικὴ καὶ τὴν πολιτικὴ ζωὴ ἀκόμη μόνο ἡ διαφήμιση μὲ τὸ παραπάνω νόημα, παρὰ καὶ ἡ συγγενὴς τῆς *δημαγωγία* διαβιβρώσκει τὰ θεμέλια τῆς δημοκρατίας, ἀναζωπυρώνει, ἐνισχύει καὶ πολλαπλασιάζει τὶς ἐστίες τῆς καταστροφῆς καὶ τῆς ἀνταρσίας τῶν νέων. Οἱ *δημαγωγοὶ* εἶναι οἱ κόλακες τοῦ λαοῦ καὶ στὴν περίπτωσή μας τῶν νέων. Στὶς ἀνταρσίες τους ἡ *δημαγωγία* παίζει ἀσφαλῶς ἓνα σπουδαῖο ρόλο¹. Σὲ μερικὲς περιπτώσεις, δυστυχῶς ἀρκετὲς, παίζουν συνειδητὰ ἢ ἀσυνεῖδητα ἀπὸ φόβο ἢ ἀπὸ ἰδιοτέλεια τὸ ρόλο τοῦ *δημαγωγοῦ* ἢ ἐνεργοῦν ὡς κόλακες τῶν φοιτητῶν καὶ μερικοὶ καθηγηταί, οἱ ὁποῖοι ἀκολουθοῦν καὶ συμμετέχουν στὶς διαδηλώσεις τῶν φοιτητῶν κατὰ τῶν Πανεπιστημίων καὶ τῶν συναδέλφων τους. Ἡ *δημαγωγία* εἶναι μιὰ ἀρρώστια, ἡ ὁποία, ὅταν κολλήσῃ, τὸν ὀργανισμό μὲς πολιτείας, τῆς δημοκρατίας τῆς ἀπομυζᾷ τὸ αἷμα καὶ ἀδυνατίζει τὸν ὀργανισμό της, σὲ σημεῖο νὰ τὴν κἀνῃ σκελετό, τόσο πού νὰ πεθαίνῃ αὐτὴ ἡ δυνατὴ καὶ ὁμορφὴ κυρία ἀπὸ ἀναιμία. Οἱ *δημαγωγοὶ* εἶναι παράσιτα θανατηφόρα κάθε κοινωνικοῦ ὀργανισμοῦ.

1. Στὶς ἀρχὲς τοῦ Μαΐου 1970 ἔγιναν διαδηλώσεις φοιτητῶν, πού στὴν ἀρχὴ πῆραν ἀναρχικὴ μορφή καταστροφῆς καὶ παραλογισμοῦ, κάτι τὸ συνηθισμένο κατὰ τὰ τελευταῖα χρόνια, τουλάχιστον ἀπὸ τὸ 1962 καὶ ὕστερα. Οἱ διαδηλώσεις ἦταν διαμαρτυρίες κατὰ τῆς εἰσβολῆς Ἀμερικανῶν στρατευμάτων στὴν Καμπότζη. Εἰσβολὴ πού διέταξε ὁ νόμιμος καὶ μὲ τὴν πλειοψηφία τοῦ λαοῦ ὁ πρόεδρος τῶν Η.Π.Α., πού γνωρίζει τὰ μυστικὰ τῆς ἐξωτερικῆς πολιτικῆς καὶ χειρίζεται τὴν ἐξωτερικὴ πολιτικὴ τῶν Η.Π.Α. καὶ ὡς ἓνα μεγάλο σημεῖο ἐπηρεάζει σὰ μετὰ τὴ δύναμη καὶ τὴν πολιτικὴ τῶν χωρῶν τοῦ ἐλευθέρου χώρου. Οἱ φοιτηταὶ καὶ οἱ μαθηταὶ διαμαρτύρονται κατὰ ἀναρχικὸ τρόπο καὶ ζητοῦν νὰ καθορίσουν αὐτοὶ τὴν ἐξωτερικὴ πολιτικὴ τῆς χώρας τους καὶ κατὰ κάποιον τρόπο καὶ τῶν χωρῶν τοῦ NATO. Τώρα ἔρχονται οἱ πολιτικοὶ ἀντίπαλοι τοῦ Προέδρου καὶ μερικοὶ ἀπ' αὐτοὺς *δημαγωγοὶ* καὶ κολακεύουν κατὰ ἀγῆτῃ τρόπο τοὺς φοιτητὰς ὅπως ὁ Γερουσιαστὴς Μάσκου λέγοντας «πὼς ἡ διαφωνία τῶν φοιτητῶν δὲν ἀποτελεῖ ἀσθένειαν, παρὰ ἀντιθέτως εἶναι εὐπρόσδεκτος ἐνδειξὴς ὑγείας εἰς τὸν κορμὸν τοῦ ἔθνους». Ἀσσοσιέιτεντ Πρές - Βῆμα 9.6.70. Κι ἄλλοι ἀκόμη μίλησαν στοὺς φοιτητὰς κατὰ τὸν ἴδιο τρόπο κολακεύοντάς τους.

Ἡ *δημαγωγία* ἀλλοιώνει τὴ μορφή τῶν πολιτευμάτων περισσότερο ἀκόμη καὶ ἀπὸ τὴ βία. Ἡ ἀπάτη, ὁ δόλος, ἡ κολακεία εἶναι τὰ κύρια ὄργανα τῶν κολάκων καὶ τῶν δημαγωγῶν. Οἱ ἰσχυροὶ καὶ τὸ πλῆθος εἶναι ἐξίσου θύματα τῶν κολάκων, μᾶς λέγει ὁ Ἀριστοτέλης, τῶν δημαγωγῶν. «Ἔστι γὰρ δημαγωγὸς ὁ τοῦ δήμου κόλαξ». Κόλακας τοῦ λαοῦ εἶναι ὁ δημαγωγός, κόλακες δὲ τῶν ἰσχυρῶν τῆς ἡμέρας εἶναι οἱ γλοιώδεις τύποι, οἱ πονηροὶ καὶ ταπεινῆς ψυχῆς ἄνθρωποι, ποὺ δὲν ἔχουν οὔτε ἔχνος ἀξιοπρέπειας καὶ ἐλευθέρου πνεύματος ἐπάνω τους, παρὰ ἰδιοτέλεια καὶ δουλικότητα, ἀναξιοπρέπεια καὶ εὐτέλεια. Πάντως ἡ δημαγωγία καὶ οἱ δημαγωγοὶ εἶναι σοβαρὰ συμπτώματα μιᾶς ἠθικῆς κρίσεως ἐνὸς πολιτεύματος, ἐνὸς λαοῦ. Εἶναι σύμδρομα καταπτώσεως τῆς ἠθικῆς δυνάμεως καὶ τῆς ἀντιστάσεως ἐνὸς λαοῦ, θλιβερὰ συμπτώματα τῆς ἠθικῆς παρακμῆς, τῆς δημοκρατίας. Φαινόμενα, ποὺ προδίδουν τὸν ἀφανισμό μιᾶς ἐνότητος, ποὺ πρέπει νὰ κυριαρχῇ καὶ νὰ καθοδηγῇ τὰ βήματα κάθε δημοκρατικοῦ πολίτη, τουτέστιν ὁ νόμος καὶ ἡ ἐλευθερία. Νόμος καὶ ἐλευθερία, αὐτὰ τὰ δυὸ βασικὰ στοιχεῖα κάθε σωστῆς δημοκρατικῆς διακυβερνήσεως, ὅσο κι' ἂν μᾶς φαίνονται ἀπὸ πρώτη ὄψη σὰν ἀσυμβίβαστα, ὥστόσο ἀποτελοῦν μιὰ θαυμαστὴ ἐνότητα, μία ὄντως δημοκρατικὴ τάξη πραγμάτων· βέβαια ὅπου αὕτῃ ἡ ἐνότητα δὲν εἶναι ἀπλῶς φρασσεολογία, παρὰ πράξις. Ὅπου αὕτῃ μένει ἀπλῶς φρασσεολογία, ἐκεῖ εἶναι ἀπάτη, δημαγωγία, ταπεινῆς μάλιστα μορφῆς. Ἡ ἀληθινὴ δημοκρατία εἶναι νόμος καὶ ὁ ἀληθινὸς νόμος εἶναι πάντα νόμος ἐλευθερίας, γιατί οὔτε νόμος χωρὶς ἐλευθερία ὑπάρχει οὔτε ἐλευθερία χωρὶς νόμο. Πρόκειται γιὰ ἓνα συγκεκριμένον ὑψηλοῦ δημοκρατικοῦ ἥθους. Μιὰ σύνθεσις καὶ ἐνότητα ποὺ καταπολεμᾷ τόσο τὴν τυφλὴν ὑποταγὴν, ὅσο καὶ τὸ ἀχαλίνωτο, τὴν ἀναρχία. Αὕτῃ ὅμως ἡ ἐνότητα φαίνεται σήμερα στίς βιομηχανικὰς κοινωνίας, δηλ. στίς δυτικὰς δημοκρατίας ὅλο καὶ νὰ ὑποχωρῇ, ὥστε νὰ χάνεται ἡ ἐσωτερικὴ ἐλευθερία, νὰ παραμερίζεται τὸ κύρος τῶν νόμων καὶ νὰ κυριαρχῇ ἡ θέλησις τοῦ πλῆθους, τῶν ἀνταρτῶν φοιτητῶν, θελήσεις καὶ ἐπιθυμίες ποὺ ἔχουν ἀφεθῇ πιά ἐλεύθερες καὶ ὠθοῦν ἐνστικτωδῶς ἐδῶ κι' ἐκεῖ τὸ πλῆθος, ἀνάλογα μὲ τίς στιγμιαῖες διαθέσεις καὶ ἰδιοτελεῖς ἐπιδιώξεις. Οἱ φοιτηταὶ γίνονται ὄχλος ποὺ κυριαρχεῖ καὶ τυραννεῖ τοὺς βελτίστους.

Ὁ λεγόμενος «*λιμπεραλισμός*» σήμερα φαίνεται νὰ ἐπηρεάζῃ τὴν ἀνταρσία τῶν φοιτητῶν. Συνειδητὰ ἢ ἀσύνειδα φαίνεται νὰ τοὺς στρέφῃ πρὸς πράξεις, —ποὺ ἴσως καὶ ὁ ἴδιος θέλῃ—, ἀντιδημοκρατικὰς, γιατί δημοκρατία στὴ σωστὴ ἔννοια τῆς θὰ πῇ κυριαρχία τοῦ δικαίου καὶ τῆς ἐλευθερίας ἐπάνω στὴ βία καὶ στὴν ἀνελευθερία, στὴν ἀναρχία καὶ στὴν ὀχλοκρατία.

Οἱ ἐπαναστάτες φοιτηταὶ ζητοῦν «*περισσότερη δημοκρατία στὰ Πανεπιστήμια*» τῇ στιγμῇ ποὺ χαρακτηριστικὸς τοὺς εἶναι ἡ ἀπώλεια τοῦ αὐτοσεβασμοῦ, δεδομένου, ὅτι δημοκρατία στὴν ἀπλή, ἀλλὰ καὶ οὐσιαστικὴ

μορφή της σημαίνει αὐτοσεβασμός. Μέσα σ' αὐτὴ τὴν ἔννοια τοῦ αὐτοσεβασμοῦ ἐμπεριέχονται ὅλα, ὅσα ἀποτελοῦν τὴν ἀρχικὴ εἰκόνα, τὴ βασικὴ μορφή τῆς δημοκρατίας. Αὐτοσεβασμός σημαίνει γενικότερα, κατανόηση τῆς ἀνθρώπινης ἀξιοπρέπειας. Κι' ἀκόμη σημαίνει ἀντικειμενικὴ θεώρηση καὶ ἀναγνώριση τῶν γεγονότων, ἱκανότητα γιὰ αὐτοέλεγχο, αὐτοκριτικὴ καὶ αὐτογνωσία. Οἱ ἐπαναστάτες φοιτηταὶ σὰν χαρακτηριστικὸ στὴ συμπεριφορά τους καὶ στὶς πράξεις τους ἔχουν τὴν αὐτοκαταφρόνηση. Τὴν ἔλλειψη αὐτοσεβασμοῦ τὴν ἀντικατέστησε ἡ ἀλαζονεία, ἡ ἔπαρση, ἡ οἷηση. Δηλαδή ὅλα τὰ ἀντίθετα τοῦ δημοκρατικοῦ αὐτοσεβασμοῦ καὶ τοῦ σεβασμοῦ πρὸς τὰ δικαιώματα τῶν ἄλλων.

Τόσο οἱ ὥριμοι, ὅσο καὶ οἱ ἀνώριμοι, οἱ νέοι, ποὺ προκαλοῦν τὶς ταραχὲς στὶς δυτικὲς δημοκρατίες — μιλοῦμε γι' αὐτούς, γιατί οἱ νέοι τῶν Κομμουνιστικῶν χωρῶν δὲν τολμοῦν νὰ διεκδικήσουν τίποτε — ζοῦν μέσα σὲ ἀπὸ πολλοὺς λόγους χρεωκοπημένες δημοκρατίες, ἀπεικασματα μόνον ἀληθινῆς δημοκρατίας. Κάτι ποὺ «ὁμοιάζει στὴν ἀληθινὴ δημοκρατία, ὅσο τὸ σκιάχτρο τοῦ χωραφιοῦ μὲ ἓναν ἀληθινὸν ἄνθρωπο ποὺ γύρω τῆς κορυβαντιοῦν οἱ ζηλωταὶ τῆς, σκορπίζοντας τὰ ὠραῖα συνθήματά της στὸ κενό. Καὶ, ἐνῶ μερικοὶ βλέπουν αὐτὸ τὸ σκιάχτρο, κανεὶς δὲν τολμᾷ νὰ καταγγείλῃ τὴν τύφλωση τῶν θιασωτῶν ποὺ χορεύουν γύρω τῆς¹». Καὶ οἱ φοιτηταὶ μὲ τὶς ταραχὲς τους δὲ ζητοῦν τίποτε ἄλλο, χωρὶς κι' αὐτοὶ νὰ ξέρουν, παρὰ ἓνα νέο κακέκτυπο δημοκρατίας, χειρότερο ἀκόμη ἀπὸ αὐτὸ ποὺ ὑπάρχει.

Η ΤΑΧΕΙΑ ΒΙΟΛΟΓΙΚΗ ΑΝΑΠΙΣΗ

Ὁ γάλλος καθηγητὴς R. Debre ἀποδίδει τὴν ἐξέγερση σὲ «βιολογικὰ αἷτια», σὰν ἐπιφαινόμενο βέβαια τῆς εὐημερίας. Δὲ μπορούμε βέβαια νὰ ἀγνοήσουμε καὶ αὐτὸ τὸ φαινόμενο, γιατί χαρακτηριστικὸ τῶν ἀναταραχῶν εἶναι, ὅτι αὐτὲς προκαλοῦνται ἀπὸ νέους, οἱ ὅποιοι βρίσκονται σὲ μιὰ ὀρισμένη ἡλικία, ποὺ εἶναι μεταβατικὴ, δηλ. ἀνάμεσα στὰ τέλη τῆς ἐφηβείας καὶ στὶς ἀρχὲς τῆς ἐνηλικιώσεως. Ὁ Debre στηρίζει τὶς ἀπόψεις του, πὼς τὸ φαινόμενο τῆς ἀνταρσίας εἶναι σχεδὸν παγκόσμιο. Ὡστόσο δὲν μπορούμε νὰ παραδεχτοῦμε, πὼς οἱ ταραχὲς ξεκίνησαν παντοῦ ἀπὸ τὶς ἴδιες ἀφορμὲς, χωρὶς νὰ λάβουμε ὑπόψιν μας τὶς τοπικὲς συνθήκες τῶν ποικίλων χωρῶν, οἰκονομικὲς, πολιτικὲς, κοινωνικὲς κλπ.

Στὴν ἀρχὴ ἐκδηλώθηκαν σὲ μιὰ ἐστία καὶ κατόπιν ξαπλώθηκαν σὲ πολλὰς χῶρες, γιὰ νὰ περιορισθοῦν ἀποκλειστικὰ στὶς εὐημεροῦσες κοινωνίες, καὶ μάλιστα στὴν περισσότερην εὐημεροῦσα τάξιν τῶν φοιτητῶν. Καὶ τοῦτο,

1. Κ. Τσάτσου, Ἀφορισμοὶ καὶ διαλογισμοί, ἐνθ' ἄνωτ. σ. 146.

γιατί άλλαξε εξαιτίας της εϋμερείας ο ρυθμός της αναπτύξεως τῶν νέων. Τὰ παιδιά σήμερα ώριμάζουν ἐνωρίτερα ἀπὸ ἄλλες ἐποχές. Ἡ ἐπιτάχυνση αὐτῇ τοῦ ρυθμοῦ τῆς ἀναπτύξεως εἶναι ἀποκλειστικὸ φαινόμενο τῆς ἐποχῆς τοῦ ἀνεβασμένου βιοτικοῦ ἐπιπέδου καὶ τῆς βελτιωμένης ὑγιεινῆς. Ἡ ἐπιτάχυνση τοῦ ρυθμοῦ τῆς ἀναπτύξεως τῶν παιδιῶν βρίσκεται σὲ ἀντίθεση μὲ τὸ παραδοσιακὸ περιβάλλον, τὸ ὁποῖο ἀνταποκρίνεται στὴ βραδύτερη ἀνάπτυξη τῶν περασμένων ἐποχῶν. Ἐπομένως μένει ἓνα κενὸ μέσα στὰ πλαίσια τῶν παραδοσιακῶν χρονικῶν ὁρίων, καὶ τῶν χρονικῶν ὁρίων τῆς ἀναπτύξεως τῶν παιδιῶν τῆς ἐποχῆς μας, κυρίως στὶς καλὰ ἀναπτυγμένες βιομηχανικὰ χώρες. Αὐτὸ τὸ κενὸ παραδέχεται ὁ καθηγητῆς Debre σὰ μιὰ βασικὴ αἰτία τῆς ἀναταραχῆς τῶν φοιτητῶν¹.

Δὲν ὑπάρχει καμιὰ ἀμφιβολία, πὼς ἀνάμεσα στὰ πολλὰ αἴτια τοῦ φαινομένου τῆς ἀναταραχῆς τῶν φοιτητῶν ἓναν κάποιον δευτερεύοντα πάντως ρόλο παίζει καὶ ἡ ἐπιτάχυνση τοῦ ρυθμοῦ τῆς ἀναπτύξεως καὶ τῆς βιολογικῆς ὀριμάνσεως τῶν παιδιῶν, ἀλλὰ τὸ φαινόμενο φαίνεται νὰ ἔχῃ βαθύτερες τίς αἰτίες κι' ὅχι ἀπλῶς στοὺς δέκα μῆνες π.χ., πού παραδέχεται ὁ Debre τῆς ἐνωρίτερα βιολογικῆς ὀριμάνσεως τῶν σημερινῶν κοριτσιῶν ἀπὸ τίς μητέρες τους. Τὸ κενὸ, κατὰ μέσον ὅρο, δὲν εἶναι τόσο μεγάλο, ὥστε νὰ προκαλέσῃ τόσο σημαντικὲς δυσμενεῖς ἐπιπτώσεις.

Θὰ μπορούσε κανένας περισσότερο νὰ πῇ, πὼς οἱ βίαιες ἀντιδράσεις τῶν φοιτητῶν εἶναι προϊόν ἀνάμεσα στὶς ἄλλες αἰτίες, τῶν βαθυτάτων ψυχοκοινωνικῶν μετασχηματισμῶν καὶ ἀλλοιώσεων, πού παρουσιάζονται στὴν ἐποχὴ μας. Ἐκεῖνο, πού παρατηρεῖ κανένας καὶ τὸ ὁποῖο μπορεῖ νὰ ἔχῃ κάποια σχέση μὲ τίς ἀνταρσίες εἶναι ἡ κλιμάκωση πολλῶν νέων γενεῶν μὲ ἐλάχιστο ὅριο ἡλικίας, ἀλλὰ μὲ βαθύτατες ποιοτικὲς διαφορές. Σήμερα παρατηρεῖ κανένας κάτι, μὲ τὴν ἐπανωτὴ πρόοδο τοῦ τεχνικοῦ πολιτισμοῦ, πού δὲν τὸ παρατηροῦσε ἄλλη φορὰ σὲ ἄλλες ἐποχές, δηλαδὴ τίς σὲ μικρὲς χρονικὲς ἀποστάσεις διαφοροποιήσεις τῶν γενεῶν². Ἐνα φαινόμενο πού ἐπιτείνει τὴ σύγχυση, ἡ ὁποία καὶ ἀπὸ πολλὰς ἄλλες αἰτίες προκαλεῖται μεταξὺ τῶν νέων, σύγχυση πού εὐνοεῖ τὴν ἀνταρσία, τὴν ἀνυπακοή, τὴν ἀπειθαρχία καὶ τὴν ἀσυνεννοησία, φαινόμενο πού δὲν ἀπασχολεῖ τὴν ἀγωγή καὶ τὴν παι-

1. Rod. Debre, Βιολογικὰ εἶναι τὰ αἴτια τῆς ἐξεγέρσεως τῶν φοιτητῶν. Βῆμα 11.1.70.

2. Ἡ κλιμάκωση καὶ ἡ διαφοροποίηση τῶν γενεῶν δὲν ἔχει ἀποστάσεις δεκαετίας, παρὰ μικρότερες, τουλάχιστον πενταετίας, ἀλλὰ τῶν ἐτῶν 18 - 30 τὸ πολὺ. Ἀπὸ τὰ 30 ἢ 35 οἱ ἀποστάσεις ὅλο καὶ γίνονται μεγαλύτερες. Πάντως οἱ ἔντονες διαφορὲς τῶν γενεῶν παρουσιάζονται ἀνάμεσα στὴν ἐφηβικὴ ἡλικία καὶ στὴν ἡλικία τοῦ πατέρα. Σήμερα οἱ γονεῖς πού ἔχουν παιδιά 20, 15 καὶ 10 ἐτῶν εἶναι γονεῖς διαφορετικῶν γενεῶν πού πρέπει νὰ παρουσιάζονται στὴν κάθε μιὰ ἰδιαιτέρα καὶ ξεχωριστά.

δεία, τόσο, ὅσο πρέπει ἢ καὶ καθόλου, ὅπως καὶ τὴν ἀπ' αὐτὴ τὴν αἰτία προερχόμενη σύγχυση σὲ ὅ,τι ἀφορᾷ, ἐξαιτίας αὐτῶν τῶν μεταβολῶν, στὴν ἐκλογὴ τοῦ μελλοντικοῦ ἐπαγγέλματος. Ἡ κατὰ σκολιὸ δρόμο ἀκολουθοῦμενη τροπὴ πρὸς κλάδους σπουδῶν ποὺ στεροῦνται οἱ φοιτηταὶ τῶν σχετικῶν προδι-
αθέσεων, προκαλεῖ νευρικὲς διαταραχές, ποὺ ὠθοῦν πρὸς τὶς ἀνταρσίες.

Οἱ σημερινοὶ νέοι φτάνουν ἐνωρίτερα ἀπὸ τοὺς νέους ἄλλων ἐποχῶν σὲ πληρότητα τῶν βιολογικῶν λειτουργιῶν τους. Τὸ γεγονὸς ὅμως αὐτὸ προκαλεῖ καὶ ἀνάλογο καθυστέρηση τῆς ὀριμότητος τους ὡς προσωπικότητων. Αὐτὴ ἡ ἀντινομία εἶναι ἀσφαλῶς σημαντικὴ καὶ προκαλεῖ σύγχυση στὴν σκέψη καὶ ἀπροσαρμοστία στὴ ζωὴ, γιατί πληρότητα καὶ ὀριμότητα τῶν βιολογικῶν λειτουργιῶν καὶ ὀριμότητα νοήσεως καὶ κρίσεως δὲ συμβαδίζουν. Ἡ ταχεία καὶ πρῶιμος σωματικὴ ἀνάπτυξη βρίσκεται σὲ ἀπόσταση κατὰ τὸ Γαλλο βιολόγο καθηγητὴ Σιβαντόν¹, ἀπὸ τὴ διανοητικὴ καὶ ψυχικὴ ἀνάπτυξη, πράγμα ποὺ προκαλεῖ σύγχυση. Ἐτσι παραμένουν πολὺ χρόνον στὸ περιθώριον τῆς κοινωνίας, γιατί δὲν ἀνήκουν ἀκόμη ὀργανικὰ σ' αὐτὴν καὶ καλλιεργεῖται ἡ ἀνευθυνότητα καὶ τὸ νὰ νομίζουν τοὺς ἑαυτοὺς τους ὡς προνομίουχους, κἀτι βέβαια τὸ παράλογο.

Ὅσο κι' ἂν ὅλα αὐτὰ τὰ φαινόμενα μποροῦν νὰ εἶναι πραγματικά, ὥστόσο μένουν ἀπλῶς ὑποβοηθητικά τῆς συγχύσεως, μέσα στὴν ὁποία ζοῦν καὶ κινοῦνται οἱ φοιτηταὶ καὶ γενικότερα οἱ νέοι. Κάτι ποὺ δὲν εἶναι ἀπλῶς ὑποβοηθητικό, παρὰ σοβαρὸ αἷτιον τῆς ἀνταρσίας τῶν φοιτητῶν καὶ τῶν νέων εἶναι ἡ κρίση τῆς ἀγωγῆς καὶ οὐσιαστικότερα ἡ κρίση τῆς ἠθικῆς.

Η ΚΡΙΣΗ ΤΗΣ ΑΓΩΓΗΣ ΚΑΙ ΗΘΙΚΗΣ

Ἡ ἀγωγή ὡς σύστημα καὶ κοινωνικὴ λειτουργία διέρχεται σήμερα μιὰ ἐντονὴ κρίση μὲ δυσμενεῖς ἐπιπτώσεις ἐπάνω στὴν ἁρμονικὴ συμβίω-
τικὴ ζωὴ τῶν ἀνθρώπων. Αὐτὴ σήμερα τείνει κατὰ πρῶτον καὶ κύριον λόγον νὰ μεταδώσῃ στὸ ἄτομον γνώσεις, ποὺ θὰ τοῦ εἶναι χρήσιμες νὰ ἀνταποκριθῇ νὰ ἐπιβληθῇ στὶς ἀπαιτήσεις τοῦ βιομηχανικοῦ πνεύματος, ποὺ κυριαρχεῖ στὶς κοινωνίες μας. Καὶ νὰ τοῦ διαμορφώσῃ ἓνα χαρακτῆρα ἀνάλογο μὲ τὸ τεχνοκρατικὸ πνεῦμα τῆς ἐποχῆς μας, τοῦ πολιτισμοῦ μας, τουτέστι φιλόδοξο καὶ μὲ ἐντονον ἀνταγωνιστικὸ πνεῦμα, σὲ κάποια ὅρια ἱκανὸν γιὰ συνεργασία, περιφρονητὴ τῆς αὐθεντίας καὶ τοῦ κύρους καὶ μὲ διάθεση «ἀνεξαρτησίας», χαμογελαστό, μὲ ἐμπορικὸ νόημα, ἀλλὰ χωρὶς βαθύτερον νόημα φιλοφροσύνης. Ἡ μέση καὶ ἡ ἀνωτάτη παιδεία προσπαθοῦν πάλι νὰ ἐφοδιά-
σουν τοὺς τροφίμους τους μὲ γνώσεις, ποὺ θὰ τοὺς εἶναι χρήσιμες στὴν ἐπαγγελματικὴ ζωὴ τους καὶ μὲ ἐφόδια τοῦ χαρακτῆρα τέτοια ποὺ ἀπαιτεῖ ἡ

1. «Σιβαντόν» Τὸ δράμα τῶν νέων, Μακεδονία 19.5.69.

ἀγορά. Ἀπεναντίας δύσκολα κατορθώνει νὰ δουλέψῃ τὸ νοῦ τῶν σπουδαστῶν ἔτσι, ὥστε νὰμποροῦν νὰ κρίνουν σωστά, ἀντικειμενικὰ ἢ νὰ ἐκπληρώσουν ἀπὸ τὴν ἄποψη τοῦ χαρακτήρα τους τὰ ἰδανικὰ ἐκεῖνα, τὰ ὁποῖα ἀναγνωρίζει ὁ πολιτισμὸς μας σὰν ἐπιδιώξεις ἠθικῆς ἀγωγῆς. Ὁ ὠφελιμισμὸς, ποὺ καλλιεργεῖται καὶ ἐπιδιώκεται σὰν πρωταρχικὸς σκοπὸς στὴν παιδεία, παραμερίζει σὲ δεύτερη γραμμὴ ἢ ὠθεῖ στὴν ἀνυπαρξία τὴ μόρφωση, δηλαδὴ τὸ δόσιμο μορφῆς στὸν ψυχικὸ κόσμον τοῦ τροφίμου, μὲ τάση πρὸς τὴν συνανθρωπιάν.

Σὰν ἀντίβαρο τοῦ βιομηχανικοῦ καὶ τοῦ τεχνοκρατικοῦ πνεύματος δὲν καλλιεργοῦνται οἱ ἀνθρώπινες σχέσεις στὸ βαθύτερον νόημά τους καὶ σὰν ἄμυνα κατὰ τῆς ὁμοιομορφίας, τῆς τεχνοποιημένης καὶ μηχανικῆς συμπεριφορᾶς, ἡ ὁποία ἐπηρεάζεται ἀπὸ τὸ τεχνοκρατικὸ πνεῦμα τῆς ἐποχῆς μας. Δὲν καλλιεργοῦνται οἱ βιομηχανικὲς κοινωνικὲς ἀνθρώπινες σχέσεις μὲ βαθύτερον νόημα, ὥστε νὰ κρατιέται ἡ ποικιλομορφία τους, νὰ θεραπεύονται, ἔτσι, ποὺ στὴν ἐποχὴ τοῦ τεχνικοῦ πολιτισμοῦ νὰ δημιουργηθῇ ἓνας συνανθρώπινος πολιτισμὸς, πολιτισμὸς ἀνθρωπιᾶς.

Γιὰ νὰ στερεωθοῦν ἀνθρώπινος δεσμοί, πρέπει νὰ καλλιεργηθοῦν κυρίως δυνάμεις τοῦ θυμικοῦ, κί' ὅχι ἀπλῶς τῆς συναισθηματικῆς ζωῆς μας. Ἡ καλλιέργεια ἔπρεπε νὰ κατευθυνθῇ πρὸς τὸ βάθος τῆς ψυχῆς, τοῦ θυμικοῦ, ἔτσι ὥστε νὰ μὴ μένῃ στὴν ἐπιφάνεια. Αὕτῃ ἡ καλλιέργεια θὰ ἦταν τὸ ἀντίβαρον τῆς παρὰ πολὺ ἀναπτυγμένης στὴ ζωὴ μας ὀρθολογιστικῆς στάσεώς μας, ἡ ὁποία εἶναι ἐπακόλουθο, ἀλλὰ καὶ ἀφετηρία τῆς ἀναπτύξεως τοῦ τεχνικοῦ πολιτισμοῦ. Δὲν καλλιεργήθηκε τὸ θυμικὸ τῆς σημερινῆς ἐπαναστατημένης γενεᾶς μέσα στὴν ἀτμόσφαιρα καὶ στὰ δεδομένα τοῦ τεχνικοῦ πολιτισμοῦ. Δὲν τονώθηκαν ἀπὸ τὴν ἀγωγή οἱ ἀνθρώπινες κοινωνικὲς ἀρετές, ὅσες ἔχουν χαρακτῆρα δεσμοῦ μεταξὺ τῶν μελῶν μιᾶς κοινωνίας, ὅπως π.χ. τὸ συναίσθημα τῆς εὐγνωμοσύνης, τῆς εὐλάβειας, τοῦ σεβασμοῦ, τῆς εὐθύνης, τῆς πραγματικῆς εὐγένειας κλπ. καὶ δὲν καταπολεμήθηκαν ἀπὸ τὴν ἀγωγή ὅλα ἐκεῖνα τὰ ἐλαττώματα ποὺ κλείνουν μέσα τους διχόνοια, δυσαρμονία, ἀντικοινωνικότητα, ἐγωϊσμὸς, ὠμὸ ἀτομικισμὸς, ματαιοδοξία, ἀδιαφορία, αὐθάδεια κλπ. Σὰν ἀπόρροια τοῦ τεχνικοῦ πολιτισμοῦ προβάλλεται ἡ ἀνάγκη νὰ καλλιεργηθοῦν περισσότερο ἀπὸ ἄλλοτε ἡ συναδελφικότητα, ἡ ἐντονὴ συναίσθησις, ὅτι πάντα ὑπάρχουν καὶ ἄλλοι ἄνθρωποι μὲ ἴσα μὲ μᾶς δικαιώματα στὴ ζωὴ καὶ ὅτι πούθενά δὲν εἴμαστε μόνοι.

Κοντὰ στὴ συνανθρώπινη ἀγωγή θὰ ἔπρεπε νὰ καλλιεργῆται, ἂν ἡ ἀγωγή τῶν δυτικῶν δημοκρατιῶν δὲν περνοῦσε κρίση, ἐκεῖνο τὸ μέρος τῆς ἀγωγῆς ποὺ ἀναφέρεται στὰ ἀντικείμενα, δηλαδὴ μιὰ ἀγωγή ποὺ νὰ λαβαίνει ὑπόψιν τῆς τὰ πραγματικὰ δεδομένα τοῦ τεχνικοῦ πολιτισμοῦ σ' ὅλη τὴν πλη-

ρότητά τους, χωρίς ωστόσο νὰ χάνη ἀπὸ τὰ μάτια τῆς τὸν καθ' αὐτὸ σκοπὸ τῆς ἀνθρωπιᾶς μὲ τὸ βαθύ τῆς νόημα. Μὲ ἄλλα λόγια ἐπεβάλλετο ἡ ἀγωγή κατὰ τῶν κινδύνων, ποὺ παρουσιάζει ὁ τεχνικὸς πολιτισμὸς, κινδύνων, ποὺ μποροῦν νὰ προέλθουν ἀπὸ τὴν ἀφθονία τῆς παραγωγῆς ὁμοίων ἀντικειμένων, ἀπὸ τὴν τυποποίηση τῶν πραγμάτων, τὴν ὁμοιομορφία, τὴ μονοτονία, τὴν ἐμπορικοποίηση τῶν ἀναγκῶν τῶν ἀνθρώπων, ἀπὸ τὴν ἀντίληψη, πὼς ὅλα πωλοῦνται καὶ ἀγοράζονται, χαρακτηριστικὰ τῶν σημερινῶν βιομηχανικῶν κοινωνιῶν ποὺ κλείνουν μέσα τους κινδύνους, οἱ ὅποιοι μποροῦν νὰ προσβάλλουν στὴν οὐσία τοῦ ἀνθρώπινου πυρήνα καὶ οἱ ὅποιοι συνέβαλαν χωρὶς ἀμφιβολία στὴν ἀνταρσία τῶν φοιτητῶν, στὶς καταστροφές καὶ στὸ ἄλλο-πρόσαλλο τῶν αἰτημάτων καὶ τῶν ἀπαιτήσεών τους.

Ἡ τεχνικὴ μᾶς ἔδωκε ἀπλόχερα τὴν ἐξωτερικὴ ἢ ἐλευθερία ἀπέναντι τοῦ περιβάλλοντος, τῶν πραγμάτων, ὥσ-
 το τονίζεται, πὼς καθῆκον μας εἶναι νὰ μὴ χάσουμε τὴν ἐσωτερικὴ ἐλευθερία μας. Ἡ ἀγωγή τῶν ἡμερῶν μας φαίνεται νὰ μὴν καλλιέργησε στοὺς νέους αὐτὴ τὴ σπουδαία πλευρὰ τῆς ἀνθρώπινης ὑποστάσεως, γιατί ἄλλωὺς δὲ θὰ ζούσαμε τίς ταραχές, τίς ἀνταρσίες καὶ λοιπές παρόμοιες ἀναστατώσεις τῶν νέων, ποὺ προδίδουν ἑλλειψὴ ἐσωτερικότητος, ἐσωτερικῆς καλλιέργειας αὐτῶν.

Φαίνεται, πὼς ἡ ἀγωγή δὲν πρόσεξε τόσο, ὅσο ἔπρεπε, ὥστε ὁ ἄνθρωπος τῶν βιομηχανικῶν κοινωνιῶν νὰ γίνῃ σκλάβος τῶν ἐπιτευγμάτων τοῦ τεχνικοῦ καὶ βιομηχανικοῦ πνεύματος. Στὶς καλὰ ἀναπτυγμένες βιομηχανικά κοινωνίες καὶ στὶς «ὕπὸ ἀνάπτυξιν» ὑπάρχουν περισσότεροι σκλάβοι τῶν ὑποτιθεμένων ἀναγκῶν τους, τῶν δῆθεν ἀναγκῶν, ποὺ τίς ὑποκινεῖ καὶ τίς ἀναμοχλεύει ἡ βιομηχανικὴ ρεκλάμα, παρὰ ὑποτακτικοὶ τῆς πραγματικῆς ἀνάγκης. Ἐνα τέτοιο πνεῦμα καὶ μιὰ τέτοια ἑλλειψὴ ἀγωγῆς συμβάλλουν κ' αὐτὰ στὶς ἀνταρσίες τῶν φοιτητῶν.

Ἡ τεχνικὴ δὲ μᾶς ἔδωκε τὸ νόημα τῆς ζωῆς. Μὲ τὴν ἀνάπτυξιν τῆς τεχνικῆς ἀνεβαίνει βέβαια καὶ τὸ δυναμικὸ τῆς ἀνθρώπινης ἐκπαιδεύσεως. Δὲν μποροῦμε ὅμως νὰ ποῦμε, ἀν' ἡ ἀνοδος αὐτὴ προάγῃ τίς καλὰς ἢ τίς κακὰς πλευρὰς τῆς ἀνθρώπινης ζωῆς. Φαίνεται νὰ μὴ δημιουργήθηκε, ἓνα ὑψηλὸ ἥθος εὐθύνης, ποὺ μποροῦσε ν' ἀφαιρέσῃ ἀπὸ τὴν τεχνικὴ σήμερα καὶ στὸ μέλλον τίς ἐπικίνδυνες σκιές τῆς. Κάτι τέτοιους ὑψηλοὺς σκοποὺς δὲν ἐπιδιώκουν οἱ ἀντάρτες φοιτηταί, τουναντίον παρατηρεῖ κανένας καὶ σημειώνει τὴν ἑλλειψὴ ἢ τὴν παντελῆ ἑλλειψὴ στὶς ἐνέργειές τους ἡθους εὐθύνης.

Ἡ ἀγωγή ἐπηρεασμένη καὶ διαποτισμένη κατὰ συνειδητὸ καὶ ἀσύνειδο τρόπο ἀπὸ τὸ βιομηχανικὸ πνεῦμα, ποὺ δίνει τὸ προβάδισμα στὶς ὑλικές

ἀξίες, χαλάρωσε ἢ ἔπαυσε νὰ καλλιεργῇ οὐσιαστικὰ τίς πνευματικὲς καὶ ἠθικὲς ἀξίες, ὥς τὸ σημεῖο νὰ περνᾷ σήμερα μιὰ κρίση, ὥστε ἓνας μεγάλος ἀριθμὸς προσώπων ἀνάμεσα στὶς νέες γενεὲς νὰ μὴ παραδέχεται πιά τὴν πατροπαράδοτη ἠθική, δηλαδὴ τὸν κώδικα τῶν ἀναγνωρισμένων ἠθικῶν κανόνων καὶ τὸν πίνακα τῶν ἠθικῶν ἀξιῶν. Κι' ὅχι νὰ παραμερίζῃ ἀπλῶς τὸν ἕναν ἢ τὸν ἄλλο κανόνα ἠθικῆς καὶ ἀξιῶν, παρὰ νὰ ἀπορρίπτῃ συλλήβδην τὴν ἠθική. Δὲν καταπολεμοῦνται ὀρισμένες ἀξίες ποὺ στὴ θέση τους τείνουν νὰ μποῦν ἄλλες, παρὰ καταπολεμοῦνται αὐτὲς καθ' αὐτὲς οἱ ἀξίες. Τίθεται σὲ ἀμφιβολία, ἂν ὑπάρχουν κανόνες, ἂν ὑπάρχουν ἢ πρέπει νὰ ὑπάρχουν κανόνες, ποὺ ὅπωςδήποτε ρυθμίζουν ἢ ἐπιβάλλουν πειθαρχία στὴ συμπεριφορὰ τῶν ἀτόμων καὶ τῶν ομάδων καὶ ἀξίες σχεδὸν σταθερές, ποὺ ἐπιτρέπουν νὰ κρίνουμε αὐτὴ τὴ συμπεριφορὰ. Φαίνεται νὰ διαπιστώνεται, πῶς καλὸ καὶ κακὸ, δίκαιο καὶ ἄδικο δὲν ὑπάρχει γιὰ πολλοὺς. Ἐπικρατεῖ σύγχυση σὲ ὅ,τι ἀφορᾷ στὴν ὑπαρξὴ τῶν δυὸ σπουδαίων αὐτῶν ἔννοιῶν. Καλὸ καὶ δίκαιο εἶναι μόνο ἐκεῖνο, ποὺ μᾶς συμφέρει, ὅ,τι μᾶς φέρνει κέρδος. Φωνασκοῦμε, θορυβοῦμε μέσα στὶς κοινωνίες μας γύρω ἀπὸ τὸ δίκαιο καὶ σὲ πῶς ἔντονο τόνο ἢ νέα γενεά· ζητοῦμε δικαιοσύνη, ἀλλὰ μόνο ἀπὸ τοὺς ἄλλους καὶ ποτὲ ἀπὸ τὸν ἑαυτὸ μας. Νομίζουμε, πῶς τὸ καλὸ καὶ τὸ δίκαιο βρίσκεται ἔξω ἀπὸ μᾶς κι' ὅχι μέσα μας. Ἐχομε συσκοτίσει τίς ἔννοιες κι' ἀκόμη πῶς πολλοὶ τίς ἔχουν συσκοτίσει οἱ νέοι, τὴ σημασία τῶν λέξεων, τὸ περιεχόμενό τους καὶ στὴ θέση τῆς μιᾶς βάζουμε τὴν ἄλλη τὴν ἀντίθετή της, ἀρκεῖ νὰ μᾶς ὠφελῇ αὐτὴ ἢ ἀλλαγῇ. «Ὅπου ὁμως», εἶπε ὁ Δοστογιέφσκι, «οἱ ἔννοιες καλὸ καὶ κακὸ, δίκαιο καὶ ἄδικο συγχέονται, ὅπου ἡ μιὰ τίθεται ἀντὶ τῆς ἄλλης, ἐκεῖ ἀκολουθοῦν καταστροφές». Ἡ ἱστορία δυστυχῶς τὸ ἐπιβεβαιώνει.

Μιὰ βαβελικὴ σύγχυση ἐπικρατεῖ στὸ πεδίο τοῦ ἠθικοῦ προβλήματος τῶν ἀξιῶν, τῶν ἀνθρωπιστικῶν ἀρετῶν καὶ τῶν κανόνων ποὺ διέπουν ἢ πρέπει νὰ διέπουν τίς ἀνθρώπινες σχέσεις. Κι' αὐτὴ ἡ σύγχυση, ποὺ τὸ ἀποκορύφωμά της τὸ συναντᾷ κανένας μέσα στὶς ἀνταρσίες τῶν φοιτητῶν, μαρτυρᾷ τὴν βαθιὰ κρίση τῆς ἠθικῆς, δηλαδὴ τὴν κρίση τῆς ἀγωγῆς καὶ τῆς παιδείας τῶν βιομηχανικῶν κοινωνιῶν, στὴν ὀργάνωση τῶν ὁποίων βάνει τὴν σφραγίδα τοῦ τὸ βιομηχανικὸ πνεῦμα μὲ τίς δικές του ἀπαιτήσεις. Τὸ τεχνοκρατικὸ-βιομηχανικὸ πνεῦμα δὲν μπορεῖ νὰ προκαλέσῃ μόρφωση, παρὰ ὑψηλὸ βιοτικὸ ἐπίπεδο. Γιὰ τὴν ἠθικὴ ἀνάπτυξη καὶ τοὺς κανόνες τῶν ἀνθρωπιστικῶν σχέσεων τῶν μελῶν μιᾶς κοινωνίας θὰ πρέπει νὰ ἐνδιαφεροθῇ ἀπόλυτα καὶ μόνο ὁ ἄνθρωπος μὲ μέσον τὴν ἀγωγή, ποὺ τὴν παραμέλησε ἐξαιτίας τοῦ ἀπλωμένου ὕλισμου τῆς ἐποχῆς. Δὲν μπόρεσε νὰ στερεώσῃ τὸν ἄνθρωπο, τὸ νέο, μὲ ἐλεύθερη σκέψη, ἐλεύθερη συνείδηση, ἀπέναντι στὴν εὐημερία

πού ἔφερε ὁ τεχνικός πολιτισμός, ὥστε ὁ νέος, ὁ ἄνθρωπος νὰ βρῇ τὸ δρόμο τῆς πραγματικῆς μορφώσεως, πού θὰ τὸν πορεύεται σ' ὅλη του τὴ ζωὴ. Ἡ ἀγωγή δὲν ἔλαβε σοβαρὰ ὑπόψη τῆς, πὼς ἡ θετικὴ ἀνάπτυξη τῆς ἀνθρώπινης κοινωνίας ἐξαρτᾶται περισσότερο ἀπὸ τὴν καλλιέργεια τοῦ ἀνθρώπινου θυμικοῦ, τῆς ἀνθρώπινης συνειδήσεως, παρὰ ἀπὸ τὴν μονομερῆ ἀνάπτυξη τοῦ νοῦ. Δὲν ὑπάρχει καμία ἀμφιβολία, πὼς ἡ τιθάσευση τῶν προβλημάτων τοῦ τεχνικοῦ πολιτισμοῦ ἀπαιτεῖ μιὰ ἐπιμελημένη μόρφωση τοῦ νοῦ, ἀλλὰ αὐτὴ ἡ ἀνάπτυξη, ἀπλῶς τῆς νοήσεως μπορεῖ νὰ ἐπιδράσῃ ὀλέθρια καὶ μάλιστα τόσο ὀλέθρια, ὅσο ὀξύτερα εἶναι ἀναπτυγμένος ὁ νοῦς, ἂν αὐτὸς δὲν εἶναι βασιτισμένος γερὰ σὲ καλλιεργημένο θυμικόν, ἂν δὲν ἔχῃ τίς ρίζες του βαθιά σὲ καλλιεργημένη συνείδηση, ἂν δὲ δημιουργήθηκε ἓνα ὑψηλὸ ἥθος ἡθικῆς εὐθύνης, σημεῖο, στὸ ὁποῖο παρουσίασε κρίση ἡ ἀγωγή, ὅπως ἀνάμεσα στὰ ἄλλα μαρτυροῦν καὶ οἱ φοιτητικὲς βιαιότητες, ἀνταρσίες καὶ ἀναρχικὲς ἐκδηλώσεις καὶ πράξεις. Εἶναι ὀλοφάνερο, πὼς δὲν ὑστεροῦν σὲ νοητικὴ ἀνάπτυξη οἱ ἀντάρτες φοιτηταί, τουναντίον. Ἐκεῖνο ὅμως τὸ ὁποῖο ἀπουσιάζει ἀπ' αὐτοὺς εἶναι ἡ ἀναπτυγμένη ἡθικὴ κοινωνικὴ εὐθύνη, ἡ ἡθικὴ ἱκανότητα νὰ κυριαρχήσουν τῶν ἐνστίκτων τους καὶ ὁ αὐτοσεβασμός¹.

ΦΙΛΗΛΟΝΙΑ ΚΑΙ ΣΕΞ

Εἶναι πολλὰ τὰ σκιερὰ καὶ ἐπιζήμια σύνδρομα τῆς κοινωνίας τῆς εὐημερίας καὶ τῆς ἀνοχῆς. Εἶναι σωστό, πὼς τὸ κύμα τῆς εὐημερίας, τὸ ὁποῖο κατέκλυσε τὴν Δυτικὴν Εὐρώπη ἔλυσε πολλὰ προβλήματα, ἀλλὰ ἄρχισε νὰ δημιουργῇ ἄλλα νέα, ὀξύτερα. Οἱ ἄνθρωποι τῶν βιομηχανικῶν κοινωνιῶν ἀπολαμβάνουν τὰ ἀγαθὰ τῆς κοινωνίας τῆς ἀφθονίας, ἀλλὰ δὲν μποροῦν νὰ ἀντιμετωπίσουν τὸ φόβο καὶ τὸ ἄγχος, πού τὸ αὖξηση σὲ μεγάλο βαθμὸ ἡ ἄνεση καὶ ἡ εὐημερία. Θέλουν ὥστόσο νὰ ἔχουν ὄλο καὶ περισσότερα ἀπ' ὅσα ἔχουν, τὰ ὁποῖα σὲ ἄλλες ἐποχὲς δὲν μποροῦσε κανένας οὔτε σὰν ὄνειρο νὰ τὰ συλλάβῃ. Παραπονοῦνται καὶ κυνηγοῦν τὰ περισσότερα, αὐτὰ πού δὲν ἔχουν τέλος. Τὸ κυνήγι τοῦ «ὄλο καὶ περισσότερα» δὲν ἔχει τέρμα, ἀλλὰ χωρὶς ἄκρη εἶναι καὶ τὸ ἄγχος του. Αὐτὸ ὄλο καὶ μεγαλώνει, ὄλο καὶ κάνει νὰ ἀνακύπτουν καὶ νέα προβλήματα. Αὖξηση τοῦ βιοτικοῦ ἐπιπέδου, δηλ. αὖξηση τοῦ εἰσοδήματος, σημαίνει αὖξηση ἀγορῶν, ἄνοδο τιμῶν, ἀξιώσεις γιὰ μεγαλύτερα εἰσοδήματα μὲ ἄλλα λόγια ἓνα κυνηγητὸ μέσα σὲ φαῦλο κύκλο μὲ ὄλο καὶ ἀνεβασμένη τὴ στάθμη τοῦ ἄγχους.

Εἶναι πολλὰ τὰ πεδία καὶ οἱ τομεῖς, πού ἡ κοινωνία τῆς ἀφθονίας τὰ ἔχει μεταβάλλει. Ὁ τεχνικός πολιτισμὸς πού προῖδν του εἶναι «ἡ κοινωνία

1. Ἰω. Ξηροτόρη, Ἑπίκαιρα Κοινωνικά προβλήματα ἐνθ' ἄνωτ. σ. 135 κ.έ. καὶ Ν. Ἀμπανιάνο, Ἡ κρίσις τῆς ἡθικῆς, Ἑλεύθ. Κόσμος 22.5.70.

της αφθονίας» ένίσχυσε πολύ τή φιληδονία. Ο άνθρωπος τών ήμερών μας, καί πιό πολύ ό νέος, γίνεται ό γρήγορος κυνηγός της άπολαύσεως, χάνεται καί παραδίνεται σ' αυτήν, μπορεί νά πη κανέννας, σύψυχα, μέ τεράστιες κοινωνικές έπιπτώσεις ήθικης δουλείας καί άνελευθερίας. Ο άνθρωπος τών βιομηχανικών κοινωνιών προχωρεϊ πρός τήν αίσθησιακή άπόλαυση τόσο έλεύθερα, πού σέ περασμένες έποχές ή σημερινή στάση του θά θεωροΰνταν άνάρμοστη ή, άκόμη σάν κάτι τό αδύνατο, κάτι πού δέν μπορούσε κανέννας κι' άν τό σκεπτόταν, νά τό έκτελέσει καί μάλιστα έτσι, σά νά μή συμβαίνει τίποτε.

Η έξόρμηση της νεολαίας πρός τις άπολαύσεις είναι στην έποχή μας κάτι έξαιρετικά έντυπωσιακό. Η έκρηξη τοΰ σεξ έχει πάρει τεράστιες διαστάσεις σέ σημείο πού νά προκαλή άνησυχίες. Η άνταρσία καί ή άναρχία, πού έπικρατεί στις φοιτητικές διαμαρτυρίες, στις βίαιες κατά τών πάντων έπιθέσεις, δέν είναι άσχετη μέ τήν τάση της έντονης φιληδονίας καί τή διαρκή τάση για αίσθησιακή άπόλαυση, δηλαδή μέ τήν άπώλεια κάθε μέτρου επάνω στο πεδίο αυτό, ώστε νά νομίζει κανέννας, πώς προχωρούμε πρός μιá «κοινωνία ύπερηδονιστών»¹.

Τά τελευταία χρόνια τό γυμνό τείνει νά γίνει τό χαρακτηριστικό γνώρισμα της ζωής μας, ένω σέ πολλά έντυπα, τουλάχιστον στα περισσότερα, στόν κινηματογράφο καί στο θέατρο χρησιμοποιούνται λέξεις, περιγράφονται καταστάσεις καί παρουσιάζονται σκηνές, πού στο πολύ κοντινό παρελθόν θά ήταν άδιανόητες. Στο θέατρο, πού ήταν άκόμη ως πρò ολίγου συντηρητικό, οί ήθοποιοί εμφανίζονται όλόγυμνοι καί επί μιάμιση ώρα παρακολουθούν οί θεαταί σκηνές αύτοερωτισμοΰ, βιασμών καί «άνταλλαγής συζύγων», όπως π.χ. στο έργο «ω! Καλκούτα» πού άνεβάσθηκε στο θέατρο στις Η.Π.Α.

1. Στην πόλη Φλένσμπουργκ της Δ. Γερμανίας κοντά στα Δανικά σύνορα, σέ ένα άλλοτε κέντρο έκκλησιαστικής μάλλον δραστηριότητας, άνακαλύπτει κανέννας σήμερα τις πιό έντυπωσιακές από τις συνέπειες της εϋημερίας τοΰ ευρωπαϊκού έρωτισμοΰ, πού οφείλεται σέ μεγάλο βαθμό στο γεγονός ότι ό σημερινός διαθέτει περισσότερα χρήματα, περισσότερο έλεύθερο χρόνο. Έδώ στο Φλένσμπουργκ, λειτουργεί ένα στρατηγείο υπό τή διεύθυνση μιās φράου Μπεάτας Ούσε, πού άναλαμβάνει νά κατατοπίζει μέ άλληλογραφία τούς νέους πάνω στα σεξουαλικά θέματα, καί, άκόμη πιό συγκεκριμένα, πάνω στους άπολαυστικότερους τρόπους έρωτικής δραστηριότητας. Τò κέντρο αυτό έχει κατά τούς ύπολογισμούς αύτης της κυρίας, πού είναι ένα από τά πιό χαρακτηριστικά προϊόντα της καταναλωτικής κοινωνίας, 2.000.000 πελάτες νέους καί μή, πού ζητούν είτε μέ άλληλογραφία είτε μέ αύτοπρόσωπη προσέλευση, συμβουλές καί οδηγίες, φωτογραφίες, δηλ. εικόνες πού δημιουργοΰν σεξουαλικό κλίμα, σώματα φωτισμοΰ ειδικά σχεδιασμένα για έρωτικές πανδαισίες κλπ. "Όλα αυτά δέν θά ύπήρχαν χωρίς τήν σημερινή αφθονία. Αύτη ή νέα βιομηχανία τών έρωτικών ειδών επεκτείνεται στη Δανία, Αυστρία Όλλανδία κλπ. Έφημ. Μακεδονία, 12.4.70.

Παρόμοιο είναι και τὸ θεατρικὸ ἔργο «Τσέ». Ἄλλα ἔργα «προσφέρουν» στοὺς θεατὰς βιασμούς μεταξὺ φυλακισμένων, παιγνίδια λεσβίων, ἐρωτικο-σαδιστικὲς περιπτώσεις. Στὸ ἔργο «Παράδεισος τώρα» οἱ γυμνοὶ ἡθοποιοὶ καλοῦν τὸ κοινὸ ν' ἀνεβῇ κι' αὐτὸ στὴ σκηνή, γυμνὸ φυσικὰ καὶ «νὰ συμμετάσχη...¹». Ὑπάρχει βέβαια μιὰ ἄμεση ψυχολογικὴ σχέση ἀνάμεσα στὴ βία καὶ στὸν ἐρωτισμό. Ἐπομένως καὶ ὁ ὑπερναπτυγμένος ἐρωτισμός, ποὺ κυριαρχεῖ στὶς βιομηχανικὲς κοινωνίες μας συμβάλλει στὴν ἀνταρσία τῶν φοιτητῶν κατὰ ἕμμεσο τουλάχιστον τρόπο. Μέσα σὲ μιὰ κοινωνία ποὺ ἡ νομοθεσία ὑποχωρεῖ σὲ διάφορες ὀργανωμένες πιέσεις, ποὺ οἱ νόμοι γίνονται ὅλο καὶ πιὸ χαλαροὶ σὲ ὅ,τι ἀφορᾷ στὴ δημοσία αἰδῶ καὶ ἡ ὁμοφυλοφιλία διατυμπανίζεται χωρὶς ντροπὴ, παρὰ μὲ καμάρι σὰν κάτι τὸ «πρωτοποριακόν», χάνεται ἡ προσπάθεια νὰ λυθοῦν προβλήματα τῆς σεξουαλικῆς ζωῆς διατηρώντας κανέναν μιὰ ἰσορροπία μεταξὺ ἐξτρεμισμού καὶ τῶν παλιῶν ταμπού. Ὁ ἐξτρεμισμὸς στὸ σεξουαλικὸ πεδίο λογιάζεται ὡς ἐλευθερία, ὥστόσο κάθε ἄλλο παρὰ μιὰ τέτοια μπορεῖ νὰ εἶναι, γιατί ἡ νέα βίαιη ἀποκάλυψη τοῦ σέξ δὲν ἐλευθερώνει, παρὰ ὀδηγεῖ στὴν ἀναρχία καὶ στὸν ὠμὸ καὶ ξέφρενο ἐγωϊσμό, πρὸς τὴν ἀνταρσία καὶ τὴν βία. Ἀλλωστε δὲν πρέπει νὰ λησμονοῦμε, πὼς δὲν εἶναι γνωστὸς κανένας πολιτισμὸς, ὅπου τὸ σέξ νὰ ἦταν ἀπόλυτα ἐλεύθερο.

Ἡ σημερινὴ ἔκρηξη τοῦ «σέξ» τονίζει ὑπερβολικὰ τὴν καθαρὰ σαρκικὴ καὶ ἐνστικτώδη πλευρὰ τοῦ ἐρωτα καὶ παραβλέπει τέλεια τίς ἄλλες πλευρὲς τοῦ ψυχικοῦ παράγοντα, ὅπως τὴν τρυφερότητα, τὴν ἀγάπη κ.λ.π. Τὸ ἀνθρώπινο σῶμα δὲν εἶναι ἀπλῶς κρέας καὶ κόκκαλα, παρὰ εἶναι καὶ νευρικὸ σύστημα, ποὺ βρίσκεται σὲ ἰδιαίτερη σχέση μὲ ὅ,τι εἶναι ψυχικότητα. Γιὰ ἓναν ἀμβλύνουν, λέγει κάποιος ψυχολόγος, ἓνα πιάνο εἶναι κάτι ἀπὸ ξύλο, σύρμα καὶ ἐλάσματα. Γιὰ ἓναν ὅμως καλλιτέχνη εἶναι ὄργανο, ἀπὸ τὸ ὁποῖο μποροῦμε νὰ ξυπνήσουμε τίς πιὸ λεπτές φωνές τῆς ψυχῆς, ἀλλὰ πρέπει νὰ μεταχειρισθοῦμε τὸ ὄργανο αὐτὸ μὲ τρυφερό, λεπτὸ χέρι...².

Στοχασταὶ τῶν ἡμερῶν μας ἀνησυχοῦν πολὺ, γιατί βλέπουν — πράγμα ποὺ τὸ διαπιστώνει ὁ καθένας μας, ὅτι ὁ κινηματογράφος, δυστυχῶς τελευταῖα καὶ τὸ θέατρο, μεταβάλλουν τοὺς ἀνθρώπους σὲ «ἡδονοβλεψίες» τοὺς νέους σὲ μιὰ «γενεὰ ἡδονοβλεψιῶν». Κι' ὅμως μιλοῦμε γιὰ «ρεαλισμό» φαίνεται πὼς στὴν ἐποχὴ μας νὰ προχωρήσαμε τόσο πολὺ «πέρα ἀπὸ τὰ ἐσκαμμένα» ὥστε νὰ χάσουμε τίς σημασίες καὶ τίς ἐννοιες τῶν λέξεων. Εἶναι λοιπὸν ἄλλο ρεαλισμὸς καὶ κάτι ἄλλο τὸ χυδαῖο. Ἡ λέξη ἔρος ἔχει χάσει κάθε περιεχόμενο. Καταντᾷ νὰ ἀπομένῃ ἀπλῶς λέξη κενή.

1. Charles Vardan, Ποῦ θὰ ὀδηγήσῃ ἡ ἔκρηξη τοῦ σέξ, Ταχυδρόμος, 1.8.1969.

2. Ἴω. Ν. Ξηροτύρη, Προβλήματα καὶ ἀντιθέσεις στὸ γάμο σ. 72. κ.έ.

Ἡ κοινωνιολογία σημειώνει τις σχέσεις πού υπάρχουν ἀνάμεσα στό σεξουαλικό ἐξτρεμισμό καί στή σεξουαλική ἀνωριμότητα, στό σεξουαλικό ἐξτρεμισμό καί σέ μερικές βίαιες ἐκδηλώσεις στή συμπεριφορά ὀρισμένων ἀτόμων, ἀλλά καί ὁμάδων. Παρατηροῦμε ἐκδηλώσεις πού ξεκινοῦν ἀπό τή βιοπραγία καί φθάνουν ὡς τὸ ἐγκλημα πολλές φορές, πού αὐτὸ μπορεῖ νὰ εἶναι ἀπὸ τὰ εἰδεχθέστερα.

Ἡ σεξουαλική ἀτμόσφαιρα πού κυριαρχεῖ στὶς βιομηχανικὲς κοινωνίες, ἐνισχύει τὴν ἀνταρσία τῶν νέων, γιατί εἶναι εὐεπίφορο τὸ κλίμα τῆς πρὸς τὸν ἐξτρεμισμό καί τὴν ἀναρχία καί σ' αὐτὸν τὸν τομέα. Τὸ κοινωνικὸ σύνολο ἀνέχεται τὸ γυμνὸ θέατρο, τὸν ἐρωτικὸ κινηματογράφο, τὰ πορνογραφικὰ περιοδικὰ, γιατί ἄλλιῶς δὲ θὰ τ' ἀγόραζε καί δὲν θὰ γέμιζε κάπως ἀσφυκτικὰ τις διάφορες αἵθουσες, ὅπου τὰ εἰσιτήρια εἶναι καί ἀκριβά. Κι' ὄχι μόνο αὐτὸ, παρὰ τὸ γυναικεῖο σῶμα καί τὸ σέξ «ἡ κοινωνία τῆς ἀνοχῆς» τὰ ἔκανε καταναλωτικὰ ἀγαθὰ. Τὸ ἐμπόριο καί ἡ διαφήμιση γδύνουν συνεχῶς τὴ γυναίκα καί ἀξιοποιοῦν τὸ γυμνὸ σῶμα γιὰ τὴν προβολή τῶν πλέον ἐτερόκλητων προϊόντων. Ἡ καταναλωτικὴ κοινωνία ἐκμεταλλεύεται τὸ γυμνὸ κατὰ τρόπο, πού μπορεῖ νὰ πῇ κανένας πὼς «κλέβει τὸ σῶμα τῶν γυναικῶν»¹. Οἱ καταναλωτικὲς κοινωνίες μετατρέπουν τὸ γυμνὸ γυναικεῖο σῶμα σὲ ἐμπορεύσιμο εἶδος καί τὸ «σέξ» γίνεται διαφημιστικὸ μέσον, γιὰ νὰ πωληθῇ κάθε λογῆς ἐμπόρευμα. Ἡ παρουσίαση τοῦ γυμνοῦ δὲν εἶναι πιά ὕμνος πρὸς τὸ γυμνὸ, παρὰ ἐκμετάλλευση τοῦ γυμνοῦ καί τῶν ταμποῦ πού τὸ περιστοιχίζουν. Εἶναι κερδοσκοπία μὲ μέσο τὴ διαφήμιση, γύρω ἀπὸ τις σεξουαλικὲς ἀναστολές, πού τις τονώνει καί τις ἐνθαρρύνει.

Ἡ καταναλωτικὴ κοινωνία ἔχει μετατρέψῃ τὸ γυναικεῖο σῶμα σὲ ἀντικείμενο, σὲ πράγμα, τὸ γυμνὸ του καί τὸ σέξ σὲ καταναλωτικὰ ἀγαθὰ. Τὰ πάντα τὰ ἐμπορικοποιεῖ, τὰ κάνει προϊόντα ἐμπορεύσιμα. Ἔτσι δὲν εἶναι παράξενο, πὼς, ἡ καταναλωτικὴ κοινωνία, ἐνῶ ζητεῖ νὰ ἐπιβάλλῃ τὴν ἀπόλυτη ἐλευθερία τοῦ «σέξ», καταλήγει στὴν πορνογραφία. Ἀγωνιζόμαστε γιὰ τὴ χειραφέτηση τῆς γυναίκας καί ὁ ἀγώνας βιομηχανοποιεῖται, ἔτσι, ὅπως π.χ. μιὰ μὲς Χ ἐπωφελήθηκε ἀπὸ τὸ γνωστὸ σκάνδαλο Χριστίνας Κῆλερ καί ἐβγάνε ἓνα δίσκο, πού ἄρχιζε μὲ τὰ λόγια: «Ἐμένα μὲ λένε Χριστίνα, ἐσένα ποῖο εἶναι τὸ ὄνομά σου...» καί συνέχιζε ὕστερα μὲ ἀναστεναγμούς καί λυγμούς ὡς τὴν τελικὴ κραυγή, τί ἔκανε ἄραγε; κοινωνικὴ ἐκπαίδευση ἢ δισκοπορνογραφία²; Μέσα σὲ μιὰ ἀτμόσφαιρα τέτοιας σεξουαλικῆς

1. Enzo Rava, Μᾶς κλέβουν ἀκόμη καί τὸ σῶμα μας. Belleza - Μιλάνο - Ταχυδρόμος 22.8.69.

2. Enzo Rava ἐνθ' ἀνωτ. Belleza - Μιλάνο - Ταχυδρόμος 28.8.69.

ήθικῆς, πού δὲν τὴν δημιουργήσαν οἱ νέοι, παρὰ οἱ ὄριμοι, πῶς νὰ μὴν ἀποδεσμευθοῦν τὰ ἐνστικτα τοῦ νέου, πῶς νὰ μὴ χαθῇ κάθε εἶδος αἰδοῦς καὶ αὐτοσεβασμοῦ; Ἔτσι δὲν πρέπει κανένας νὰ παραξενεύεται γιὰ τὶς ἀνταρσίες τους καὶ νὰ μὴ βλέπῃ τὶς γενικότερες ἐπιπτώσεις τοῦ φαινομένου.

Ἡ ἐπιθετικότητα καὶ ἡ βία χωρὶς κίνητρο ἐνδέχεται νὰ ὀφείλεται, συμπεραίνουν οἱ κοινωνιοπαθολόγοι, σὲ μιὰ «*χρωμοσωματικὴ ἀνωμαλία*» ἡ ὁποία ἐρεθίζεται ἀπὸ τὴν πορνογραφικὴ φιλολογία¹. Δὲ θά' φθανε ὅμως κανένας ὡς τὴ βία καὶ τὴν ἐπιθετικότητα, ἀν δὲν ὑπῆρχαν οἱ ἐξωτερικοὶ ἐρεθισμοί : τὰ πορνογραφικά, οἱ τολμηρὲς κινηματογραφικὲς ταινίες, οἱ διαφημιστικὲς παραστάσεις τῆς σεξουαλικῆς γύμνιας, δηλαδὴ τὸ γενικώτερο πνεῦμα σεξουαλικῆς ἐκλύσεως, πού προκαλεῖ συνειδητὰ καὶ ἀσυνεῖδα ἡ καταναλωτικὴ κοινωνία τῆς ἐποχῆς μας, ἡ τάση γιὰ χυδαιοποίηση τοῦ ἔρωτα, πού καταστρέφει τὴν πνευματικὴ καὶ ψυχικὴ ποίηση. Θὰ ἦταν καλὸ οἱ νέοι νὰ ἀναζητοῦσαν κάποιους καινούριους κανόνες ἠθικῆς, πού νὰ συνδυάζουν ἕνα ἀρκετὰ μεγάλον ποσοστὸ ἐλευθερίας μὲ ἕνα ἐξίσου μεγάλον ποσοστὸ ἰδεαλισμοῦ. Ἡ κοινωνία τῆς ἀφθονίας καὶ τῆς καταναλώσεως δυστυχῶς δὲ βοηθᾷ σ' αὐτὸ μὲ τὴν ἐμπορικοποίησιν τῶν πάντων, ἀλλὰ καὶ δὲ βλέπει τὸν κρεμνὸ τῆς ὕλιστικῆς ἀντιλήψεως μὲ τὴν τεράστια σημασία πού πῆρε τὸ χρῆμα, ὅχι βέβαια σὰν μέσον, παρὰ σὰν αὐτοσκοπὸς καὶ μὲ τὴν ἔννοια, πῶς ὅλα πωλοῦνται καὶ ἀγοράζονται. Μέσα σὲ μιὰ τέτοια περιρρέουσα ἀτμόσφαιρα, πῶς νὰ μὴν παρατηροῦνται στοὺς νέους ἀναρχικὲς τάσεις, πράξεις καὶ ἐνέργειες; Ἡ περιρρέουσα ὅμως ἀτμόσφαιρα εἶναι ἔργο τῶν ὀρίμων κι' ὅχι τῶν νέων. Τὸ ἔντονον ἀφροδισιακὸ κλίμα μέσα στὸ ὅποιο ζῇ καὶ κινεῖται ὁ νέος εἶναι ἔργο τῶν ὀρίμων. Ἡ ὑπερβολικὴ δημοσιότητα τοῦ σέξ εἶναι ἔργο τῶν ὀρίμων κι' ὅχι τῶν νέων, τῶν φοιτητῶν. Τὸ γυμνὸ θέατρο, τὸ γυμνὸ στὴν τηλεόραση, στὸν κινηματογράφον, στὰ ἐντυπα κλπ. εἶναι ἔργο τῶν ὀρίμων.

Οἱ νέοι ζοῦν μέσα σὲ ἕνα κόσμον, ὁ ὁποῖος χαρακτηρίζεται ἀπὸ τὴν ὑπερβολικὴ δημοσιότητα γιὰ τὸ «*σέξ*». Περιδικὰ μὲ γυμνὲς γυναῖκες, μαννεκέν, κινηματογραφικὰ ἔργα τολμηρά, ταινίες στὴν τηλεόραση ρεαλιστικὲς, σόκιν ἀνέκδοτα στὸ περιβάλλον. Κανεὶς δὲν μπορεῖ νὰ ξεφύγῃ ἀπ' αὐτὴ τὴν ἀφροδισιακὴ ἀτμόσφαιρα. Ἔτσι ἀνάμεσα στὰ πολλὰ προβλήματα πού ἔχουν νὰ ἀντιμετωπίσουν ἕνα σοβαρὸ καὶ ὀξὺ πρόβλημα εἶναι τὸ σεξουαλικόν. Εἶναι πλάνη νὰ νομίζῃ κανένας, ὅτι αὐτὸ σήμερον ἔχει λυθῇ γιὰ τοὺς νέους. Δὲν εἶναι πρόβλημα λυμένο· παρὰ τὴ φαινομενικὴ δῆθεν λύση του τυραννεῖ τὴ

1. Marc Stevens, Ἡ σεξουαλικὴ ἀνωριμότητα κίνδυνος στὴν κοινωνία. Νέα Ὑόρκη, Ἰούλιος 1969. Ταχυδρόμος 13.6.69.

νέα και κατά δεύτερο λόγο τὸ νέο περισσότερο ἴσως ἀπὸ προηγούμενες ἐποχές, γιατί τότε ὑπῆρχαν ὀρισμένες κατευθυντήριες γραμμές στὸ πρόβλημα ποὺ γίνονταν ἀποδεκτές· ἐκινεῖτο ὁ νέος ἢ ἡ νέα μέσα σὲ ὅρια ἐγκράτειας καὶ ταμπού, ἃς ποῦμε. Ἀπὸ τῆ στιγμῆ ποὺ ἔπεσαν τὰ ταμπού δὲν ἐξασφαλίστηκαν καὶ μερικὰ ἄλλα σοβαρὰ πράγματα, ποὺ προκαλοῦν τὸ φόβο καὶ τὸ ἄγχος κυρίως στὴ νέα κοπέλα, γιατί καμιά κοπέλα δὲ θεωρεῖ τὶς σεξουαλικές σχέσεις ὡς προσωρινές ἢ γιὰ τὴν ἀνακούφιση μιᾶς στιγμιαίας ἱκανοποιήσεως, γιατί ἀντιλαμβάνονται καθὼς καὶ οἱ νέοι, ὅτι δὲν εἶναι εὐκολο νὰ παίξῃ κανένας μὲ τὸν ἔρωτα, ἐφ' ὅσον δὲν καταλήγει σὲ γάμο. "Οποῖος ἢ ὅποια σκέπτεται αὐτὸ ἢ ἐνεργεῖ χωρὶς νὰ σκέπτεται τὸ μέλλον καὶ τὶς συνέπειες, περιπλέκεται σὲ προβλήματα ποὺ μποροῦν νὰ μὴ λυθοῦν καὶ νὰ ὀδηγήσουν σὲ ἀδιέξοδο, ὥστε νὰ διερωτᾶται κανένας, ἂν ἄξιζε τὸν κόπο νὰ προκαλέσῃ ἓνα τέτοιο ἐπικίνδυνο ἀδιέξοδο ἢ νὰ δημιουργήσῃ μιὰ τέτοια κατάσταση γιὰ τὸν ἑαυτὸ τῆς. "Αν προχωρήσῃ διατρέχει καὶ ἓναν ἄλλο κίνδυνο ἢ κοπέλα, νὰ δοκιμάσῃ μιὰ σκληρὴ ἀπογοήτευση. Πολλές κοπέλες παρασέρνονται ἀπὸ τὰ τραγούδια, τὸν κινηματογράφο, τὰ μυθιστορήματα καὶ θεωροῦν, πῶς τὸ σέξ ὀδηγεῖ σὲ ἓνα κόσμο παραδεισιακοῦ ὄνειρου. Βλέπουν ὅμως, ὅτι ὑφίστανται ταπείνωση καὶ διερωτῶνται, «ὥστε αὐτὸ εἶναι τὸ γλυκὸ μυστήριό τῆς ζωῆς;» Ἔτσι καταλήγει νὰ θεωρῇ, πῶς εἶναι θῦμα μιᾶς τερατώδους τέρψεως καὶ ὅτι τὸ «σεξ» εἶναι παγίδα¹.

Βρισκόμαστε ἔτσι χωρὶς ἀμφισβήτηση σὲ μιὰ οὐσιαστικὴ ἀλλαγὴ τῆς συμπεριφορᾶς τῶν νέων ἀπέναντι τῆς κοινωνίας². Ὁ τόνος αὐτῆς τῆς μεταβολῆς δίνεται ὅχι ἀπὸ τὸ σύνολο τῆς νεολαίας, ἀλλὰ ἀπὸ τὴν πρωτοπορικὴ μερίδα τῆς — καλὴ ἢ κακὴ, ἀδιάφορο. Δὲ θέλει ἡ μερίδα αὐτὴ νὰ αἰσθάνεται κάποια αἰδῶ ἐπιδεικνύουσα διάφορα μέρη τοῦ σώματος, ποὺ προκαλοῦν καὶ κατὰ αὐθόρμητο ἀκόμῃ τρόπο τὴν αἰδῶ στοὺς ἄλλους· οὕτε αἰσθάνεται φόβο ἢ αἰδῶ γιὰ τὶς φυσικὲς ἐπιθυμίες, παρὰ πιστεύει, ὅτι πρέπει νὰ

1. Ε. Τσέστερ, Die Kunst zu Leben und zu lieben, X. Χρον. σ. 151 κ.έ.

2. Τελευταῖα μιὰ ἐπιτροπὴ ἐπὶ τῶν ἀσέμνων καὶ πορνογραφικῶν ἀναγνωσμάτων καὶ θεαμάτων, ἡ ὁποία θὰ ὑποβάλῃ σὲ λίγο τὶς διαπιστώσεις τῆς στὸν Πρόεδρο Νίξον, συνῆλθε σὲ συνεδρία στὸ καπιτώλιο. Γιὰ μάρτυρα κάλεσε ἓνα 28ετῆ γενειοφόρο ἐκπρόσωπο τοῦ «παρὰ νόμου τύπου», ὁ ὁποῖος ἐχαράκτήρισε τὸν ἑαυτὸ του «*Ιερέα τῆς ἐκκλησίας τῆς ζωῆς». Συνοδευόμενος ἀπὸ δώδεκα ὁπαδούς του, ὅλους ντυμένους σὰν «Χίπις» διάβασε μιὰ δήλωση διανθισμένη μὲ πλῆθος ἀπὸ ἄσεμνες ἐκφράσεις, στὴν ὁποία κατήγγελλε τὴν ἐπιτροπὴ. Σ' ἓνα σημεῖο ἓνα τρίχρονο κοριτσάκι, παιδί ἐνὸς ἀπὸ τοὺς ὁπαδούς, ἄρχισε νὰ ἐπαναλαμβάνῃ τὶς αἰσχρολογίες μὲ δυνατὴ φωνὴ καὶ μὲ τὴ μεγαλύτερη εὐκολία. "Όταν τέλειωσε τὸ «κατηγορητήριό» του, ὁ μάρτυς πέταξε μιὰ πάστα μὲ κρέμα σαντιγύ στὸ πρόσωπο ἐνὸς μέλους τῆς ἐπιτροπῆς καὶ ἀποχώρησε ἀπὸ τὴν αἴθουσα χωρὶς νὰ συλληφθῇ. (Ἀπὸ τὴ μελέτῃ τοῦ περιοδικοῦ U. S. News and Worl report. - Ἐλεύθερος Κόσμος 2.7.70.

τίς ἀποδέχεται καὶ νὰ προσπαθῇ νὰ τίς κατανοῇ, γι' αὐτὸ καὶ γιὰ τὴν ἐπικύρωση τῶν ἀπόψεών της, ἡ φοιτήτρια τοῦ Πανεπιστημίου τοῦ Μπέρκλεϋ δέχθηκε πρόθυμα νὰ φωτογραφηθῇ γυμνή. Γυμνὴ εἰσέρχεται ἄλλη στὴν αἴθουσα τῶν παραδόσεων, ὁλόγυμνη ἐπίσης παρακολουθῇ ἄλλη ταινία στὸν κινηματογράφο, γυμνὸς φοιτητής, ὁλόγυμνος κι' αὐτὸς σὲ ἀντιπολεμικὴ φοιτητικὴ διαδήλωση (10.5.70) πορεύεται κρατώντας τὴν Ἀμερικανικὴ σημαία στοὺς δρόμους τῆς Οὐάσιγκτων. Τὰ παραδείγματα εἶναι πολλὰ. Οἱ νέοι κατ' αὐτὸν τὸν τρόπο ἀμφισβητοῦν τὴν παραδοσιακὴ σεξουαλικὴ ἠθικὴ καὶ ἔρχονται οὐσιαστικὰ σὲ ἀντίθεση πρὸς κάθε μορφή κοινωνικῆς ὀργανώσεως. Μήπως ὅμως στὸ βάθος καὶ χωρὶς νὰ τὸ συνειδητοποιοῦν πάντα, ἀντιδρῶν κατὰ τῆς βιομηχανικῆς, καταναλωτικῆς, καὶ τεχνοκρατουμένης κοινωνίας, τῆς ἀπρόσωπης καὶ ἀνέκφραστης, ποὺ καταπνίγει τὴν ἐλευθερία τοῦ ἀτόμου σὲ ὅλους τοὺς τομεῖς τῆς ζωῆς;

Ὁ εἰκοστὸς αἰώνας σημαίνει μιὰ τεράστια ἀλλαγὴ στὸν κόσμον ποὺ χαρακτηριστικὸ τῆς μεγάλης ἀλλαγῆς εἶναι ἡ κεντρικὴ θέση, ποὺ παίρνει ἡ κυριαρχία τῆς μηχανῆς. Πρόκειται γιὰ ἓναν κόσμον δυσβάστακτο, ἰδιαιτέρα γιὰ τοὺς νέους, ποὺ δὲν ἔχουν πιά, ὅπως οἱ γονεῖς τους, τὴν εὐχέρεια νὰ περνοῦν ἀπὸ τὴν μαγεία τῶν παιδικῶν χρόνων στὶς εὐθύνες τοῦ ἐνηλίκου, μέσῳ τοῦ ποιητικοῦ μεταβατικοῦ σταδίου τῆς παραδοσιακῆς ἐφηβείας. Σήμερα ἡ ἐφηβεία ἔχει ἀλλάξει σὲ μορφή καὶ οὐσία. Μιὰ σημερινὴ κοπέλα δεκαοχτῶ χρόνων εἶναι λιγότερο εὐτυχισμένη ἀπὸ μιὰ συνομήλική της τοῦ παλιοῦ καιροῦ. Μπορεῖ βέβαια νὰ μιλᾷ ἐλεύθερα γιὰ ζητήματα τοῦ σέξ καὶ συχνὰ νὰ δίνει ἐμπρακτικὴ μορφή σ' αὐτὴ τὴν ἐλευθερίαν της, ὥστόσο ἔχει στερηθῇ τὴν ὄνειρεμένη ζωὴ τῆς νιότης, τὸ ὄνειρο τῆς ἐφηβικῆς ἡλικίας, ποὺ τὸ γεύονταν πλουσιοπάροχα ἡ κοπέλα τῶν παλιῶν καιρῶν¹. Ἡ κοινωνία τῆς εὐημερίας καὶ ἀνοχῆς κατὰστρεψε τὴν ποίηση στὴ ζωὴ τοῦ ἐφήβου. Ἴσως αὐτὴ ἡ ἀπώλεια νὰ ὥθῃ τοὺς νέους πρὸς τὴν ἀνταρσία, κατὰ ἀσύνειδο τρόπο, πρὸς τὴν ἐπανάσταση, πρὸς δρόμους καὶ κατευθύνσεις ποὺ δὲν τίς γνωρίζει κι' οὐτε καὶ μαντεύει ἢ ὑποπτεύει τί μπορεῖ νὰ τὸν περιμένῃ, τί θὰ συναντήσῃ.

Ο ΠΟΛΕΜΟΣ ΤΟΥ ΒΙΕΤΝΑΜ

Ὁ πόλεμος στὸ Βιετνάμ μπορεῖ νὰ ὑπολογισθῇ σὰν ἓνας σπουδαῖος πολιτικὸς παράγοντας, ποὺ ὥθησε ἀνάμεσα καὶ σὲ ἄλλους, τοὺς φοιτητὰς πρὸς τὴν ἀνταρσία ἢ πρὸς τίς διαμαρτυρίες. Ἐντονὴ κριτικὴ εἶναι ἀπλωμένη στοὺς πανεπιστημιακοὺς χώρους τῶν δυτικῶν δημοκρατιῶν, ἀλλὰ καὶ στοὺς χώρους πολλῶν κολλεγίων καὶ πανεπιστημίων τῶν Η.Π.Α., ὅσον ἀφορᾷ

1. Jean Pigon, Τὰ σημερινὰ νιάτα ἀλήθειες καὶ συκοφαντίες. Παρίσι: Μάιος, Ταχυδρόμος 9.5.69.

στήν κατάσταση που επικρατεί στην Ίνδοκίνα, δηλ. όξεία κριτική κατά των Η.Π.Α. Στις 17.5.67 οί άντάρτες φοιτηται διά του ραδιοφωνικού σταθμού του Δυτικού Βερολίνου δήλωσαν, πώς «με την έκρίζωση του βιετναμικού λαού, λόγω του συνεχιζόμενου πολέμου, οί φοιτητικές διαδηλώσεις θα αύξηθούν με περισσότερη μάλιστα ένταση. Οί φοιτηται του Πανεπιστημίου του Μπέρκλεϋ από δυό χρόνια περίπου έθεσαν σέ πράξη την άνυπακοή και την απείθεια έναντίον των νόμων του κράτους τους και του πολέμου τής χώρας των. Είμαι πιά καιρός νά αντιληφθούμε, πώς αυτή ή στάση δέν είναι πράξη άνωριμότητας, παρά είναι κάτι, που έχει σοβαρά νά κάνει με ό,τι διδάσκεται στα Πανεπιστήμια, την άγάπη προς την αλήθεια».

Όξεία επίσης κριτική γίνεται άπ' όλες τις πολιτικές άποχρώσεις των φοιτητικών συνδέσμων, όπως π.χ. από τους φοιτητάς «του ευαγγελικού φοιτητικού συνδέσμου». Κατηγορούν π.χ. την Κυβέρνηση τής Δυτικής Γερμανίας, σά συμμέτοχο με την άδράνεια ή την συγκατάθεσή της ή την άνοχή της στον πόλεμο του Βιετνάμ. Καταφέρονται κατά τής Νοτιοβιετναμικής κυβερνήσεως και την χαρακτηρίζουν ως δικτατορική. Κατακρίνουν τις Η.Π.Α. για τη βοήθεια με ένοπλες δυνάμεις και όπλα, που δίδουν στους Νοτιοβιετναμέζους¹. Ζητούν τη δημοκρατία. Μόνο που φαίνεται νά άπατώνται από τά λόγια και τη λέξη Δημοκρατία, γιατί μιá τέτοια με ουσιαστικό νόημα δέν ύπάρχει ούτε στις χώρες τους, άκόμη πιο πολύ δέν μπορεί νά ύπάρξη στο Νότιο Βιετνάμ, όταν έγκαταλείψουν τη χώρα άβοήθητη οί Η.Π.Α. Θα ύπάρξη βέβαια μιá δημοκρατία, ή «λαϊκή δημοκρατία». Όστόσο οί φοιτηται είναι πολύ νέοι άκόμη για νά γνωρίζουν τη σημασία, τó νόημα και τó περιεχόμενο που πήραν μερικές έννοιες στον αιώνα μας στο πολιτικό πεδίο.

Πολλές φορές οί φοιτηται των δυτικών δημοκρατιών έπίεσαν και πιέζουν τις κυβερνήσεις των χωρών τους νά άποκηρύξουν τόν πόλεμο κατά των βορείων Βιετναμιτών. Έκτοξεύουν πικρόχολη κριτική και θεωρούν τις δικαιολογίες των κυβερνήσεών τους για τó νόημα του πολέμου στην Ίνδοκίνα, ως «μύθους» για παιδιά. Στις διαμαρτυρίες τους και στις προκλήσεις τους έδειχναν συμπάθεια προς τόν άποθανόντα Χό Τσι Μίνχ.

Είμαι αρκετά παράξενη ή πολύ μεγάλη ένεργητικοποίηση των φοιτητών στο θέμα: Βιετνάμ. Ένα από τά καλύτερα βιβλία που έκδόθηκαν ως τó 1967 γύρω από τόν πόλεμο του Βιετνάμ είναι αυτό που συνέγραψαν δυό φοιτηται του Πανεπιστημίου του Δυτικού Βερολίνου με τίτλο: «Vietnam-genesis eines konfliktes» (1966). Οί δύο συγγραφείς άναπτύσσουν μιá άξιοπρόσεκτη θεωρία περί άποικιοκρατίας².

1. Πρβ. Erklärung der evag. Studenten pfarrer in der BRD von 15.9.67, im Junge Kirche 10/67 σ. 602 - 604.

2. Jürgen Jeziorowski, Studenten im Aufbruch, 1968 σ. 35.

Ὁ καθολικὸς καὶ εὐαγγελικὸς φοιτητικὸς σύνδεσμος σὲ ἀπὸ κοινοῦ μελέτῃ τοῦ Βιετναμικοῦ πολέμου δημοσίευσε τὶς ἀπόψεις τους μὲ τίτλο: «Ein Krieg Klagt an» (1967) μὲ 48 θέσεις. Πρόκειται γιὰ μιὰ ἔντονη διαμαρτυρία κατὰ τοῦ πολέμου στὸ Βιετνάμ καὶ κυρίως κατὰ τῶν Η.Π.Α. οἱ ὁποῖες, σύμφωνα μὲ τὴν καταγγελία τῶν φοιτητῶν βοηθοῦν μιὰ «διεφθαρμένη στρατιωτικὴ δικτατορία». Ἔτσι βλέπουν τὴν ἄμυνα τῶν νοτιῶν Βιετναμιτῶν κατὰ τῶν κομμουνιστῶν τοῦ βοτείου Βιετνάμ, χωρὶς οἱ φοιτηταὶ αὐτοὶ νὰ εἶναι κομμουνισταί, ἀλλὰ καὶ χωρὶς νὰ εἶναι σὲ θέση νὰ μποροῦν νὰ ἐλευθερωθοῦν ἀπὸ τὴν προπαγάνδα ἢ ἀπὸ τὴ σύγχυση τῶν ἡμερῶν μας σὲ ὅ,τι ἀφορᾷ στὶς ἔννοιες πολιτικοῦ πεδίου.

Ἡ εἰσβολὴ στὴν Καμπότζη ὑπῆρξε μιὰ ἄλλη αἰτία ἀνταρσίας τῶν φοιτητῶν κυρίως στὶς Η.Π.Α. Οἱ φοιτηταὶ νομίζουν, ὅτι μποροῦν καὶ πρέπει νὰ κατευθύνουν τὴν ἐξωτερικὴ πολιτικὴ τῆς χώρας τους. Διαμαρτύρονται καὶ φτάνουν ὥς τὴν ἀνταρσία οἱ φοιτηταὶ τῆς Δυτικῆς Γερμανίας, γιὰ τὴν φιλικὴ ὑποδοχὴ τοῦ Σάχη τῆς Περσίας καὶ προκαλοῦν σκηνές μὲ θύματα, σὰν νὰ νοθεύονταν ἡ δημοκρατία τους ἀπὸ τὴ φιλοξενία ἐνὸς Βασιλιᾶ, μιὰ δημοκρατία μὲ πλαίσια, χωρὶς οὐσιαστικὸ περιεχόμενο, μέσα στὴν ὁποία οἱ ἴδιοι φέρονται ἀντιδημοκρατικά, ὥς τὸ σημεῖο τῆς ἀναρχίας.

Κάτι ποὺ ἐρεθίζει τοὺς ἐπαναστατημένους φοιτητὰς εἶναι ποὺ τὶς διαμαρτυρίες τους τὸ κοινὸ τὶς ἀντικρύζει μὲ ἀπάθεια ἢ μὲ συγκατάβαση λέγοντας τὸ γνωστὸ, «νέοι εἶναι, εἶναι παιδιὰ ἀκόμη». Κατ' αὐτὸ τὸν τρόπο ὅλο καὶ πλαταίνει τὸ χάσμα μεταξὺ τῆς ὥριμης καὶ τῆς νέας γενεᾶς. Τὸ κοινὸ ἀντικρύζει τὶς διαμαρτυρίες τους σὰν ἓνα φαινόμενο ὀψιμης ἐφηβικότητος, φαινόμενο τῆς ἀνωριμότητος, γιὰ τὸ ὁποῖο δὲ χρειάζεται ἀναμέτρηση. Αὐτὴ ἡ στάση τοῦ κοινοῦ ἐρεθίζει τοὺς νέους μὲ ἀποτέλεσμα τὴν ἀσυνεννοησίαν. Κι' ἀκόμη αἰτία γιὰ τὴν ἐπίταση τοῦ χάσματος καὶ τὴ συνέχιση τῶν διαμαρτυριῶν καὶ τῶν ἀταξιῶν τους εἶναι ποὺ πολλοὶ τοὺς χαρακτηρίζουν ὡς νευρωτικούς ἢ μιλοῦν γιὰ ἐγκληματικὰς τάσεις τῶν νέων τῆς κοινωνίας τῆς εὐημερίας, ὅσο κι' ἂν οἱ ἐπαναστάτες ἰσχυρίζονται, πὼς πίσω ἀπὸ τὰ φαινόμενα ὑπάρχουν σκοποὶ μὲ ἰδεαλιστικὴ ἀνθρώπινη εἰκόνα, οἱ ὁποῖοι θὰ συντελέσουν στὴ δημιουργίαν μιᾶς τέλειαν κοινωνίας, κάτι τὸ οὐτοπιστικόν, ποὺ δικαιολογεῖται ἀπὸ τὴν ἀπειρία τῆς ἡλικίας.

Ἡ δημιουργία τέλειαν κοινωνίας εἶναι ἓνα παμπάλαιον ὄνειρον. Εἶναι ὁ πυρήνας ὅλων τῶν οὐτοπιῶν, ἡ πίστη, τὸ δόγμα πολλῶν ἐπαναστατῶν, ὅτι ὅμως μπορεῖ νὰ προέλθῃ ἀπ' αὐτὸ μᾶς τὸ δείχνει τὸ παράδειγμα τοῦ Μάο. Δὲ μποροῦν νὰ ἰδοῦν οὔτε νὰ φαντασθοῦν οἱ ἐπαναστατημένοι φοιτηταὶ τὸ ἀδιέξοδον καὶ τὸ ἄτοπον, στὸ ὁποῖο θὰ ὀδηγήσῃ ἡ πολιτικὴ πραγματικότητα τὶς οὐτοπίες τους. Ἔτσι ἐπηρεασμένοι ἀπὸ τὶς οὐτοπίες τους ἔρχονται σὲ

ἀντίθεση με τὴν πραγματικότητα. Αὐτὴ τοὺς ἐρεθίζει πολὺ καὶ σὰν ἀποτέλεσμα ἔχομε τίς σὲ διάρκειαι διαμαρτυρίες, ἀλλὰ καὶ τίς ἀσχημίες τους.

Ἀ β ε β α ι ό τ η τ α

Μιὰ ἄλλη αἰτία, ποὺ προκαλεῖ τίς ἀντιθέσεις, τὴν πάλῃ καὶ τίς ἀναστατώσεις εἶναι ποὺ τὸ πέρασμα ἀπὸ τὸν κόσμον τῶν ἀνγλικῶν μέσα στὸν κόσμον τῶν ὀρίμων εἶναι ἡ πιὸ μεγάλη περιπέτεια, ἡ πιὸ ὀδυνηρὴ γιὰ τὸ νέο, γι' αὐτὸ καὶ ἐπαναστατεῖ. Τὴ σκέψη του τὴν κατέχει μιὰ ἀβεβαιότητα τῆς ζωῆς. Προσπάθεια τοῦ ἡ ἀναζήτησις γιὰ δική του αὐτοῦπόστασις. Ζῇ μέσα σὲ κάποια ἀπελπισία, προσπαθεῖ νὰ βρῇ τὸν ἑαυτό του, νὰ γίνῃ «ὑπαρξή». Ὁ ἄνθρωπος δὲν εἶναι, ἀλλὰ γίνεται «ὑπαρξή». Ὁ ἀγώνας εἶναι δύσκολος. Κατέχεται ἀπὸ ἓνα ἀόριστο φόβο, αὐτὸ ποὺ ὀνομάζομε «ἀγωνία». Ὁ νέος ἀναρωτιέται πολλὰς φορές: ποῖος εἶναι. Δὲν εἶναι βέβαιος γιὰ τὸ τί θέλει νὰ γίνῃ, φοβᾶται μήπως γίνῃ κάτι τὸ ἀσήμαντο, μιὰ παρουνιχίδα. Ἐτσι μέσα σ' αὐτὴ τὴ σύγχυσις γίνεται ἀνυπότακτος καὶ ἐπαναστάτης. Προσπαθεῖ νὰ δοκιμάσῃ τὴν αὐτονομία του καὶ τὴν αὐτοῦπόστασίν του. Στὴν προσπάθειά του αὐτῇ, παρασύρεται πρὸς τὴν ἀνταρσία καὶ τὴν ἀναρχία ἢ βρίσκει τὴν εὐκολὴ λύση γιὰ τὰ δύσκολα προβλήματα καταφεύγοντας στὸ L.S.D. Λύσεις κάθε ἄλλο παρὰ πετυχημένες, γιὰ αὐτὲς εἶναι αὐταπάτες.

Ν α ρ κ ω τ ι κ ᾶ

Οἱ νέοι ποὺ χρησιμοποιοῦν ναρκωτικὰ αὐξάνουν συνεχῶς σὲ ὅλο τὸν κόσμον προπαντὸς στὶς δυτικὰς δημοκρατίες. "Ὅσο κι' ἂν δὲν ὑπάρχῃ ἀπόλυτη σχέση μετὰ τῆς καταχρήσεως φαρμάκων καὶ τῆς φοιτητικῆς ἀνταρσίας, ὥστόσο ὑπάρχει κάτι τὸ σχετικὸ τὸ ὑποβοηθητικόν. Οἱ νέοι στὶς δυτικὰς δημοκρατίες καὶ στὶς Η.Π.Α. χρησιμοποιοῦν πολλὰ εἴδη ναρκωτικῶν, μαριχουάνα, χασίς, L.S.D., ἀμφεταμίνες, μεσκαλίνη, πεγιότ, κοκαΐνη, βαρβιτουρικά, καθὼς καὶ ἐξωτικὰ φάρμακα, ποὺ τελευταῖα κυκλοφοροῦν παρανόμως στὶς Η.Π.Α. (L.T.P. M.D.A.,) Μόρνινγκ, Γκλόρυ, Κατρίπ, Σηγουήντ κλπ.). Κατὰ τὴν ἀπόψιν τοῦ Ἀμερικανοῦ Καθηγητοῦ Σαουλ Μπάτμαν οἱ νέοι εἶναι συχνὰ ἀπογοητευμένοι καὶ δυστυχεῖς ἀπὸ τὴν ὕλιστικὴ καὶ κατευθυνόμενη κοινωνία. Αὐτοῦ τοῦ εἶδους ὁ τρόπος ζωῆς ἀποκλείει τὰ συναισθηματικά, τίς συγκινήσεις καὶ τὴν εὐθύτητα. Νομίζουν ὅτι ἡ ἐκπαίδευσις, ἡ ὁποία κατευθύνεται σὲ οἰκονομικὰ ἐπιτεύγματα εἶναι ἀποκρουστικὴ. Δὲν χωρεῖ καμιὰ ἀμφιβολία κατὰ τὸν Μπάτμαν, πὼς ὑπάρχῃ σχέση ἀνάμεσα στὴ φυγὴ ἀπὸ τὴν πιεστικὴ πραγματικότητά τῆς σύγχρονης ζωῆς καὶ στὴ χρῆσιν ναρκωτικῶν¹. «Ἡ ἐμπειρία τῶν ναρκωτικῶν παρέχει στιγμὲς μυστικι-

1. Π. Λινάρδος, Ἡ σκληρὴ ἀπογοήτευσις, στρέφει τοὺς νέους πρὸς τὰ ναρκωτικά, ἐπιστήμονες ἐπισημαίνουν στὸ Συμπόσιον περὶ ἐφηβείας, Βῆμα, 28.9.69.

μοῦ, ξαφνικῆς σωτηρίας καὶ ἄμεσης χάρης. Οἱ χρησιμοποιοῦντες ναρκωτικὰ ἰσχυρίζονται ὅτι νιώθουν μαγικὴ κυριαρχία, ὠκεάνειο ἔρωτα, καὶ καλλιτεχνικὴ δύναμη. Λένε ἱστορίες γιὰ ὄνειρώδεις κόσμους ἐκτὸς χρόνου, ὅπου τὰ χρώματα ἔχουν ἤχους καὶ τὴ μουσικὴ τὴ βλέπει κανεὶς»¹. Ἡ πραγματικότητα στὴ ζωὴ μας εἶναι κάτι ἄλλο ἀπ' αὐτὲς τὶς παραισθήσεις. Οἱ ἀπαιτήσεις τῆς στέρεας καὶ κάπως σκληρῆς. Ἡ ὑπερνίκηση εἶναι ἀπαραίτητη, αὐτὴ ὅμως δὲ γίνεται μὲ τὴ φυγὴ καὶ μὲ τὴν ἀπομόνωση ἀπὸ τὴν κοινωνία. "Ὅλοι οἱ ναρκωμανεῖς ζοῦν σὲ κοινωνικὴ ἀπομόνωση, εἶναι τύποι ἢ γίνονται σιγὰ σιγὰ ἀντικοινωνικοί. Ἀπουσιάζει ἀπ' αὐτοὺς ἡ εὐθύνη καὶ δὲν ὑπάρχει ὀριμότητα, τοὺς λείπει ἡ ἱκανότητα νὰ ὑπομένουν τὴν ἀγωνία, ν' ἀνέχωνται τὴν ἔνταση, νὰ παλεύουν μὲ τὴν ἀμφιβολία, ν' ἀντιμετωπίζουν συγκρούσεις καὶ νὰ ζοῦν μὲ ἀπογοητεύσεις. "Ὅσοι δὲν καταφέρνουν νὰ κατανικοῦν τὶς δυσχέρειες, ὅσοι δὲν μποροῦν νὰ ἀντιμετωπίσουν τὶς εὐθύνες τῆς ὀριμότητας, πνιγμένοι μέσα στοὺς φόβους τοὺς καὶ στὶς ἀτολμίες τοὺς, ἐπαναστατοῦν κατὰ τῶν ἡθῶν τῆς κοινωνίας καὶ κάνουν κάτι, ποὺ αὐτὴ δὲν τὸ ἐπιθυμεῖ, καταφεύγουν στὰ ναρκωτικά. Εἶναι περίεργο μέσα στὶς κοινωνίες τῆς ἀφθονίας καὶ τῆς εὐημερίας, τὸ κοινωνικὸ ἄγχος νὰ παίρνη ἔκταση καὶ ἔνταση τέτοια ποὺ νὰ στρέφῃ τοὺς νέους πρὸς τὰ ναρκωτικά, σὰν ἀντίδραση πρὸς τὴν καταναλωτικὴ κοινωνία. Τὸ κακὸ στὶς ἀναπτυγμένες χώρες τὸ θεοποίησαν οἱ μπῆτνικς τοὺς ὁποίους μιὰ διεστραμμένη καὶ ἀνόητη φιλολογία ἐπεχείρησε νὰ τοὺς παρουσιάσῃ σὰν ἀναμορφωτὰς τῆς κοινωνίας. Κατόπιν τὸ πῆραν οἱ Χίππς, μιὰ κατηγορία ἀνέργων, πολλοὶ ψευτοδιανοούμενοι καὶ κατόπιν ἓνα ποσοστὸ σπουδαστῶν γενικὰ μειωμένης ἡθικῆς ἀντιστάσεως καὶ μειωμένου ἀνδρισμοῦ. Κατόπιν ἡ χρῆση τῶν ναρκωτικῶν ἔγινε σὲ πολλὰς περιπτώσεις γελοῖος, διεστραμμένος σνομπισμός, σὲ ἄλλες ἀπλὴ περιέργεια, σὲ ἄλλες καταφυγὴ καθαρὰ ψυχικῆς ραστώνης καὶ ὀκνηρίας, καὶ σὲ ἄλλες πρόσχημα διαμαρτυρίας κατὰ τῆς ὀριμῆς γενεᾶς καὶ τῆς καθιερωμένης κοινωνικῆς ἀγωγῆς τῆς.

Ο ΦΟΒΟΣ

Μιὰ ἄλλη αἰτία τῆς ἀνταρσίας τῶν νέων εἶναι ἡ σκέψη, πὼς μπορεῖ νὰ πραγματοποιηθῇ ἡ ἀθεράπευτη ὀλικὴ καταστροφὴ τοῦ κόσμου, ἡ ὁποία δημιουργεῖ μιὰ ἀρρωστημένη κατάσταση τέτοια, ποὺ ὀδηγεῖ τὸν ἄνθρωπο σὲ ἓναν φαταλισμὸ, σὲ μιὰ ἀπελπισία. Ὑπάρχει κάτι ποὺ περιίπτταται στὸν κόσμο, σκιάζει τὴ χαρὰ καὶ πικραίνει τοὺς ἀνθρώπους.

Εἶναι ὁ μέγας αἰνιγματώδης φόβος τῶν ἡμερῶν μας. Μ' αὐτὸ δὲν ἐννοοῦμε μόνον καὶ κατὰ πρῶτο λόγο τὸ φόβο ποὺ προέρχεται ἀπὸ τὴν ἀπειλὴ

1. Χάιμ Τζινόττ, Μεταξὺ γονέων καὶ ἐφήβων, ἔνθ' ἀνωτ. σ. 155 κ.έ.

καὶ τὴν ὑποψία τοῦ ἀτομικοῦ πολέμου, ὅσο κι' ἂν ἡ ἔκρηξη αὐτοῦ δὲν ἀποκλείεται, παρὰ τὸ ὅτι ὁ κίνδυνος αὐτοῦ τοῦ ὅπλου, τοῦ μηχανικοῦ μέσου, βρίσκεται λιγότερο στὸ θερμὸ πόλεμο καὶ περισσότερο στὸν ψυχρὸ, στὸ ἀδυνατίσμα τῶν νεύρων, στὸν πόλεμο τῶν νεύρων, ὅπως σωστά τὸν ἀποκαλοῦμε.

Ἡ οὐσία τοῦ φόβου στὶς ἡμέρες μας βρίσκεται πρὸ πέρα ἀπὸ τὸ φόβο τῆς ἀτομικῆς βόμβας· οἱ ρίζες του εἶναι βαθύτερες. Ἡ ἀρχὴ καὶ ἡ βάση τοῦ φόβου τοῦ σημερινοῦ ἀνθρώπου δὲν εἶναι τόσο ἐξωτερικά, δὲ βρίσκεται ἀπλῶς σὲ ἐξωτερικὲς ἀπειλές, παρὰ εἶναι ριζωμένος στὴν ψυχικὴ κατάστασή του. Κι' ὅμως ὁ φόβος, ἡ ἀγωνία καὶ ἡ ἀνησυχία δὲν ἔπρεπε σήμερα νὰ φωλιάζουν τόσο βαθιὰ μέσα σὲ μιὰ βιομηχανικὰ ὁργανωμένη κοινωνία, ἡ ὁποία μὲ τὴν τεχνικὴ ἀπομάκρυνε τόσους πολλοὺς κινδύνους ἀπὸ τὴ ζωὴ τῶν ἀνθρώπων καὶ τὴν ἐξασφαλίζει κατὰ τρόπο πού δὲν μπορεῖ μὲ κανένα λόγο νὰ συγκριθῇ μὲ προηγούμενες ἐποχές. Σήμερα οἱ κοινωνίες τῶν ἀνθρώπων εἶναι περισσότερο ἀπὸ κάθε ἄλλη ἐποχὴ πολιτισμοῦ προφυλαγμένες ἀπὸ πείνα, φτώχεια, ἀρρώστιες, ἐπιδημίες, θεομηνίες καὶ ἀπὸ τόσα ἄλλα, ἀπὸ τὰ ὁποῖα σὲ παλιότερες ἐποχές ὑπόφεραν οἱ μεγάλες μάζες. Κι' ὅμως, παρ' ὅλα αὐτὰ ὁ σημερινὸς ἀνθρώπος μέσα στὴν τεχνοποιημένη κοινωνία, βλέπομε νὰ κατέχεται ἀπὸ μιὰ ἀγωνία καὶ ἓνα ἄγχος ζωῆς, ἀπὸ δισταγμὸ καὶ ἀνησυχία καὶ ἀπὸ μιὰ ἐτοιμότητα νὰ πανικοβληθῇ, νὰ χάσῃ τὸ νοῦ του ἢ νὰ πέσῃ στὴν ἀπελπισία. Αὕτῃ ἡ κατάστασή του ἔρχεται σὲ παράδοξη ἀντίθεση μὲ τὴν ἐξασφαλισμένη εὐμάρειά του. Κι' ὅμως εἶναι δύσκολο νὰ στήσῃς ἀπέναντι στὴν ἀγωνία καὶ στὴν ἀγχώδη κατάσταση τοῦ σημερινοῦ ἀνθρώπου τὴ σταϊκή ἡσυχία, μὲ τὴν ὁποία ἓνας ἀνατολίτης ἢ ἓνας ἀνθρώπος τῶν παλαιότερων ἐποχῶν ἀντίκρυζε τὸν κίνδυνον, πού παραμόνευε γύρω του. Αὐτὸς ἤξερε ἀπὸ τὴν καθημερινὴν πείρα του, ὅτι ἡ ζωὴ, αὕτῃ καθαυτὴ, εἶναι ἐπικίνδυνη. Σ' αὐτὸν δὲν ἦταν ἀνάγκη νὰ διδάξῃ κανένας ἐκεῖνο τὸ «ἐπικινδύνως ζῆν» πού εἶπε ὁ Νίτσε, φράση πού ὕστερα ἀπ' αὐτὸν τὴν κακομεταχειρίσθησαν τόσο πολὺ. Κι' οὔτε εἶχε ἀνάγκη νὰ παρορμηθῇ καὶ νὰ προσκληθῇ νὰ ζῇ ἐπικίνδυνα, γιατί τοῦ ἦταν συνειδητό, ὅτι ζωὴ καὶ κίνδυνος εἶναι ἀδιαχώριστα ἐνωμένα. Ὁ ἀνθρώπος ὅμως τῶν βιομηχανικῶν κοινωνιῶν καὶ ἀνέσεων τοῦ τεχνικοῦ πολιτισμοῦ φαίνεται, ἀπὸ τὴν ὑπερβολικὴ δίψα γιὰ ἀσφάλεια, νὰ ἔχασε αὕτῃ τὴ στοιχειώδη καὶ φυσικὴ γνώση. Γι' αὐτὸ καὶ δημιουργεῖ κατὰ ὑπερβολικὸ τρόπο ἐλπίδες ἀσφάλειας, πού δὲν μποροῦν νὰ πραγματοποιηθοῦν, πού διαψεύδονται. Ἡ πλάνη καὶ ἡ διάψευση αὕτῃ αὐξάνουν τὴν ἀγωνία, μεγαλώνουν τὸ ἄγχος καὶ ἀνεβάζουν τὸν κίνδυνον. Ὅσο πρὸ ἔντονα καὶ σύψυχα ἐπιδιώκει τὴν ἀσφάλεια, τόσο καὶ πρὸ πολὺ λησμονεῖ, πὼς θάνατος καὶ ζωὴ, ζωὴ καὶ κίνδυνος εἶναι στενὰ καὶ ἀδιαχώριστα δεμένα, τόσο πρὸ

πολύ ἀνακαλύπτει τὴν πλάνη του, ἀνακάλυψη ποὺ ὅλο καὶ αὐξάνει τὴν τάση του γιὰ φόβο, ἀγωνία καὶ πανικό.

Ὁ φόβος καὶ τὸ ἄγχος, ποὺ κρυφосέρνεται καὶ ἀπλώνεται μέσα στὶς καλοστεκούμενες καὶ ἀπαστράπτουσες ἀπὸ μηχανές κοινωνίες μας, εἶναι γέννημα μιᾶς δυσαρέσκειας, ποὺ κατέχει τὸν ἄνθρωπο μέσα στὸν τελειοποιημένο κόσμο τῆς μηχανῆς. Ἡ δυσαρέσκεια αὕτῃ ἐπιδρᾷ ἐπάνω στὸν ψυχικὸ κόσμον τῶν νέων, οἱ ὅποιοι καὶ ἐπαναστατοῦν, χωρὶς νὰ ξέρουν καλὰ καλὰ τὸ γιατί. Ὅσο πιὸ πολὺ ἀναπτύσσεται καὶ κρατύνεται ὁ τεχνικὸς πολιτισμὸς, τόσο καὶ πιὸ τυραννικὰ γίνεται στὸν ἄνθρωπο συνειδητὸ τὸ κενὸ αὐτῆς τῆς πρό-όδου, ἐνῶσω αὕτῃ δὲν ὑπηρετεῖ ἓνα ὑψηλὸ νόημα, ἐνῶσω αὕτῃ δὲν ὑποτάσσεται σ' ἓνα ὑψηλὸ ἀνθρωπιστικὸ σκοπὸ, ὑψηλότερο ἀπὸ τὸ βιοτικὸ ἐπίπεδο, τὴν ἄνεση καὶ τὴ διασκέδαση, τὴν ἀπόλαυση, σὲ μιὰν ἀνώτερη προσπάθεια¹, ἐνῶσω δὲν παραμερίζεται ἡ βία καὶ ὁ τρόμος;

Ὅσο κι' ἂν ἡ ὥριμη γενεὰ διδάσκη στὰ σχολεῖα τὸν ἐξοβελισμό τῆς βίας καὶ τὸ σεβασμὸ πρὸς τὰ ἀνθρώπινα δικαιώματα, ὥστόσο τὰ παντοῖα μέσα τῆς μαζικῆς ἐπικοινωνίας δὲν μᾶς παρουσιάζουν κάθε ἡμέρα σχεδὸν τίποτε ἄλλο, παρὰ γεγονότα καὶ καταστάσεις βίας, μὲ ἀποτέλεσμα νὰ ἐξοικειώ-νονται πρὸς τὴ βία καὶ μὲ τὴν ἰδέα τῆς βίας οἱ πάντες σὲ ἔκταση καὶ βαθμὸ ποὺ δὲν ὑπῆρχαν σὲ ἐποχές, ὅπου ἡ βία ἦταν στοιχεῖο τοῦ ἀγῶνα γιὰ τὴ ζωὴ. Περισσότερο ἐπηρεάζονται οἱ νέοι ἀπὸ τὶς σκληρὲς βίας ἀπὸ τὶς βίαιες μαζι-κὲς μετακινήσεις, τοὺς ἐπιστημονικὰ ὀργανωμένους διωγμούς, τὴ συντριβὴ τῶν ἀσθενεστέρων λαῶν, τὶς ἀπίθανες γενοκτονίες κλπ. Διαποτίζονται ἀπὸ τὴ βία, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὸν τ ρ ό μ ο. Κάτω ἀπ' αὐτὲς τὶς συνθήκες πῶς νὰ διδάξης στὰ παιδιὰ, στὴ νεολαία τὸν ἀνθρωπισμό, τὴν ἐλευθερία, τὴ δικαιο-σύνη, τὴν κριτικὴ σκέψη, τὸ σεβασμὸ στὸν ἄνθρωπο καὶ τὸ αἶσθημα τῆς εὐ-θύνης; Ἔτσι δὲν εἶναι καὶ παράξενο, πῶς ἐξαπλώνεται τὸ πνεῦμα τῆς ἀναρ-χίας, ἀλλὰ καὶ πῶς πνίγεται ὁ νέος ἀπὸ τὸ ἄγχος, τὸ φόβο καὶ τὸν τρόμο καὶ προσπαθώντας νὰ βρῇ διέξοδο, τρέπεται πρὸς ἀντικοινωνικὲς κατευθύνσεις.

ΠΑΓΓΜΑ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑΣ

Μιὰ ἄλλη αἰτία εἶναι ποὺ οἱ σύγχρονοι νέοι αἰσθάνονται τὸν ἑαυτό τους σὰ «μειονότητα ἐν διωγμῷ». Παραπονοῦνται διαρκῶς κατὰ τῶν ὀρίμων καὶ ζητοῦν περισσότερη ἐλευθερία κινήσεων. Θέλουν νὰ ζήσουν σὲ μιὰ κοινο-νία διαφορετικὴ ἀπὸ τὴν κοινωνία τῶν πατέρων τους. Ἐξομολογοῦνται,

1. Ἰω. Ν. Ξηροτύρη, Ἐπὶκαιρα κοινωνικὰ προβλήματα. Στὸ βιβλίο αὐτὸ ἐξετάζεται ἐκτὸς τῶν ἄλλων καὶ ἡ ἐπίδραση τοῦ τεχνικοῦ πολιτισμοῦ ἐπὶ τῶν κοινωνικῶν σχημάτων τῆς ψυχολογίας, τῆς σκέψεως καὶ τῆς συμπεριφορᾶς τῶν συγχρόνων ἀνθρώπων, ἐνθ' ἀ-νωτ. σ. 112 κ.έ.

πώς σπάνια βρίσκουν κατανόηση από τους μεγαλύτερους. Πάσχουν από ένα είδος «συμπλέγματος ἐλευθερίας». Χαρακτηριστικό αὐτοῦ τοῦ συμπλέγματος εἶναι τὸ ἐξῆς ἐπεισόδιο, ποὺ συνέβη πέρυσι στὴν Ἀγγλία — χωρὶς βέβαια νὰ εἶναι καὶ μοναδικό — «Ένας νέος καὶ μιὰ νέα πῆγαν σὲ ἕνα κινηματογράφο ὁ λ ὁ γ υ μ ν ο ι. Ἐκοψαν εἰσιτήρια. Μπῆκαν μέσα. Κάθισαν σὲ δυὸ θέσεις καὶ παρακολουθοῦσαν ὁλόγυμνοι τὸ φιλμ ποὺ πρόβαλε ὁ κινηματογράφος... Δὲν τοὺς ἐνόχλησε κανένας, παρὰ μόνο ἡ ἀστυνομία... Οἱ νέοι κάτω ἀπὸ ἕνα εἶδος «κομπλέξ» ἐλευθερίας, ἀναζητοῦν μὲ μανία τὸ καινούριο, τὸ ἐκκεντρικό. Ἀναζητοῦν νέους ὀρίζοντες δικούς τους. Πάσχουν ἀπὸ μιὰ ἐλευθερία τέτοιας μορφῆς, ποὺ καμιὰ ἀπὸ τίς προηγούμενες γενεές ὅχι μόνο δὲν μποροῦσε νὰ τὴν ἀπολαύσῃ, παρὰ οὔτε καὶ νὰ τὴν ὀνειρευθῇ. Πάσχουν ἀπὸ μιὰ ἐλευθερία, τὴν ὁποία ἀπολαμβάνουν πολὺ μορφα καὶ πολὺ μερα ἀλλὰ καὶ ἀντιφατικά, ὥστε νὰ φτάνουν ὡς τὴν ἀναρχία¹.

ΕΛΛΕΙΨΗ ΜΕΤΑΦΥΣΙΚΗΣ ΣΚΕΨΗΣ

Ἡ μεταφυσικὴ ἐρημία καὶ ἀδιαφορία, ἡ ἔλλειψη ἰδανικῶν καὶ ἡ ἔντονη καὶ διάχυτη τάση περιφρονήσεως τῆς ἀτομικῆς ἀξίας, ὀδηγεῖ τὸν χωρὶς φιλοσοφικὴς ρίζες σύγχρονο ἄνθρωπο, καὶ πιὸ πολὺ τὸν τέλεια ἀρριζωτο νέο, στὸ μηδενισμό. Ἡ ὑλιστικὴ θεωρία ποὺ εἶχε θεωρηθῇ ἐπὶ τόσες δεκαετίες λυτρωτικὴ, παρουσιάζει τώρα τὴν ἀντίθετη ὄψη, φέρνει στὴν ἐφαρμογὴ τῆς τὸν ἄνθρωπο σὲ νέα ἀδιέξοδα. Ἡ φιλοσοφία ἔχασε ἀπὸ πολλοῦ, μὰ περισσότερο στὴν ἐποχὴ μας, τὴν ἐνεργητικὴ σημασίαν της. Ἀπὸ «φιλοσοφεῖν» κατάντησε ἀπλὴ συσσώρευση γνώσεων... Ἐτσι ὁ σημερινὸς ἄνθρωπος ἔχασε τὴν ἐκσταση μπρὸς στὴ δημιουργία, ἀπώλεσε τὴ ζωντανὴ ἐρώτηση τοῦ φιλοσοφικοῦ νοήματος, δὲν ἀναρρωτιέται γιὰ τὸ νόημα τῆς ζωῆς καὶ τῆς ὑπάρξεως, παρὰ περιορίζεται στίς συνταγὰς ποὺ τοῦ παρουσιάζουν οἱ ἐκλαϊκευμένες ἐκδόσεις, ὁ τύπος, ἡ τηλεόραση, καὶ τὸ ραδιόφωνο. Θαρρεῖ πὼς τὰ ξέρεי ὅλα μὲ δυὸ μόνο λέξεις. Πάντως βιάζεται νὰ κρυφτῇ πίσω ἀπὸ μιὰ ἑτοιμὴ θεωρία, ἀπὸ ἕνα δόγμα, ἀπὸ ἕναν «—ισμό» —κι' αὐτὸ συμβαίνει πάντα σχεδὸν ἀμέσως μετὰ τὴν πρώτη ἐφηβεία. Κρύβεται λοιπὸν πίσω ἀπὸ ἕνα ἑτοιμο σύστημα καὶ κανονίζει τίς σχέσεις του μὲ τοὺς συνανθρώπους του μὲ ἕνα λακωνικό : «ναὶ κι' ἐγὼ εἶμαι ἀπὸ τοὺς δικούς σας» ἢ σὲ ἀντίθετη περίπτωσι καταδικάζει μὲ τὴ στερεότυπη φράση : «Ἀηδίες αὐτὰ ποὺ λέτε, ἀνοησίες, βλακείες»². Ἐτσι κυριαρχεῖ ἡ ἀσυνεννοησία, εἶναι ἀδόνητος ὁ διάλογος ἀνάμεσα σὲ ἀνθρώπους ποὺ ἀνήκουν σὲ διαφορετικὰ στρα-

1. Die Zeit, Νέα πολιτεία, Ἡ σύγχρονη γενεά, 3.11.67.

2. Fritz Leist, Γειτονιά μὲ τοὺς δαίμονες ἐνθ' ἄνωτ. σ. 9 κ.έ.

τόπεδα, με διάφορες αντιλήψεις. Αύτη την κατάσταση τη συναντούμε κατά χειροπιαστό τρόπο στις αιτίες των ταραχών των φοιτητών.

MIMHSEH

Ο μιμητισμός είναι μιὰ αίτια τῆς ἀναρχικῆς ἐξαπλώσεως τῶν ταραχῶν τῶν νέων, τῶν βιομηχανικῶν κοινωνιῶν, στίς «ὕπὸ ἀνάπτυξιν χώρες», κινήσεις οἱ ὁποῖες πέρα ἀπὸ τὴν μίμηση καὶ ἀπὸ τὴν γενικὴ ἄνοδο τοῦ βιοτικοῦ ἐπιπέδου, εὐνοοῦνται καὶ ἀπὸ τὰ μέσα ἐπικοινωνίας, τηλεοράσεως, κινηματογραφικῶν φιλμς, φωτογραφιῶν ποὺ δημοσιεύονται στὸν τύπο κλπ. Ἡ μίμηση εἶναι ἡ τάση τὴν ὁποία ἔχει ὁ ἄνθρωπος νὰ ἐπαναλαμβάνη σκέψεις καὶ ἐνέργειες ἄλλων, νὰ κἀνῃ δηλαδὴ ὅ,τι κἀνουν καὶ οἱ ἄλλοι. Ἡ μίμηση παίζει σπουδαῖο ρόλο στίς κοινωνικὰς ἐνέργειες τῶν ἀνθρώπων. Αὐτὴ μᾶς κἀνει δεκτικὸς διαφόρων μορφῶν πολιτισμοῦ. Πιὸ ἔντονα ἀπαντιέται ἡ τάση γιὰ μίμηση μέσα στὰ μέλη τῶν διαφόρων ομάδων, ἀλλὰ καὶ μεταξὺ ομάδων, καὶ λαῶν ἀκόμη. Ἡ μίμηση διευκολύνει πολὺ στὸ ν' ἀκολουθοῦν οἱ ἄνθρωποι, νὰ ὑπακούουν. Γιὰ τὸν Tard κοινωνία εἶναι τὸ σύνολο τῶν ψυχικῶν ἐπιδράσεων, ποὺ ἐκπορεύονται ἀπὸ κάθε ἄτομο. Ὁ βασικὸς λόγος τοῦ εἶναι: «Société c'est l'imitation», δηλαδὴ ἡ κοινωνία εἶναι μίμηση.

Αὐτὴ κατὰ τὸν Tard¹ εἶναι τὸ βασικὸ καὶ οὐσιαστικὸ στοιχεῖο ποὺ κἀνει τὴν κοινωνία. Θεωρεῖ τὴ μίμηση σὰ βάση καὶ οὐσία τῶν μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων σχέσεων. Τὴ μίμηση τὴ συναντοῦμε παντοῦ, σὲ κάθε ἀνάλυση κοινωνικοῦ φαινομένου καὶ κυρίως σ' ἐκεῖνα τὰ φαινόμενα ποὺ κλείνουν μέσα τους τὴν τάση γιὰ ἐξομοίωση ὅπως π.χ. καὶ στὸ φαινόμενο τῆς ἀνταρσίας τῶν φοιτητῶν, τῶν νέων στίς διάφορες χώρες². Δὲν εἶναι μόνο ὁ φοιτητικὸς κόσμος τῶν Η.Π.Α. καὶ τῶν δυτικῶν δημοκρατιῶν ποὺ βρίσκεται σὲ ἐξέγερση, παρὰ τὸ φαινόμενο εἶναι παγκόσμιο. Ἡ βιαιότητα προκαλεῖται κυρίως ἀπὸ τοὺς ἀριστεροὺς φοιτητὰς, οἱ ὁποῖοι ἐπιζητοῦν νὰ γενικεύσουν τὴν ἀναρχία. "Ὅσο κι' ἂν οἱ ἀντικειμενικοὶ σκοποὶ μπορεῖ νὰ εἶναι διάφοροι στίς διάφορες χώρες, ὥστόσο συνειδητὰ κι' ἀσύνειδα καταλήγουν νὰ σκορποῦν τὸ πνεῦμα τῆς ἀσυνδοσίας καὶ τῆς ἐξαρθρώσεως τῆς κοινωνίας. Καθίστανται διαρκῶς καὶ πιὸ βίαιοι. Πάντως ἡ μίμηση παίζει κι' αὐτὴ σὰν αἷτιο τῆς ἀνταρσίας ἓνα σπουδαῖο ρόλο κυρίως στοὺς φοιτητὰς τῶν «ὕπὸ ἀνάπτυξιν χωρῶν». Αὐτοὶ μιμοῦνται. Δὲ θέλουν νὰ μείνουν ἔξω ἀπὸ τὴν πρὸς τὰ πρό-

1. C. Tard, *Les Lois de l'imitation*, 1895. Στίς πρὸ τοῦ 1950 δεκαετίες ἡ θεωρία τοῦ Tard δὲ βρῆκε τὴν ἀνάλογη κατανόηση. Ἀπὸ τὸ 1950 καὶ ὕστερα ἄρχισε νὰ παίρνῃ ἰσχύ καὶ δύναμη, νὰ ἐπιδοκιμάζεται. Πρβλ. H. Schoeck, *Kleines soziologisches Wörterbuch*, 1969. Ἀῆμμα *Imitation*.

2. Ἰω. Ν. Ξηροτύρη, *Εἰσαγωγή στὴ κοινωνιολογία*, 1969 σ. 278.

σω πορεία!! Πέρα από τη μίμηση υπεισέρχονται κάτω από την αχλύ της άλλοι παράγοντες, που ένεργοῦν καὶ αἰχμαλωτίζουν τὸ διαμαρτυρόμενο κα, ἀντάρτη ἀπὸ μίμηση, τὸν κάνουν ὄργανο ἀσύνειδο ἄλλων σκοπῶν καὶ ἐπιδιώξεων, ἔτσι ὥστε νὰ νομίζη, πὼς ἀγωνίζεται γιὰ κάποιον ἰδανικὸ πού δὲν τὸ μαντεύει οὔτε μπορεῖ νὰ τὸ συνειδητοποιήσῃ στὰ οὐσιώδη χαρακτηριστικά του.

ΓΕΝΙΚΗ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΗ

Ἡ σχέση ἀνάμεσα στὴν ἐφηβικὴ καὶ ὥριμη γενεὰ , ἀνάμεσα σὲ γονεῖς καὶ παιδιὰ ἔχει οὐσιωδῶς μεταβληθῇ, σχετικὰ μὲ τὶς περασμένες ἐποχές, καὶ μάλιστα καὶ μὲ τὶς πιὸ κοντινές. Ἡ τρίτη φάση τῆς βιομηχανικῆς ἐπαναστάσεως, δηλαδὴ ἡ μετὰ ἀπὸ τὸ δεῦτερο παγκόσμιον πόλεμον ἀνάπτυξη τοῦ τεχνικοῦ πολιτισμοῦ, εἶχε τεράστια ἐπίδραση ἐπάνω στὰ διάφορα πεδία τῆς ζωῆς μας καὶ κυρίως στὸ ψυχοπνευματικὸ πεδίο. Ἐφερε τέτοιες ἀλλαγές πού καμιά ἄλλη ἐποχὴ δὲν μπορούσε νὰ τὶς προκαλέσῃ.

Οἱ ἐξωτερικὲς τοῦ ὕλικου κόσμου ἀλλαγές εἶναι ἐξόφθαλμες. Οἱ ἐσωτερικὲς ἐπάνω στὴν σκέψη, στὴ συμπεριφορὰ καὶ στὸ θυμικὸ τοῦ ἀνθρώπου δὲν εἶναι τόσο χτυπητές, εἶναι ὅμως βαθιές καὶ ἔντονες, ὅσο κι' ἂν, δὲν μᾶς παρουσιάζονται μὲ τὶς διαστάσεις τῶν ἐξωτερικῶν μεταβολῶν καὶ ἀλλαγῶν, ἐπειδὴ διαποτιζόμαστε στὸ ἐσωτερικὸ μας μέρα μὲ τὴν ἡμέρα.

Οἱ ἐπιδράσεις τοῦ βιομηχανικοῦ πνεύματος καὶ τοῦ τεχνοκρατικοῦ πολιτισμοῦ, πού βάνουν τὴ σφραγίδα τοὺς ἐπάνω στὴν ὁργάνωση τῆς σύγχρονης κοινωνίας μας, ἐκδηλώνονται κατὰ φυσικὸ λόγο πιὸ ἔντονα στὴ σκέψη, στὴ στάση καὶ στὴ συμπεριφορὰ τῶν νέων τῆς ἐφηβικῆς ἡλικίας, γιατί αὐτὴ εἶναι πιὸ δεκτικὴ, τόσο τῶν ἐπιδράσεων ὅσο καὶ τῶν ἀλλαγῶν, ἐπειδὴ διαμορφώνεται μέσα στὸ νέο κλίμα τῆς ἐποχῆς τοῦ βιομηχανικοῦ πνεύματος.

Ἀνάμεσα στὶς ἀλλαγές πού παρουσιάζονται στὶς ἀνθρώπινες σχέσεις μιὰ ἔντονη μορφή, ἐντονώτερη ἀπὸ κάθε ἄλλη ἐποχὴ, πῆρε ἡ διάσταση μετὰ τῶν γονέων καὶ παιδιῶν, μετὰ τῆς ὥριμης καὶ τῆς νέας γενεᾶς. Οἱ γονεῖς ὅπως καὶ κάθε ὥριμος στὴν ἡλικία ἄνθρωπος, δὲν εἶναι πιὰ γιὰ τὸ νέο, γιὰ τὸν ἐφηβο, πρόσωπα αὐθεντίας, παρὰ, τὸ ἐπιεικέστερο, εἶναι κάτι ἀπὸ τοῦ «ἴσου» πού πρέπει νὰ ἀναγνωρίζουν στὸν ἐφηβο τὸ ἐλάχιστον καὶ νὰ τοῦ παρέχουν ἴσα δικαιώματα.

*

Φαίνεται, ἐκτὸς ἀπὸ τὰ ἄλλα, πὼς ἡ σημερινὴ ὥριμη γενεὰ ἔχασε πολὺ πλευρὰ καὶ πολὺ μέρα τὸ σταθερὸ κοσμοθεωρητικὸ προσανατολισμὸ της

καὶ παραδέρνῃ χωρὶς σταθερὰ ἰδανικὰ καὶ ἡθικοὺς δεσμοὺς μέσα στὴ σύγχυση, ποὺ τῆς προκάλεσαν οἱ ἐπανωτὲς τεχνικὲς, οἰκομονικὲς καὶ πολιτικὲς ἀλλαγὲς τῆς τελευταίας εἰκοσαετίας. Τὰ βιώματα τῶν συχνῶν καὶ ἀλλεπαλλήλων αὐτῶν μεταβολῶν στὰ πεδία τοῦ ἐξωτερικοῦ καὶ ἐσωτερικοῦ κόσμου τῆς, τὴν ἀδυνατίσαν ψυχικὰ σοβαρὰ, ὥστε νὰ μὴν εἶναι πιὰ σὲ θέσῃ νὰ μπορῇ νὰ διαπαιδαγωγήσῃ τὸν ἔφηβο. Ἀλλωστε πολλὰς φορὲς αὐτοὶ οἱ ἴδιοι οἱ ὥριμοι δὲν εἶναι σὲ θέσῃ νὰ ἀνταποκριθοῦν στὶς ἀπαιτήσεις τῆς ζωῆς τους, ὅπως αὕτῃ ἔχει διαμορφωθῇ σήμερα ἀπὸ τὸν τεχνικο—βιομηχανικὸ πολιτισμό.

*

Ἡ οἰκογενειακὴ ζωὴ τῶν βιομηχανικῶν κοινωνιῶν μας ἔχει τρομερὰ φτωχύνει καὶ φυσικὰ δὲν μπορεῖ νὰ προσφέρῃ στὸ παιδί καὶ στὸν ἔφηβο δυνατότητες γιὰ τὴν ἀνάπτυξιν τῶν κοινωνικῶν του σχέσεων. Δὲν μπορεῖ νὰ τὸ βοηθήσῃ, ὥστε αὐτὸ νὰ ἐνταχθῇ ὁμαλὰ μέσα στὴν κοινωνία καὶ στοὺς κανόνες τῆς. Δεδομένου μάλιστα πὼς ἡ ἐποχὴ μας, αὕτῃ καθ' αὕτῃ ἀπαιτεῖ τόσο ἀπὸ τὸν ἔφηβο, ὅσο καὶ ἀπὸ τὸν ὥριμο πολὺ πιὸ μεγάλη ἀπὸ ἄλλοτε ὑπευθυνότητα, αὐτονομία καὶ προσωπικὴ πρωτοβουλία, σὲ στιγμή ποὺ λείπει ἡ ψυχικὴ βοήθεια, ἡ ψυχικὴ δύναμη, ἐκείνῃ ποὺ ἄλλοτε τρεφόταν καὶ δυνάμωνε ἀπὸ τὴν παράδοση, τὰ ἥθη τὰ ἔθιμα, καὶ ἀπὸ τὶς προσωπικὲς σχέσεις τῶν ἀνθρώπων, ποὺ θερμαίνονταν ἀπὸ περισσότερην ἐσωτερικότητα.

*

Ἡ ὥριμη γενεὰ μέσα στὴ δίνη καὶ στὴ σύγχυση τῶν καιρῶν μας φαίνεται νὰ ἔχασε τὴν ἐκάνοτητα νὰ μπορῇ νὰ τοποθετήσῃ τὴ νεότητα μέσα στὸ σύνολο τῆς ζωῆς, νὰ τὴν ὀδηγήσῃ ἔτσι, ὥστε αὕτῃ νὰ πειθαρχήσῃ ὅλες τὶς δυνατότητές τῆς. Φαίνεται νὰ μὴ μπορῇ νὰ συλλάβῃ τὴ σημασία τῆς νεότητος καὶ τὰ ὅριά τῆς, οὔτε καὶ τὴν ἀξία τῆς, ἀλλὰ καὶ τὴν ἀνεπάρκειά τῆς.

Λησμόνησε ἡ ὥριμη γενεὰ, πὼς ἡ ἐφηβεία εἶναι μιὰ ἀξία ἀνθρώπινη καὶ πὼς αὕτῃ ὀφείλει νὰ ὑποταχθῇ, ὅπως καὶ ὅλες οἱ ἄλλες, σὲ ἀξίες ὁλοένα καὶ πιὸ ὑψηλές. Κάθε στάδιο τῆς ἀναπτύξεώς μας ἀντιπροσωπεύει πραγματικὰ μιὰ ἀξία καὶ μιὰ δική του ἀποστολή. Μέσα στὴ σύγχυση τῶν πολυποικιλιῶν βιωμάτων καὶ ἀλλαγῶν τοῦ πολιτισμοῦ μας, ἡ ὥριμη γενεὰ ἢ ἀρνιέται ἢ ξεχνᾷ τὴ σημασία τῆς ἐφηβείας, δὲν τὴν προσέχει ἢ λυπᾶται τὴν κατάστασή τῆς ἀπὸ ἀδυναμία νὰ τὴν κατανοήσῃ ἢ ὑπόκειται σὲ σοβαρὴ πλάνη, ὅταν τὴ λατρεύῃ. Κάτω ἀπὸ τέτοιες καταστάσεις στάσεως τῆς ὥριμης γενεᾶς δὲν εἶναι παράξενο, πὼς ἐκτροχιάζεται ἢ ἐπαναστατεῖ ἡ ἐφηβικὴ ἡλικία καὶ σὲ συνέχειά τῆς ἡ νεότητα.

*

Ἡ συμπεριφορὰ τῶν νέων παρουσιάζεται μέσα στὰ πλαίσια τῆς ἡλικίας τους «κανονικῶς ἀνώμαλη». Διαβαίνει τὸ κανονικὸ καὶ προχωρεῖ πρὸς τὴν ἀνωμαλία, ποὺ τὴ χαρακτηρίζει ἡ μανία γιὰ ἀνεξαρτησία κι' ὄχι ἀπλῶς ἡ φυσιολογικὴ τάση, ἡ δικαιολογημένη ἀπὸ τὴν ἡλικία, παρὰ μανία γιὰ ἀνεξαρτησία, ποὺ ἐγγίζει καθαρὰ τὰ ὅρια τῆς ἀναρχίας. Στὴ συμπεριφορὰ τῶν νέων ποὺ παρουσιάζονται στὸ προσκῆνιο τῶν φοιτητικῶν ταραχῶν, κυριαρχεῖ ἔντονη προκλητικότηता ὄχι μόνον στὶς συζητήσεις, ἀλλὰ καὶ σὲ κάθε ἐνέργειά τους ἀκόμη καὶ στὸ ντύσιμό τους, φαινόμενο ποὺ διαβαίνει τὰ φυσιολογικὰ ὅρια τῆς συγκινησιακῆς ἀναταραχῆς αὐτῆς τῆς ἡλικίας. Ἐπίσης κάτι, ποὺ διαβαίνει τὰ ὅρια τῶν ἀλληλοσυγκρουομένων ἐπιθυμιῶν τῆς ἡλικίας τους εἶναι ἡ παρατηρούμενη ἔντονη ἠδονιστικὴ τάση καὶ τὸ ἀνεύθυνο. Ἡ πέρα ἀπὸ κάθε δικαιολογημένο — ἐξαιτίας τῆς ἡλικίας — ὄριο, ἀδυναμία προσαρμογῆς καὶ ἐντάξεως μέσα στὴν κοινωνικὴ ζωὴ. Τὸ ἀπροσάρμοστο φτάνει ὥς μιὰ ψυχοπνευματικὴ καὶ ψυχικὴ ἀνωμαλία ἢ ὥς τὴν ἔντονη ἀδυναμία.

Οἱ ἐπαναστατημένοι καὶ ἀναρχούμενοι φοιτηταὶ δὲν γνωρίζουν τίποτε ἀπὸ πόλεμο, δυστυχία, πείνα, οἰκονομικὴ κρίση, ἀνεργία ἔνδεια, πράγματα τὰ ὅποια ἴσως μόνον νὰ τὰ ἔχουν διαβάσει σὲ βιβλία. Εἶναι οἱ τυχεροὶ μεταπολεμικοὶ ἄνθρωποι: ἐλεύθεροι νὰ ζοῦν, νὰ ἐρωτεύονται, νὰ ταξιδεύουν, νὰ καταναλίσκουν νὰ ἱκανοποιοῦν πέρα ἀπὸ κάθε ὄριο τίς ἐπιθυμίες τους, μέσα στὶς κοινωνίες τῆς ἀφθονίας. Ἔτσι μεθυσμένοι ἀπὸ τὴν ἀνεξαρτησία καὶ τὴ χωρὶς ὄριο ἐλευθερία τους, παριστάνουν τὸν ἀντάρτη. Στέκονται στὸ κατώφλι τῆς ζωῆς καὶ διαμαρτύρονται κατὰ τῆς κοινωνίας, αὐτῆς ποὺ δὲν ἔφκιαξαν «ἀμφισβητοῦν» τὰ πάντα. Πολλὲς φορὲς τοὺς πιάνει ἓνα «ἄμωκ» καταστροφῆς, ἀμὼκ ἀπέναντι σὲ κάθε τι παλαιὸ καὶ παραδεδομένο. Νομίζουν ὅτι γνωρίζουν τί σημαίνει ἐλευθερία, τί σημαίνει πόλεμος, τί σημαίνει ἐγκλημα καὶ παίρνουν ἀνάλογη στάση ἀπέναντι στὴ ζωὴ, πιστεύοντας ὅτι μποροῦν νὰ τὴν ἀλλάξουν. Πῶς ὅμως νὰ τὴν ἀλλάξουν, ἀφοῦ δὲν τὴν κατανόησαν;

Οἱ κατευθύνσεις τους εἶναι πολυποίκιλες καὶ οἱ τάσεις τους διάφορες, ὥστε νὰ συνιστοῦν μωσαϊκὸ: ἐξτρεμισταὶ οἱ περισσότεροι, ἐπηρεασμένοι ἀπὸ τὸ μαρξισμό ἢ τὸ σοσιαλισμό, ἄλλοι ἀναρχικοί, μυστικισταί, ἄλλοι ὑπαρξισταὶ ἢ χίππυς, κι' ἄλλοι ἀνθρωπισταὶ καὶ φιλειρηνισταί. Οἱ περισσότεροι, ἴσως καὶ ὅλοι, πάντως ἡ μεγάλη πλειοψηφία δείχνει μονόπλευρη εὐαισθησία γιὰ τὸν πόλεμο τοῦ Βιετνάμ καὶ τὴν εἰσβολὴ στὴν Καμπότζη καὶ δὲν ἐνδιαφέρονται καθόλου γιὰ τὸ δράμα τῆς γενοκτονίας τῆς Μπιάφρα, τὸ θέμα τοῦ Θιβέτ καὶ προπαντὸς γιὰ τὴν εἰσβολὴ στὴν Τσεχοσλο-

βακία¹ καὶ γιὰ ὅσα ἄλλα συμβαίνουν στὸ παραπέτασμα, ὅπου οἱ ἐλευθερίες τοῦ ἀτόμου εἶναι ἀρκετὰ στραγγαλισμένες. Ἡ μ' αὐτὸ τὸ νόημα ἐπαναστατημένη φοιτητικὴ νεολαία τῆς Δύσεως εἶναι δυνατὸν νὰ δημιουργήσῃ συνθήκες, ποὺ θὰ μπορούσαν νὰ παραδώσουν τὸν ἐλεύθερο κόσμο σὲ ἀνελεύθερες δυνάμεις. Ἡ ἀνταρσία τους κατ' αὐτὸ τὸν τρόπο μπορεῖ νὰ ἀποτελῇ πορεία πρὸς τὴν καταστροφή. Ἡ ἐπίθεσή τους εἶναι τόσο ἄγρια καὶ ἀνημέρωση ποὺ θὰ πρέπει νὰ βάνῃ σὲ ἀνησυχία τὴν κοινὴ γνώμη τῆς Δύσεως.

Ὡστόσο ὅλη αὐτὴ ἡ περιρρέουσα φοιτητικὴ ἀναρχικὴ ἀτμόσφαιρα στὶς χώρες τῶν δυτικῶν δημοκρατιῶν, φαίνεται νὰ εἶναι ἓνα σύνδρομο τῆς κρίσεως, ποὺ περνᾷ ὁ δυτικὸς πολιτισμός. Φαίνεται νὰ εἶναι ἀποτέλεσμα μιᾶς πνευματικῆς κρίσεως ποὺ τὴν ἔφερε ἡ ἄνεση, ἡ ἀφθονία καὶ ἡ εὐημερία. Ἔχει κανένας τὴν ἐντύπωση, πὼς οἱ δυτικὲς βιομηχανικὲς κοινωνίες, οἱ δυτικὲς δημοκρατίες ἔχουν ἀπορροφηθῇ, τόσο ἀπὸ τὴν εὐημερία, ὥστε νὰ ἔχουν φτάσει, ὡς τὴν ἀποχαύνωση, σὲ σημεῖο ποὺ νὰ ἔχῃ ὁ ἄνθρωπος τέλεια χαμένα τὰ ὅρια τῆς ἐλευθερίας. Φαίνεται νὰ ἔχῃ λησμονήσει, πὼς ἡ ἐλευθερία ἔχει ὅρια.

Οἱ φοιτητικὲς ἀνταρσίες προδίδουν τὴ διαμάχη ποὺ κάνει ὁ ἄνθρωπος νὰ ἀγνοήσῃ τὰ ὅρια τῆς ἐλευθερίας, προδίδουν τὴ σύγχυση, ποὺ ἐπικρατεῖ ἀνάμεσα στοὺς ἀνθρώπους τῶν κοινωνιῶν τῆς εὐημερίας σὲ ὅ,τι ἀφορᾷ στὴν ἀλληλοκατανόηση. Μαρτυροῦν τὸ πόσο δὲ συνεννοοῦνται σήμερα οἱ ἄνθρωποι, γιὰτὶ οἱ σημασίες τῶν λέξεων καὶ τῶν ἐννοιῶν, παίρνουν στὸ νοῦ τοῦ καθενὸς διάφορα νοήματα, γίνονται ὅλο καὶ πιὸ προσωπικὲς, κλειστὲς, ποὺ ἀποκορροῦν τὴν ἐπικοινωνία καὶ δημιουργοῦν τὸ ξεμοναχιασμένο ἄτομο. Ἔτσι παρατηρεῖ κανένας, πράγμα ποὺ τὸ προδίδουν καὶ οἱ ἀνταρσίες καὶ οἱ ἐπαναστάσεις τῶν φοιτητῶν, πὼς ὁ ἄνθρωπος δὲν ἦταν ποτὲ σὲ καμιὰ ἄλλη ἐποχὴ τόσο «ἐπιθετικὸς, ἀρπακτικὸς, μονήρης, ἀτομιστῆς καὶ ταυτόχρονα ἀγελαῖος». Κάτι ποὺ διαπιστώνει τὸ χάσμα, τὸ βαθὺ χάσμα ποὺ χαίνει ἀνάμεσα στὴν τεχνικοεπιστημονικὴ πρόοδο τῶν ἡμερῶν μας καὶ στὴν ὀπισθοδρόμηση τῆς ψυχικῆς καλλιέργειας τοῦ σημερινοῦ ἀνθρώπου.

Οἱ φοιτητικὲς ἀναρχικὲς κινήσεις μαρτυροῦν, πὼς ὅσο καὶ πιὸ πολλὰ μέσα ἔχομε στὴ διάθεσή μας, τόσο καὶ πιὸ πολὺ χάνονται οἱ ὑψηλοὶ σκοποὶ. Ὅσο καὶ πιὸ πολὺ ὁ τεχνικὸς πολιτισμός μας ἀνεβαίνει σὲ δυσθεώρατες σφαῖρες, τόσο καὶ πιὸ πολὺ κατεβαίνουμε σὲ ἀπύθμενα σκοτεινὰ βάθη, τόσο καὶ πιὸ πολὺ κερδίζει ἐπάνω μας ὁ πρωτογονισμός, ἡ ὁρμὴ νὰ κατασπαράξουμε τὸ συνάνθρωπό μας. «Κι' ὁμως», τονίζει, ὁ Ἰταλὸς στοχαστὴς Καρ-

1. βλ. Κώστα Παπαπάνου, Καὶ πάλι ἡ νεολαία, μιὰ σύντομη ἀνατομία. «Συζήτησις». Ἰούνιος 1970 σ. 118 - 124.

λο Σιρτόρι, πὼς αὐτὸ θὰ τὸ ἔκανε καὶ ὁ πρωτόγονος ἄνθρωπος, ἀλλὰ ἐκείνος θὰ εἶχε τὴ δικαιολογία πὼς πεινοῦσε. Ἐμεῖς εἴμαστε ὅμως ἐτοιμοὶ γιὰ τὶς φρικτότερες πράξεις, ἀκόμη κι' ὅταν εἴμαστε χορτάτοι. Ποιοὶ εἶναι λοιπὸν ὑπανάπτυκοι; ¹⁾»

Οἱ φοιτητικὲς ἀνταρσίες μᾶς προδίδουν μιὰ ὑποτροπὴ σὲ ἀρχαῖκὲς πρωτόγονες μορφὲς συμπεριφορᾶς. Τὸ θέμα τῶν ἀντιθέσεων μεταξὺ τῶν γενεῶν εἶναι θέμα παλιὸ ἀρχαῖκό. Φαινόμενο πού τὸ συναντοῦμε σὲ ὅλες τὶς ἐποχὲς καὶ σὲ ὅλους τοὺς λαούς. "Ὅσο πιὸ πρωτόγονος εἶναι ἓνας λαός, τόσο καὶ πιὸ σκληρὰ φέρεται ἢ νεολαία ἀπέναντι στὴν παλιὰ γενιά. Ὁ πολιτισμὸς σιγὰ σιγὰ εἶχε ἡμερώσει αὐτὲς τὶς ἀντιθέσεις. Σήμερα ὅμως παρατηροῦμε μιὰ ὑποτροπὴ τοῦ κακοῦ. Καὶ τίθεται τὸ ἐρώτημα: πὼς ἀφήσαμε νὰ ὑποτροπιᾶσθαι αὐτὸ τὸ φαινόμενο στὴν ἀρχαῖκή καὶ πρωτόγονο μορφή του μέσα στὶς βιομηχανικὲς κοινωνίες μας; Ἡ ὑποτροπὴ εἶναι ἀποτέλεσμα τῆς κρίσεως, πού περνᾷ ἡ παιδεία μας μὲ τὴ σωστὴ σημασία της, ἢ ἀγωγή καὶ ἢ παιδαγωγική, δηλαδὴ εἶναι ἀποτέλεσμα κρίσεως, πού διέρχεται ἢ ἐποχὴ μας ἀπὸ τὴν ἀμέλεια τῆς ἐσωτερικῆς καλλιέργειας.

Ἡ αὐθάδικη καὶ ἐπαναστατικὴ συμπεριφορὰ τῶν νέων προδίδει, πὼς στὶς κοινωνίες μας σήμερα συναντᾷ κανένας πνευματικὴ καὶ ψυχικὴ ἀνωριμότητα σὲ πλησμονή, ὅπως καὶ ἀστάθεια τοῦ χαρακτήρα, ἔλλειψη συναισθηματικῆς θέρμης καὶ ἀνικανότητα γιὰ αὐτοσυγκράτηση, ἔλλειψη ἱκανότητας γιὰ ἀποκατάσταση μεταξὺ τῶν μελῶν τῆς κοινωνίας ὁμαλῶν προσωπικῶν σχέσεων. Κι' ὅπου παρατηροῦνται αὐτὲς οἱ ἐλλείψεις, ἐκεῖ παρουσιάζεται ἔντονα ἢ τάση γιὰ σύγκρουση μὲ τοὺς ἀνθρώπους, τοὺς κοινωνικοὺς κανόνες καὶ τοὺς νόμους. Ἐκεῖ διαπράττονται καταστροφὲς ἢ καὶ ἐγκλήματα, πού μποροῦν νὰ χαρακτηρισθοῦν παράλογα, γιὰτὶ δὲν ἔχουν κανένα οὐσιαστικὰ δικαιολογημένο κίνητρο.

*

Ἡ φοιτητικὴ σεξουαλικὴ ἐπανάσταση προδίδει καθαρὰ πόσο οἱ βιομηχανικὲς καὶ τῆς ἀνοχῆς κοινωνίες μας τονίζουν ὑπερβολικὰ τὴν καθαρὰ σαρκικὴ καὶ ἐνστικτώδη πλευρὰ τοῦ ἔρωτα καὶ πόσο παραμερίζονται κινήματα καὶ αἰτήματα τῆς ψυχῆς ἐπάνω σ' αὐτὸ τὸ θέμα. Πόσο περιφρονοῦνται πολὺτιμες καὶ ἀκριβὲς ἀποχρώσεις τῶν ἀνθρωπίνων συναισθημάτων, πού στήριζαν τὴν ἀνοδικὴ πορεία τοῦ ἀνθρώπου, πού τὸν ἀνέβαζαν ἐπάνω ἀπὸ τὸ

1. Κάρλο Σιρτόρι, Εἴμαστε ὅλοι ὑπανάπτυκοι. Ρώμη, ἄρθρο πού ἀναδημοσιεύει ὁ Ταχυδρόμος 12.6.70. Παρὰ τὴν ἐκπληκτικὴ πρόοδο ὁ ἄνθρωπος ξαναγίνεται πρωτόγονος. Ποτὲ ἄλλοτε δὲν εἴχαμε τόσα μέσα γιὰ νὰ ικανοποιήσουμε τὶς ἀνάγκες μας, ἀλλὰ καὶ ποτὲ ἄλλοτε δὲν εἴχαμε τόσες ἀνικανοποίητες ἀνάγκες.

φυσιολογικό, τὴ φύση, στὸν πολιτισμό, στὸ καλλιεργημένο ψυχικὸ ἐπίπεδο. Ἡ φοιτητικὴ σεξουαλικὴ ἐπανάσταση καὶ συμπεριφορὰ προδίδει τὴν ὑπερβολικὴ ἐπιμονὴ τῆς κοινωνίας στὴν ἐξύμνηση τοῦ σέξ καὶ τὴν ἀνοχή της, ποὺ προδίδει ἔκλυση ἡθῶν, φαινόμενο κοινωνικῆς παρακμῆς. Οἱ κοινωνίες τῆς εὐημερίας καὶ τῆς ἀνοχῆς φαίνεται νὰ πέφτουν σὲ παρακμὴ καὶ ὁ πολιτισμός νὰ ἡττᾶται ἀπὸ ἐσωτερικὲς ἀδυναμίες. Τὸ οὐσιαστικὸ πρόβλημα τῆς παρακμῆς βρίσκεται μέσα μας. Σημάδια παρακμῆς ἔχομε ἀρκετά, ἀρκεῖ κανένας νὰ θέλῃ νὰ τὰ παρατηρῇ.

Οἱ φοιτητικὲς ταραχὲς βίας προδίδουν τὴν πίστη τοῦ σημερινοῦ ὀρθολογιστικοῦ κόσμου στὴ βία. Διανοούμενοι τῆς ἐποχῆς φτάνουν νὰ δικαιολογοῦν τὴ βία «ὅχι σὰν ἓνα τραγικὸ τίμημα οὔτε σὰν ἀναγκαῖο — σὲ μερικὲς περιστάσεις — κακό, παρὰ σὰν ἓνα μέσο νὰ ξεπεράσῃ ὁ ἄνθρωπος τὰ ψυχολογικὰ συμπλέγματα του.» Οἱ φιλόσοφοι αὐτοὶ θεωροῦν τὴ βία σὰν ἀπόδειξη ὀρίμου ἀνδρισμοῦ. Ὁ Ζὰν Πὼλ Σάρτρ ποὺ ἐπιμένει, πὼς εἶναι ὀρκισμένος ἐχθρὸς τοῦ φασισμού, γράφει πράγματα ποὺ θυμίζουν τρομακτικὰ τὴ χιτλερικὴ προπαγάνδα. «Τὰ σημάδια τῆς βίας, ἡ πραότητα δὲν μπορεῖ νὰ τὰ σβῆσῃ, μόνο ἡ βία μπορεῖ νὰ τὰ ἐξαφανίσῃ». Κι' ἄλλοῦ ὁ ἴδιος γράφει: «Σκοτώνοντας ἓναν εὐρωπαῖο εἶναι διπλὸ κέρδος. Ἐξαφανίζεται συγχρόνως ἓνας καταπιεστής κι' ἓνας καταπιεζόμενος... Ἀπομένει ἓνας νεκρὸς κι' ἓνας ἐλεύθερος ἄνθρωπος». Καὶ διερωτᾶται κανένας, ἂν ἀπὸ τὴ βία μπορῇ νὰ βγῇ ἐλεύθερος ἄνθρωπος. Κάτι παρόμοιο εὐαγγελίζεται καὶ ὁ Μαρκουῆζε ἐγκρίνοντας τὴ βία τῶν φοιτητῶν.

Ἄλλωστε ὅσο κι' ἂν θέλαμε νὰ τὸ ἀρνηθοῦμε καὶ πέρα ἀπὸ τὸ σύνδρομο τῶν φοιτητικῶν ταραχῶν, ἡ ἀπλή ἀκόμη παρατήρηση ἢ ἀνάλυση γεγονότων καὶ καταστάσεων μαρτυρεῖ τὴ λατρεῖα πρὸς τὴ βία, τὸν ὕμνο της, πράγμα ποὺ καλύπτει πολλὴ β α ρ β α ρ ὁ τ η τ α .

Ἡ φοιτητικὴ συμπεριφορὰ καὶ στάση ἀπέναντι τῶν ἀξιῶν μᾶς προδίδει, πὼς τίποτε δὲ θεωροῦμε πιά ὡς δεδομένο καὶ πὼς ὅλα σὰν νὰ ἔχασαν μέσα μας τὴ δύναμή τους κι' ἐμεῖς τὴν πίστη μας, ὅσο κι' ἂν τὸ φαινόμενο τὸ ἐξωτερικεύουν οἱ φοιτηταί. Φαίνεται, πὼς οἱ κοινωνίες τῆς ἀφθονίας περνοῦν μιά «κρίσιμη στιγμή» μὲ ὅλη τὴ σημασία της. Ὡστόσο θὰ εἶναι δύσκολο νὰ μείνουμε σ' αὐτὴ τὴ φάση γιὰ πολὺν καιρό. Αὐτὸς εἶναι ὁ χειρότερος κίνδυνος, ποὺ ἀπειλεῖ τίς δυτικὲς κοινωνίες μας, γιατί δὲν ὑπῆρξε ποτὲ καὶ δὲν μπορεῖ νὰ ὑπάρξῃ μηδενιστικὸς πολιτισμὸς οὔτε πολιτισμός, ποὺ νὰ βασίζεται στὴ μεταφυσικὴ σχετικότητα ἢ στὸν ἡθικὸ σκεπτικισμό. Κοινωνία ποὺ νὰ συγκρατῆται καὶ νὰ ζῇ χωρὶς μεταφυσικὴ πίστη δὲν ὑφίσταται, οὔτε καὶ πολιτισμὸς χωρὶς ἡθική. Κι' ἀκόμη τὰ ἀλλόκοτα φοιτητικὰ κινήματα προδίδουν, πὼς οἱ κοινωνίες τῆς ἀφθονίας καὶ τῆς εὐημερίας ἔχουν

ένα χαμαιλεοντικό χαρακτήρα: έξωτερικά άστράφτουν από τὸ λαμπερό τους χρώμιο, ἐνῶ τὸ ἐσωτερικό τους εἶναι ξηρό, αἰχμηρό, γεμάτο ἀπὸ σκεπτικισμού.

Οἱ βιομηχανικὲς κοινωνίες μας μὲ τὴ λατρεία τους στὸν τεχνικὸ πολιτισμὸ φαίνεται νὰ μὴ ἀντιλαμβάνονται, πὼς οἱ ἀπαστράπτουσες μηχανές τους πασκίζουν νὰ καταπιοῦν κάθε ἀνθρώπινη ἀξία. Οἱ φοιτητικὲς ἀναστατώσεις προδίδουν στὸν προσεκτικὸ παρατηρητὴ τὴν παντοῦ, φανερά ἢ κρυφά, τὴν παρουσιαζόμενη ἀντίθεση ἀνάμεσα στὴ δύναμη καὶ στὴ σοφία, σὰν τὴν πιὸ βαθιὰ αἰτία τῆς σύγχρονης κρίσεως τοῦ πολιτισμοῦ καὶ τοῦ δυτικοῦ κόσμου. Μέσα σ' αὐτὸ τὸ περιβάλλον καὶ σ' αὐτὸ τὸ κλίμα βρίσκουν ἔδαφος καὶ τροφή οἱ κάθε εἶδους νυχελιστικὲς σκέψεις, οὐτοπίες καὶ μανίες γιὰ ἀπόκτηση δυνάμεως καὶ κέρδους, οἱ παντοῖες μηχανιστικὲς ματεριαλιστικὲς ἀθεϊστικὲς τάσεις καὶ ἐκφάνσεις ζωῆς, ὁ φαῦλος κύκλος καὶ τὸ ἀλλοπρόσαλλο τῶν ἰδεῶν, ὥστε νὰ δημιουργῆται, κατὰ τὸν Α. Weber¹, μιὰ δυτικὴ κοινὴ γνώμη τέτοια, ποὺ νὰ παρουσιάζει καταφανῶς μιὰ «σημαντικὴ κενότητα» γεμάτη ἀπὸ ὑποκατάστατα, τὰ ὁποῖα πάλι μὲ τὴν εἰδικὰ χαμηλὴ ποιότητά τους ὅλο καὶ μεγαλώνουν τὸ «κενὸ» καὶ τοὺς ἀπ' αὐτὸ κινδύνους.

Οἱ φοιτητικὲς ἀναταραχὲς καὶ ἀνταρσίες, ὅπως αὐτὲς ἐκδηλώνονται, προδίδουν, πὼς οἱ μὀρφές τοῦ πολιτισμοῦ μας διασεισθήκαν ἀπὸ τὴ βάση τους ἀπὸ τὸν ὀρθολογισμό καὶ τὸν ἀτομισμό, ποὺ μέρα μὲ τὴν ἡμέρα ὅλο καὶ διαμορφώνονται, ἔτσι, ὥστε νὰ προβάλλῃ ὁ κίνδυνος νὰ χαθῇ ἡ ἐνότητά του καὶ ἡ ἰσορροπία τους καὶ νὰ καταπνιγοῦν ἀπὸ τὸν τεχνικὸ πολιτισμὸ, ἂν δὲ βρεθοῦν δρόμοι νὰ ἀποκτήσῃ ὁ ἀνθρώπος τὴ μεταφυσικὴ του καὶ νὰ ἀπαλλαγῇ ἀπὸ τὴν ἐρημιὰ καὶ τὴ φτώχεια τῆς κοσμοθεωρίας του. "Ἄν δὲν προσπαθῆσῃ νὰ γεμίσῃ τὸ «κενὸ τοῦ κόσμου» του μὲ μιὰ νέα δυναμικὴ ἀγωγή." Ὅχι ἀπλῶς μὲ μιὰ μὲ πάθος θεωρία, παρὰ μὲ μιὰ μὲ πάθος θεωρία καὶ πράξη, γιατί θεωρίες, ὅσο κι' ἂν μπορῇ νὰ εἶναι καλὲς καὶ νὰ ἐκφράζονται μὲ ἐνθουσιασμό καὶ πάθος, χωρὶς τὴν πράξη εἶναι νεκρές.

*

Οἱ φοιτητικὲς ἀνταρσίες καὶ οἱ ἀνεύθυνες ἐνέργειες καὶ πράξεις τους προδίδουν τὴν ἔλλειψη ὑπευθυνότητας ποὺ παρατηρεῖται στίς καταναλωτικὲς κοινωνίες. Εὐθὺνὴν στὴν οὐσία της καὶ στὸ βαθύτερό της νόημα θὰ πῇ ἠθικὴ ἀπόφαση καὶ ἐτοιμότητα ἐνὸς ἀνθρώπου γιὰ ὅ,τι θέλει καὶ γιὰ ὅ,τι ἐνεργεῖ καὶ πράττει. Τὸ αἶσθημα τῆς ὑπευθυνότητας μ' αὐτὸ τὸ νόημα φαίνεται νὰ ἔχῃ ὑποστῇ μιὰ ἐντονὴ χαλάρωση. Ἡ δημοκρατικὴ πολιτεία δὲν εἶ-

1. Weber, Alfred, Der dritte ober der vierte Mensch, R. Piper, 1963 σ. 83.

ναι δυστυχῶς σὲ θέση νὰ δώσῃ ἰδανικὸ ζωῆς, ἀφοῦ ἀνέχεται καὶ τὸ πιό σκληρὸ ἐγκλημα καὶ τὸ ἐνθαρρύνει ἅμεσα ἢ ἔμμεσα μὲ τὸν τύπο, τὸ φιλμ καὶ μὲ ὅλα τὰ ἄλλα μέσα ἐπικοινωνίας. Ὁ ἄνθρωπος σήμερα ἔχει γίνοι γιὰ τὸν ἄνθρωπο ξένος. Δὲν αἰσθάνεται τὸν ἑαυτοῦ τοῦ ὑπεύθυνου γιὰ τὸ συνάνθρωπό του. Ἡ μηχανὴ τὸν ἀπάλλαξε ἀπ' αὐτὴ τὴ φροντίδα. Τὸ ἄτομο χάνεται μέσα στὴν ἀνωθυμία τῆς μάζας. Οἱ ἄνθρωποι πορεύονται ὁ ἓνας πλάι στὸν ἄλλον, χωρὶς νὰ συναντῶνται. Ἔτσι κυριαρχεῖ ἡ δυσπιστία, ποὺ σκληρύνει τὸν ἄνθρωπο καὶ ἀνυψώνει τείχη ἀσυμπαθείας καὶ ἀπουσία ἀγάπης ἀνάμεσα στὸν ἓναν καὶ στὸν πλησίον, ἀνάμεσα σ' αὐτὸν καὶ στὸν λόμο. Σ' ἓναν κόσμο χωρὶς θεοῦ καὶ πίστης, γιὰ τὴν ἐποχὴ τοῦ διαστήματος ἡ πίστη ἔμεινε κενή. Ἡ ἔλλειψη πίστεως καὶ κοινωνικότητας ὅλο καὶ ἀνεβαίνει, φτάνει ὥς τὸ σημεῖο τοῦ μίσους κατὰ τῆς κοινωνίας, κατὰ τοῦ κόσμου καὶ κατὰ τοῦ ἴδιου τοῦ ἀποξενωμένου ἀπὸ τὸν ἑαυτοῦ τοῦ ἀνθρώπου.

Οἱ φοιτητικὲς ἀνταρσίες καὶ τὰ συνθήματά τους γιὰ περισσότερη δημοκρατία προδίδουν, πῶς οἱ δυτικὲς δημοκρατίες πιάσχουν ἀπὸ διάσταση μορφῆς καὶ ὕλης, δηλ. νομικῆς μορφῆς καὶ κοινωνικῆς ὕλης, ποὺ ὀδηγεῖ, ἀργὰ ἢ γρήγορα στὴ διάσπαση τῆς πολιτείας, στὴν ἀναρχία ἢ στὴν ἐπανάσταση¹. Οἱ ἄνθρωποι τῶν δυτικῶν δημοκρατιῶν φαίνεται νὰ παραμερίζουν τὶς νομικὲς μορφὲς ποὺ ἀπαιτοῦν ἀπὸ τὸ ἄτομο πειθαρχία καὶ συμμόρφωση πρὸς ὀρισμένους κανόνες τῆς συμβιωτικῆς ζωῆς τους. Ἔτσι ἀπαιτοῦν περισσότερη ἐλευθερία, κινδυνεύοντας ὅμως νὰ διαβοῦν τὰ φυσιολογικὰ ὅριά της καὶ νὰ πέσουν στὴν ἀναρχία. Οἱ φοιτητικὲς ἀνταρσίες μαρτυροῦν, πῶς μέσα στὶς δυτικὲς δημοκρατίες ὑφίσταται καὶ ὅλο καὶ ἀπλώνεται στοὺς πολλούς, ἓνα πνεῦμα αὐθαιρεσίας, ποὺ εὐκόλα μπορεῖ νὰ ὀδηγήσῃ στὴν ἀναρχία², στὸ θάνατο τῆς δημοκρατίας.

Οἱ φοιτητικὲς ἀναρχικὲς διαδηλώσεις καὶ ταραχὲς βάνουν σὲ ὑποψία, πῶς ἴσως ἡ ἐπίδραση τοῦ τεχνικοῦ πολιτισμοῦ καὶ τοῦ βιομηχανικοῦ πνεύματος ἐπάνω στὸ χαρακτῆρα τῶν ἀνθρώπων τῶν κοινωνιῶν τῆς εὐθυμερίας νὰ εἶναι τόση, ὥστε νὰ χαλάρωσε σοβαρὰ τὶς θετικὲς ιδιότητες τοῦ χαρακτῆρα τῶν ἀνθρώπων τῶν δυτικῶν δημοκρατιῶν, ποὺ συνιστοῦν τὸ δημοκρατικὸ τρόπο ζωῆς. Ὅσο πιὸ ἐκπεφρασμένες βέβαια εἶναι οἱ θετικὲς ιδιότητες τοῦ χαρακτῆρα τοῦ ἀνθρώπου, τόσο πιὸ ὑψηλὴ εἶναι ἡ στάθμη τῆς δημοκρατίας,

1. Κ. Τσάτσου Ἀφορισμοὶ καὶ διαλογισμοί, ἐνθ' ἄνωτ. σ. 140.

2. Τυραννία καὶ ἀναρχία, γράφει ὁ Κ. Τσάτσος (ἐνθ' ἄνωτ. σ. 143) εἶναι καὶ οἱ δύο αὐθαιρεσίες. Ἡ αὐθαιρεσία τοῦ ἑνὸς εἶναι τυραννία καὶ ἡ αὐθαιρεσία τῶν πολλῶν ἀναρχία. Καλύτερη εἶναι, λέγει, ἡ αὐθαιρεσία τῶν λίγων, γιὰ τὴν αὐτοῖς, ὅπως νά'ναι, φοβοῦνται, ἄλλοτε τὸν ἓνα, ἄλλοτε τοὺς πολλούς.

όσο πιο πλατιά και πιο πολύ είναι αναπτυγμένες οι θετικές ιδιότητες των ατόμων, τόσο και πιο πλατειά είναι η βάση της δημοκρατίας. Μια δημοκρατία μπορεί τόσο μόνο να υφίσταται, όσο κρατιώνται οι ανάλογες θετικές ιδιότητες του χαρακτήρα, ενώ σβήνει, εκεί, όπου από εξωτερικές αιτίες και επιδράσεις ή γεγονότα αρχίζουν να κερδίζουν στην ψυχική ζωή των ανθρώπων έδαφος οι κακές τάσεις, τα ελαττώματα, τα πάθη¹, τα άρνητικά

1. Τα Προγράμματα της τηλεόρασης τόσο στην 'Αμερική, όσο και στην Εύρώπη όχι μόνο δεν ενισχύουν τις καλές ιδιότητες του χαρακτήρα του ανθρώπου, παρά διαπαιδαγωγούν στη βία και ενισχύουν τις τάσεις των κακών ιδιοτήτων του χαρακτήρα και εκτρέφουν τα ένστικτα κυρίως της βίας, γιατί προβάλλουν ολοένα και περισσότερο τη βία. Κατ' αυτό τον τρόπο δεν είναι παράξενο πώς παρατηρείται μια σημαντική αύξηση των εκδηλώσεων της βίας κυρίως μεταξύ των νέων, δηλαδή των ανθρώπων που μεγάλωσαν, παρακολουθώντας ίσως τέτοια προγράμματα. 'Η τηλεόραση με τα προγράμματά της διαπαιδαγωγεί και ώθει στη βία, στα αντιδημοκρατικά κινήματα. Έπομένως δε μην παραξενεύεται κανένας για τις βίαιες και καταστρεπτικές ενέργειες των φοιτητών, που ζητούν μ' αυτό τον τρόπο «άπολύτη ή περισσότερη δημοκρατία!!» Στα προγράμματα των αμερικανών, καθώς και των δυτικοευρωπαϊκών τηλεοπτικών σταθμών η βία παρουσιάζεται, σά μέσον επίτυχίας στη ζωή. 'Ακόμη και στις παιδικές εκπομπές τα βίαια έπεισόδια φτάνουν τα είκοσι την ώρα. «Ανατρέφουμε μια γενιά θαυμαστών της βίας», προμάντευσε ο κοινωνιολόγος Βέρτμαν πριν από δεκαπέντε χρόνια. «Με την πρόοδο των ετών θα ιδούμε τα φαινόμενα της βίας να πολλαπλασιάζονται με τρομακτική όρμη στην κοινωνία μας». Όταν τα έγραφε αυτά, η φωνή του χάθηκε μέσα σ' ένα κύμα «φιλελευθέρων» διαμαρτυριών. Όσο οι σημερινές έρευνες τον δικαίωσαν. Τελευταία ανάμεσα στις πολλές εργασίες που κυκλοφόρησαν γύρω από το θέμα της βίας στην τηλεόραση μια πραγματικά σοβαρή εργασία είναι μιας κρατικής αμερικανικής επιτροπής υπό την προεδρία του Μίλτωνος Αϊζενχάουερ, αδελφού του αποθανόντος προέδρου των Η.Π.Α. Το 1953, σημειώνει η επιτροπή, μέσα σε μια εβδομάδα οι θεαταί τηλεόρασης στη Ν. Υόρκη παρακολούθησαν 6,2 σκηνές βίας σε κάθε ώρα προγράμματος. Το 1962 τα «έπιθετικά έπεισόδια» ήταν τέσσερις φορές περισσότερα από τα «έπεισόδια τρυφερής και προστατευτικής συμπεριφοράς». Στα κινούμενα σκίτσα τέτοια προγράμματα κυρίως για παιδιά, τα βίαια έπεισόδια φτάνουν στα είκοσι κατά ώρα. Οι βίαιες συγκρούσεις στην τηλεόραση δε συμβαίνουν μεταξύ γνωστών, όπως συνήθως στη ζωή, αλλά κατά κανόνα μεταξύ αγνώστων και ξέι φορές στις δέκα είναι ένοπλες. Οι ήρωες που σκοτώνουν στην τηλεόραση έχουν συνήθως «καλό τέλος», άρα η βία εμφανίζεται σαν ένα επίτυχές μέσον για να κερδίσης στη ζωή. Έξ άλλου ο πόθος και ο θάνατος, επακόλουθα της βίας, συνήθως παραλείπονται. Έπομένως οι νέοι παρσύρονται να νομίσουν, ότι δεν υπάρχει αλληλεξάρτηση. Αυτά είναι τα ελάχιστα μόνο από τα πάμπολλα συγκεκριμένα στοιχεία της εκθέσεως 'Αϊζενχάουερ. «Σήμερα», γράφει ο 'Αγγλος κοινωνιολόγος Βέρτμαν, «αντιμετωπίζουμε στην τηλεόραση που παρακολουθούν τα παιδιά μία άνευ προηγουμένου επίδειξη βίας, σαδισμού και βαρβαρότητας. Συνχρόνως υπάρχει τέτοια αύξηση βίας μεταξύ των νέων μας, ώστε καμιά εισηγοποιός δύναμη δεν μπορεί να τὰ βγάλει πέρα με τους ταραχοποιούς του έσωτερικού». Είναι φοβερό η τηλεόραση να παρουσιάζει τους κλέφτες, τον άπατεώνα ή το φονιά «συμπαθητικούς». 'Ο Antony Lavine, στο Λονδίνο, εκθέτει τα παραπάνω τὰ όποια έχει μεταφέρει στη γλώσσα μας και στη δημοσιότητα το περιοδικό Ταχυδρόμος, τεύχος 884, 12'Ι-

γνωρίσματα τοῦ χαρακτήρα, τὸ ψέμα, ὁ δόλος, τὸ ἀνέντιμο, ἡ ραστώνη, ἡ ὑποκρισία, ἡ βία κλπ.

Ἡ ὑπαρξὴ καὶ ἡ διατήρησις τῆς δημοκρατίας ἀπαιτεῖ μιὰ ἐσωτερικὴ βαθιὰ ἀνάπτυξη καὶ καλλιέργεια τοῦ χαρακτήρα τῶν ἀνθρώπων. Καὶ ἡ πιὸ καλὴ καὶ ἡ πιὸ φιλελεύθερη μορφή πολιτεύματος καὶ οἱ πιὸ καλοὶ νόμοι δὲν μποροῦν νὰ βοηθήσουν τοὺς ἀνθρώπους, δὲν μποροῦν νὰ συστήσουν τὴ δημοκρατία στὴν οὐσιαστικὴ βέβαια μορφή της. Δὲν μποροῦν νὰ δημιουργήσουν μιὰ ἀληθινὴ ἁρμονικὴ συμβιωτικὴ —κοινωνική— ζωὴ, ἐνόσω οἱ ἄνθρωποι τῆς δημοκρατικῆς πολιτείας δὲν διαπαιδαγωγήθηκαν καὶ δὲν διαπαιδαγωγοῦνται ἔτσι, ὥστε οἱ θετικὲς ιδιότητες τοῦ χαρακτήρα τοὺς νὰ φθάσουν σὲ ἱκανὸ σημεῖο ὠριμότητος, καταλλήλου γιὰ τὴ μορφή αὐτοῦ τοῦ εἶδους τῆς συμβιωτικῆς κοινοτικῆς ζωῆς, δηλαδὴ τοῦ πολιτεύματος τῆς δημοκρατίας. Ἡ δημοκρατία μ' αὐτὸ τὸ νόημα φαίνεται νὰ εἶναι πρόβλημα κοινωνικῆς παιδαγωγικῆς. Πρέπει νὰ μὴ λησμονοῦμε ὅτι, ἡ μορφή τοῦ πολιτεύματος ἐξαρτᾶται σὲ μεγάλο βαθμὸ ἀπὸ τὸ χαρακτήρα, ἀπὸ τὶς θετικὲς ιδιότητες τοῦ χαρακτήρα τῶν πολιτῶν του. Ὅσο πιὸ ὑψηλὸ εἶναι τὸ ἐπίπεδο τοῦ ἡθικοῦ χαρακτήρα του, τόσο καὶ πιὸ ἀνθρωπιστικὴ καὶ ἀνθρώπινη εἶναι ἡ κοινότης, μέσα στὴν ὁποία ζῇ. Ἡ δημοκρατία εἶναι πραγματικὴ καὶ δυνατὴ μόνο σὲ λαοὺς ποὺ ἔχουν ἔντονα ἀναπτυγμένα τὰ κοινωνικὰ συναισθήματα. Ὁ τεχνικο - βιομηχανικὸς ὅμως πολιτισμὸς τῆς ἐποχῆς μας δὲν εὐνοεῖ τὴν ἀνάπτυξη τῶν κοινωνικῶν συναισθημάτων τόσο, ὅσο ἄλλοτε. Εἶναι χαρακτηριστικὸ φαινόμενο τοῦ τεχνικοῦ πολιτισμοῦ μας ἡ ἀδυστοχία τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὸν πλησίον του. Ὁ ἄνθρωπος τῆς ἐποχῆς μας ποὺ δείχνει τόσο ἐνδιαφέρον γιὰ τὰ πιὸ ἀπόμακρα, γιὰ τὸ χῶρο τοῦ διαστήματος, κατάντησε ἀδιάφορος, ἔφτασε ὡς τὴν παθητικότητα, ἐγίνε ἀμέτοχος θεατῆς τῶν κοντινῶν κοινωνικῶν συμβαινόντων¹.

*

Οἱ φοιτητικὲς ἀνταρσίες ἔχουν κάποια σχέση μὲ τὴν ἐπίδραση τοῦ ὑλιστικοῦ φρονήματος ποὺ κυριαρχεῖ στὶς βιομηχανικὲς κοινωνίες. Προδίδουν τὴ δυσμενῆ ἐπίδραση τοῦ πνεύματος τῆς ἐμπορικοποιήσεως τῶν ἀνθρωπίνων ἀναγκῶν, ἀντίληψη ποὺ ἀποστρέφει τὸν ἄνθρωπο τῶν δυτικῶν δημο-

ουνίου 1970 σ. 26, ἀπ' ὅπου καὶ σημειώσαμε συνοπτικὰ τὶς ἀπόψεις τοῦ Βέρτμαν καὶ τὰ ἀποτελέσματα τῶν ἐρευνῶν τῆς ἐπιτροπῆς 'Αἰζενχάουερ.

1. Ἰω. Ν. Ξηροτύρη, Ἐπὶκαιρὰ κοινωνικὰ προβλήματα, 1965 βλέπε περισσότερα γιὰ τὰ βασικὰ χαρακτηριστικὰ τῶν ἐπιδράσεων τῆς τεχνικῆς προόδου ἐπάνω στὴ σκέψη, στὸν ψυχικὸ καὶ συναισθηματικὸ κόσμον τῶν ἀνθρώπων σ. 68 - 97 καὶ τοῦ ἰδίου, Mag-na Civitas, Magna Solitudo 1970, σ. 39 - 41.

κρατιῶν ἀπὸ τὰ ἐνοχλητικὰ ἀτενίσματα τῶν ἠθικῶν ἀξιών, πρὸς τὶς ὁποῖες τὸν ὑποχρεώνει νὰ στρέφεται ἡ συνείδησή του. Τὸ ὕλιστικὸ φρόνημα ἀπὸ τὸ ὁποῖο κατέχεται ὁ ἄνθρωπος τῶν καταναλωτικῶν κοινωνιῶν, τὸν καταντᾷ ἐσωτερικᾶ μονήρη μέσα στοὺς πολλούς.

Οἱ βιομηχανικὲς κοινωνίες τῶν ἡμερῶν μας θεοποιοῦν τὸ βιοτικὸ ἐπίπεδο κι' ὅσο πιὸ πολὺ πλησιάζει στὸν αἰῶνα μας κανένας αὐτὸν τὸ θεό, τόσο καὶ πιὸ ἀναπτυγμένος θεωρεῖται. Οἱ φοιτητικὲς ταραχὲς καὶ ἐπαναστάσεις βίας μᾶς προδίδουν, πὼς στίς «ἐλεύθερες δημοκρατίες» ἡ ὕλη στὴν ἔννοια τοῦ χρήματος γενικεύθηκε καὶ ἀπλώθηκε πέρα ἀπὸ τὴν οἰκονομικὴ σφαῖρα, σὲ ὅλα τὰ πεδία τῆς ζωῆς. Αὐτὸ τὸ ἀπλωμὰ της δείχνει καθαρὰ τὸν κρημνὸ τῆς ὕλιστικῆς ἀντιλήψεως, τὸ μεγάλο κοινωνικὸ κίνδυνο. *Time is money* εἶναι χαρακτηριστικὴ, ῥήση, ἡ ὁποία ἔχει πάρει γενικότητα καὶ ἀπολυτότητα ἐπάνω στὴ ζωὴ τῶν ἀνθρώπων. Ἡ μορφή τῆς ἰσότητος: χρόνος = χρήμα δείχνει, πὼς ὁ χρόνος παίρνει τὴ θέση ἑνὸς οὐσιαστικοῦ γνωρίσματος τῆς ἐννοίας χρήμα. Ἡ ὑποταγὴ τῆς ἐννοίας χρόνος στὴν ἔννοια χρήμα δείχνει, πόσο ὁ ἄνθρωπος τῶν βιομηχανικῶν κοινωνιῶν διαποτίζεται ἀπὸ μιὰ τάση, ποὺ ἐκφράζει στὸ βάθος τὴ βουλιμία γιὰ τὸ χρήμα.

Τὸ χρόνο μποροῦμε νὰ τὸν θεωρήσουμε καὶ νὰ τὸν ἀντικρύσουμε κάτω ἀπὸ διάφορες ἀπόψεις, σὲ σχέση μὲ τὸν ἄνθρωπο. Ὁ χρόνος βέβαια μπορεῖ νὰ εἶναι γιὰ μιὰ ἐπιχείρηση χρήμα μὲ τὸ νόημα, πὼς ἡ ἀπώλεια χρόνου σημαίνει καὶ ἀπώλεια χρήματος. Τὸ ζήτημα ὅμως δὲ βρίσκεται ἐδῶ, παρὰ στὴ γενικότητα καὶ ἀπολυτικότητα ποὺ πῆρε, ὅπως ἀναφέραμε, ἡ ἐκφραση αὐτή. Ὡστόσο ὁ χρόνος σὲ σχέση μὲ τὸν ἄνθρωπο μπορεῖ νὰ εἶναι ἓνα μέρος τῆς μὴ ἐπαναλαμβανομένης ζωῆς του, τῆς μὴ δυναμένης νὰ ἀντικατασταθῇ. Μπορεῖ νὰ εἶναι ἓνα μέρος τῆς εὐθύνης του, τῶν ὑποχρεώσεων του ἀπέναντι τῶν συνανθρώπων του, ἀπέναντι τῶν γονέων του, ἀπέναντι τῶν παιδιῶν του, τῶν φίλων του, τῶν συμπολιτῶν του, τῶν συναδέλφων του κ.λ.π. Ὅλα ὅμως αὐτὰ εἶναι σχέσεις καὶ καθήκοντα, ποὺ δὲν μποροῦν νὰ ἐκφραστοῦν σὲ χρήμα, εἶναι ἓνας χρόνος, ποὺ δὲν ἔχει σχέση μὲ τὸ χρήμα. Τόσο μᾶς εἶναι ἀσύνειδη αὐτὴ ἡ φράση — *Time is money* — δηλαδὴ τόσο μᾶς λείπει ἢ λείπει γενικότερα ἀπὸ τὸν ἄνθρωπο ἡ νοητικὴ συνείδηση, ὥστε νὰ μὴν ἀντιλαμβάνεται τὸν κίνδυνο ποὺ κρύβει μέσα της αὐτὴ ἡ ἐκφραση — μὲ τὸ γενικὸ ἀπλωμὰ της σὲ ὅλα τὰ πεδία καὶ στίς σχέσεις τῶν ἀνθρώπων καὶ τῆς ζωῆς τους, δηλαδὴ, πὼς παντοῦ καὶ πάντα ὁ χρόνος εἶναι χρήμα καὶ στὰ πιὸ ἱερὰ καὶ ἀνθρώπινα καθήκοντά τους, αὐτὰ ποὺ ἀπαιτοῦν καὶ ἀρκετὸ μάλιστα χρόνο, ὥστε νὰ καλλιεργοῦμε τὴν ἀντίληψη αὐτὴ μὲ τὸ ὕλικὸ νόημά της καὶ στὰ σχολεῖα, σὲ ὅλες τὶς βαθμίδες τους, ἀφοῦ χρόνια καὶ χρόνια δίνεται ὡς θέμα ἐκθέσεων : Ὁ χρόνος εἶναι χρήμα. Ἐτσι ἀπλώνομε καὶ γενικεύομε κάτι ποὺ ἔπρεπε νὰ ἔμενε μόνον καὶ μόνον, ὅπως εἴ-

παμε, στήν οικονομική σφαῖρα κι' ὄχι νά ἐπεκτείνεται σέ ὅλα τὰ πεδία τῆς ζωῆς μας ¹.

Οἱ φοιτητικὲς ἀνταρσίες προδίδουν στή βαθύτερη ἀνάλυσή τους, πὼς μέσα στίς καταναλωτικὲς κοινωνίες ἡ ὕλη, ὁ πλοῦτος καὶ ἡ συγκεκριμένη ἀνθρώπινη ζωὴ συμπίεσθηκαν καὶ μᾶς ἔδωκαν μιὰ ἀφρημένη, μορφὴ οἰκονομικῆς δραστηριότητος. Ἐπιστήμη, οἰκονομικὴ—ἐμπορικὴ ζωὴ, πολιτικὴ, θρησκεία κ.λ.π. ὅλα ἔχουν ἀπολέσει τὴ βάση τους καὶ τίς ἀναλογίες, αὐτὲς ποὺ τίς κάνουν ἀνθρώπινες. Ζοῦμε μέσα σέ ἀριθμούς, καὶ σέ ἀφαιρέσεις κατ' ἀφρημένο τρόπο, γιατί τίποτε δὲν εἶναι συγκεκριμένο, τίποτε πιά δὲν ἔχει πραγματικὸ περιεχόμενο· ὅλα εἶναι δυνατά. Ὁ ἄνθρωπος πετάχθηκε ἔξω ἀπ' ἐκείνη τὴν πάντα ὀρισμένη γι' αὐτὸν θέση, ἀπὸ τὴν ὁποία αὐτὸς μποροῦσε νά κυριαρχῇ τῆς ζωῆς του καὶ τῆς κοινωνίας. Σέρνεται γοργὰ ἀπὸ τίς δυνάμεις ποὺ δημιουργοῦσε αὐτὸς ὁ ἴδιος. Μέσα σ' αὐτὸν τὸν ἄγριο στρόβιλο ζῇ, σκέπτεται, πραγματοποιεῖ, πάντα βιαστικὸς καὶ πάντα ἀποξενωμένος, ἀποδιωχμένος ἀπὸ τὸ συγκεκριμένο κόσμο. Βιώνει τὸν ἑαυτό του ὄχι σὰν ἄνθρωπος κατεχόμενος ἀπὸ ἀγάπη, πεποιθήσεις, φόβο, ἀμφιβολίες, παρὰ σὰν ἀφαίρεση, σὰν κάτι χωρὶς οὐσία ἀποξενωμένος ἀπὸ τὸ πραγματικὸ φυσικὸ του, σὰ νά ἐκπληρώνει ἀπλῶς μιὰ ὀρισμένη λειτουργία μέσα στὸ κοινωνικὸ σύστημα.

*

Οἱ φοιτητικὲς ἀνταρσίες φαίνεται νά προδίδουν, πὼς οἱ πατροπαράδοτες ἐξουσίες καὶ οἱ πατροπαράδοτοι θεσμοὶ διαβιβρώσκονται, χάνουν ἢ ἔχασαν τὴν ἐπιρροή τους. Πολλοὶ νομίζουν τὴ διάβρωση σὰν ἀπαρχὴ μιᾶς νέας ὑψηλότερης ἐλευθερίας. Αὐτὸ εἶναι μιὰ ὑπόθεση. Ἡ ἱστορία δὲν τὸ διαβεβαιώνει, παρὰ μᾶς καθιστᾷ περισσότερο προσεκτικὸς σ' αὐτοῦ τοῦ εἶδους τὰ φαινόμενα. Αὐτὴ μᾶς διδάσκει, ἂν θέλουμε νά τὴ λάβουμε ὑπόψιν μας, πὼς συνήθως τέτοιου εἶδους φαινόμενα ὁδηγοῦν στὴν κοινωνικὴ ἀναρχία καὶ στὸ ἠθικὸ χάος. Τὸ ἀνθρώπινο ὥστόσο πνεῦμα δὲν μπορεῖ νά ἀνεχθῇ γιὰ πολὺν καιρὸ τὸ χάος. Ἀναζητεῖ τὴν ἀσφάλεια στὴν ὀργανωμένη ἰσχὺ καὶ δύναμη, ὅποτε ἐπικρατεῖ ἡ βία σὰν τὸ μοναδικὸ καταφύγιο. Ἡ ἐπίθεση ἐναντίον τῆς τάξεως καὶ ἡ ὑπονόμευση τῶν θεσμῶν ὁδηγοῦν στίς ὁλοκληρωτικὲς καταστάσεις κι' ὄχι στὴν «ὑψηλότερη ἐλευθερία», στὴ «στάση» μὲ τὸ Ἀριστοτελικὸ νόημα, ποὺ σημαίνει ἀδιάκοπο ἐμφύλιο πόλεμο. Αὐτὲς οἱ «στάσεις» εἶναι πάντα ὁ θάνατος τῆς δημοκρατίας, ἀποδείχνουν τὴν παρακμὴ τῆς ἐξουσίας, ποὺ δὲν εἶναι βία, παρὰ μιὰ ἀναγνωρισμένη κοι-

1. Ἰω. Ν. Ξηροῦρη, *Ἐπίκαιρα κοινωνικά προβλήματα* ἐνθ' ἄνωτ. σ. 99 ἐκεῖ ἀναλύεται ἐκτενέστερα τὸ Time is Money.

νωνική λειτουργία τάξεως καὶ νόμου, δηλαδή μιὰ ἐξουσία ἀξιῶν. Ὅταν παύη ἡ ἀναγνώριση τῶν ἀξιῶν, τῆς ἠθικῆς, τοῦ ἀνθρωπισμοῦ κ.λ.π., ποὺ ἀποτελοῦν τὴ δομὴ τοῦ πολιτισμοῦ, τότε παύει καὶ ἡ διάκριση ποὺ ὑφίσταται ἀνάμεσα στὴ βία καὶ στὴν ἐξουσία, ὅποτε χάνεται καὶ ἡ ἐλευθερία καὶ τὴ θέση της τὴν παίρνει ἡ βία. Χάνονται οἱ ἠθικοὶ φραγμοὶ καὶ κυριαρχοῦν οἱ ἐπιθυμίες καὶ τὰ ἐνστικτα, τὸ ἀπάνθρωπο καὶ τὸ ἀνελέητο. Μήπως οἱ φοιτητικὲς ἀνταρσίες εἶναι ἀποτέλεσμα μιᾶς ἀρχομένης ἢ προχωρημένης διαλύσεως τῆς ἐξουσίας τῶν ἀξιῶν; Μήπως ἡ καταφρόνηση ποὺ δείχνουν οἱ φοιτηταὶ στοὺς καθηγητὰς τοὺς καὶ οἱ τάσεις γὰρ νὰ τοὺς ἐξευτελίζουν ἔχουν τὴ βάση τοὺς στὸ ὅτι οἱ καθηγηταὶ τοὺς ἔχουν καταστήσει πνευματικὰ ἀνίσχυροι καὶ περιφρονηταὶ κάθε ὑψηλῆς ἀποστολῆς; Μήπως δὲ στέκονται πιά σὰν ὁδηγηταὶ τοὺς;

Ὡστόσο τὰ τεχνολογικὰ γεγονότα καὶ ἐπιτεύγματα τῶν ἐπιστημόνων προέρχονται ἀπὸ τὶς βιομηχανικὲς κοινωνίες. Αὐτὰ ὅμως εἶναι τεχνολογικῆς κί' ὄχι κοινωνικῆς φύσεως καὶ ἐνισχύσεως τῆς ἐξουσίας τῶν ἀξιῶν, τοῦ νόμου τῆς δικαιοσύνης καὶ τῆς ἐλευθερίας. Ἐνισχύουν περισσότερο τὴ βία καὶ λιγότερο τὴν ἐλευθερία. Στὴν περίπτωσή μας παρουσιάζεται μιὰ βία κάπως παράξενη, γιατί στρέφεται ἐναντίον τοῦ πιὸ πνευματικοῦ πατροπαράδοτου θεσμοῦ, τοῦ Πανεπιστημίου, κάτι ποὺ κατὰ τὸν Ἀμερικανὸ κοινωνιολόγο Ρ.Α.Νίσμπητ δὲν εἶναι μόνον ὀλέθριο, παρὰ συγγενεὺ με αὐτοκτονία¹.

Τὸν ἐλεύθερο κόσμον πρέπει νὰ τὸν βάνη σὲ μεγάλη ἔγνοια καὶ συλλογὴ καὶ πρῶτα πρῶτα τὶς δυτικὲς δημοκρατίες, ἐκεῖνο, ποὺ διαβάζει σὲ πλακάτ ἢ ἀκοῦει κανένας σὰ διαρκῆ συνθήματα τῆς φοιτητικῆς νέας ἀριστερᾶς. «*Ἀνάμεσα στὶς κραυγαλέες φωνές της μπορεῖς, ν' ἀκούσης τὸ σύνθημα τοῦ Βολταίρου: συντρίψατέ την τὴν ἀτιμή, στρεφόμενο ὅμως ἐναντίον μιᾶς διεφθαρμένης φεουδαρχίας κί' ὄχι ἐναντίον τοῦ πλέον ἐλευθέρου καὶ πλέον ἀνθρωπίνου ἀπ' ὅλους τοὺς δυτικούς θεσμούς*», δηλ. τῶν πανεπιστημίων ἐναντίον τῶν ὁποίων στρέφεται τὸ σύνθημα τῆς φοιτητικῆς στάσεως.

*

Οἱ φοιτητικὲς ἀνταρσίες στὰ δυτικο—εὐρωπαϊκὰ καὶ ἀμερικανικὰ Πανεπιστήμια φαίνεται νὰ προδίδουν μιὰ κρίση ποὺ περνᾷ τὸ ἄτομο σὰν ὀντότητα στὴ συνεχῆ ἔρευνα τοῦ ἀνθρώπου νὰ βρῇ τὸν ἑαυτό του στὴν ὑπαρξιακὴ ἀπελπισία. Εἶναι πολλὰ ἐκεῖνα ποὺ καταπιέζουν τὸ «ἐγὼ» καὶ τὰ ὁποῖα ὠθοῦν τὰ «ἀλύτρωτα» ἐγὼ τῶν ἀνθρώπων νὰ φωνάζουν: «*κοίταξέ*

1. Ρ. Α. Νίσμπητ, Βία καὶ ἐξουσία «Ἐλεύθ. Κόσμος» Α καὶ Β, 8 καὶ 9.6.70. Θὰ ἦταν τέλεια ἀλλιώτικο θέμα, ἂν ἐστρέφοντο ἀπλῶς ἐναντίον τῆς καταστάσεως τοῦ πανεπιστημίου κι ὄχι κατὰ τοῦ θεσμοῦ τῆς ιδέας.

με εἶμαι σπουδαῖος» χορεύω κάτω ἀπὸ τὴν ἐπήρεια τοῦ L.S.D., φορῶ δ, τι δὲν φοροῦν οἱ ἄλλοι, διαφέρω ἀπὸ τοὺς ἄλλους κοιτάξτε με, γυρίζω γυμνός, κ.λ.π. κάνω ἐπανάσταση, καταστρέφω, ἀπειθαρχῶ. Δὲν ἀναγνωρίζω τίποτε ἀπὸ τὰ παλιά· αὐτὰ γιὰ μένα στεροῦνται νοήματος. Κι' ὅλα αὐτὰ δὲν εἶναι διαμαρτυρίες κατὰ τῶν στερήσεων, γιατί αὐτοί, ποὺ ἐπαναστατοῦν εἶναι παιδιὰ τῆς εὐημερίας. Εἶναι ἡ ἔλλειψη ἱκανοποιήσεως τοῦ ἀτόμου μὲ τὸν ἑαυτό του, ἡ ἀβεβαιότητά του, ὁ παραδερμός, γιὰ νὰ βρῇ τὸ ἄτομο τὸν ἑαυτό του, ποὺ ὅλο καὶ τὸν χάνει κάθε ἡμέρα μέσα στὶς ἀλλοπρόσας κοινωνίες μας. Εἶναι ἔλλειψη ἰσορροπίας, ὁ ναρκισσισμός καὶ ἡ ὑπερβολικὴ ἀπασχόληση τοῦ ἀτόμου μὲ τὸν ἑαυτό του, πράγμα ποὺ τὸ ἀποξενώνει ἀπὸ τοὺς ἄλλους καὶ τὸ φέρνει πάντα σὲ ἀντίθεση μὲ τὴν κοινωνία, ὥστε νὰ πάσχει κάτω ἀπὸ τὴν κρίση τῆς ἀτομικῆς ὑποστάσεως, ποὺ περνᾷ μέσα στὴ μαζικὴ κοινωνία. Ὁ φοιτητὴς χάνει τὴν ὑπόσταση του ἢ μᾶλλον πῶς νὰ τὴν ἀντιληφθῇ στὴν οὐσία της μέσα στὶς τριάντα, σαράντα ἢ ἑκατὸ καὶ ἑκατὸν πενήντα χιλιάδες φοιτητῶν τοῦ πανεπιστημίου του; Ὅλα εἶναι μαζικά. Ἡ μαζικὴ μόρφωση δημιουργεῖ τὶς συνθήκες τῆς κρίσεως τῆς ὑποστάσεως τοῦ σημερινοῦ ἀνθρώπου. Ἐπειτα πάλι στὴ σύγχρονη κοινωνία ἀτονοῦν ὅλο καὶ περισσότερο μερικὲς τελετουργικὲς συνήθειες, ποὺ πιστοποιοῦσαν τὴν ὑπόσταση τοῦ ἀνθρώπου. Κι' ἀκόμη ἀνάμεσα στοὺς παράγοντες ποὺ ὑπονομεύουν τὴν ὑπόσταση τοῦ ἀτόμου εἶναι καὶ ἡ *ψυχολογικὴ εὐκινησία*, ἡ ὁποία εἶναι ἀποτέλεσμα τῶν μαζικῶν μέσων ἐπικοινωνίας, ποὺ κάνει τοὺς ἀνθρώπους νὰ νομίζουν, πῶς εἶναι ἱκανοὶ νὰ ἰδοῦν τὸν ἑαυτό τους σὲ ἓνα σωρὸ ἀπὸ καινούριους ρόλους. Τὸ φαινόμενο αὐτὸ ὀνομάζεται ἀπὸ τὴν κοινωνιολογία «*ἐκρηξὴ προσδοκιῶν*» μιὰ ἀμέτρητη αἰσιοδοξία, ποὺ κάνει τὸν ἄνθρωπο νὰ βλέπῃ τὸν ἑαυτό του ἱκανὸ γιὰ ἓνα σωρὸ διαφορετικὲς ὑποστάσεις, γι' αὐτὸ καὶ ἐπαναστατεῖ ἀπὸ τὴ σύγχυση καὶ τὴν αὐταπάτη¹.

1. Μ' αὐτὸ τὸ νόημα προσπαθεῖ νὰ ἐξηγήσῃ τὴ γενικότερη κρίση τῶν σημερινῶν κοινωνιῶν καὶ εἰδικότερα τὴν ἀνταρσία τῶν φοιτητῶν ὁ κοινωνιολόγος Ὁρριν Ε. Κλάππ τοῦ πανεπιστημίου τῆς Καλιφορνίας. Πρβλ. Ἡ ἀναζήτησις τοῦ Ἐγώ, Α. Β. καὶ Γ., Ἐλεύθ. Κόσμος 19, 20 καὶ 21 .5.1970. Νομίζω, ὅπως ἡ θέση ποὺ παίρνει δικαιολογεῖται σὰν ἓνας παράγων ἀνάμεσα στοὺς πολλούς.

Σχετικὰ μὲ τὸν ὅρο «*ἐκρηξὴ προσδοκιῶν*» καὶ τὴν *ψυχολογικὴ εὐκινησία* ποὺ εἶναι ἀπόρροια τῶν μαζικῶν μέσων ἐπικοινωνίας, ὁ κοινωνιολόγος Ντάνιελ Λέρνερ στὸ σύγγραμμά του «Ὁ θάνατος τῆς παραδοσιακῆς κοινωνίας» ἀναφέρει ὅτι, ὅταν κάποτε ρώτησαν μερικὸς Τούρκους χωριάτες, ἂν μπορούσαν νὰ φαντασθοῦν τὸν ἑαυτό τους, ἂς ποῦμε, Πρόεδρο τῆς δημοκρατίας ἢ ἡθοποιὸ τοῦ κινηματογράφου, γέλασαν. Τοὺς φάνηκε πολὺ ἀστεῖο, παράλογο. Δὲ συνέβη ὅμως τὸ ἴδιο καὶ μὲ τοὺς Τούρκους τῆς Ἀγκύρας. Ὁ κινηματογράφος, οἱ ἐφημερίδες, τὰ περιοδικὰ, τὸ ραδιόφωνο, ἡ τηλεόραση τοὺς ἔχουν κάνει ψυχολογικὰ εὐκίνητους καὶ τοὺς προκάλεσαν προσδοκίες, πῶς εἶναι ἱκανοὶ νὰ ἰδοῦν τὸν ἑαυτό τους σὲ πολλοὺς ρόλους. Σήμερα τὰ μέσα ἐπικοινωνίας καὶ τόσες ἄλλες δυνα-

*

Οί φοιτητικές ανταρσίες προδίδουν ακόμη το πλέγμα τοῦ συνωστισμοῦ, κάτω ἀπὸ τὸ ὁποῖο τελεῖ σήμερα στίς βιομηχανικὲς κοινωνίες ὁ ἄνθρωπος τῶν μεγαλουπόλεων· αὐτὸ ποὺ προκαλεῖ τὴ νευρικότητα καὶ τὸ ἄγχος. Τὸ αἶσθημα τοῦ στενοῦ χώρου, μέσα στὸν ὁποῖο ζῇ καὶ κινεῖται ὁ ὥριμος καὶ ὁ νέος μὲ τὸν πυρετὸ τῆς βιασύνης καὶ τὰ ἐμπόδια, ποὺ τοῦ προκαλεῖ ὁ συνωστισμὸς καὶ ὁ διαγωνισμὸς ἢ ἡ στενὴ ἐπαφὴ μὲ τὸ πλῆθος, ἀλλὰ καὶ τὰ γρήγορα καὶ πολλὰ μὲ ταχύτητα κινούμενα μέσα τῆς συγκοινωνίας, ποὺ τὸν ἀναγκάζουν νὰ τηρῇ μιὰ τεταμένη ἐργήγορη, ἐκνευριστικὴ καὶ ἀνυπόφορη — γιατί εἶναι ἀναγκασμένοι νὰ ἀναπτύξῃ καὶ αὐτὸς ἱκανότητα γιὰ γρήγορη ἀντίδραση — ἡ ὅλη κίνηση τῆς πόλεως μὲ τὴν ταχύτητα ποὺ γίνεται, πιέζει τὸν ἄνθρωπο πρὸς μιὰ ἐξωστρεφῆ τάση, ὥστε ν'ἀρέσκειται νὰ κἀνὴ θόρυβο. Καὶ ἡ χαρὰ αὐτῇ, ποὺ εἶναι διαφόρων διαβαθμίσεων καὶ ἀποχρώσεων, ὑψηλῶν τόνων καὶ βαθμῶν, εἶναι ὀκαρδη, σημάδι τῆς ἀναμφισβήτητης μοναξιάς τοῦ συγχρόνου ἀνθρώπου τῶν κοινωνιῶν τῆς ἀφθονίας καὶ τῆς ἀδυναμίας του νὰ στραφῇ πρὸς τὰ ἔσω, γνώρισμα τοῦ φόβου καὶ τῆς ἀπομονώσεως του. Μέσα στὸ πλέγμα αὐτὸ τοῦ συνωστισμοῦ βλέπομε καὶ τὸν πιὺ ἥρεμο ἄνθρωπο νὰ γίνεται «μαινόμενος» καὶ τρομερὰ ἐπικίνδυνος, ὅταν ὁδηγῇ αὐτοκίνητο σὲ δρόμο ὅπου κάθε ἄλλο ὄχημα τοῦ φαίνεται σὰν ἀνυπόφορο ἐμπόδιο. Ὁ νέος δὲν μπορεῖ νὰ συμφιλιωθῇ μὲ τὸ περιβάλλον του, πιέζεται καὶ ἐπαναστατεῖ¹. Ὁ σημερινὸς ἄνθρωπος ἔχασε τὴν ἐπαφὴ μὲ τὴ φύση καὶ ἡ ἀπώλεια αὐτῇ τοῦ προκαλέσσε πολλές ζημιές, ἔχασε πολλὰ ἀπὸ τὴ διδασχὴ της. Ζῇ πολιορκημένος μέσα στίς πόλεις Μαμμούθ, ἀποκλεισμένος ἀπὸ τὸ φυσικὸ κόσμο. Ἡ ξεθεμελιωμένη ἀπὸ τὴ φύση ζωὴ τοῦ ἀνθρώπου ἔχει ἀπολέσει τὴν ἡσυχίαν της, μιὰ ἡρεμία καὶ ἡσυχία ποὺ μπορεῖ νὰ τὴ συναντήσῃ κανένας μόνο στὴν ὑπαιθρο, μόνο μέσα στὴν φύση, ἐκεῖ ποὺ μπορεῖ νὰ διδασχθῇ πολλὰ ἀπὸ τὸν κόσμον της. Οἱ θάνατοι ἀπὸ τρο-

τότητες προκαλοῦν στοὺς ἀνθρώπους τὸ φαινόμενο : ἐκρηξὴ προσδοκιῶν. Οἱ νέοι εἰδικὰ λαχταροῦν νὰ γίνουν σὰν τὰ εἰδωλα ποὺ βλέπουν κάθε βράδου στὴν τηλεόραση ἢ στὸν κινηματογράφο - ἡθοποιοί, ἀθληταί, πλαίσι - μπύς κλπ. Ὁ Ὅρριν Κλάππ, γιὰ νὰ δώσῃ μιὰ παραστατικὴ εἰκόνα τοῦ τί ἐννοεῖ κανένας, ὅταν μιᾷ γιὰ προβλήματα ὑποστάσεις τοῦ ἀτόμου, δανεῖζεται ἀπὸ τὸν ἀμερικανὸ γελοιογράφο Τζέιμς Θέρμπερ μιὰ εἰκόνα, μιὰ γελοιογραφία του, ἡ ὁποία δείχνει μιὰ κυρία νὰ συζητῇ μὲ κάποιον σὲ ἓνα κοκτέιλ πάρτυ. Στὸ χέρι της κρατᾷ ἓνα ποτήρι, τὸν κοιτάζει στὰ μάτια καὶ τὸν ρωτᾷ : «Μὲ ποιὸν ἐαυτό σου μιλάω αὐτὴ τῇ στιγμῇ;» Σημειωμένο ἀπὸ τὸν Ὅρριν Κλάππ, Ἡ ἀναζήτησις τοῦ «ἐγώ», ἐνθ' ἄνωτ. Τὰ ἄτομα μέσα στίς σημερινὲς κοινωνίες μας πάσχουν ἀπὸ τὴν ἀσθένεια τῆς ἀβεβαιότητος γιὰ τὸν ἴδιον τὸν ἑαυτό τους. Ἀλλοτε οἱ ἄνθρωποι εἶχαν στημένα ἀγάλματα ἐδῶ ἢ ἐκεῖ καὶ τὰ προσκυνοῦσαν. Ἦταν ἔξω ἀπ' αὐτοὺς. Σήμερα στήσαμε μέσα μας εἰδωλα, εἰδωλα μὲ ἀπαιτήσεις.

1. Ἰω. Ν. Ξηροτύρη, *Magna Civitas, Magna solitudo* 1970 ἐνθ' ἄνωτ. σ. 38.

χαῖα ἀτυχήματα, πού συναγωνίζονται τίς πολεμικές ἀπώλειες, ὀφείλονται κατὰ μέγα μέρος στὴν ἐξαγρίωση πού γεννιέται ἀπὸ τὸ αἶσθημα τοῦ συνωστισμοῦ¹.

*

Οἱ φοιτητικὲς διαμαρτυρίες δὲν εἶναι κάτι τὸ νέο γιὰ ὅ,τι ἀφορᾷ στὴν κατάσταση τῶν Πανεπιστημίων, δηλαδή στὴν τελειοποίησή τους, στὴ συμπλήρωση τῶν ἐλλείψεων τους σὲ προσωπικὸ ἢ σὲ ὄργανα κ.λ.π. συναφῇ. Ἐκεῖνο πού εἶναι τὸ καινούριο καὶ τὸ παράδοξο, ὅσο καὶ ἐπικίνδυνο, εἶναι πού οἱ φοιτηταὶ ἐπιτίθενται ἐναντίον τοῦ Πανεπιστημιακοῦ θεσμοῦ, ἐναντίον τῆς ἰδέας. Δὲν ἐνδιαφέρονται, ὅπως ἀπέδειξε ἡ πάροδος τοῦ χρόνου, γιὰ τὴν ποιητικὴ ἄνοδο τῶν σπουδῶν, παρὰ γιὰ τὴν πολιτικοποίηση τοῦ Πανεπιστημίου, θέλουν ἓνα Πανεπιστήμιο κατὰ «ὕποδειγματικὸν τρόπον δημοκρατικόν!!!»². Ἡ ἐπίθεση δὲ στρέφεται ἐναντίον τῶν ἐλαττωμάτων ἢ τῶν ἐλλείψεων τῶν Ἀνωτάτων Σχολῶν, παρὰ ἐναντίον τοῦ ὅλου συστήματος. Πολλοὶ ἀπὸ τοὺς φοιτητὰς δὲν μποροῦν νὰ ἐννοήσουν, πῶς μπορεῖ νὰ ὑπάρχῃ Πανεπιστήμιο, μακριὰ ἀπὸ τὴν πολιτικὴν. Κι' ὅσοι δὲν ἀκολουθοῦν ριζοσπαστικὰς ἀρχὰς ἀγωνίζονται κι' αὐτοὶ γιὰ τὴν ἐξάρθρωση τῆς αὐθεντικῆς—ιεραρχικῆς Πανεπιστημιακῆς δομῆς.

*

Ὅσο κι' ἂν κατὰ τύπους προβάλλονταν μερικὰ εὐλογοφανῆ αἰτήματα ἢ σωστά, πραγματικὰ καὶ συγκεκριμένα, ἐντούτοις μὲ τὴν πάροδο τοῦ χρόνου καὶ τίς διαρκεῖς ἀνταρσίες παραμερίζονταν αὐτὰ ἢ ἐσβηναν τελείως καὶ τὴ θέση τους τὴν ἐπαιρναν προβλήματα, ζητήματα καὶ αἰτήματα καθαρῆς πολιτικῆς χροιάς καὶ πολιτικοῦ περιεχομένου, πού ἀντιτίθενται στὸ θεσμὸ τῶν Πανεπιστημίων καὶ τῆς ἐπιστημονικῆς ἐρευνας. Ἡ πολιτικοποίηση—δημοκρατικοποίηση τὴν ὀνομάζουν ἀρκετὰ ὑποκριτικά—πού θέλουν ἐπίμονα, σημαίνει θάνατο στὴν ἐλεύθερη ἐρευνα, γιατί δὲν ὑπάρχει ἐρευνα, οὔτε ἀλήθεια χωρὶς τὴν ἐλευθερίαν. Ἀπὸ κέντρα καὶ βάσεις ἐλευθερίας πού εἶναι τὰ Πανεπιστήμια, ζητοῦν νὰ τὰ μεταβάλουν σὲ βάσεις καὶ κέντρα κομματικῆς πολιτικῆς. Ζητοῦν τὴν ἐξουσία, τὴ διοίκηση τοῦ Πανεπιστημίου καὶ τῶν Ἀνωτάτων Σχολῶν. Ζητοῦν νὰ συμμετέχουν στὴν ἐκλογή τῶν καθηγητῶν, ὅπως ἀναφέραμε, στὴν ἐρευνα καὶ στὸν ὀρισμὸ τῶν ζητημάτων τῶν ἐξετάσεων.

Ὡστόσο χωρὶς ἀμφιβολία πολλὰ αἰτήματα τῶν φοιτητῶν εἶναι — ἐφ' ὅσον μένουν σ' αὐτὰ — σωστά καὶ ἄξια προσοχῆς· τόσο σὲ ὅ,τι ἀφορᾷ στὰ

1. Gaston Bouthoul, «Τὸ πλέγμα τοῦ συνωστισμοῦ» Βῆμα, 22.12.68.

2. Ἐκατὸ φοιτηταὶ στὴ Ναντέρ περιέλουσαν μὲ οἶνον τὸν κοσμητόρα καὶ κακοποίησαν ὀφηγητὴ. Ρῶυτερ 5.11.70.

συστήματα τῆς διδασκαλίας, καὶ στὸν ἀριθμὸ τῶν φοιτητῶν,¹ ὅσο καὶ στὸν κάποιον ἔλεγχο σὲ μερικὰ ζητήματα τῆς ἀπεριορίστου ἐξουσίας τῶν καθηγητῶν ἐπάνω στοὺς φοιτητὰς ἢ στοὺς ὑποψηφίους ἀκαδημαϊκῆς σταδιοδρομίας, στὴν κατάχρηση διακριτικῆς ἐξουσίας κ.λ.π. παρόμοια, ποὺ ἀναφέρονται στὸ πεδίο τῆς συνειδήσεως καὶ τῆς ὑψηλῆς ἀποστολῆς τῶν καθηγητῶν. Μῆπως ὅμως ἀδυνάτισαν κι' αὐτοὶ ψυχικὰ κι' ἔχασαν τὴν ἰδέα, τὸ ἰδανικὸ ποὺ πρέπει νὰ διακονοῦν; Κι' ἀκόμη δίκαια καὶ σωστὴ ἡ κριτικὴ τῶν φοιτητῶν, πῶς πολλὲς ἔδρες εἶναι ξεπερασμένες ἢ τὸ περιεχόμενό τους εἶναι ἀπρηχαιωμένο. Σωστὸ τὸ κατηγορῶ τους· ἀρκετὲς ἔδρες εἶναι ἀνώφελες ἢ ἀχρηστες καὶ ἐπιζήμιες σήμερα. Δικαιολογημένη καὶ ἄξια προσοχῆς ἡ ἔντονη κριτικὴ τους ἐναντίον μερικῶν καθηγητῶν, ποὺ στεροῦνται παιδαγωγικῆς καὶ διδασκτικῆς ικανότητος ἢ δὲν προχωροῦν στὴν ὕλη τῆς διδασκαλίας τους μὲ τὴν ἐποχὴ τους ἢ πῶς δὲν ξέρουν νὰ ἐξετάσουν στερούμενοι γνώσεων ψυχολογίας τῶν ἐξετάσεων, τῶν ἐρωτήσεων καὶ τοῦ τρόπου τῆς θέσεως τῶν ζητημάτων.

Πῶς ὅμως αὐτὰ τὰ λογικὰ καὶ ἐποικοδομητικὰ αἰτήματα παραμερίσθηκαν καὶ ἤρθαν στὴν ἐπιφάνεια καὶ στίς πρῶτες γραμμὲς τῶν αἰτημάτων συνθήματα σὰ τὸ: «Stürzt die Ordinarier — alle Macht den Studentenräten²» ποὺ σημαίνει (κάτω οἱ καθηγηταὶ — ἡ ἐξουσία στοὺς ἐκπροσώπους τῶν φοιτητῶν). "Ἐνα σύνθημα ποὺ δὲν ἔχει ἀνάγκη ἀπὸ σχόλια, γιατί ἡ σαφήνιά του εἶναι ἀνυπερβλήτη.

Πολλὰ πανεπιστήμια ὑπέκυψαν στίς ἀπαιτήσεις τῶν φοιτητῶν σὲ ὅ, τι ἀφορᾷ στὸν τομέα τῆς διοικήσεως τῶν Σχολῶν. Δέχθηκαν τὴν κυβέρνησι τῶν Πανεπιστημίων ἀπὸ τοὺς φοιτητὰς καὶ μάλιστα στὸ ποσοστὸ ποὺ αὐτοὶ ζητοῦσαν. 'Ὡστόσο κι' ἐκεῖ ποὺ δέχθηκαν κι' ἐκεῖ ποὺ δὲ δέχθηκαν ἢ ἐν μέρει δέχθηκαν τίς ἀπόψεις τῶν ἀνταρτῶν, οἱ ταραχὲς δὲν ἔπαυσαν κι' οὔτε θὰ παύσουν, γιατί στὸ διηνεκὲς θὰ προβάλλωνται αἰτήματα κ.λ.π., ἐφ' ὅσον σκοπὸς τῶν διαμαρτυριῶν δὲν εἶναι ἡ διόρθωσις τῶν ἐλλείψεων καὶ τῶν κενῶν ἀπὸ κάθε ἀποψῆς, ποὺ παρατηροῦνται στὰ Πανεπιστήμια καὶ δυσκολεύουν τὴν καλὴν ἀπόδοσις τῶν σπουδῶν, παρὰ ἡ ἀνατροπὴ τοῦ καταστημένου καὶ ἡ κατάληψις τῆς ἐξουσίας ἢ ἡ δημιουργία μιᾶς νέας κοινωνίας.

1. Ὁ διακεκριμένος καθηγητὴς Κάρλ Φρ. Βάϊτσεκερ σὲ πραγματεία του ἀναφέρει, ὅτι στὰ προσεχῆ δέκα χρόνια τὰ πανεπιστήμια τῆς Γερμανίας πρέπει νὰ διπλασιασθοῦν. Τὸ φαινόμενο δὲν εἶναι μόνο Γερμανικόν, παρὰ εἶναι φαινόμενο παγκόσμιον. "Υστερα ἀπὸ τὸ δεύτερον παγκόσμιον πόλεμον, ὡς σήμερα, ὁ ἀριθμὸς τῶν φοιτητῶν σὲ ὅλες τίς χώρες τριπλασιάσθηκε καὶ σὲ ἄλλες δεκαπλασιάσθηκε, ὅπως καὶ στὰ δικὰ μας πανεπιστήμια.

2. Denkschrift des SDS. σ. 10., Ὑπόμνημα τῶν σοσιαλιστῶν δημοκρατικῶν φοιτητῶν σ. 10. Σημειωμένο ἀπὸ τὸ μικρὸ βιβλίον τοῦ Jürgen Jeziorowski, Studenten im Aufbruch, ἐνθ' ἄνωτ. σ. 68 καὶ 81.

*

Οἱ φοιτηταί, κι' ἂν ἀκόμη δεχτοῦμε τίς πιὸ καλὲς τῶν προθέσεων τους, μποροῦμε νὰ ποῦμε, πὼς τὰ πολιτικὰ καὶ τὰ κοινωνικὰ προβλήματα τὰ ἀντικρύζουν κατὰ καθαρὰ ρομαντικὸ τρόπο. Ἡ πολιτικὴ πραγματικότητα θὰ ὀδηγοῦσε τίς φοιτητικὰς οὐτοπίες στὸ ἄτοπο, σὲ ἀδιέξοδο. Ἡ δημιουργία ἐνὸς νέου τύπου ἀνθρώπου μιᾶς νέας κοινωνίας, ποὺ θέλουν νὰ πλάσσουν εἶναι πάλι μιὰ οὐτοπία. Ἡ ἀγωγή αὐτοῦ τοῦ τύπου ποὺ ζητοῦν θὰ κατέληγε σὲ οὐτοπία, γιατί ὁ ἄνθρωπος δὲν ἀποτελεῖται μόνο ἀπὸ καλὲς πλευρὲς. Οἱ φοιτηταὶ ὑποτιμοῦν κατὰ ἀσυλλόγιστο τρόπο τίς θετικὰς κατακτήσεις τῆς σύγχρονης κοινωνίας. Ποῦ θὰ βρίσκαν π.χ. μιὰ τόσο ἀπόλυτη ἐλευθερία γνώμης, ὅσο ἀπολαμβάνουν φτάνοντας ὡς τὴν κατάχρηση μέσα στὶς δυτικὰς δημοκρατίες; Ἡ ὑποτίμηση αὐτὴ τοὺς ὀδηγεῖ στὸν κίνδυνο νὰ μὴ διακρίνουν τίς ἔννοιες ἐλευθερία καὶ ἀπειθαρχία, δημοκρατία καὶ ἀναρχία. Κινδυνεύουν νὰ ἀποβαίνουν μόνο καὶ μόνο μὲ τὴν οὐτοπιστικὴ κριτικὴ τους ἀπλοῖ «ἐπαναστάτες τῆς φρασεολογίας». Κι' ἀκόμη φαίνεται νὰ κάνουν κατάχρηση τῶν ὧσων κάνουν ὑπὲρ αὐτῶν οἱ πολιτεῖες, γιὰ νὰ σπουδάσουν μὲ μέσα καὶ εὐκολίες εἰς βάρος τῆς κοινωνίας. Ἐπειτα θὰ πρέπει νὰ γνωρίζουν, πὼς στὶς διαμαρτυρίες τους μεταχειρίζονται παράνομα μέσα καὶ μεθόδους. Προκαλοῦν καταστροφές, τραυματισμούς, ἀντιστέκονται στὸ νόμο καὶ στὶς ἀρχές. Παράνομα μέσα καὶ μέθοδοι λένε οἱ μαθηταὶ τοῦ Χέρμπερτ Μαρκουῦζε εἶναι νόμιμα καὶ ἐπιβεβλημένα μέσα, ὅταν ἀγωνίζεται κανένας ἐναντίον τῆς καταπίεσεως. Πὼς καταπιέζονται; Ἡ γλώσσα τὴν ὁποία μεταχειρίζονται οἱ ἀντάρτες φοιτηταὶ ἐναντίον τῶν κυβερνήσεών τους, ὅπως καὶ ὁ τόνος ἔχουν στὴν ὁμιλίαν, τὸν μορφή καὶ χρῶμα μᾶλλον κειμένων τοῦ ἀνατολικοῦ μπλόκ, ὅσο κι' ἂν ἀπὸ καιρὸ σὲ καιρὸ μπορεῖ νὰ καταφέρωνται καὶ ἐναντίον τῶν ἀνατολικῶν συστημάτων καὶ νὰ κατηγοροῦν τοὺς ἀνατολικούς ὡς γραφειοκράτες καὶ νοθευτὰς τῆς μαρξιστικῆς ἰδεολογίας.

*

Ὡστόσο τὰ Πανεπιστήμια ἔχουν κι' αὐτὰ τὴ μετοχή τους στὶς αἰτίες τῆς ἀνταρσίας. Μονοκρατικὲς δομὲς γεννοῦν πάντα ἀντίδραση. Ἄν θὰ ἤθελε κανένας νὰ μιλήσῃ κι' ἀπ' αὐτὴν τὴν πλευρὰ δὲ θὰ μποροῦσε νὰ μὴ σημειώσῃ τὴ συμβολὴ τῶν Πανεπιστημίων καὶ τῶν Ἀνωτάτων Σχολῶν στὸ κακὸ τῆς ἀνταρσίας. Ἀσκεῖται μιὰ κριτικὴ, ἂν τὰ σημερινὰ γυμνάσια τῶν δυτικῶν χωρῶν — δὲν ἀναφέρομαι φυσικὰ στὰ δικά μας — εἶναι ἱκανὰ νὰ ἐτοιμάσουν τοὺς μαθητὰς γιὰ τὴν Ἀνωτάτη παιδείαν, γιὰ μιὰ ὄντως δημοκρατικὴ παιδείαν μέσα σὲ μιὰ δημοκρατικὴ κοινωνία. Πολλοὶ ἀμφιβάλλουν ἂν μπορῇ νὰ ὑπάρξῃ μιὰ τέτοια προετοιμασία, γιατί πιστεύουν μᾶλλον, πὼς τὰ σχολεῖα τῆς μέσης στὶς δυτικὰς δημοκρατίες εἶναι ἀντιδημοκρατικῆς δο-

μῆς, πώς ἡ συμπεριφορὰ τῶν δασκάλων εἶναι ὄχι ἡ πρέπουσα καὶ πὼς τὰ προγράμματα ὕλης καὶ διδασκαλίας εἶναι ἐλαττωματικά, ἀνεπαρκῆ.

Στὶς διαδηλώσεις καὶ διαμαρτυρίες τῶν φοιτητῶν ἔλαβον μέρος καὶ μερικοὶ καθηγηταί. «Τὸ σῶμα τῶν καθηγητῶν» γράφει ὁ σχολιαστὴς τῆς Welt (7 Ἰουνίου 1967) «δὲν εἶναι ἀνεύθυνο γιὰ τὰ θλιβερὰ γεγονότα. Ὑπάρχουν πολλοὶ τακτικοὶ καθηγηταί, ποὺ βλέπουν σὰ βασικὰ παιδαγωγικὰ καθήκοντά τους τὴν ἄσκηση στὴν ἀνυπακοή». Δὲν μποροῦσε ὁ σχολιαστὴς νὰ φαντασθῇ πὼς τακτικοὶ καθηγηταὶ θὰ συνέδραμαν τοὺς φοιτητὰς καὶ θὰ τοὺς βοηθοῦσαν στὶς ἐναντίον τῶν Πανεπιστημίων τους ἐπιθέσεις.

Ἡ ἀντίδραση στὶς φοιτητικὰς ἀνταρσίες στὴν ἀρχὴ ἀπὸ μέρους τῶν καθηγητῶν ἦταν ἀρκετὰ ἔντονη. Ἡ ἀντίδραση ὥξυνε πρὶν πολὺ τὰ πνεύματα καὶ ἡ ἀνυπακοή δυνάμωσε ἀρκετά. Μὲ τὴν ἐξέλιξη ποὺ πῆρε κατόπιν ἡ ἀνταρσία σταμάτησε ἡ ἀντίδραση ἀπὸ μέρους τοῦ Πανεπιστημίου. Καὶ οἱ προσκεῖμενοι ἀκόμη μιλοῦσαν μὲ τόνο συμβουλῆς καὶ φιλικοῦ ἐνδιαφέροντος πρὸς τοὺς φοιτητὰς, ὅπως π.χ. πὼς, ὅποιος ὑποστηρίζει τὴν πολιτικολογία καὶ εἰσάγει τὴν πολιτικὴν στὰ Ἀνώτατα ἐκπαιδευτικὰ ἱδρύματα πρέπει νὰ ξέρη καλὰ, ὅτι παραδίδει τὸ Πανεπιστήμιο στὴν πάσης φύσεως ἐξωθεν πολιτικὴ ἐπίδραση καὶ ἀνάμειξη. Φυσικὰ καὶ ἄλλες κριτικὲς ἀντιδράσεις ὑπῆρξαν, τόσο ἀπὸ τὸ Πανεπιστήμιο, ὅσο καὶ ἀπὸ τὸ κοινό, ἀλλὰ χωρὶς ἀποτέλεσμα. Γενικὰ ἄκουε κανένας ἐδῶ ἢ ἐκεῖ τὴν ἐκφραση δυσανεσκειᾶς: «πὼς πρῶτα νὰ στρωθοῦν οἱ νέοι νὰ σπουδᾶσουν καὶ ὕστερα νὰ πολιτικολογοῦν! Ὅποιος θέλει νὰ καταπιαστῇ σοβαρὰ μὲ τὶς μεταρρυθμίσεις, αὐτὸς θὰ πρέπη ὅσο τὸ δυνατόν γρηγορώτερα νὰ τελειώσῃ τὶς σπουδές του καὶ ὕστερα ἀπὸ υπεύθυνη θέση νὰ προσπαθῇ ν' ἀλλάξῃ τὸν κόσμον». Ἀντίδραση συνάντησαν οἱ ἐπαναστάτες κι' ἀπὸ τοὺς συμφοιτητὰς τους καὶ ἰδίως ἡ νέα ἀριστερά. Ὡστόσο μὲ τὸν καιρὸ αὐτὴ καθυσχύχασε τὴν ἀντίδραση μὲ ἀπατηλὰς ὑποσχέσεις καὶ καμουφλισμένους σκοποὺς γιὰ μιὰ δῆθεν κοινωνία δικαιοσύνης, ποὺ πρέπει οἱ νέοι νὰ ἐπιδιώκουν τὴ δημιουργία τῆς κλπ. παρόμοια τῆς ἔντεχνης προπαγάνδας τους. Ἐπειτα ἔχουν ἐξαπολύσῃ ἐκεῖνο ποὺ ἐντύπωσιάζει καὶ φοβίζει τὸ νέο, ποὺ θέλει πάντα νὰ νομίζετε ὅτι βρίσκεται στὶς πρῶτες γραμμὲς τῆς προόδου, ὅτι ὅποιος εἶναι ἀντίθετος ἢ δὲ συμφωνεῖ ἔστω καὶ ἀπλῶς μὲ τὶς γνώμες πῶν ρέμπελων εἶναι ἀντιδραστικὸς ἢ φασίστας.

Οἱ ταραχὲς συνεχίζονται, ἀν καὶ νόμιζε κανένας, πὼς ὕστερα ἀπὸ τὰ γεγονότα τοῦ Ἰουνίου τοῦ 1967 καὶ τοῦ Μάϊου — Ἰουνίου τοῦ 1968 στὸ δυτικὸ Βερολίνο καὶ στὸ Παρίσι, τὸ πρόβλημα θὰ ξεθύμαινε καὶ θὰ ἔσβηνε, ὥστόσο ἡ ἀνταρσία ἐξακολουθῇ νὰ ὑφίσταται μὲ ἔντονη δράση, ἀλλὰ καὶ μὲ τελειότερη ὀργάνωσιν. Οἱ δυτικὲς δημοκρατικὲς κυβερνήσεις δὲν ἔλαβαν

τὰ μέτρα ἐκεῖνα, ποῦ θὰ μπορούσαν νὰ σταματήσουν τὸ κακό, τὴ διάβρωση τῶν δημοκρατικῶν θεμελίων. Ἡ κοινωνία, ἡ πολιτική, ἡ ἐκκλησία δὲν ἀντέδρασαν ἀποτελεσματικά, παρὰ χαλαρά· ἀντίκρουσαν τὸ θέμα μὲ ἀπάθεια καὶ σὲ μερικὲς περιπτώσεις πέρασαν ἀπὸ τὴν ἀνοχή στὴν χολακεία τῶν ἀνταρτῶν. Ἀπὸ τῆ στάση ποῦ θὰ πάρουν οἱ παραπάνω ἀναφερόμενοι «καταστημένοι» παράγοντες καὶ δυνάμεις, θὰ ἐξαρτηθῇ πολὺ τὸ μέλλον τῶν δημοκρατιῶν, τὸ μέλλον τῆς πολιτείας, ἂν αὕτῃ θὰ καταστῇ ὄντως δημοκρατικὴ καὶ κοινωνικῆς δικαιοσύνης πολιτεία.

*

Τὰ ὅσα ἐκθέσαμε στὸ δεῦτερο μέρος τῆς πραγματείας μας, ἀφοροῦν κυρίως στὶς φοιτητικὲς ἀνταρσίες καὶ στὴν ἐν γένει κατάσταση τῆς Πανεπιστημιακῆς καὶ τῶν Ἀνωτάτων Σχολῶν ἀτμοσφαίρας τῶν δυτικῶν δημοκρατιῶν. Στὴ χώρα μας φοιτητικὲς ἀνταρσίες, ἀνυπακοή καὶ λοιπὰ συνακόλουθα αὐτῶν δὲν παρατηροῦνται τουλάχιστον σήμερα. Πρὸ τριετίας εἶχαμε δείγματα, πὼς καὶ στὸν τόπο μας εἶχε ἀρχίσει νὰ ἐμφανίζεται ἡ ἀρρώστια καὶ τὸ κακό, ποῦ ἀναφέραμε, σὲ ὀρισμένες ομάδες φοιτητῶν, τουλάχιστον στὸ Πανεπιστήμιο τῆς Θεσσαλονίκης. Μὲ τὴν ἀλλαγὴ τῆς καταστάσεως ἀπὸ τὸ τρίτο δεκαήμερο τοῦ Ἀπριλίου τοῦ 1967, ἐπικρατεῖ ὄντως μιὰ ἡσυχία στοὺς φοιτητὰς τῶν Ἀνωτάτων Σχολῶν μας, παραδειγματική, μπορεῖ νὰ πῇ κανένας, καὶ ἐξαιρετικὰ ἐπαινετική, ἂν προέρχεται ὄντως ἀπὸ συνειδητὴ εὐθύνη τῶν νέων μας ἀπέναντι τῶν θεσμῶν καὶ τῶν ὑποχρεώσεών τους, ἀπέναντι τοῦ ἑαυτοῦ τους, τῆς πολιτείας καὶ τοῦ ἐθνικοῦ συνόλου. Πάντως χρειάζεται προσοχή, γιὰ τὴν τὰ συμβαίνοντα στὶς δυτικὲς δημοκρατίες ἐπενεργοῦν, ὅπως οἱ μεταδοτικὲς ἀρρώστειες, οἱ ἐπιδημίες, δεδομένου, ὅτι οἱ ἀνταρσίες παίρνουν καὶ τὴ μορφή τῆς μόδας, ποῦ μεταδίδεται γρηγορώτερα καὶ ἐξαιρετικὰ εὐκόλα. Ντύνονται τὸ φόρεμα τῆς προοδευτικότητας. Αὐτοῦ τοῦ εἶδους οἱ μορφὲς καὶ οἱ μεταμορφώσεις ἐπιβάλλονται σὲ μᾶς τοὺς Ἕλληνας, ἀπὸ πολλοὺς λόγους, πολὺ.

Τὰ ἀρχικὰ θετικὰ αἰτήματα τῶν ἐπαναστατημένων δυτικοευρωπαϊκῶν φοιτητῶν, αὐτὰ ποῦ ἀποβλέπουν στὴν καλυτέρευση τῆς ποιότητος τῶν σπουδῶν — ἃς τὰ ἀπεμπόλησαν αὐτοὶ οἱ ἴδιοι κατὰ τὴν ἐξέλιξη τῆς ἀνταρσίας τους καὶ στράφηκαν πρὸς ἄλλους σκοποὺς — ἃς μᾶς σταθοῦν σὰν ἀφορμὴ μιᾶς αὐτοκριτικῆς μας, μιᾶς ἐσωτερικῆς θεωρήσεως ἀπὸ μέρους πρῶτα πρῶτα τῶν λειτουργῶν τῆς Ἀνωτάτης παιδείας μας. Ὡς ξεκινήσουμε πρῶτα πρῶτα ἀπὸ τὸν ἑαυτό μας, ἂν μάθαμε νὰ κρίνουμε ἀντικειμενικὰ τίς πράξεις μας, τίς ἐνέργειές μας, ἃς προχωρήσουμε στὴν αὐτοκριτικὴ καὶ στὸν ἑλεγχὸ τῆς συνειδήσεώς μας γιὰ τὸ βάρος τῆς εὐθύνης μας. Ἡ αὐτοκριτικὴ εἶναι ἀνάγκη νὰ γίνεται συχνά, γιὰ τὴν παραμονεύουσαν μέσα μας καὶ ἀντίμαχοι

πειρασμοί, πού και ὁ ἱκανὸς καθηγητὴς δύσκολα τοὺς ξεχωρίζει. Τέτοιος ἐπικίνδυνος πειρασμὸς εἶναι π.χ. τὸ ἐνστικτο τῆς κυριαρχίας, ἓνα ἐνστικτο πού λίγο πολὺ φωλιάζει στὸν καθένα ἄνθρωπο καὶ πού τὸ καθηγητικὸ ἔργο μπορεῖ νὰ ἱκανοποιήσῃ σὲ μεγάλο βαθμὸ, γιατί ὁ φοιτητὴς εἶναι ἀνώριμος καὶ ἀβοήθητος συχνά, σχετικὰ μὲ τὸν καθηγητὴ του καὶ ἡ τύχη του εἶναι στὰ δικά του χέρια. "Όταν τὸ ἐνστικτο αὐτὸ προβάλλῃ ἔντονο, δὲν εἶναι δύσκολο ἡ ἱκανοποίησή του νὰ ἐξουσιάσῃ ἀδύναμες ψυχὲς καὶ νὰ κατεβάσῃ τὸν ἄλλον, τὸν ὑφιστάμενο, σὲ ἀπλὸ μέσον καὶ ὄργανο. Μὰ καὶ πῶς δυνατοὶ ἄνθρωποι δὲν εἶναι ἄσκοπο νὰ ἐξετάζουσι μὴπως παίξῃ κι' αὐτὸ κάποτε κάποιο ρόλο στὴ στάση τους, ὅταν π.χ. δὲν ἀνέχωνται σὲ φροντιστήριο ἢ ἄλλῃ συζήτησιν ἀπὸ φοιτητὴ ἀντίθετη γνώμη ἢ κι' ἀκόμη, ὅταν δὲν ἔχουν τὴν ὑπομονὴ νὰ συζητήσουσι ἥρεμα μαζί του, ἀποψῇ ἀντίθετη μὲ τὴ δική τους. "Άλλος κίνδυνος εἶναι, ὅταν ἀπὸ τὴ μιὰ μεριά ἐλλείψεις ἢ καὶ ἄστοχα κινήματα τῶν νέων καὶ ἀπὸ τὴν ἄλλῃ ἡ συνειδησι τῆς δικῆς του ὑπεροχῆς, σπρώχνουν τὸν καθηγητὴ στὴ στραβὴ ἀντίληψη, ὅτι ἔχει μπρὸς του παιδιά, καὶ χωρὶς νὰ τὸ καταλάβῃ ἀφήνει τὴν στάση του ἀπέναντί τους νὰ ἐπηρεάζεται ἀπὸ τὴν ἀντίληψιν αὐτή. Σὲ τέτοια περίπτωσι δὲν μπορεῖ νὰ καταλάβῃ καὶ νὰ ἐκτιμήσῃ σωστά καὶ ὁλοκληρωτικὰ τὴν προσωπικότητα τοῦ νέου καὶ δὲν εἶναι δύσκολο νὰ καταλήξῃ στὴν ἴδια συνέπειαν πού εἶδαμε παραπάνω, νὰ μὴ δίνῃ δηλαδὴ στὶς γνώμες του τὴ σημασία πού πρέπει, νὰ μὴν ἔχῃ τὴν ὑπομονὴ νὰ συζητῇ μαζί του καὶ νὰ τοῦ κάνῃ κάποτε ἔτσι τὴν ἐντύπωσι, ὅτι διεκδικεῖ γιὰ τὸν ἑαυτὸ του τὸ ἀλάθητο κ.λ.π. κ.λ.π. "Όσο ἱκανότερος εἶναι ἓνας καθηγητὴς, τόσο καθαρότερα βλέπουν οἱ νέοι τίς ἐλλείψεις τους καὶ τόσο περισσότερο ποθοῦν νὰ τὸν πλησιάσουσι. "Άλλὰ ἡ τέτοια στάσι τοὺς προσβάλλει τὸ αὐτοσυναίσθημα πού εἶναι ἔντονο στὴν ἡλικία τους, τοὺς φαίνεται -καὶ πολὺ σωστά— ἄδικη, καὶ ἀντὶ νὰ τοὺς πλησιάσῃ τοὺς κάνει νὰ τραβηχτοῦν μακριὰ του. Κι' αὐτὸ πολὺ περισσότερο, ὅταν τὴν στραβὴ ἀντίληψιν τὴ δυναμώνει λίγο πολὺ καὶ τὸ κυριαρχικὸ ἐνστικτο. Τέτοια καὶ ἄλλα παρόμοια ἐλαττήρια, ὅταν τ' ἀφήσουσι ἀνεξέλεχτα ταράζουν ἢ καὶ κάνουν ἀδύνατη μεταξὺ τους μιὰ σχέση οὐσιαστικὰ μορφωτικὴ¹.

*

Ὅτ' εἶχαμε πολλὰ νὰ προσέξουμε κι' ἐμεῖς στὴ χώρα μας σὲ ὅ,τι ἀφορᾷ στὴν ἐλαττωματικὴ λειτουργία γενικὰ τῆς παιδείας μας καὶ εἰδικότερα τῆς Ἀνωτάτης ἐκπαιδεύσεως. Ἡ παιδεία μας, ἃς μὴν κρυβόμαστε πίσω ἀπὸ τὸ δάκτυλό μας, νοσεῖ χρόνια. Εἶναι παλιὰ ἡ ἀρρώστια μας. Ἐχει ἀνάγκη ἀπὸ καλοὺς γιατροὺς καὶ εὐσυνειδητοὺς ἐργάτες, κάτι δυστυχῶς τὸ σπάνιο, κι' ἃς μὴ μᾶς κακοφαίνεται. Ἡ παιδεία μας πάσχει κι' αὐτὴ, ὅπως

1. Α. Δελμούζου, Τὸ πρόβλημα τῆς φιλοσοφικῆς Σχολῆς, 1944 σ. 26 καὶ 27.

και άλλοι τομείς κοινωνικῶν λειτουργιῶν ἀπὸ μερικὰ φυλετικά μας ἐλαττώματα, πού ἀναγκαστικά ἤ και κατὰ φυσικὸ τρόπο βαρύνουν τοὺς φορεῖς τῆς. Ὁ λαὸς μας στὴ μακραίωνη περίοδο τῆς ζωῆς του ἀπόκτησε πολλές κακὲς συνήθειες καὶ ἐλαττώματα. Ἀλλὰ ἀπὸ τὴν ἰδιοσυγκρασία του καὶ τὸ φυσικὸ περιβάλλον του, ἄλλα τ' ἀπόχτησε κατὰ τοὺς δύστυχους χρόνους τῆς μακραίωνης σκλαβιάς κι' ἄλλα ἀναφάνηκαν σὲ χρόνους στέρησεων καὶ κακῆς διοικήσεως, ἄλλα πάλι σ' ἄλλες ἀντίξοες περιστάσεις.

Ἡ παιδεία μας ποτὲ δὲ στάθηκε ἀπέναντί τους μὲ διάθεση νὰ τὰ καταπολεμήσῃ ψυχολογημένα, συστηματικά καὶ μελετημένα. Πῶς νὰ τὰ καταπολεμήσῃ, ἀφοῦ οἱ φορεῖς τῆς ἐκπαιδεύσεως καὶ τῆς ἀγωγῆς τοῦ λαοῦ μας, δὲν φρόντισαν κἂν οἱ ἴδιοι ν' ἀπαλλαγοῦν ἀπ' αὐτά, τουναντίον πολλὰ θανατηρὰ ἀπ' αὐτὰ τὰ θεωροῦσαν εὐφυΐα τῆς φυλῆς. Ἀλλωστε, ἂν δὲν ἔβανες ἀρκετὰ ἀπ' αὐτὰ σὲ ἐνέργεια δὲ θ' ἀνέβαινες ὑψηλὰ καὶ δὲν θὰ ἐπαιρνες τίς περισσότερες φορὲς τὴν ἀκαδημαϊκὴ ἔδρα. Τὰ ἐλαττώματά μας αὐτά, ἀφοῦ δὲν τὰ καταπολεμήσαμε μεγάλωσαν κι' ἀναπτύχθηκαν ἐπικίνδυνα. Μᾶς ἔχουν περισφίξει μέχρι πνιγμοῦ, ὅπως ὁ ἀτομικισμὸς μας, τὸ ἀτομὸ μας πού τὸ λατρεύουμε σὰν πρωταρχικὴ ἀξία, πού μ' αὐτὴν μετροῦμε ὅλα τ' ἄλλα ὑπάρχοντα στὸν κόσμος, ἡ ὑπερτροφικὴ ἀνάπτυξη τοῦ ἐγὼ μας πού τὰ σκλαβώνει ὅλα στὸ στενὸ μας ἀτομικὸ συμφέρον, ὁ ὑποκειμενισμὸς μας, πού μᾶς παρασύρει στὴν ὑπερτίμηση τῆς δικῆς μας ἀξίας καὶ στὴν ὑποτίμηση τῆς ξένης, ἡ ἀδιαφορία μας ἢ ἡ ἀντίθεσή μας πολλὰς φορὲς σὲ ὅ,τι βρίσκεται ἔξω ἀπὸ τὸ στενὸ κύκλο τῶν συμφερόντων μας, πρὸς τὴν πολιτείαν, πρὸς τὸ κράτος, ἢ ἄσβεστη φιλοδοξία μας, πού φτάνει ὡς τὴ δοξομανία, πού μᾶς κάνει κάθε ἀντικειμενικὴ ἀντίληψη, ἂν ὄχι ἀδύνατη, ἐξαιρετικὰ δύσκολη, ὁ φθόνος, ἢ ἔλλειψη διαθέσεως συνεργασίας, ἢ ἐριστικότητα καὶ ἡ πλεονεξία, φαινόμενα, πού ἰδιαίτερα τοῦτα τὰ τελευταῖα χρόνια εἶναι ἄξια μελέτης γιὰ τίς μεγάλες διαστάσεις πού πῆραν. Καὶ δὲν τὰ συναντοῦμε αὐτὰ τὰ ἐλαττώματά μας στοὺς λίγους ἢ σὲ ὀρισμένης νοοτροπίας ἢ γραμματικῆς μορφώσεως ἀνθρώπους, παρὰ ἀνάμεσα στοὺς πολλοὺς καὶ στοὺς φορεῖς τῆς ἀγωγῆς καὶ τῆς παιδείας τοῦ τόπου, ἀλλὰ φεῦ! καὶ στοὺς φορεῖς τῆς Ἀνωτάτης παιδείας μας καὶ δυστυχῶς ἐκεῖ, ἐξαιτίας τῆς ἀκαδημαϊκῆς ἐλευθερίας μερικὲς φορὲς, ὄχι καὶ σπάνια, παρὰ ἀρκετὰ ἔντονα, σὲ σημεῖο ἀπογοητεύσεως. Ἡ ἀκαδημαϊκὴ ἐλευθερία εἶναι καλὴ καὶ ἡ καλὴ χρῆση αὐτῆς εἶναι καλύτερη καὶ «ἐκ τῶν ὧν οὐκ ἄνευ». Ὡστόσο φαίνεται νὰ μὴν εἴμαστε ὥριμοι τῆς Ἀκαδημαϊκῆς ἐλευθερίας καὶ τοῦ οὐσιαστικῶς ἀνεξέλεγκτου πού ἀπολαμβάνουν οἱ καθηγηταὶ τῶν Ἀνωτάτων Σχολῶν, ἀλλὰ ποιὸς νὰ ἐλέγξῃ; Ὅταν εἴμαστε ὅλοι ἀπὸ τὴν ἰδίαν ζύμη, καταλήγομε σὲ φαῦλο κύκλο.

Ἀλλὰ πάλι ἐλαττώματα, πού ἔκαναν ἔντονη τὴν ἐμφάνισή τους κατὰ τὸν τελευταῖο πόλεμο, γνωστά μας ἀπὸ ἄλλες παρόμοιες ἐποχές, Ρωμαιοκρα-

τία και Τουρκοκρατία, ελαττώματα που δείχνουν ολοφάνερα την έλλειψη ήθους, όπως ή τάση προς το ψέμα, ή δολιότητα, ή κολακεία, ή κρυψίνοια, ή υποκρισία και ή διπλή ήθικη δηλ. ή μάσκα. Η ανάγκη της ζωής και ή άμυνα του ραγιά του αδύνατου κατά της βίας, τον όδηγησαν σ' αυτά τα δ-πλα. Όστόσο τό κακό κόλλησε τόσο καλά, που κι' όταν ακόμη έπαυσαν νά υπάρ- χουν οι αίτίες, ή ανάγκη αυτή της ζωής, ό Ρωμιός κράτησε γερά τά μέσα αυτά και τά χρησιμοποίησε για νά αποφύγη αρκετές φορές τις ίερές και ήθικές υποχρεώσεις προς τό έθνικό κράτος.

Υπάρχει και μιá άλλη ομάδα ελαττωμάτων: ή τάση για παράβαση και άνυπακοή στους νόμους, ή έλλειψη πειθαρχίας και τάξεως, ή αυθάδεια και ή απέχθεια προς τό κύρος, ή έλλειψη σεβασμού προς τους άνωτέρους, ή ασυνέπεια των λόγων και ή έλλειψη της ευθύνης μας, ή τάση μας για επι-βολή και δημοσιότητα.

Η καταπολέμηση των ελαττωμάτων μας περιλαμβάνεται μέσα στους σκοπούς της παιδείας, γιατί ή ανύψωση χωρίς την απαλλαγή και την άπεμ-πόληση των βασικών ελαττωμάτων που αναφέραμε δέν μπορεί νά γίνη ¹.

*

Σε καμιά σχεδόν βαθμίδα της παιδείας μας δέν προσπαθούμε όντως δημιουργικά νά καταπολεμήσουμε τά ελαττώματά μας. Για νά καταπολε-μηθῇ όμως μιá αδυναμία του χαρακτήρα μας, πρέπει νά την έχη κατανικήση πρώτα μέσα του, εκείνος που έχει όρισθῇ από την πολιτεία νά διαπαιδαγω-γῇ. Αυτό δυστυχώς δέν έχει κατορθωθῇ, άλλωστε δέ ζητιούνται έτσι πραγ-ματικά τέτοια προσόντα, κατά φαινομενικό τρόπο φαίνεται μόνο νά αναφέ-ρωνται.

Μερικές φορές διδάσκομε εξαιτίας της ακαδημαϊκής ελευθερίας μας ό,τι είναι βολικό σέ μάς, αδιάφορο αν είναι άπληρχειμένο και ακατάλληλο σήμερα. Μας διαφεύγει, πώς δέ διδάσκομε για τον έαυτό μας, παρά για τους φοιτητάς. Έπειτα πρέπει νά ξέρουμε πώς δέ φτάνει ένας καθηγητής νά είναι αληθινά πνευματικός άνθρωπος — δυστυχώς όχι και τόσο συνηθισμένο όπως θά έπρεπε — και ικανότατος στην έπιστήμη που έχει νά διδάξη, παρά χρειάζεται με την ικανότητα νά συνδυάζη και τό έπιστημονικό ή-θος και φρόνημα, τον καλό και δυνατό χαρακτήρα... Πάντως όσο ικανός και αν είναι ένας καθηγητής, δέ στέκει στη θέση του, αν του λείπη τό ήθικό σθένος και λυγίζη στον πρώτο δυνατό της ημέρας ή αν κέντρο στη ζωή του είναι ή οικονομική και όχι έπιστημονική αξία του

1. Έκτενέστερα τό θέμα των ελαττωμάτων μας αναπτύσσεται στις μικρές μελέτες μου: Έκπαιδευτικές μεταρρυθμίσεις, 1952 και «Είμαστε υπανάπτυκτοι;» 1966.

πολιτισμοῦ, καὶ ἡ δευτέρα ὑπηρετεῖ δουρικὰ τὴν πρώτη ἢ ἂν ἔχοντας τὰ πανεπιστημιακὸ τοῦ ἔργο πάρεργο, πετάγεται γιὰ μιὰ στιγμή καὶ στὴν αἴθουσα τῆς διδασκαλίας¹.

Λησμονοῦμε πῶς τὸ ἔργο κάθε Σχολῆς εἶναι ὁμαδικὸ καὶ ὄχι μονάχα ἀτομικὸ, γιὰτὶ ὁ φοιτητὴς δὲ θὰ μορφωθῇ ἀπὸ ἓνα μόνον καθηγητὴ, παρὰ ἀπὸ πολλοὺς. Γιὰ νὰ πετύχῃ ὅμως ἓνα ὁμαδικὸ ἔργο, χρειάζονται ὁρισμένοι ὅροι, ποὺ δὲν ἔχει δικαίωμα κανένα μέλος τῆς Σχολῆς νὰ τοὺς παραμερίσῃ ἢ καὶ νὰ ἀδιαφορήσῃ γι' αὐτοὺς. Δὲν ἔχει δικαίωμα ὁ καθηγητὴς μιᾶς σχολῆς νὰ ἐπιβάλλῃ ἢ ν' ἀδιαφορῇ, ὅταν ἐπιβάλλεται ἀπὸ ἄλλους πρόγραμμα σπουδῶν αὐθαίρετο καὶ προσωποληπτικὸ, ποὺ λυγίζει τὴν ἀντοχή τῶν φοιτητῶν καὶ ἐμποδίζει τὴ μόρφωσή τους. Τὸ φαινόμενο δὲν εἶναι ἀσύνηθες. Πολλὲς φορές ἐξετάζοντας κανέναν ἓνα πρόγραμμα μαθημάτων τὸ μόνον ποὺ ξεχωρίζει σ' αὐτὸ ἔντονα εἶναι τὸ προσωπικὸ στοιχεῖο. Εἶναι ἐπιγραμματικὴ ἡ φράση ἐνὸς παλιοῦ καθηγητοῦ, μακαρίτη πιά: «εἶμαστε ὅλοι εὐχαρίστως καπετὰν ἓνας». Ἡ φράση αὕτη δίνει ἐπιγραμματικὰ τὴ σύνθεση ἐνὸς τέτοιου προγράμματος, ποὺ δὲν λαμβάνεται τίποτε ὑπόψη, παρὰ τὸ παραθρεμμένο ἐγὼ μας.

*

Τὰ προγράμματα τῶν Ἀνωτάτων Σχολῶν εἶναι παραφορτωμένα καὶ τὸ φορτίο εἶναι σὲ πολλὰ ἀπηρχαιωμένο καὶ ἀκατάλληλο ἢ ὑποφέρουν κάτω ἀπὸ τὴν δύναμιν ὁρισμένων προσώπων. Κι' ὅμως ἓνα σωστὸ πρόγραμμα εἶναι ἀπρόσωπο καὶ κανονίζεται ἀντικειμενικὰ σύμφωνα μὲ τὸν εἰδικὸ σκοπὸ κάθε πτυχίου, τὴ συμβουλὴ τῶν διαφόρων μαθημάτων σ' αὐτὸν καὶ τοὺς ὅρους ποὺ εἶναι ἀπαραίτητοι νὰ μπορέσῃ ὁ φοιτητὴς νὰ μορφωθῇ.

Πέρα ὅμως ἀπὸ τὰ προγράμματα καὶ λοιπὴ ὁργάνωση, ἐκεῖνο ποὺ εἶναι πρωταρχικὸ καὶ παντοῦ τὸ ἀναγνωρίζουν εἶναι, ὅτι τὸ διδακτικὸ προσωπικὸ εἶναι βασικὸς ὅρος, γιὰ νὰ πετύχῃ τὸ πανεπιστημιακὸ ἔργο καὶ φροντίζουν ἢ πρέπει νὰ φροντίζουν νὰ μπαίνουν στὰ πανεπιστήμια οἱ καλύτεροι ἐπιστήμονες ἐνὸς τόπου. Τὴν πιὸ βαρεὶά εὐθύνη γι' αὐτὸ τὴν ἔχουν συνήθως οἱ Σχολές, ἀλλὰ καὶ ἡ πολιτεία κάθε ἄλλο παρὰ ἀνεύθυνη εἶναι. Ἕνας καλὸς ἐπιστήμονας, ἄξιος γιὰ καθηγητὴς Ἀνωτάτης Σχολῆς πρέπει νὰ εἶναι πνευματικὸς ἄνθρωπος, ποὺ ἔχει δώσει μορφὴ στὸν ψυχικὸ κόσμον του, τὸν ἔχει ὁργανώσει μὲ κέντρο τὴν ἐπιστήμην του. Ἐχει δουλέψῃ μ' αὐτὴ μυαλὸ καὶ ψυχὴ, ἡ συνείδησή του ἔχει πάρει θεωρητικὸ προσανατολισμὸ καὶ ἰδιαίτερα τὸν προσανατολισμὸ, τὸ ἀντίκρουσμα τῆς δικῆς του ἐπιστήμης, κατέχει μεθόδους, βα-

1. Α. Δελμούζου, ἐνθ' ἄνωτ. σ. 25 § α.

σικὲς ἔννοιες, γνώσεις καὶ προβλήματα τῆς ἐπιστήμης του καὶ εἶναι σὲ θέση νὰ δουλέψῃ σωστὰ καὶ γόνιμα ὅποιοδῆποτε θέμα της.

*

Ἡ ἐκλογὴ τῶν καθηγητῶν εἶναι ἓνα ἐξαιρετικῶς σοβαρὸ πρόβλημα, ὅσο κι' ἂν μπορεῖ νὰ πῇ κανένας πὼς εἶναι κοινὸς τόπος. Ὡστόσο, ὅ,τι ἀφορᾷ στὴν κρίση καὶ στὴν ἐκλογὴ δὲ θὰ ἤθελα νὰ μιλήσω, γιατί ὁ πειρασμὸς θὰ μὲ ἔφερνε πολὺ μακριά. Ἐντούτοις τὸ θέμα μένει, σὰν ἓνα ἀπὸ τὰ πιὸ σπουδαῖα προβλήματα τῆς Ἀνωτάτης Παιδείας μας, πού πρέπει ἐμεῖς οἱ ἴδιοι νὰ τὸ ἐξετάσουμε καὶ νὰ τὸ τοποθετήσουμε, ἐκεῖ πού πρέπει, γιατί μερικὲς φορὲς παίρνει θέση ἀταίριαστη μὲ ἐξαιρετικὰ σπουδαῖες δυσμενεῖς ἐπιπτώσεις γιὰ τὴν προκοπὴ τῆς Ἀνωτάτης Παιδείας μας. Δὲν ἦταν σπάνιο τὸ φαινόμενο νὰ κατέχῃ τὴν ἔδρα μέτριος καθηγητῆς ἢ κάποτε καὶ ἀνίκανος ἐνῶ στὸν κλάδο του ἔμεναν ἔξω ἀπὸ τὸ Πανεπιστήμιο ἀσύγκριτα ἀνώτεροί του. Καὶ τὸ μέτριο ἢ τὸν ἀνίκανο νὰ μὴν τὸν ἔχει ἐπιβάλλη ἡ πολιτεία, τὸ κόμμα, παρὰ ἡ Σχολή. Σήμερα μὲ τὴν πληθώρα τῶν κενῶν ἐδρῶν, ἐξαιτίας τῆς ἐξόδου ἀπὸ διαφόρους λόγους πολλῶν καθηγητῶν, προβάλλει τὸ πρόβλημα τῆς ἀνωριμότητος πολλῶν νέων, πού μέσα σὲ μικρὸ χρονικὸ διάστημα ἀπὸ τὴ λήψῃ τοῦ διδακτορικοῦ διπλώματος καταλαμβάνουν ἔδρα. Ὁριμος δὲν μπορεῖ νὰ βγῇ ἓνας νέος ἐπιστήμονας οὔτε καὶ ἀπὸ τὴν πιὸ τέλεια Σχολή. Γι' αὐτὸ χρειάζεται καιρὸς καὶ ἀδιάκοπος ἀγώνας καὶ μὲ τὸν ἑαυτὸ του καὶ μὲ τὸ ἀντικείμενο τῆς μελέτης καὶ μὲ τὴ ζωὴ γενικότερα, γιὰ νὰ ὀριμάσῃ.

Ὅσο κι' ἂν εἶναι δυσάρεστα μερικὰ πράγματα, θὰ πρέπει νὰ λέγωνται πάντα μὲ τὴν ἐλπίδα νὰ διορθωθοῦν. Δὲν ἦταν δυστυχῶς φανταστικὸ τὸ ζήτημα τῆς βιβλιοεμπορίας στὰ Πανεπιστήμια καὶ στὶς ἰσοτίμες μ' αὐτὰ Ἀνώτατες Σχολές, ὅπου ἡ καθηγητικὴ ἐξουσία ἔκανε τὸ φοιτητὴ ἀναγκαστικὰ πελάτη¹. Ἐπίσης δὲν εἶναι φανταστικὸ, πὼς μερικοὶ παίρνουν τὴν πανεπιστημιακὴ θέση γιὰ πάρεργο, πού τὸ κάνουν στὰ πεταχτά, ἐνῶ τὸ πραγματικὸ ἐπάγγελμα πού τοῦ ἀφιερώνουν καιρὸ καὶ δυνάμεις βρίσκεται ἔξω ἀπὸ τὸ πανεπιστήμιο. Ἀλλὰ καὶ ὅπου λείπει τέτοια εὐκαιρία γιὰ πρακτικὴ ἐπαγγελματικὴ ἐργασία, εἴχαμε κι' ἔχομε παραδείγματα πού τὸ καθηγητικὸ ἔργο γίνεται μερικὲς φορὲς τόσο ἐλαστικόν, ὥστε νὰ καταντᾷ πάρεργο. Καὶ πάρεργο καταντᾷ ἡ καθηγεσία, ὅταν ἓνας καθηγητῆς δὲν ἔχει ἀκρίβεια καὶ τάξιν στὰ μαθήματά του, παρὰ μὲ τὴν πιὸ ἀσήμαντη ἀφορμὴ κάθετα σπίτι του τὴν ὥρα πού εἶναι νὰ διδάξῃ ἢ παίρνει ἄδειες ἢ ταξιδεύει.

1. Τὸ θέμα αὐτὸ εὐτυχῶς σήμερα ἔχει ἐκλείψει μὲ τὴ γνωστὴ «δωραιὰν Παιδείαν».

Ἐπειτα στὸν τόπο μας οἱ ἔδρες μερικὲς φορές δὲν ἰδρύνονται ἀπὸ τὴν ἀνάγκη αὐτὴ καθαυτὴν τῶν πραγμάτων, παρὰ ἀρκετὲς φορές ἀπὸ ἄλλους λόγους κυρίως προσωπικοῦς, ὑποκειμενικοῦς κι' ὄχι ἀντικειμενικοῦς, πράγμα πού ζημιώνει βέβαια τὶς σπουδές, τὴ μόρφωση, τὴν ἔρευνα, γιατί ἔτσι δὲν ἐκπληρώνουν ἓνα βασικὸ σκοπὸ καὶ μιὰ οὐσιαστικὴ ἀνάγκη. Κι' ὅλα αὐτὰ γίνονται ὕστερα ἀπὸ πρόταση μιᾶς σχολῆς ἢ τῆς πλειοψηφίας της, δηλ. ἰδρύνονται περιττὲς ἔδρες, χωρὶς πραγματικὴ ἀνάγκη ἢ χωρίζεται μικρὸ τμήμα ἀπὸ μιὰ ἐπιστήμη, πού φτάνει νὰ τὴ διδάξῃ ἓνας καθηγητὴς, νὰ προτείνεται καὶ δευτέρη τακτικὴ ἔδρα ἢ καὶ ἑκτακτὴ αὐτοτελὴς καὶ τὸ χειρότερο νὰ γίνωνται τὰ μαθήματά τους ὑποχρεωτικὰ γιὰ τὸ φοιτητὴ ὄχι μόνον ἢ ἀκρόαση παρὰ καὶ ἡ ἐξέτασή τους· πολλὲς φορές γίνεται κατὰ ἄλλο ἐπίσης θλιβερό: νὰ μὴν ἐκλέγεται ἓνας ὑποψήφιος γιὰ τὴν ἔδρα πού εἶναι ἐτοιμασμένος, παρὰ γιὰ μιὰ ἄλλη.

Τὸ κακὸ εἶναι πού δὲν εἶναι καθόλου σπάνιο τὸ φαινόμενο πού τὰ προγράμματα δείχνουν ὀλοφάνερα, πὼς σὲ ἓνα ὁμαδικὸ ἔργο, ὅπως εἶναι ἡ Σχολή, κέντρο γίνεται ὁ καθηγητὴς ὡς ἄτομο καὶ ὁ φοιτητὴς, ἡ ἀντοχή του καὶ ἡ μόρφωσή του δὲ λογαριάζονται σχεδὸν καθόλου.

Κατὰ καιροὺς πάρθηκαν πολλὰ μέτρα ἀπὸ τὶς κυβερνήσεις γιὰ νὰ ἐμποδίσουν τὸ κακὸ, ἀλλὰ δυστυχῶς χωρὶς ἀποτέλεσμα. Πάντως ὅλα αὐτὰ ἐπιδροῦν δυσμενέστατα ἐπάνω στὴ σκέψη καὶ στὸ συναίσθημα τῶν νέων, τῶν φοιτητῶν. Εἶναι ἀφορμὲς ἀλλὰ καὶ αἰτίες μαζὶ γιὰ ἀτοπήματα, γιὰ ἀνταρσίες καὶ κυρίως νὰ χάνῃ ὁ θεσμὸς σὲ σεβασμό.

Τὸ θέμα τῆς κρίσεως καὶ τῆς ἐκλογῆς εἶναι βασικὸ καὶ πρωταρχικόν. Τὸ πρόβλημα ἀπαιτεῖ ἀπὸ τοὺς καθηγητὰς, ἀπὸ τοὺς ἐκλέκτορες, ἔντονα ἀναπτυγμένη αὐτοκριτικὴ, ἔντονα ἀναπτυγμένη κοινωνικὴ καὶ ἐπιστημονικὴ εὐθύνη ἀμεροληψία, ἀπαλλαγὴ ἀπὸ προκαταλήψεις, ἀφανισμὸ τῆς ὠφελιμιστικῆς σκέψεως, αὐστηρὴ ἀντικειμενικότητα, θάνατο στὴ συναλλαγὴ καὶ στὸ πνεῦμα τῆς κλίκας καὶ στὸ νεποτισμὸ. Μ' ἓνα λόγο ἔντονα ἀναπτυγμένη ἐσωτερικὴ ὀριμότητα. Αὐτὰ εἶναι τὰ κυριότερα μαζὶ μὲ τὴν ἐπιστημονικὴ ἱκανότητα καὶ τὸ ἥθος, προπαντὸς αὐτό, ὅπως τὸ ἀναφέραμε παραπάνω. Ποῦ νὰ συναντήσης αὐτὰ τὰ ἀπλὰ στοιχεῖα, ὅταν ἀκοῦς ὕστερα ἀπὸ συνεδρίαση ἐκλογῆς καθηγητοῦ μερικὲς φορές νὰ λέγεται: «Καλὰ τὰ καταφέραμε τὸν βγάναμε, πετύχαμε, ἔτσι ἐνισχύθηκε ἡ παράταξή μας», τουτέστιν ἡ κλίκα μας, καὶ κατετροπώθηκε ἡ ἀντίθετη παράταξη. «Τώρα ἔχουμε τὴν πλειοψηφία». Τὰ ἐλατήρια καὶ τὰ κριτήρια εἶναι εὐκόλο νὰ τὰ ἐννοήσῃ κανένας, ἀλλὰ καὶ τὶς δυσμενεῖς ἐπιπτώσεις, γιατί αὐτά, ἐκτὸς ἀπὸ τὰ ἄλλα, γίνονται γνωστὰ καὶ στοὺς φοιτητὰς μὲ δυσάρεστα ἀποτελέσματα γιὰ τὸ κύρος τῶν Ἀνωτάτων Πανεπιστημιακῶν Σχολῶν μας καὶ τὴ μόρ-

φωση τῶν φοιτητῶν μας. Μερικὲς φορές στὴν κρίση καὶ στὶς ἐκλογὲς τῶν καθηγητῶν παρατηρεῖ κανένας τοῦτο τὸ φαινόμενο, στὴν ἀσκηση τῶν δικαιωμάτων ποὺ παρέχει ὁ νόμος στοὺς καθηγητάς, νὰ παραβιάζωνται διατάξεις κατὰ τρόπο ποὺ ὀδηγοῦν στὴ δημιουργία νομίμων μὲν καθ' ὅλα καταστάσεων πλὴν καταχρηστικῶν καὶ ἀντιθέτων πρὸς τὸ ἐπιστημονικὸ πνεῦμα τὸ δίκαιο, τὴν καλὴ πίστη καὶ ἀπὸ τὶς γενικὲς ἠθικὲς ἀρχὲς ἐπιβαλλόμενες ὑποχρεώσεις· παρατηρεῖται δηλαδὴ τὸ φαινόμενο νὰ ἐνεργῇ κανένας τυπικῶς κατὰ νόμον, πλὴν κατὰ παράβασιν βασικῶν ἀρχῶν. «Εἶναι γνώμη μου», λέγει. Ὁ νόμος ἀπαιτεῖ δικαιολόγηση βέβαια τῆς γνώμης. Ἡ δικαιολογία ἔχει μὲν νομικὴ ἐξωτερικὴ ὑφή, ἀλλὰ παραβλέπονται οἱ ὑποχρεώσεις ποὺ ἀπαιτεῖ τὸ ἐπιστημονικὸ ἦθος, ἢ γενικότερα τὸ ἦθος. Πρόκειται στὴν περίπτωσή μας γιὰ κατάχρηση δικαιώματος ποὺ δὲν ἐμπίπτει στὸν ἀστικὸ κώδικα (ἀρθρ. 281). Ἔχει ἀρκετὰ περιθώρια, περισσότερα ἀπ' ὅσα πρέπει «ἢ ἐλευθερία τῆς γνώμης» τῶν καθηγητῶν ὥστε νὰ φτάνη πολλὲς φορές αὐτὴ ἢ περίφημη γνώμη προκειμένου γιὰ ἐκλογὴ καθηγητοῦ στὸ «σέ θέλω ἢ δὲ σέ θέλω», ἢ ἐκεῖνο μερικὲς φορές τὸ ὑποκριτικὸ καὶ σαδιστικὸ «αὐτὴ εἶναι ἡ γνώμη μου» ἢ «ἐκρίνα κατὰ συνείδησιν», ἐνῶ βοᾷ τὸ πνεῦμα τῆς κλίκας, ὁ ὑπολογισμός, ἢ συναλλαγὴ, τὸ πάθος καὶ τὰ τοιαῦτα.

Ξέρω πῶς ἀναφέροντας δυσάρεστα σημεῖα φαίνομαι πῶς ἀδικῶ πρόσωπα καὶ πράγματα. Τότε ὅμως θὰ ἀδικοῦσα ἀν γενίκευα τὰ πράγματα κι' ἀν ἐκλείνα στὰ ὅσα τόνισα ὀλόκληρη τὴν Πανεπιστημιακὴ καὶ τῶν Ἀνωτάτων Σχολῶν πραγματικότητά. Δὲ γενικεύω, γιατί ὅσα παραπάνω ἀνέφερα σὰν ὁμαδικὰ παραδείγματα, δὲ βαραίνουν ὅλους οὔτε τὸ ἴδιο ὅλους, γιατί σὲ ὅλες τὶς Σχολὲς εἶχαμε καὶ ἔχομε καὶ καλοὺς καὶ πολὺ καλοὺς καθηγητάς. Ἐκεῖνο ποὺ θὰ πρέπη νὰ προσέχουμε εἶναι νὰ μὴν ἀπλώνεται τὸ κακὸ πνεῦμα, ποὺ μπορεῖ νὰ πνίξῃ περισφίγγοντας τὸ καλόν. Ὁ πειρασμός εἶναι μεγάλος, τὸ οὐσιαστικὸ ἀνεξέλεγκτο τῆς γνώμης τοῦ καθηγητοῦ, ἡ τάση ποὺ ἔχει ὁ κάθε ἄνθρωπος, ὅπως εἶπαμε, γιὰ ἀπόκτηση δυνάμεως, ἢ δύναμη, ποὺ ἔχει στὰ χέρια του ὁ καθηγητὴς καὶ τὸ ἐνστικτο τῆς κυριαρχίας, μποροῦν εὐκόλα νὰ τὸν ξεστρατίσουν, ἀν δὲν ἔχῃ δυνατὸ χαρακτήρα, ὅπως καὶ τόσοι ἄλλοι ἐλκυστικοὶ πειρασμοὶ μὲ δυσμενεῖς ἐπιπτώσεις ἐπάνω στὴ μόρφωση τῶν φοιτητῶν.

*

Ἐκεῖνο ποὺ εἶναι ἐπίσης σοβαρὸ πρόβλημα εἶναι ἡ τεράστια ἀξίηση τοῦ ἀριθμοῦ τῶν φοιτητῶν, ἓνα παγκόσμιο φαινόμενο. Τὸ θέμα ὅμως σὲ μᾶς εἶναι τοῦτο: πῶς εἶναι δυνατόν νὰ διδάσκῃ ἓνας καθηγητὴς καὶ νὰ μυῇ! στὴν ἐπιστήμην 500 ἢ 800 ἢ 1000 φοιτητάς. Αὐτὸ εἶναι ἀδύνατο καὶ τὸ φαινόμενο ἐγγίζει στὴν πράξιν τὴν τραγικότητα. Τὸ ἴδιο

πρόβλημα παρουσιάσθηκε καὶ στὴ γειτονική μας Τουρκία, ἀλλ' αὐτὴ τὸ ἔλυσε κατὰ ἐπωφελέστερο τρόπο. Δὲ μείωσε τὸ ὄριο τῆς ἡλικίας τῶν καθηγητῶν τουναντίον τὸ ἔσβησε, τὸ ἀπάλειψε ὅλως διόλου καὶ εἶπε: Θὰ διδάσκης ἐνόσω ἔχεις δυνάμεις. "Όταν ὅμως ἡ ὑπηρεσία ἀντιληφθῇ ὅτι οἱ δυνάμεις σου σὲ ἐγκατέλειψαν θὰ σὲ παραπέμψῃ σὲ μιὰ ἐπιτροπὴ ἀποτελούμενη ἀπὸ τὸν Πρύτανη καὶ δυὸ κρατικούς ἀνωτέρους ὑγειονομικούς ὑπαλλήλους, οἱ ὁποῖοι θὰ ἀποφανοῦν ἂν μπορῇς νὰ μείνῃς. Ἡ ἀπόφασή τους εἶναι ἀνέκκλητη. Ἀπὸ τὴν ἄλλη πλευρὰ προήγαγον ὅλους τοὺς ὑφηγητὰς σὲ καθηγητὰς καὶ διαίρεσαν τοὺς φοιτητὰς σὲ τμήματα, ὅποτε ἀνάλογα μὲ τὸν ἀριθμὸ τῶν φοιτητῶν ὀρίζοταν καὶ ἓνας καθηγητῆς. Ἀπὸ τὸ στοιχεῖο π.χ. Α — Κ θὰ διδάσκῃ Κοινωνιολογία ὁ τάδε καθηγητῆς. Ἀπὸ τὸ Λ — Π ἄλλος καὶ ἀπὸ τὸ Ρ — Ω ἓνας τρίτος. Ὁ κάθε καθηγητῆς τοῦ τμήματος εἶναι ἀνεξάρτητος καὶ ἰσότημος πρὸς τοὺς ἄλλους συναδέλφους τοῦ τῶν ἄλλων τμημάτων τοῦ ἴδιου μαθήματος. Φαίνεται νὰ μὴν ὑπῆρχε ἐπιστημονικὸ δυναμικὸ τόσο, ὅσο τοὺς χρειαζόταν, πράγμα πού παρατηρεῖται καὶ σὲ μᾶς. Ἔτσι λοιπὸν οἱ γείτονές μας πέτυχαν δυὸ πράγματα: ὄχι μόνον νὰ ἔχουν καθηγητικὸ προσωπικὸ πού οἱ φοιτηταὶ τοὺς νὰ παρακολουθοῦν μὲ κάποια ἄνεση τίς σπουδές τους, παρὰ καὶ συνένωσαν κάτω ἀπὸ τὴν ἴδια στέγῃ τῆς ἑδρας καὶ τοῦ ἴδιου μαθήματος πεπειραμένους ὠριμους σοφοὺς ἐπιστήμονας στὴν ἀκμὴ τῶν γνώσεών τους μὲ εὐφρεῖς νέους ἐπιστήμονας. Ἀπὸ τὸ συγκεκρισμὸ αὐτὸ τῶν ὠρίμων καὶ τῶν νέων θὰ ἔχουν ἀσφαλῶς καλὰ ἀποτελέσματα καὶ οἱ φοιτηταὶ τοὺς δὲ θὰ στεροῦνται καθηγητῶν οὔτε θὰ παραδέρνουν μέσα στὴν ἀπειρία τῶν νέων, παρ' ὅλη τὴν καλὴ τους θέληση καὶ προσπάθεια πού δείχνουν. Δυστυχῶς ὑπάρχουν μερικὰ πράγματα πού οἱ γείτονές μας μποροῦσαν νὰ μᾶς γίνουν παράδειγμα¹.

1. Κάποιο κενό, πού παρουσιάσθηκε ὕστερα ἀπὸ τὴν ὁμαδικὴ ἀποχώρηση καθηγητῶν λόγῳ μειώσεως τοῦ ὁρίου ἡλικίας δὲν εἶχε προβλεφθῇ ἀπὸ τὴν ἄρμοδια ὑπηρεσία τοῦ Υπουργείου Παιδείας. Ὡστόσο μερικὲς ἐφημερίδες ἐπισήμαναν κατὰ κάποιο τρόπο ὅ,τι, ἴσως δὲν σκέφθηκε ἡ ἄρμοδια ὑπηρεσία. «Ὁρθῶς ἡ ΙΕ συντακτικὴ πρᾶξις», ἔγραφε σὲ σημειωμὰ της στὶς 15.1.68 ἡ ἐφημ. Βραδυνή, «ἀνοίγει τὰς πύλας τῶν ἀνωτάτων Σχολῶν. Διὰ νὰ μὴ μένουν ὅμως οἱ φοιτηταὶ ἄνευ διδασκάλων μέχρι πληρώσεως τῶν κενουμένων ἐδρῶν, θὰ ἔπρεπε, νομίζομεν, νὰ καθορισθῇ, ὅτι ὁ καταλαμβανόμενος ὑπὸ τοῦ ὁρίου ἡλικίας καθηγητῆς νὰ συνεχίσῃ τὴν διδασκαλίαν του μέχρι διορισμοῦ τοῦ ἀντικαταστάτου του, ἀποχωρεῖ δὲ αὐτοδικαίως τῆς ὑπηρεσίας, ἅμα τῇ ὀρκωμοσίᾳ τοῦ ἐκλεγέντος διὰ τὴν ἑδραν νέου καθηγητοῦ. Διότι ἄλλως καὶ δεδομένου, ὅτι εἶναι ἀδύνατος ἢ διὰ μίαν πληρῶσιν ἑκατὸν καὶ πλέον ἐδρῶν, ὑπάρχει κίνδυνος νὰ μείνουν οἱ φοιτηταὶ ἄνευ διδασκάλων. Μία κατ'ἀλλήλους νομοθετικὴ ἐρμηνεία δύναται νὰ λύσῃ εὐχερῶς τὸ θέμα.»

Μὲ τὸ ἴδιο πνεῦμα ἔγραψε καὶ ὁ Ἐλευθέρος κόσμος 19.1.68 ὑποστηρίζοντας κι αὐτὸς μὲ σχόλιό του, ὅτι ἡ ἑδρα δέον νὰ θεωρῇται κενή, εὐθὺς ἅμα τῇ συμπληρώσει ὑπὸ τοῦ καθηγητοῦ τοῦ 65ου ἔτους τῆς ἡλικίας του, ὅποτε καὶ θὰ προκηρύσσεται, ἀλλὰ ὁ κα-

*

Τὸ πρόβλημα τῆς Ἀνωτάτης παιδείας μας εἶναι ἐξαιρετικὰ σοβαρὸ καὶ δὲν εἶναι σκοπὸς μου νὰ τὸ ἀναλύσω, παρὰ ἀκροθιγῶς σημείωσα μερικὲς γενικὲς παρατηρήσεις μου ποὺ ἔχουν σχέση μετὰ τὸ θέμα μου. Πάντως τὰ πράγματα τῆς παιδείας τὰ παραμελήσαμε πολὺ καὶ κακοπάθησαν καὶ κακοπαθαίνουν ἀκόμη, ἂν δὲ γίνῃ συνειδητὸ σὲ μᾶς πρῶτα τοὺς φορεῖς τῆς παιδείας μας ἐκεῖνο, ποὺ εἶπε ἓνας σοφός, δάσκαλος σ' ὅλη τὴ ζωὴ του: «Κάθε παιδευτικὴ ἐνέργεια ἀρχίζει μετὰ τὸ χτίσιμο ἑνὸς ἐσωτερικοῦ κόσμου μέσα στὰ δικὰ μας στήθη» (Σπράγγερ). Κι' ἐννοεῖ ὁ σοφὸς μ' αὐτὸ τοῦ τὸ ἀπόφθεγμα: πῶς τίποτε δὲν κάνεις, ἂν μένης ὡς δάσκαλος — σ' ὅποια βαθμίδα τῆς παιδείας κι' ἂν ἀνήκῃς — ἓνας στεγνὸς ἐπαγγελματίας, δηλαδὴ παθητικὸς ἀγωγὸς γνώσεων ποὺ ἀπὸ τὰ βιβλία τὰ διοχετεύεις στὰ κεφάλια τῶν παιδιῶν διὰ μέσου τοῦ στόματος, τίποτε δὲν κάνεις, ἂν δὲ γίνῃς παιδαγωγός, δηλαδή, ἂν δὲν ἔχῃς παιδεύσει τὸν ἑαυτὸ σου νὰ φτάσῃς στὸ σημεῖο τοῦ ἐξευγενισμοῦ, τοῦ ἀνθρωπισμοῦ, γιατί ἄλλιῶς πῶς θὰ ξυπνήσῃς στοὺς ἄλλους τὴ ζωὴ¹;

Ἀνάγκη λοιπὸν ν' ἀρχίσουμε ἀπὸ τὸν ἑαυτὸ μας, ἂν θέλουμε ἡ ἐκπαιδευτικὴ ἐνέργειά μας νὰ ἔχῃ ἀποτέλεσμα, ὅχι βέβαια μετὰ ἐξωτερικὰ ἐπιχρίσματα, ἀλλὰ σοβαρὰ «μετὰ μιὰν ἀνάπλαση ὁλόκληρης τῆς προσωπικότητάς μας». Ἡ δική μας ἀνθρωπιά θὰ σταθῇ σὰν ὑπόδειγμα στοὺς νέους, γιὰ ν' ἀποκτήσουν κι' αὐτοὶ τὴ δική τους. Πῶς νὰ ξυπνήσῃ κανένας τὸν ἐνθουσιασμό, τὸν παλμό, τὴν ἐρεση γιὰ μάθηση, τὴν πίστη, ἂν στὴν ψυχὴ του ἀπλῶνεται ἡ ἀδιαφορία ἢ φωλιάζει, ὁ φθόνος, ἡ ἰδιοτέλεια ἢ ἡ μισαλλοδοξία, ὁ φανατισμός; ἢ συναλλαγὴ, τὸ πνεῦμα τῆς κλίκας; Πῶς μπορεῖ κανένας ἔτσι νὰ φωτίσῃ διανοητικὰ καὶ ἠθικὰ;

θηγητὴς θὰ συνεχίζῃ τὴ διδασκαλία του μέχρις ὅτου ὀρκισθῇ ὁ νεοδιορισθεὶς ἀντικαταστάτης του. Καὶ τὰ δυὸ σχόλια ἢ προτάσεις γράφθηκαν πρὸς τὸ συμφέρον τῆς παιδείας καὶ τῶν φοιτητῶν. Φαίνεται ὅμως νὰ μὴν τὰ πρόσεξε ἡ ἀρμοδία ὑπηρεσία τοῦ Ὑπουργείου Παιδείας, διότι ὄντως παρουσιάσθηκαν μερικὲς δυσκολίες.

1. Σημειωμένο ἀπὸ τὸ «Ἀγῶνες καὶ Ἀγωνία» τοῦ Εὐ. Παπανούτσου, 1965 σ. 99.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1. Aron, R... Die Industrielle Gesellschaft, 1962.
2. Classen, Peters.. Rebellion in Frankreich, 1968.
3. Chauchard, P... 'Η σεξουαλική ζωή, 1964.
4. Cinnot, H... Μεταξύ γονέων και εφήβων, 1965 μετάφ. Ν. Παπαρρόδου, 1969.
5. Daninos, A... Κοινωνιολογία των σεξουαλικών σχέσεων, 1968.
6. Dittschlag, W... Wohlstandseligenz der Jugentlichen, 1967.
7. Ell, Gr... Zwischen Zwölf und Achtzen, 2v. Χρον.
8. Friedmann, G... Gesellschaft ohne Humanitat. 1967.
9. Frend, S... Massenpsychologie und Ihre Analyse, 1969.
10. Jeziorowski, J... Studenten im Aufbruch 2. έκδ., 1968.
11. Joduchowski, H... Jugend der freien Welt im Gefahr, 1960.
12. Kai Hermann, .. Die Revolte der Studenten, 1967.
13. Kuhn, H... Rebellion gegen der Freiheit, 1968.
14. Leist, Fr... Gesundheit und krankheit der Seele, 1968.
15. Lobl, Gr... Die Intellektuelle Revolution, 1969.
16. Μαρκοῦζε, Έρμ... "Ερωσ και πολιτισμός, 1970.
17. Μαρκοῦζε, Έρμ... Φιλοσοφικά δοκίμια, 1970.
18. Mitscherlich, A... Auf die Wege zur Vaterlosen Gesellschaft, 1963.
19. Μόυντχαν, Ντ... 'Η νέα άριστερά και οι φιλελεύθερες άξίες, περιοδικό «Διάλογος», 1970.
20. Salisburg, H... Die Zerrüttene Generation, 1962.
21. Schoeps, und Dannenmann, Chr... Die rebellischen Studenten Elite der Demokratie oder Vorhut eines linken Fachismus? Zweite Auf., 1968.
22. Schmid, R... Agression und Revolution, 1962.
23. Spinmarke Mager.. Was wollen die Studenten, 1968.
24. Τουσόρ, Τζών, .. 'Ο ρόλος του πανεπιστημίου, δυο άπόψεις, «Διάλογος» 1970.
25. Zullingen, H. Horde, Band, und Gemeinschaft, 1961.
26. Neil, A. S., Theorie und Praxis der antiautoritären Erziehung, 1970.
27. Eucken, E.- Erdsiek, Die Macht der Minderheit, 1970.
28. Wolf, K., Die Jungen und die Alten. 1969.
29. Pfütz, H. Jugend in der Gesellschaft 1967.
30. Eggers, Ph., Erziehung und Gesellschaft Heute, 1970.
31. Jurnal de la Commune Etutiane, Textes et documents, Nov. 1967-Juin 1968. Ed. du Seuil. Paris.
32. Fontain, La guerre Civile froide Ed. Fayard, Paris.
33. Marcuse, Herb., One Dimensional Man, Boston 1964.

1. Γιανναρᾶ, Χρ... Πείνα και δίψα 2α έκδ., 1969.

2. Θεοδωρακοπούλου Ἰω.,.. Τὸ πρόβλημα τῆς νέας γενεᾶς «Παρνασσός», 1970.
3. Λούρου Λ.,.. Νὰ προσέξουμε τὰ ὀργισμένα νιάτα, «Παρνασσός», 1970.
4. Ξηροτύρη Ἰω... Πῶς θέλω τὸ δάσκαλό μου, κριτικὴ μαθητῶν, 1940.
5. — Ἐπίκαιρα κοινωνικὰ προβλήματα, 1965.
6. — Γενιὲς καὶ ἀντιθέσεις, Δελτίον Ρόταρυ, Θεσσαλονίκης 1969.
7. — Ἡ ὥριμη καὶ ἡ νέα γενεά, Δελτίον Ρόταρυ, Θεσσαλονίκης, 1969.
8. Παπαπάνου Κ.,.. Ἡ σημερινὴ κρίσις τῆς Εὐρωπαϊκῆς Κοινότητος τρία ἄρθρα, Ἐλεύθερος Κόσμος 11.2.69 - 13.2.69.
9. Παπαπάνου Κ.,.. Καὶ πάλι ἡ νεολαία, μιὰ σύντομη ἀνατομία, περιοδικὸ «Συζήτησις», Ἰούνιος 1970.
10. Κακούρη Κ. Α., Τεχνοκρατία καὶ φοιτητικὸ κίνημα, Χριστιανικὸν συμπόσιον 1969, σ. 48-54.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

I

ΤΟ ΘΕΜΑ ΜΑΣ	Σελίς	23
-----------------------	-------	----

Η ΕΦΙΒΙΚΗ ΗΛΙΚΙΑ

Τὰ χαρακτηριστικά τῆς ἐφηβικῆς ἡλικίας καὶ ἡ ψυχολογία τῆς	»	26
Ἡ ὥριμη γενεά, τὰ σφάλματά τῆς	»	40

II

Η ΑΝΤΑΡΕΙΑ ΤΩΝ ΦΟΙΤΗΤΩΝ ΚΑΤΑ ΤΗΣ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑΣ

Ἀλλαγές μορφῶν	»	65
Τὶ ζητοῦν οἱ ἐπαναστάτες φοιτηταὶ	»	66
Μέθοδοι φοιτητικῶν ἐπαναστατικῶν διαμαρτυριῶν	»	76
Πνευματικοὶ πατέρες τῆς ἀνταρσίας	»	79

ΤΑ ΑΙΤΙΑ

Εὐμάρεια, εὐημερία, ἀνοχή	»	86
Κοινωνία ἀνοχῆς καὶ οἰκογένεια	»	92
Ἡ νέα ἀριστερά	»	100
Ἡ ἀποξένωση	»	106
Ἡ ἀπουσία τοῦ Θεοῦ	»	110
Ἡ ἀδιαφορία	»	114
Ἡ μαζοποίηση	»	115
Δημοκρατία, Διαφήμιση, Δημογωγία	»	118
Ταχεῖα βιολογικὴ ἀνάπτυξη	»	125
Κρίση τῆς ἀγωγῆς καὶ ἠθικῆς	»	127
Φιληδονία καὶ σέξ	»	131
Ὁ πόλεμος τοῦ Βιετνάμ	»	137
Ἡ ἀβεβαιότητα	»	140
Τὰ Ναρκωτικά	»	140
Ὁ φόβος	»	141
Πλέγμα ἐλευθερίας	»	143
Ἑλλειψη μεταφυσικῆς σκέψεως	»	144
Μίμηση	»	145

ΓΕΝΙΚΗ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΗ

Ἡ ἐπίδραση τοῦ βιομηχανικοῦ πνεύματος. Ἀπώλεια κοσμοθεωρητικοῦ προσανατολισμοῦ. Φτώχεια οἰκογενειακῆς ζωῆς. Σύγχυση καιρῶν. Συμπεριφορὰ

νέων «κοινωνικῶς ἀνώμαλη». Ἡ ἀμφισβήτηση. Ἀναρχικὴ ἀτμόσφαιρα Ἀγνοία ὁρίων ἐλευθερίας. Ἀπώλεια ὑψηλῶν σκοπῶν. Ὑποτροπὴ σὲ ἀρχαῖες πρωτόγονες μορφές συμπεριφορᾶς. Αὐθάδεια καὶ ψυχικὴ ἀνωριμότητα. Ἡ σεξουαλικὴ ἐπανάσταση, ὑπερβολικὸς τוניσμός σαρκικοῦ. Ἐξύμνηση τοῦ σέξ καὶ ἀνοχή. Λατρεία πρὸς τὴ βία. Ἀπώλεια πίστεως στὶς ἀξίες. Ἀντίθεση ἀνάμεσα στὴ δύναμη καὶ στὴ σοφία. Κενότητα, κενὸ τοῦ κόσμου. Ἀπουσία εὐθύνης. Περισσότερη δημοκρατία ποὺ σημαίνει περισσότερη ἀναρχία. Ἀδιαφορία πρὸς τὸν πλησίον μας. Time is money καὶ ἡ ἐπίδρασή του στὰ μὴ οἰκονομικὰ πεδία. Διάβρωση πατροπαραδότων θεσμῶν. Τὰ ἀλύτρωτα ἐγώ. Τὸ πλέγμα τοῦ συνωστισμοῦ. Ἀγώνας γιὰ τὴν ἐξάρθρωση τῆς αὐθεντικῆς ἱεραρχικῆς πανεπιστημιακῆς δομῆς. Κάτω οἱ καθηγηταί. Φοιτητικὲς οὐτοπίες. Ἡ εὐθύνη τῶν Πανεπιστημίων στὴν ἀνταρσία. Ἡ παιδεία στὸν τόπο μας νοσεῖ, Ρεαλιστικὲς παρατηρήσεις, κρίσεις. Προγράμματα, ἐκλογές καθηγητῶν. Αὕξηση τοῦ ἀριθμοῦ τῶν φοιτητῶν. Ἐλλειψὴ καταλλήλων ἐπιστημόνων. Κενές ἔδρες.